

De juridische dissertatie onder de loep

© 2009 Hervé Tijssen / Boom Juridische uitgevers

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-90-8974-084-7
NUR 820
www.bju.nl

De juridische dissertatie onder de loep

*De verantwoording van methodologische keuzes
in juridische dissertaties*

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR
AAN DE UNIVERSITEIT VAN TILBURG,
OP GEZAG VAN DE RECTOR MAGNIFICUS,
PROF. DR. PH. EIJLANDER,
IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN
TEN OVERSTAAN VAN EEN DOOR HET COLLEGE VOOR PROMOTIES
AANGEWEZEN COMMISSIE
IN DE AULA VAN DE UNIVERSITEIT OP WOENSDAG 11 FEBRUARI 2009
OM 16.15 UUR

DOOR

HERVÉ EDOUARD BERNARD TIJSSSEN

GEBOREN OP 13 JUNI 1961
TE GOIRLE

Promotores: prof. dr. Ph. Eijlander
prof. mr. J.B.M. Vranken

Copromotor: dr. H.A. Oost †

Kwaliteit....je weet wat het is, toch weet je niet wat het is. Dat is met elkaar in tegenspraak. Maar sommige dingen zijn beter dan andere, dat wil zeggen, hebben meer kwaliteit. Maar wanneer je probeert te zeggen wat de kwaliteit is afgezien van de dingen die het bezitten, gaat het allemaal ffff! Dan is er niets om over te spreken. Maar wanneer je niet kunt zeggen wat Kwaliteit is, hoe weet je dan wat het is, of hoe weet je dan zelfs maar dat het bestaat? Wanneer niemand weet wat het is, dan bestaat het dus voor alle praktische doeleinden helemaal niet. Maar voor alle praktische doeleinden bestaat het wel degelijk. Waarop worden anders cijfers gebaseerd? Waarom zouden mensen anders voor sommige dingen een fortuin willen neertellen, terwijl ze andere dingen op de schroothoop gooien? Kennelijk zijn sommige dingen beter dan andere?.....maar wat is dat 'betere'? En zo draai je dan rond en nergens vind je houvast. Wat is in hemelsnaam Kwaliteit? Wat is het?

Robert M. Pirsig, *Zen en de kunst van het motoronderhoud*, 1976

Voorwoord

Inleiding

In dit voorwoord wordt de contextuele achtergrond beschreven van dit proefschrift. De keuze van het onderwerp en het daaruit voortvloeiende onderzoek kan niet los worden gezien van mijn werk op de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de UvT. Een dienstverband van meer dan 21 jaar waarin het facultaire onderzoek- en kwaliteitsbeleid centraal heeft gestaan. Dit boek is een kroon op het werk van een beleidsmedewerker (rechtswetenschappelijk) onderzoek en het startschot voor een doorstart in meer inhoudelijke richting. Ik zal hieronder nader ingaan op mijn drijfveren om het te schrijven. Ook zal ik een dankwoord uitspreken aan degenen die nauw betrokken zijn geweest bij de totstandkoming ervan gedurende het gehele traject.

Beleidsmedewerker onderzoek

1 januari 1988. Toen is het allemaal begonnen. Terug naar *mijn* faculteit. Als 26-jarige jonge hond met burgemeestersambities. Nog voor mijn afstuderen in de juridische bestuurswetenschappen was ik net een jaar gemeenteambtenaar geweest en had de paravencultuur en de prikklok wel gezien. Ik zag het wel zitten om de ivoren toren te beklimmen, lijn te brengen in een organisatie die op het gebied van onderzoek nog voornamelijk bestond uit eilandenrijken onder leiding van een paar prominenten. Het begon wel romantisch. Men was vergeten dat ik op 2 januari zou beginnen. Ik kreeg een kamer met een 'doe het zelf' pakket, bestaande uit onderdelen waaruit ik zelf een bureau, een stoel en een kast in elkaar mocht zetten. Ben nog terug gefietst om een set schroevendraaiers, inbus- en ringsleutels te halen. Het leek meer op oud ijzer uit de tijd van de Karl Marx universiteit maar ik zou het ermee doen. Ik had een eigen kamer en een prachtig uitzicht vanuit de negende in toen nog gebouw B, voelde me rijk. Om 14.00 uur een afspraak met de faculteitssecretaris. Hij droeg me één ordner over. Ik kreeg een lang relaas over onderzoek, beleid, vakgroepen waar ik niets van begreep. Dat was het. Een ordner bestaande uit vooral formulieren. Formulieren waarmee de resultaten van het onderzoek moesten worden verzameld met daarbij de besteding van uren in eenheden van 50 uur. Dat was toen globaal gezien het onderzoeksbeleid van de faculteit. Opdracht: maak een nieuw registratiesysteem met aandacht voor de programmering van onderzoek. Met die opdracht ging ik terug naar mijn kamer. Wanneer moest het klaar? Wie ging mij aansturen? Iets met een Vaste Commissie voor de Wetenschapsbeoefening, een commissie die niemand durfde te notuleren.... spannend toch, ik kreeg ruimte, tijd, het voelde als een eigen toko.

Nu, 21 jaar later ligt er een proefschrift over de methodologische verantwoording van juridisch onderzoek. Sommigen zullen dit misschien een beetje laat vinden. Wellicht had ik eerder kunnen beginnen. Alleen beleidsmedewerker onderzoek aan een juridische faculteit is gewoon een verrekte leuke baan. Niet qua salaris of hiërarchische positie. Maar wel qua inhoud, vrijheid van handelen, organisatorische positie, werken met de top van de organisatie, dichtbij de knoppen, altijd weer uitdagend nieuws. En ik ben dat geweest in een tijd vol stormachtige ontwikkelingen, die mij het gevoel gaven dat er een wereld te winnen was. Een wereld, waarin de aandacht voor de verantwoording van onderzoek binnen juridische faculteiten nog echt op gang moest komen. Die verhoogde aandacht heb ik mogen meemaken. Het gebeurde op allerlei fronten: het meedoen aan de Voorwaardelijke Financiering (VF)¹, de invoering van het aio-stelsel met de daarbij behorende promotieopleiding, de opzet van onderzoeksinstituten, onderzoekscentra en onderzoekscholen, de invoering van externe beoordelingen door visitatiecommissies, de analyses van verkenningcommissies, het deelnemen aan externe onderzoekscompetities voor het verwerven van subsidies (NWO en later Europa), maar ook de invoering van het systeem van functionerings- en beoordelingsgesprekken. In dat veld vol enerverende gebeurtenissen die een enorm aanpassingsvermogen en wendbaarheid van de organisatie hebben gevegd, heb ik mee mogen helpen aan het opzetten van een samenhangend facultair onderzoeksbeleid. Een beleid, gericht op het verder uitbouwen van een profiel (grondslagenonderzoek en rechtsvergelijking) en het bevorderen van de onderzoekskwaliteit.

In Tilburg is gedurende al die jaren een gunstige voedingsbodem aanwezig geweest voor het opzetten van een actief en uitdagend onderzoeksbeleid. De neuzen stonden in dezelfde richting. Onder leiding van eerst Geppaart, maar laten we eerlijk zijn, vooral vanaf het tijdperk Groenhuijsen (gevolgd door Gilhuis, Essers, Van Genugten, Eijlander en nu Lesaffer), heeft men in mensen durven te investeren, zijn er keuzes gemaakt en is de faculteit gegroeid van een ietwat onzichtbare middenmoter (met wel briljante geesten als Schoordijk en Hirsch Ballin) tot een dynamische, bloeiende en ambitieuze faculteit, bestaande uit een brede top. Een faculteit waarin de functie van beleidsmedewerker er een was om je vingers bij af te likken. Niet alleen bestaande uit het schrijven van serieuze beleidsstukken voor bestuur en raad, maar ook uit het uitvoeren van activiteiten die meer leken op het bedenken van listen, gericht op het scheppen van eenheid in verscheidenheid, opererend vanuit een sterk harmoniemodel. Soms ook werkend vanuit een schijnwerkelijkheid, gericht op het winnen van opstellenwedstrijden, maar hoe dan ook altijd in het belang van de creatieve onderzoeker, die dat gunstige onderzoeksklimaat moest kunnen ervaren met

¹ VF (voorwaardelijke financiering) en COF (competitieve onderzoeksfinanciering) zijn financierings-systemen van onderzoek en onderzoekers. Het universitaire en facultaire geld dat voor onderzoek is bestemd wordt verdeeld onder de onderzoeksprogramma's en onderzoekers onder bepaalde voorwaarden. Deze voorwaarden zijn ontleend aan kwaliteitsmaatstaven die door de universiteit c.q. faculteit zijn ontwikkeld ter bevordering van goed onderzoek.

veel tijd voor onderzoek om te kunnen gedijen, om prachtige (internationale) onderzoeksresultaten te kunnen publiceren en om dwarse jonge mensen een wetenschappelijke carrière te bieden met het oog op het behalen van het hoogste ambt binnen de academische wereld (ik heb een twintigtal jonge onderzoekers van ons hoogleraar zien worden).

Ik ben binnen de faculteit tot oktober 2007 als het ware een soort van diesel geweest. Een beetje op de achtergrond wel, maar die altijd draaide en die ook af en toe op de turbo mocht. Dan ging die met zijn eigen GPS-coördinaten de koers helpen bepalen. Belangrijkste *waypoints* als ik even onbescheiden mag zijn:

- het Schoordijk Instituut (oprichting, uitbouw en opheffing);
- twee KNAW-erkenningen voor de facultaire onderzoekschool;
- de (soms onnavolgbare maar goed functionerende) organisatorische vormgeving van het onderzoek met inbegrip van een gezonde financiële huishouding;
- de koppeling van eerste geldstroomtoewijzingen met tweede geldstroomsubsidies.
- het COF-systeem;²
- de oprichting en werkwijze van de jury voor de onderzoeksbeoordeling (JOB) en het systeem voor kwaliteitszorg;
- de twee gemiddeld eerste plaatsen bij de landelijke externe facultaire beoordeling van ons rechtsgeleerde onderzoek.

Attitude

Om bestuur en onderzoekers goed te kunnen ondersteunen als beleidsmedewerker heb ik gekozen voor een houding bestaande uit drie pijlers: permeabiliteit, creativiteit en loyaliteit. Om met dat laatste te beginnen: ik ben altijd een *facultyman* geweest in hart en nieren. Ik weet niet of het goed is, maar de juridisch faculteit is altijd een stukje van mezelf geweest. Het is integraal deel uit gaan maken van het leven, zeker sinds mijn relatie met mijn vrouw Loet van Wijk, 12 jaar geleden. Loet is in zekere zin mijn tegenpool. Zij gaat door het vuur voor het onderwijs en de studenten, terwijl ik dat doe voor het onderzoek en de onderzoekers. Maar beide zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Creativiteit is nodig in het beroep van beleidsmedewerker. Zonder goede ideeën rest er slechts een bescheiden rol voor een wat saaie, volgzaam, alleen op het proces gerichte functionaris. Het gebruik van fantasie, gecombineerd met een open en kritische houding is nodig om voorop te lopen, trendsetter te zijn en te blijven, waarbij de plaats in de organisatie wel gekend moet worden, wat voor mij soms ook wel frustrerend is geweest. En dan de permeabiliteit, een term die soms op de lachspieren van collega's heeft gewerkt. Maar als je wilt ondersteunen, dan moet je diep doordringen tot de werkplekken van de onderzoekers en vooral tot wat zich in de hoofden van die onderzoekers afspeelt. Communiceren

² Zie vorige noot.

(niet alleen per email, maar ook van mens tot mens), informeren en een open dienstverlenende attitude stellen je in staat om beleid te ontwikkelen in het belang van de onderzoeker en het onderzoek. En ook permeabiliteit in de richting van je leidinggevend. Het is me altijd een grote eer geweest om te mogen samenwerken met de wetenschappelijk directeurs van het Schoordijk Instituut, voor wie ik eerder vriendschappelijke gevoelens koester, dan zakelijke: Paul van Seters, Philip Eijlander en Jan Vranken. Alles kunnen zeggen, geen dubbele agenda's en het onbeperkt kunnen binnenlopen gecombineerd met het leveren van samenwerkingsproducten van hoge kwaliteit, hebben mij in staat gesteld me te ontplooiën tot een professional op het specifieke beleidsterrein van onderzoek. Alle drie hebben me steeds die motivatie gegeven om zonder veel (hiërarchische) beperkingen en voorwaarden mijn werk te doen.

Zelf promoveren en waarom

Het is tegen voornoemde achtergrond dat ik toch na 15 jaar het besluit heb genomen om een proefschrift te gaan schrijven. Het idee was wel eens eerder opgekomen, maar ik speelde in al die jaren wel met meer ideeën. Mijn toenmalige directeur Hugo Backx vond dat ik aan het einde van mijn gang was gekomen. Ik had alles binnen het werkterrein gezien, een afdeling geleid, genoeg gescoord. Het werd tijd om te oogsten, ook qua leeftijd. Hij wilde me op een traject zetten voor het vervolg van mijn carrière. Uiteindelijk bleek mijn hart te liggen bij de wetenschap.

Juristen beschikken niet over zelf geoperationaliseerde kwaliteitscriteria voor de beoordeling van rechtswetenschappelijk onderzoek. Daar liep ik bij de diverse werkzaamheden steeds weer tegenaan. Maar als secretaris, beleidsmedewerker, is je professionele inbreng inhoudelijk beperkt. Alles wat je weet, is ontleend aan ervaringsdeskundigheid, aan (wetenschappelijke) informatie van buiten af, netwerken etc. maar niet aan kennis en inzichten verkregen door zelf verricht onderzoek.

In wetenschappelijk onderzoek gaat het er om dat je het juiste, goede onderzoek doet en dat je dat onderzoek ook goed doet. Binnen de rechtswetenschap weten de collega's impliciet wel wat bedoeld wordt, maar het wordt niet opgeschreven, geëxpliciteerd. Ik had het gevoel dat ik daar iets aan moest doen. Daar komt bij dat ik steeds meer overtuigd raakte van het besef dat in mijn baan een hogere graad van professionaliteit vereist is. Wellicht is dat beïnvloed door de vele ontwikkelingen en door de veranderende onderzoekscultuur binnen ons domein. Ik wist dat ik beter zou worden wanneer ik ook de ervaring zou hebben als onderzoeker en dat ik meer recht van spreken zou hebben om iets over het werk van anderen te zeggen wanneer ik dat werk zelf ook zou hebben doorleefd. Dus ik ben op zoek gegaan naar een wisselwerking tussen inhoud en vaardigheid om tot die inhoud door te dringen. Dan is het afleggen van een proeve van wetenschappelijke bekwaamheid een goede weg met als keuze een thema waar de rechtswetenschap mee worstelt. Het werken aan beoordelingssystemen (VF en COF), het van binnen uit procesmatig begeleiden maar ook inhoudelijk meeschrijven aan zelfstudies en het als secretaris functioneren ten behoeve van

de Jury voor de onderzoeksbeoordeling³ hebben belangrijke ervaringsgegevens opgeleverd en hebben mij ertoe gedreven en gemotiveerd om uitgerkend een onderzoek naar verantwoording van onderzoek uit te voeren.

De omstandigheden waren gunstig, er was geld en mijn leidinggevend en zagen het in mij zitten. De faculteit bood mij een zogenaamd intern duaal traject aan. Vijf jaar lang zouden er twee dagen van mijn werktijd gefinancierd worden ten behoeve van het dissertatieonderzoek. Deze vrijstelling diende ik te combineren met mijn baan als hoofd van de afdeling onderzoek, tevens beleidsmedewerker. Voorwaarde: ik moest voldoen aan de spelregels die ik zelf had bedacht. In het najaar van 2002 heb ik een promotieproject ingediend bij 'mijn' JOB. Ik heb als kandidaat-onderzoeker mogen ondervinden wat het was om een projectbeoordeling mee te maken. Met de nodige kanttekeningen werd het project naar kwaliteitscriteria in juridisch onderzoek goedgekeurd. Op 1 januari 2003 ben ik van start gegaan, precies 15 jaar na indiensttreding.

Begin

Na een week ging de telefoon. Prof. Bouckaert uit Gent. Hij had vernomen dat ik de deskundige was op het gebied van rechtswetenschappelijk criteria in Nederland. Of ik een lezing wilde komen geven in Gent in de facultyclub voor een commissie ingesteld door de gezamenlijke decanen. Jemig, wat te doen? Ik had voor mijn gevoel een week voorsprong. Philip zei: 'Zolang je overtuigend kunt brengen dat je die voorsprong hebt, doen!' Dus heb ik ja gezegd en een paar weken later werd ik gevraagd om adviseur te worden van de Commissie Verbeke, een commissie die op verzoek van de gezamenlijke Vlaamse rectoren gevraagd was een stramen voor de beoordeling van rechtswetenschappelijke onderzoekers te ontwikkelen. Heb intensief meegedaan, vele CV's mee beoordeeld, criteria gewogen, meegezocht naar formuleringen etc. Tijdens dat proces begon in Nederland de commissie Voorbereiding Onderzoeksbeoordeling Rechtsgeleerdheid (VOR) onder de bezielende leiding van Carel Stolker. Die commissie moest het Standard Evaluation Protocol (SEP) vertalen naar een disciplinegebonden versie als een soort *state of the art* van onze wetenschap, dat tevens als protocol voor de externe beoordeling van juridisch onderzoek zou gaan dienen. Ook in die commissie heb ik als volwaardig (adviserend) lid mee mogen doen. Het was voor mij een geweldige ervaring in beide commissies: onder professoren. Maar in plaats van het gevoel te hebben ook vooruit te gaan met mijn onderzoek, kreeg ik steeds meer de indruk dat mijn bijdrage niet echt individueel iets nieuws toevoegde en dat het commissiewerk was, met hopelijk wel een positieve bijdrage. Ik deed eigenlijk weer meer van hetzelfde, ook al mocht ik dan nu inhoudelijk een vrije rol vervullen. Ik kwam ook tot het besef dat het

³ De Jury voor de onderzoeksbeoordeling (JOB) is op de juridische faculteit in Tilburg een beoordelingscommissie, bestaande uit 7 / 8 senior-onderzoekers (meestal gerespecteerde hoogleraren die op hun vakgebied naam hebben gemaakt) die (gezamenlijk maar op persoonlijke titel) onderzoeksprojecten en programma's beoordelen; op andere plaatsen staan dit soort commissies meer bekend onder de naam Vaste Commissie voor de Wetenschapsbeoefening (VCW), Wetenschapscommissie of onderzoekcommissie.

aanpakken van alle criteria ook niet zou leiden tot een diepgaande analyse en nadere operationalisering ervan. Ik moest oppassen dat mijn onderzoek niet alleen een beschrijving zou worden van het zoeken naar criteria en de uitleg ervan, zonder zelf met een grondige analyse te komen op basis waarvan ik met mogelijke oplossingsrichtingen zou kunnen komen. Het moest dus anders.

Van alle criteria naar één criterium: de methodologische verantwoording

De uitnodiging om secretaris te worden van de Commissie Smits⁴ heb ik in overleg met mijn begeleiders dus (ergens wel met enige spijt in het hart) geweigerd. Ook het werk voor Brussel kwam op de achtergrond door problemen bij de implementatie van het systeem op het onderdeel van de ranking van tijdschriften. Ik zou de diepte ingaan en moest daartoe keuzes maken. In mijn zoektocht naar verdieping van het onderzoek ben ik tegen het proefschrift van Heinze Oost aangelopen. Het betrof een onderzoek naar de kwaliteit van probleemstellingen in dissertaties. Het liet zien hoe en in welke mate onderzoekers hun probleemstelling in hun onderzoek exposeren. Met een degelijke wetenschappelijke fundering over het belang van een goede probleemstelling en o.a. de methodische herkenbaarheid in onderzoek. Zodoende kwam ik op het idee om één criterium te kiezen en het onderzoek van Oost als een soort model te hanteren. Ik heb contact gelegd met Heinze en het toeval wilde dat ik ook op zijn lijstje stond voor het afnemen van een interview in het kader van zijn eigen onderzoek over het functioneren van onderzoekscholen in opdracht van de KNAW. Zo hebben we tijdens onze eerste ontmoeting, voorjaar 2005, een complete middag in tweeën gehakt met voor ieder twee uur. We raakten niet uitgepraat. Het kwartje is die middag gevallen. Met volledige steun van mijn promotores, Jan Vranken en Philip Eijlander, ben ik me gaan toeleggen op een empirisch onderzoek naar de verantwoording van methodologische keuzes in juridische proefschriften. Met dit onderzoek zou ik voortbouwen op het onderzoek van Heinze, die als methodoloog met groot enthousiasme ook al snel de rol van co-promotor, tevens dagelijks begeleider, op zich nam. Tegelijkertijd zou het onderzoek verbreed worden naar andere dimensies (naast de probleemstelling) van de methodologie, te weten de selectie en verantwoording van bronnen en de verantwoording van onderzoeksstrategieën en methoden. De diepte zou gezocht worden in het specifieke object van studie te weten: de juridische dissertatie als exponent van juridisch wetenschappelijk onderzoek.

Hulde aan Heinze Oost

Na de zomer 2005 kwam het onderzoek dus in een stroomversnelling. Het idee werd uitgebouwd, er werd hard en gericht gestudeerd, de onderzoeksmethode werd uitgewerkt en een nadere fasering uitgewerkt, uitmondend in een

⁴ Commissie Prestatie-indicatoren en ranking, ingesteld door het disciplineoverlegorgaan van de VSNU. Het rapport van de commissie is in maart 2007 verschenen getiteld: Naar prestatie-indicatoren voor rechtswetenschappelijk onderzoek.

werkbare (voorlopige) probleemstelling, precies volgens de boekjes. Boekjes, die Heinze nota bene zelf heeft geschreven en die door vele promotieonderzoekers op allerlei terreinen worden gebruikt. Ik was echt met de neus in de boter gevallen. Wat een begeleiding heb ik mogen ontvangen!! Inhoudelijk kon ik altijd rekenen op de beschikbaarheid van Jan en Philip als mijn promotores, maar voor de methodologische aanpak en om het vak van onderzoeker te leren, kon ik me geen betere begeleider toewensen dan Heinze, methodoloog en didacticus op het gebied van promotiebegeleiding. Heinze heeft heel wat uren in mij geïnvesteerd. Zowel bij het verwerken en analyseren van de data met behulp van SPSS alsook bij het doorgronden van de filosofische grondslagen van wetenschap heeft Heinze mij uitstekend geholpen. Voor Heinze zelf vormde het bestuderen van juridisch onderzoek ook een intellectuele uitdaging. Zijn belangstelling en rol groeiden zodanig uit de hand, dat hij na anderhalf jaar een aanstelling kreeg aangeboden bij onze onderzoekschool als docent methodologie van de rechtswetenschap. Daarnaast zou hij ook een stuk van zijn onderzoeksagenda bij de nieuwe onderzoeksgroep methodologie van recht en rechtswetenschap onderbrengen.

Al weet elk mens dat er in het leven tegenslagen te verwerken zijn, de tragiek in het leven komt toch nog vaak uit onverwachte hoek. Heinze werd ongeneeslijk ziek. Tien dagen voor goedkeuring van dit manuscript door Jan en Philip is Heinze ons ontvallen aan de gevolgen van die rotkanker, die zich meester had gemaakt van zijn lichaam. Tussen de zomer van 2006 en die van 2008 heeft Heinze gestreden. Tussen hoop en vrees geleefd, maar hij was zo positief gestemd dat hij erin slaagde om voor zijn omgeving de ziekte ver op de achtergrond te houden. Hij behoorde immers tot de kopgroep, zoals hijzelf zei, van een klein aantal gedemarreerde zieken die met succes de streep zouden halen. Maar zoals ik laatst iemand hoorde citeren: het onvermijdelijke is ongelooflijk en het ongelooflijke onvermijdelijk. In de periodes tussen zijn chemokuren hebben we uren en dagen gewerkt aan met name de interbeoordelingsbetrouwbaarheid van het analyse-instrument, de analyses van de resultaten en het zoeken naar significante verbanden. Ook hebben we eindeloos gepraat over de meer conceptuele delen van het onderzoek en het vervolg erop. Hij heeft me in die tijd in feite een complete opleiding tot wetenschapper gegeven. Heinze als betrokken en warme persoonlijkheid heeft altijd klaar gestaan, vooral voor anderen. Wat had ik hem graag hoogleraar methoden van rechtswetenschap zien worden. Mijn dankbrief kwam te laat, zo snel ging het op het laatst. Hoe kan ik hem nog bedanken? Via de verdediging van dit proefschrift kan ik Heinze eren en zal dat blijven doen in het vervolg van mijn wetenschappelijke werk. Zijn wetenschappelijke attitude en zijn voorliefde voor het thema in de brede zin des woords zullen voor altijd inspiratiebron blijven voor de wetenschappelijke activiteiten die ik zal ondernemen. Zijn methodenonderwijs zal ik proberen voort te zetten, voorzover ik hem daarin kan volgen.

Het proefschrift en de begeleiding

Het proefschrifttraject is een avontuur. Je laten verrassen door de dingen die gebeuren en vanuit de probleemstelling proberen met al de creativiteit en denk-

kracht die je hebt de wereld te verbeteren. Zo'n soort gevoel heeft het mij gegeven. Het is een nuttig proces geweest waarin je leert om een onderwerp echt te doorgronden. Het geeft veel vrijheid maar het is ook hard werken, zeker in combinatie met een andere functie. Het is ook een ontmoeting met jezelf, een beproeving van je (beperkte) intellectuele vermogens, van je ego, het voelen van je zitbotjes, toch maar weer een senseootje, het zitten denken, zoeken en schrijven terwijl het buiten mooi weer is en toch...ik zou er zo weer opnieuw voor kiezen. Ik heb er ruim 5,5 jaar over gedaan, netto 3 jaar en één maand.

Dit proefschrifttraject is ook een ontmoeting geweest met mijn begeleiders, drie buitengewoon geleerde heren. Jawel, dan wordt duidelijk waarom zij promotor-begeleiders zijn en jij een leerjongen, die het vak moet leren. Met grote bewondering en dankbaarheid heb ik mogen ervaren wat het is om begeleid te worden door mensen met een enorme bagage aan kennis, inzichten, wijsheden en ervaring. Niet minder belangrijk is hun innerlijke goedheid geweest, hun steun, en hun vriendschappelijke benadering. De opmerkingen gingen soms gepaard met een zekere strengheid en kritische bejegening, een soort zakelijkheid en afstand die ik niet gewend was in mijn andere functie, maar oh zo begrijpelijk. Het moest mijn onderzoek worden en door het gekozen onderwerp moest ik wel tegen een stootje kunnen. Hun coaching is altijd gericht geweest op het constructief aansporen van de onderzoeker Hervé met zijn eigenwijsheden, karaktertrekken, zijn beleidsmatige instelling, zijn wollige lange zinnen en neiging om de noodzakelijke onbevangenheid te laten voor wat ie behoort te zijn. En waren er dan nooit tegenslagen? Allicht wel....soms...als je weer eens een tiental pagina's had geschreven die te zeer vooringenomen van toon waren, terwijl je het zelf helemaal niet zo voelde. Of je dacht een prachtig stuk te hebben geschreven over bijvoorbeeld het begrip waarheid in wetenschap (ontleend aan moeilijke Engelse teksten) en dan moest je het toch maar weglaten omdat het een bliksemaflaider zou zijn voor de meest relevante stelling in je boek. Het waren in mijn ogen misschien wel de mooiste zinnen van mijn boek. Maar de waarschuwing van Jan dat ik mijn nek in een strop stak, heb ik toch ter harte genomen. Soms elke zin te moeten wegen, de betekenis ervan doorgronden. Dan bekroop me wel eens het gevoel, ik ben geen wetenschappelijk onderzoeker. Ik moest de werkelijkheid zonder vooroordelen op me laten inwerken en me niet laten leiden door mijn eigen misschien reeds te zeer afgestompte verbeelding of niet waar te maken intuïtieve vermoedens. Daarnaast was ik bij aanvang van het promotietraject al 15 jaar beleidsmedewerker met een eigen schrijfstijl. En beleidsstukken zijn nu eenmaal ook meer gericht op snel scoren, gericht op het bereiken van een politiek gewenst doel. Dat was toch even schakelen.

Op deze plaats is een dankwoord aan Jan en Philip op zijn plaats. Jan heeft vooral in het begin urenlang met me gediscussieerd over het belang van het onderwerp. Wist het vuur en enthousiasme in mij wakker te maken, maar dan vanuit het perspectief van de rechtswetenschap zelf. Ik begon ook weer met plezier juridische literatuur te lezen en begon het vak als zodanig steeds interessanter te vinden. Philip maakte me vanaf het eerste moment duidelijk dat ik mijn houding ten opzichte van het onderzoek moest wijzigen. Hij heeft ervoor gezorgd dat ik vanuit een open en onbevangen perspectief naar het thema ben gaan kijken. Ook heeft hij samen met Heinze ervoor gezorgd dat ik het

onderwerp klein maakte en dat de focus zodanig werd aangescherpt dat het onderzoek ook daadwerkelijk enige diepgang kon bereiken. Wetenschap is millimeterwerk, terwijl ik in het begin dacht dat ik wel even alle kwaliteitscriteria van juridisch onderzoek zou gaan definiëren. Jan en Philip wilden ook voorkomen dat ik ging verzanden in een debat waar ikzelf nog lang niet boven kon staan. Over de aard van het rechtswetenschap in het licht van de methoden is een hele discussie gaande binnen het forum. Het zou niet moeilijk zijn geweest om verstrikt te raken in het net van een veelheid aan eenvoudig te verwerpen argumenten voor en tegen de methodologische verantwoording. Laat eerst eens zien wat er gebeurt, dat heeft nog nooit iemand gedaan. Doe dat secuur en ga van daaruit vragen oproepen en confronteer het forum met de resultaten en doe dan voorzichtig wat uitspraken als mogelijke verklaringen. Roep dan de collega's op om te discussiëren over de betekenis van de aangetroffen scores voor het vakgebied.

Jan en Philip heb ik niet alleen leren kennen als kundige bestuurders, elk met hun eigen kracht, maar ook als de senior-wetenschappers met elk hun eigen reputatie op hun vakgebied. Ik heb ervaren dat je als promotieonderzoeker niet alleen moet studeren en schrijven, maar ook moet luisteren naar je leermeesters. Daarnaast moet je kritiek kunnen incasseren, mag je verbeterpunten overnemen, maar bovenal moet je het verder zelf uitzoeken. Het zelfstandig leren denken als onderzoeker verschilt in die zin behoorlijk van het adviseren als beleidsmedewerker bij het nemen van complexe beslissingen. Dank Jan en Philip dat jullie mijn promotores wilden zijn!!

Inbedding

Dit proefschrift was lang een opzichzelf staand onderzoek in de faculteit. Tot begin 2007 was ik beleidsmedewerker die ook een proefschrift voorbereidde, los van al het andere onderzoek. Het voelde voor mij dan ook erg bevestigend toen in juni 2007 een soort van officiële aftrap werd genomen van de nieuwe onderzoeksgroep Methodologie van recht en rechtswetenschap, kortweg de methodengroep. Hierdoor kon dit dissertatieonderzoek moeiteloos ingebed worden in een nieuw juridisch onderzoeksprogramma (onder de gelijknamige titel van de groep), dat ingekaderd werd in de KNAW erkende onderzoeksschool. Onder leiding van de hoogleraren Jan Vranken en Rob van Gestel proberen we om van een modieus thema een onbetwist duurzaam onderwerp te maken, belangrijk voor onderwijs en onderzoek en voor alle juridische academici die gevormd willen worden vanuit een meervoudige wetenschappelijke vormingstraditie waarin juridische dogmatiek en empirie, internationalisering en inter- en multidisciplinair onderzoek hand in hand gaan. De faculteit heeft voor drie jaar facultaire middelen beschikbaar gesteld. Binnen die termijn moet de groep zichzelf op de kaart zetten. Bovenal moeten we bewijzen uitstekende publicaties te produceren met een omvangrijke impact in binnen- en buitenland zodat we een blijvende plaats binnen het spectrum van onderzoeksthema's van de faculteit kunnen waar maken. Eén van de pijlers van het programma is Methodologie van de rechtswetenschap, waar dit dissertatieonderzoek onderdeel

van is.⁵ Doel is om de rol van methodologie binnen de rechtswetenschap een volwassen plaats te geven en om een aanzet te doen voor de (verdere) ontwikkeling van een juridische methodenleer, dat wil zeggen: een methodenleer die de methodologie van rechtswetenschap, rechtsvinding en wetgeving omvat.

De inbedding in de groep is tevens het startschot geweest voor het loslaten van het beleidsmedewerkerschap na bijna 20 jaar. Het moest er toch een keer van komen. Bovendien besloot het bestuur om de onderzoeksorganisatie zodanig te veranderen dat het voor mij ook moeilijk was om mezelf weer opnieuw te motiveren om het kunstje opnieuw op te voeren. Ik mocht verder als onderzoeker en coördinator van de methodengroep maar kreeg vooral de opdracht om mijn proefschrift af te maken. Zonder andere dingen aan je hoofd is het ook prettig afronden.

Speciaal dankwoord

Uiteraard is een speciaal dankwoord op zijn plaats in de richting van mijn faculteit: dank aan mijn directeuren, de decanen, de faculteitsdirecteuren, de JOB, de collega's van de methodengroep en niet in de laatste plaats de collega's van mijn afdeling.⁶ Zij hebben misschien wel het meeste gemerkt dat ik niet altijd aanwezig was (letterlijk en figuurlijk) en dat mijn belangstelling in de loop van het traject ook ging kenteren richting de inhoud en veel minder naar het beleid, de organisatie en het proces. Ik realiseer me dat ik op het laatst ook niet meer die verdeelde aandacht kon opbrengen, die de collega's nodig hadden, zeker in een periode van transitie binnen de organisatie. De afsluiting van het Schoordijk Instituut had de faculteit, ik zeg het maar eerlijk, wel meer in stijl mogen realiseren, met gepaste aandacht voor de impact ervan voor veel mensen op de werkvloer. Het is geen drama, maar het instituut is toch wel jaren het paradepaardje van de faculteit geweest waarmee onze naam als onderzoeksfaculteit groot is geworden. Ik heb het ietwat mistroostige gevoel stilletjes het licht te hebben uitgedaan, zo op een vrijdagavond. Maandag zou alles anders zijn. Op mijn kamer bewaar ik nog het eerste ontwerp van een uithangbord. Ik zal het met trots een plaats blijven geven op mijn verdere werkkamers. Maar goed: het is zoals het is en er gebeuren ook veel nieuwe en goede dingen. Tijden en inzichten veranderen, de faculteit is zo enorm gegroeid dat een andere aanpak nodig is.

Een paar dierbare collega's wil ik speciaal bedanken. Allereerst Floortje van Tilburg. Zij heeft mij tussen mei 2006 en mei 2007 als onderzoeksassistente (ze was toen 5^e jaars onderzoeksmasterstudente bij ons) voortreffelijk geholpen bij de opzet en voorbereiding van het empirische deel van mijn onderzoek. Ook heeft zij de voor mij belangrijke expertmeeting in december 2007 genoteerd

5 De twee andere pijlers zijn methodologie van rechtsvinding en methodologie van wetgeving. De groep bestaat momenteel uit: Maurice Adams, Gijs van Dijck, Rob van Gestel, Mark van Hoecke, Bert van Roermund, Jan Smits, Jan Vranken en ikzelf.

6 Petra Jaminon, Hanny Pentinga, Dennis Baas, Miranda Timmermans, Angélique van Dooren, Jeroen Ketelaars, Anne-Marie Reynaerts, Roel Lauwerier, Ineke Sijtsma, Dick Broeren en onze dierbare en lieve, gedurende de looptijd van het onderzoek overleden, collega Hildegard Penn.

en de complete tekst van het proefschrift gelezen en gecontroleerd. Zelf is ze nu ook promotieonderzoeker en docente bij de vakgroep privaatrecht. Reken maar dat ze zelf een prachtig proefschrift zal schrijven en dat we van haar zullen horen. Andere student-assistenten, die ik me kon veroorloven dankzij middelen die ik verdiende als lid van het georganiseerd overleg van de universiteit, hebben mij ook geweldig geholpen. Het gaat om Jeroen Ketelaars, Judith Boschma en Daphne Rijkers. Bedankt lieve mensen! Dan noem ik ook mijn collega's Henk van Overdijk en Tomas Oudejans. Henk heeft in de zomer van 2008 na 33 jaar afscheid genomen van de faculteit en geniet nu van zijn welverdiende pensioen. Hij was hoofd financiën. Tomas was de manager van het onderwijs en de automatisering en heeft zeer recentelijk de faculteit verlaten. Hij is nu rector van het Theresialyceum. Met z'n drieën vormden we een soort drie musketiers binnen de faculteit op het gebied van onderwijs, onderzoek en financiën. Ik durf te zeggen: geef ons een faculteit en wij brengen die aan de top! Samen gaan we nog wel eens stappen, dan loopt het geheel uit de hand, maar om half negen de volgende dag, jawel zijn we weer op het appèl. Zij zijn mijn paranimfen, hoe kan het ook anders. Op deze plaats dank ik ook de overige leden van de promotiecommissie: Peter Swanborn (methodoloog en promotor van Heinze Oost), Hans Nieuwenhuis en Corien Prins. En bedank ik ook Paul van Seters om te willen opponeren.

Niet veel verder rond het proefschrift cirkelen familie en vrienden. Ik noem mijn moeder Nadette, Véronique en Dick (mijn zus en zwager), Benoît (mijn broer) en mijn vader Kees die er al 12 jaar niet meer is. Ik draag hem nog steeds met warme gevoelens bij me. Ik noem natuurlijk mijn dochters, Marjolein en Lidwine waar ik nog steeds elke dag aan denk en van wie ik nog steeds evenveel hou als op de laatste dag dat ik hen heb gezien, op 19 september 1998. Veel dank ben ik verschuldigd aan onze goede vrienden die een permanente steun zijn in het leven. Zij weten wel wie ik bedoel.

Last but not least noem ik Loet, mijn vrouw. Zij is mijn grote liefde, mijn rots in de branding en nog veel meer. Woorden schieten daarbij altijd te kort. Dus hou ik het hierbij.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	25
1.1	Probleemstelling	25
1.2	Verantwoording	26
1.2.1	Achtergronden	26
1.2.2	Theoretisch belang	29
1.2.3	Praktisch belang	33
1.3	Reikwijdte	39
1.4	Opzet	40
2	De verantwoording van methodologische keuzes	43
	Deel I Vooronderstellingen	
2.1	Het verantwoordingsbeginsel	43
2.2	Positiebepaling en verantwoording methodologische literatuur	47
2.2.1	Positie	47
2.2.2	De verantwoording van de gekozen methodologische literatuur	50
	Deel II Criteria	
2.3	Methodologische eisen	53
2.3.1	Eisen aan de onderzoeksvraag	53
2.3.2	Eisen aan gebruikte bronnen en methoden	60
	Deel III Verantwoording van methodologische keuzes	
2.4	Methodologische dimensies: probleemstelling, bronnen en methoden	65
2.5	Onderzoeksstrategieën: bureauonderzoek, veldonderzoek en onderzoek naar uitgelokt gedrag	67
2.6	De verantwoording van methodologische keuzes I: probleemstelling en bronnen	68
2.6.1	Verantwoording van de probleemstelling	68
2.6.2	Verantwoording (en selectie) van bronnen	70
2.6.2.1	Inleiding	70
2.6.2.2	Jurisprudentie en wetgeving	71
2.6.2.3	Literatuur en documenten	72
2.6.2.4	Personen en overige bronnen en slotopmerkingen	73

2.7	Verantwoording van methodologische keuzes II: methoden	73
2.7.1	Inleiding	73
2.7.2	Verantwoording toetsingskader	74
2.7.3	Externe rechtsvergelijking	76
2.7.4	Verantwoording van niet-klassiek-juridische methoden en technieken	77
2.8	Het analyseschema	79
3	Methode	81
3.1	Inleiding	81
3.1.1	Methodologische verantwoording van dit onderzoek	81
3.1.2	Design	81
3.2	De steekproef	82
3.2.1	90 proefschriften, negen faculteiten, vijf kerndisciplines	82
3.3	Methoden van dataverzameling, data-analyse en data-interpretatie	83
3.3.1	Inleiding	83
3.3.2	Methoden: dataverzameling	84
3.3.2.1	Literatuurstudie	85
3.3.2.2	Pilot	86
3.3.2.3	Communicatie met het forum – expertmeeting	86
3.3.2.4	Regressieanalyses	87
3.3.2.5	Interbeoordelingsbetrouwbaarheid	88
3.3.2.6	Schaalanalyses	88
3.4	Methoden: data-analyse	89
3.4.1	Scoren, dataverwerking, data-analyse en uitkomsten	89
3.4.2	Frequenties	90
3.4.3	Samenhangen / associaties	90
3.4.4	MethChoice-scores	91
3.5	Methoden data-interpretatie	91
3.5.1	De expertmeeting	92
3.5.2	Vignetten	93
3.6	De structuur van deze studie	93
3.7	Grenzen en beperkingen van het onderzoek	95
4	Het analyse-instrument “Methodological Choices in Legal Research”	99
4.1	Inleiding	99
4.1.1	Boeken lezen: oppervlakteonderzoek of diepteanalyse	99
4.1.2	Zichtbaarheid, expositie en 6-puntschaal	100
4.2	Het instrument	102
4.2.1	Probleemstelling	102
4.2.2	Bronnen	104
4.2.3	Methoden	108
4.3	De werking van MethChoice <i>LR</i>	112

4.4	De kwaliteit van MethChoice <i>LR</i>	112
4.4.1	Validiteit en vooronderzoek	112
4.4.2	Betrouwbaarheid	114
4.4.2.1	Interbeoordelingsbetrouwbaarheid	114
4.4.2.2	Schaalanalyse	115
4.5	Afsluiting	116
5	Resultaten	119
5.1	Inleiding	119
5.2	Expositie van de probleemstelling	120
5.2.1	Frequenties gebruik probleemstelling	120
5.2.2	Samenhangen tussen profielkenmerken en probleemstelling	120
5.2.3	Frequenties verantwoordingselementen	121
5.2.4	Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoordingselementen	121
5.3	De expositie van gebruikte bronnen	122
5.3.1	“Literatuur en documenten”	123
5.3.1.1	Frequenties gebruik “Literatuur en documenten”	123
5.3.1.2	Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik “Literatuur en documenten”	123
5.3.1.3	Frequenties verantwoording “Literatuur en documenten”	124
5.3.1.4	Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording “Literatuur en documenten”	124
5.3.2	“Jurisprudentie en wetgeving”	125
5.3.2.1	Frequenties gebruik “Jurisprudentie en wetgeving”	125
5.3.2.2	Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik “Jurisprudentie en wetgeving”	125
5.3.2.3	Frequenties verantwoording “Jurisprudentie en wetgeving”	126
5.3.2.4	Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording “Jurisprudentie en wetgeving”	126
5.3.3	“Overige bronnen”	127
5.3.3.1	Frequenties gebruik “Overige bronnen”	127
5.3.3.2	Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik “Overige bronnen”	127
5.3.3.3	Frequenties verantwoording “Overige bronnen”	127
5.3.3.4	Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording “Overige bronnen”	128
5.4	De expositie van gehanteerde methoden	128
5.4.1	Klassiek-juridische benaderingen: externe rechtsvergelijking	128
5.4.1.1	Frequenties gebruik externe rechtsvergelijking	128
5.4.1.2	Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik externe rechtsvergelijking	128
5.4.1.3	Frequenties verantwoording externe rechtsvergelijking	129
5.4.1.4	Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording externe rechtsvergelijking	129

5.4.2	Klassiek-juridische benaderingen: toetsingskader	130
5.4.2.1	Frequenties gebruik toetsingskader	130
5.4.2.2	Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik toetsingskader	130
5.4.2.3	Frequenties verantwoording toetsingskader	131
5.4.2.4	Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording toetsingskader	131
5.4.3	De expositie van empirische methoden	132
5.4.3.1	Frequenties gebruik empirische methoden	132
5.4.3.2	Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik empirische methoden	133
5.4.3.3	Frequenties verantwoording empirische methoden	133
5.4.3.4	Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording empirische methoden	134
5.5	De MethChoice-scores	137
5.5.1	Inleiding	137
5.5.2	De cijfers	137
5.5.3	De samenhangen	139
5.5.3.1	Samenhangen tussen profielkenmerken en P-scores	139
5.5.3.2	Samenhangen tussen profielkenmerken en B-scores	139
5.5.3.3	Samenhangen tussen profielkenmerken en M-scores	140
5.5.3.4	Samenhangen tussen profielkenmerken en T-scores	141
6	De betekenis van de resultaten	143
6.1	Inleiding	143
6.2	De expertmeeting	144
6.2.1	Verschil tussen kennisgebieden	144
6.2.1.1	Ten aanzien van gebruikte bronnen	145
6.2.1.2	Ten aanzien van gehanteerde methoden	145
6.2.1.3	Ten aanzien van de facultaire herkomst	146
6.2.2	Verschillen binnen de kennisgebieden	146
6.2.2.1	Ten aanzien van gebruikte bronnen	146
6.2.2.2	Verschillen ten aanzien van het aandeel rechtsvergelijking in proefschriften	147
6.2.2.3	Ten aanzien van gebruikte methoden	148
6.2.3	Belang zichtbaarheid methodologische keuzes in juridisch onderzoek	148
6.2.3.1	Ten aanzien van het gebruik van bronnen	148
6.2.3.2	Ten aanzien van de methode van rechtsvergelijking en verantwoording.	149
6.2.3.3	Ten aanzien van methodologische keuzes	149
6.2.4	Toegevoegde waarde MethChoice LR: conclusies expertmeeting	150
6.3	Vignetten	152

6.4	Het standaardbeeld van de “klassieke” jurist en de rechtswetenschapper	161
6.4.1	Inleiding	161
6.4.2	Het standaardbeeld	161
6.4.3	Analyse op grond van eigen waarneming	164
6.5	Historische grondslag van rechtswetenschap: verschillen tussen drie vormingstradities	166
6.6	Methodologische begrippen en de onderzoeksstrategie in juridisch onderzoek	168
6.6.1	Inleiding	168
6.6.2	Cijfers en feiten	169
6.6.3	Methodologische begrippen	170
6.6.4	Het verschil tussen design en methodology	172
6.6.5	Een gebrekkige methodologische herkenbaarheid?	174
6.7	Ontwikkelingen in de rechtswetenschap	175
7	Conclusies, discussie en vervolgonderzoek	183
7.1	Conclusies	183
7.2	Gevolgtrekkingen	186
7.3	Discussie	187
7.4	Vervolgonderzoek	192
8	Summary	197
8.1	Research problem	197
8.2	Theory	198
8.3	Instrument	199
8.4	Methods of datacollection	200
8.5	Methods of data-analysis	202
8.6	Methods of interpretation	203
8.7	Results	204
8.8	Conclusions	206
8.9	Discussion	208
	Bijlagen	
Bijlage 1	Formulier MethChoice Legal Research	211
Bijlage 2	Verzameling onderzochte proefschriften	215
Bijlage 3	Verslag Expertmeeting	221
Bijlage 4	<i>Search</i> : Methodologie van juridisch onderzoek	229
Bijlage 5	Geraadpleegde en aangehaalde literatuur	235

1 Inleiding

1.1 Probleemstelling

Dit proefschrift gaat over de verantwoording van methodologische keuzes, gepresenteerd in (recente) Nederlandse juridische proefschriften. Onderzocht wordt of en in welke mate de probleemstelling, de gebruikte bronnen en gehanteerde methoden zichtbaar worden gemaakt. Het gaat hier om een evaluatief onderzoek, waarbij de verantwoording van het gepresenteerde juridische onderzoek in dissertaties wordt getoetst aan algemene methodologische normen.

Uitgangspunt bij de beoordeling van onderzoekskwaliteit is erkenning van die kwaliteit door het wetenschappelijk forum: de onderzoeker onderbouwt zijn keuzes op een manier die tegemoetkomt aan de eisen, normen en waarden in het desbetreffende onderzoeksgebied (*“acceptability”*). Dit erkenningscriterium veronderstelt op zijn beurt, dat duidelijk is *welke keuzes* zijn gemaakt (*“visibility”*) en *waarom die keuzes* zijn gemaakt (*“comprehensibility”*):

“Pre-conditional criteria directly derived from the acceptability criterion are visibility and comprehensibility. A decision must be made explicit and communicated to be judged at all and substantiated to be judged by its logic and content.”¹

Nadruk ligt daarbij op wat A.D. de Groot² het algemene doel van wetenschapsbeoefening noemt: *“expliciete, overdraagbare ‘kennis’ die zich in beweringen laat neerleggen”*.³ Een goede beoordeling van wat wetenschappers beweren, begint met een expliciete en open verantwoording van methodologische keuzes. De Groot noemt deze voorwaarde *“een grotendeels impliciete ‘erecode’ voor het publiceren”*.⁴ Ook Swanborn verwijst, kijkend naar de onderzoekspraktijk, naar de eis van openbaarheid. Het betreft de toegankelijkheid van de verzamelde kennis (het resultaat) en hoe de onderzoeker aan die kennis is gekomen (het proces). Kennisverwerving moet gecontroleerd kunnen worden. Samenvattend formuleert Swanborn de methodologische regel als volgt: “geef eerlijk aan wat je uitgespookt hebt, zodat een ander de mogelijkheid heeft om hetzelfde onderzoek te doen en zijn resultaten met de jouwe kan vergelijken.” Hij noemt deze regel de *expliciteringsplicht* van de onderzoeker.⁵ In het theoretische kader (hoofdstuk 2) van dit onderzoek wordt hierop nader ingegaan.

1 Akkerman et.al 2006, p. 3.

2 De Groot 1961, 1981 p. 19-27.

3 De Groot 1981, p. 19.

4 De Groot 1981, p. 27.

5 Swanborn 1987, p. 30-31.

De centrale vraag waarop dit dissertatieonderzoek antwoord wenst te geven luidt:

“Hoe worden methodologische keuzes in recente Nederlandse juridische proefschriften verantwoord?”

Om op deze probleemstelling antwoord te kunnen geven, zijn de volgende vier deelvragen geformuleerd:

1. Welke eisen worden in algemene zin gesteld aan de verantwoording van methodologische keuzes in wetenschappelijk onderzoek?
2. Hoe worden de probleemstelling, de bronnen en de methoden in recente Nederlandse juridische proefschriften geëxposeerd?
3. Op welke punten voldoet de verantwoording van methodologische keuzes in recente juridische proefschriften aan de eisen die in algemene zin gesteld worden aan de verantwoording van methodologische keuzes in wetenschappelijk onderzoek? Op welke punten voldoet de verantwoording van methodologische keuzes in de geanalyseerde proefschriften daaraan minder of niet?
4. Welke waarde of betekenis hebben de onderzoeksresultaten voor de rechtswetenschap en zouden er consequenties aan moeten worden verbonden?

1.2 Verantwoording

1.2.1 Achtergronden

I. Dit onderzoek is gestart mede naar aanleiding van recente ontwikkelingen. Er is in Nederland en Vlaanderen afgelopen jaren een debat geweest onder rechtswetenschappers over de noodzaak aanvaardbare criteria te ontwikkelen voor een betere kwaliteitsbeoordeling. Een debat dat niet vrijblijvend is gevoerd, maar tegen de achtergrond van externe onderzoeksbeoordelingen. In Vlaanderen heeft in 2004 de werkgroep Kwaliteitszorg Onderzoek Rechten onder leiding van prof. A. Verbeke een instrument ontwikkeld voor de evaluatie van de kwaliteit van het onderzoek in de rechtswetenschappen.⁶ Met dit instrument wordt gepoogd een indicatie te geven van de kwaliteit van individuele onderzoekers aan de hand van hun output. Output gaat hier verder dan alleen publicaties. Het gaat ook om het kunnen verwerven van projectsubsidies en andere onderzoeksactiviteiten, zoals maatschappelijke dienstverlening (contractonderzoek) en actieve deelname aan congressen en voordrachten. Het instrument onderscheidt drie criteria: “wetenschappelijke originaliteit”, “grondigheid” en “grensoverschrijdendheid”. Bij de nadere uiteenzetting van alle drie de criteria worden parameters genoemd die relevant zijn in dit proefschrift. Met name ten aanzien van de probleemstelling en het gebruik van bronnen worden eisen

⁶ Model voor integrale kwaliteitsevaluatie van het onderzoek in de rechtswetenschappen, Vlaamse Inter Universitaire Raad (VLIR), juni 2004 = rapport van de werkgroep *Kwaliteitszorg Onderzoek Rechten* onder leiding van prof. A. Verbeke, uitgebracht in opdracht van het rectorencollege van de VLIR. Onderzoeker van dit proefschrift heeft als adviseur een bijdrage mogen leveren aan het rapport dat in juni 2004 door de VLIR werd goedgekeurd. Zie ook Verbeke 2005, p. 110-116.

gesteld die bepalend zijn voor het kunnen voldoen aan het criterium van de door de VLIR zogenoemde ‘structurele originaliteit’. Hieronder wordt in het VLIR-rapport verstaan: “Het beschreven bronnenmateriaal wordt in een consistente ordening/structuur ondergebracht. De ordening/structuur verhoogt de toegankelijkheid/begrijpbaarheid van de beschreven bronnen voor de lezer.” En voor grondigheid als parameter voor wetenschappelijke originaliteit geldt: “De onderzochte aspecten van de onderzoeksvraag zijn op diepgravende wijze onderzocht, met voldoende onderbouwde argumenten, teneinde tot wetenschappelijke conclusies te komen.” Het rapport gaat nog verder: “Het criterium grondigheid verwoordt de mate waarin de bijdrage binnen de betrokken discipline *volledigheid* bereikt in de beantwoording van de onderzoeksvraag en steunt op voldoende relevant *bronnenmateriaal*.” Dit leidt tot de volgende parameters: “de onderzoeksvraag is in inhoudelijk opzicht in alle relevante aspecten onderzocht” en “bronnenbenutting: relevant bronnenmateriaal (primair en secundair) werd geraadpleegd en benut. Niet de exhaustiviteit primeert, maar de effectieve verwerking van het relevante bronnenmateriaal in de bijdrage.” Het implementatieproces van het Vlaamse meetinstrument is op veel weerstand gestuit vooral vanwege de aan het instrument gekoppelde invoering van een tijdschriften- en boeken*ranking*. Wel lijkt er draagvlak te bestaan voor het principe dat onderzoekers worden beoordeeld aan de hand van inhoudelijke criteria met inbegrip van de methodologische verantwoording. Het systeem heeft in elk geval geleid tot een uniform CV-model voor individuele rechtswetenschappelijke onderzoekers.

In Nederland zijn twee met elkaar samenhangende rapporten verschenen met betrekking tot beoordelingscriteria. In het rapport “Oordelen over rechten” van de Commissie Voorbereiding Onderzoeksbeoordelingen Rechtsgeleerdheid (VOR) onder leiding van prof. C. Stolker wordt een soort van *state of the art* van het juridische wetenschappelijke onderzoek geschetst.⁷ Het rapport dient als een soort memorie van toelichting op het voor de juridische wetenschap aangepaste “*Standard Evaluation Protocol*” (SEP). Dit protocol bevat een serie richtlijnen inclusief format waaraan voldaan moet worden in het kader van alle externe beoordelingen van al het programmatische onderzoek in Nederland. Het tweede in 2007 verschenen rapport “Naar prestatie-indicatoren voor rechtswetenschappelijk onderzoek” van de Commissie Prestatie-indicatoren en ranking onder leiding van prof. J. Smits bevat als het ware een nadere concretisering van een aantal door de VOR uitgewerkte criteria.⁸ In het VOR-rapport wordt uitgebreid stilgestaan bij belangrijke ontwikkelingen binnen de rechtswetenschap. Ontwikkelingen waarbinnen methodologische keuzes extra relevant lijken te zijn zoals: de publicatiecultuur, de rechtsvergelijking, Europeanisering en internationalisering en de multi- en interdisciplinariteit. In het VOR-rapport

⁷ Oordelen over rechten, Rapport Commissie Voorbereiding Onderzoeksbeoordeling Rechtsgeleerdheid, VSNU, oktober 2005, 68pp.

⁸ Naar prestatie-indicatoren voor rechtswetenschappelijk onderzoek, Rapport van de Commissie Prestatie-indicatoren en ranking, ingesteld door Disciplineoverlegorgaan Rechtsgeleerdheid (DRG) van de VSNU, maart 2007, 47pp.

wordt met zoveel woorden de methodologische herkenbaarheid als één van de belangrijkste ontwikkelingen in de rechtswetenschap genoemd:

“Weer een andere ontwikkeling is de toenemende aandacht voor methodologische herkenbaarheid. In het kielzog van grootschaliger, rechtsvergelijkend, Europees, internationaal en multidisciplinair onderzoek is opnieuw een debat ontstaan over de status van recht als wetenschap. In het recht wordt veelal gediscussieerd op het niveau van de resultaten: is een bepaalde oplossing beter, rechtvaardiger, doelmatiger, praktischer? De insteek is vaak de dienstbaarheid van het recht aan de praktijk, waarbij de rechter als rolmodel fungeert. Dat betekent dat de methode van de rechterlijke rechtsvinding de methode van de rechtswetenschap is.

Deze benadering is thans niet langer als vanzelfsprekend te beschouwen. Andere, meer gangbare wetenschappelijke perspectieven dringen zich op. In de wetenschap vinden discussies steeds vaker plaats op het niveau van het perspectief, de theorie of de gekozen invalshoek. Deze andere benaderingen brengen voorts met zich mee dat duidelijker probleemstellingen worden verlangd: wat wil men onderzoeken en waarom?; hoe verhoudt dit onderzoeksproject zich tot bestaand onderzoek?; valt te verwachten dat het iets nieuws toevoegt? Een probleemstelling geeft richting aan het onderzoek. In de huidige rechtswetenschap is men vaak te ruim en te vaag. Na de probleemstelling hoort de volgende stap te zijn de keuze van de methoden, het hoe: wat zijn, gegeven de probleemstelling, de beste methoden van onderzoek? Ook deze keuze moet men verantwoorden. Dit is gemakkelijk wanneer de methoden min of meer voortvloeien uit de probleemstelling of door ervaring gerijpt zijn, maar daarvan is in het recht nog weinig sprake, bij mono- noch bij multidisciplinair onderzoek. In de beoordelingscriteria van het protocol wordt aan de methodologie afzonderlijk aandacht besteed.”

De commissie Smits verwijst naar de eisen van originaliteit, grondigheid en grensoverschrijdendheid zoals genoemd door de Commissie Verbeke. De rapporten “Stolker” en “Smits” dienen als richtsnoer voor de beoordelaars van juridisch onderzoek maar zullen ontegenzeggelijk ook sturende werking hebben in de richting van de beoordeelde. Het Discipline Overlegorgaan Rechtsgeleerdheid, bestaande uit alle decanen van de Nederlandse juridische faculteiten, heeft beide notities als beoordelingskader voor het programmatische onderzoek aanvaard.⁹

Dit proefschrift bouwt in zekere zin voort op de resultaten van de door beide commissies ingezette weg om tot operationalisering van criteria te komen. Vanuit dit perspectief wordt in feite één criterium uitvergroot ter nadere uitwerking en verdieping, te weten: de methodologische verantwoording van rechtswetenschappelijk onderzoek.¹⁰

⁹ Een derde interfacultaire commissie onder leiding van prof. Du Perron is vanaf tweede helft 2007 begonnen met het ontwikkelen van criteria gericht op het kunnen *ranken* van juridische tijdschriften.

¹⁰ Eerlijkheid gebied te zeggen dat dit mede is ingegeven door de actieve rol van de auteur van dit proefschrift in zowel de commissie Verbeke als de commissie Stolker. De rol als adviseur bracht ook veel inspiratie ter voorbereiding van dit onderzoek.

II. Dit onderzoek is tevens verankerd in het domein van de methodologie van wetenschappelijk onderzoek in het algemeen. Vanuit dit tweede perspectief bouwt dit onderzoek direct voort op het in 1999 verdedigde proefschrift van Heinze Oost getiteld “De kwaliteit van probleemstellingen in dissertaties”.¹¹ Oost heeft in zijn onderzoek laten zien wat het belang is van een goede probleemstelling in wetenschappelijk onderzoek. Hij heeft na een analyse van 350 Utrechtse dissertaties uit alle wetenschappelijke disciplines aangetoond, dat in de meeste gevallen het tegenvalt om de centrale probleemstelling in de tekst te vinden (expositie), dat er in veel gevallen geen of nauwelijks sprake is van theoretische of praktisch-maatschappelijke verantwoording van de probleemstelling (relevantie), dat in veel dissertaties de probleemstelling niet duidelijk maakt wat de belangrijkste vraag of hypothese van het onderzoek is en dat in de meeste dissertaties niet duidelijk gemaakt wordt wat de belangrijkste onderzoeksfunctie is (in de zin van beschrijven, definiëren, vergelijken, evalueren, verklaren en ontwerpen).¹² Hij heeft geconcludeerd dat de resultaten van zijn onderzoek de stelling ondersteunt, dat er het nodige valt te verbeteren aan de vaardigheden van promovendi om een aan alle criteria (zie hiervoor 2.3.1) tegemoet komende probleemstelling te ontwikkelen, te formuleren en te presenteren. Uit deze conclusie vloeit tevens voort dat er het nodige te verbeteren valt aan de vaardigheden van begeleiders om promovendi te helpen bij het formuleren van een deugdelijke probleemstelling.

Dit onderzoek bouwt in methodische zin voort op het onderzoek van Oost. Het gaat hier ook om een empirisch onderzoek, een documentanalyse waarin dissertaties worden getoetst op basis van een analyse-instrument. Een analyse-instrument dat zich niet alleen richt op de probleemstelling, maar op de methodologische verantwoording van de onderzoekskeuzes die betrekking hebben op: *probleemstelling, bronnen en methoden*. Keuzes die de onderzoeker maakt op de route van probleemstelling naar antwoord. Het analyse-instrument in dit onderzoek is getiteld: *Methodological Choices in Legal Research* of kortweg *Meth-Choice LR*. Het instrument wordt uitgebreid behandeld in hoofdstuk 4.

1.2.2 *Theoretisch belang*

Het wetenschappelijk belang van dit onderzoek is drieërlei:

1) Systematisch onderzoek naar de wijze waarop methodologische keuzes inzake probleemstelling, bronnen en methoden in de verschillende vakgebieden van de rechtswetenschappen worden verantwoord, is nog niet eerder gedaan. Voor het eerst wordt getracht een beeld te krijgen van de vraag of en in welke mate rechtswetenschappers hun keuzes zichtbaar maken. Het toetst het vermoeden dat er relatief weinig aandacht is voor de verantwoording van methodologische keuzes in juridisch onderzoek en stelt zich daarbij de vraag wat het betekent als dit vermoeden empirisch wordt bevestigd.

¹¹ Oost 1999.

¹² Oost 1999, p. 206-210.

Enige empirische ondersteuning voor het vermoeden dat de verantwoording van methodologische keuzes in rechtswetenschappelijke publicaties beperkt is, wordt door Herweijer, Epstein & King en Van Gestel e.a.¹³ aangedragen. De observatie van Herweijer omtrent de methodische eisen die gesteld worden aan wetenschappelijk onderzoek is voor dit onderzoek interessant. In het bijzonder geldt dit voor de eis dat de door de onderzoeker gevolgde werkwijze goed kan worden gereconstrueerd. Herweijer heeft vijf als uitstekend beoordeelde proefschriften aan een bescheiden onderzoek onderworpen en constateert:

“In vergelijking met sociaal-wetenschappelijke proefschriften is de methodische verantwoording van de vijf juridische proefschriften zwak ontwikkeld. In de juridische proefschriften wordt geen onderscheid gemaakt tussen de inhoudelijke behandeling van de rechtsvraag en de diverse stappen (afzonderlijke onderzoeken) die moeten worden gezet om deze rechtsvraag van een antwoord te voorzien. In de sociale wetenschappen wordt een scherp onderscheid gemaakt tussen de inhoud van het onderzoek en de methodische keuzes: welke bronnen worden geraadpleegd, hoe worden de gegevens geïnterpreteerd en met elkaar vergeleken, hoe wordt er straks op basis van deze interpretaties geconcludeerd.”¹⁴

Herweijer beschouwt het als een uitdaging voor senioronderzoekers om de juridische methoden van onderzoek te standaardiseren: “Om te beginnen zou in de volgende generatie juridische proefschriften expliciet aandacht besteed moeten worden aan een zakelijke toelichting op de gekozen begrippen, beginselen en methoden.”¹⁵

Uit het ‘methodendebat’, dat sinds de door Stolker in 2003 in Leiden gehouden diesrede, (met name in het *Nederlands Juristenblad* en *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*) wordt gevoerd¹⁶ blijkt dat een welomschreven methodologisch kader in de rechtswetenschap ontbreekt. Een kader waarin de kenmerken van de in rechtswetenschappelijk onderzoek gebruikte methoden worden beschreven.¹⁷ Een dergelijk kader kan helpen bij het beoordelen of onderzoekers hun keuzes in het proces van vraag naar antwoord verantwoorden.

13 Epstein & King 2002; Herweijer, 2003b; Van Gestel e.a. 2007.

14 Herweijer 2003b, p. 26.

15 Herweijer 2003b, p. 33.

16 Stolker 2003; Tijssen 2003; De Geest 2004; NJB-special met bijdragen van: Franken 2004b; Stolker 2004; Barendrecht e.a., 2004 (en korte reacties van: Van der Heijden, Van den Bergh, Enthoven, Van Delden, Degenkamp, Kors, Kortmann 2004a en b, Lewin, Leeuw & Niemeijer, Van Oosten, Van Otterloo, Schmidt); Van Rhee 2004; Buruma 2004; Franken 2004a; Hesselink 2004a; Prins 2004; Wiegiersma 2004; Vranken 2005; Van Roermund 2005; Tjittes 2005; Nieuwenhuis 2005; Wendt 2005, 2006 en 2007; Hartlief 2006; Wissink 2006; Van Gestel e.a. 2007; Westerman 2007; Kortmann 2007; Hesselink 2007; Mackor 2007; Sieburgh 2008; Westerman & Wissink 2008; Smith e.a. 2008; Schoordijk 2008; Van Manen 2008; Schoordijk 2008; Van Manen 2008. Ook in de internationale tijdschriften worden diverse standpunten ingenomen zie: Cnossen & Smith 1997, Ratner & Slaughter 1999; Goldsmith & Vermeule 2002; Rubin 1996 en 1997; Ulen 2002; Bodansky 2006; McCrudden 2006; Siems 2008; Smits 2008.

17 Een dergelijk kader bevat een inventarisatie en selectie van methoden die voor rechtswetenschappers belangrijk zijn. Hierin wordt onder meer per methode in kaart gebracht wat voor type het betreft, wordt de samenhang ervan met (de functies van) onderzoeksvragen gegeven, de samenhang met andere methoden, de samenhang met bronnen, de gebruikscondities, de kwaliteitszorg, het type resultaat en gebruiksvoordelen en -nadelen.

Door het op systematische wijze achterhalen van de stappen die rechtswetenschappers in hun proefschrift zetten, is het ook mogelijk om licht te werpen op de methoden die juristen gebruiken. In die zin vormt dit onderzoek een eerste stap naar explicitering van een methodologisch kader. In theoretische zin zal het belang van de uitwerking van een dergelijk kader vooral gezocht moeten worden in de ontwikkeling van (de kennisvorming in) een belangrijke meta-theoretische (sub)discipline van het recht: de methodologie van de rechtswetenschap. Een dergelijke ontwikkeling sluit naadloos aan op het zeer uitvoerig gedocumenteerde artikel van Epstein & King,¹⁸ die in *The University of Chicago Law Review* een lans breken voor:

“greater self-conscious attention to methodology in legal studies, which is virtually non-existent in the law reviews, even in articles that conduct original empirical research. The law is important enough to have a subfield devoted to methodological concerns, as does almost every other discipline that conducts empirical research.”

2) Dit dissertatieonderzoek is gebaseerd op algemene wetenschappelijke criteria (zie hoofdstuk 2) waar onderzoek aan zou moeten voldoen volgens maatstaven die ontwikkeld zijn in een andere vormingstraditie dan waaruit de juridische is voortgekomen (zie 6.5). In hoeverre zijn deze criteria van (overeenkomstige) toepassing voor de rechtswetenschap? Het probeert antwoorden te vinden op vragen die verband houden met de plaats van de rechtswetenschap binnen de wetenschap als geheel, vanuit de behoefte aan reflectie op hoe rechtswetenschappers onderzoek doen en zouden moeten doen.

Het thema van dit onderzoek, methodologische verantwoording, wordt zoals in de meeste publicaties in het methodendebat vrijwel meteen gekoppeld aan de aard van de discipline en de status van recht als wetenschap. Uit het debat blijkt dat juristen verdeeld zijn over wat rechtswetenschappelijk onderzoek is of zou moeten zijn en zijn er derhalve verschillende standpunten over methodologie en methodologische verantwoording binnen deze discipline. Er wordt getwijfeld aan de toegevoegde waarde van de expliciete aanduiding en verantwoording van de drie methodologische dimensies: probleemstelling, bronnen en methoden.¹⁹ De vraag is of de publicaties er beter van worden. Betekent het ontbreken van de verantwoording van methodologische dimensies dat hiermee ook slechte dissertaties worden geschreven? Werkt de juridische discipline eigenlijk wel met wetenschappelijke theorieën die getoetst kunnen worden? Zijn de methodologische dimensies wel zinvol in positiefrechtelijk onderzoek? In positiefrechtelijk onderzoek wordt antwoord gezocht op de rechtsvraag, worden argumenten daarvoor aangedragen. Het gaat niet over het onderzoek dat is verricht en daarom ook niet over de methode die bij dat onderzoek is gebruikt. De gebruikte onderzoeksmethode lijkt bovendien nog steeds te bestaan uit een

¹⁸ Epstein & King 2002, p. 11.

¹⁹ Zie onder andere reacties op het NJB-artikel van Van Gestel e.a.: Redactie NJB 2007; Westerman 2007; Kortmann 2007; Hesselink 2007, maar zie ook: Mackor 2007; Westerman & Wissink 2008 en Smith e.a. 2008.

gezamenlijk besef dat bestudering van wetgeving, rechtspraak en literatuur bestaat uit lezen, nadenken, schrijven en dan opnieuw zoeken of nog meer lezen, opnieuw nadenken en herschrijven, juridisch argumenteren en betogen. Zie verder 6.2 en 6.3 waarin gesproken wordt over de zogenoemde “olifantenpaden” die blijkbaar voor iedereen dezelfde zouden zijn.

Het is (daarnaast) bekend dat binnen juridische faculteiten weerstand bestaat tegen te veel verantwoordingsverplichtingen als vermeende inbreuken op creativiteit en originaliteit. Er is een kant in “ons onderzoekers” dat we volstrekt onafhankelijke geesten zijn die het weinig kan schelen hoe er geoordeeld wordt, binnen of buiten het forum. De houding van dwarsheid, eigenwijsheid of een onafhankelijke geest uitstralen behoort zelfs tot de tweede natuur van elke (rechts)wetenschapper.²⁰

3) Uit de bestudeerde dissertaties blijkt dat er een toenemende diversiteit is. Natuurlijk is er nog steeds veel positiefrechtelijk onderzoek, maar het gaat steeds vaker gepaard met het doen van externe rechtsvergelijking en aandacht voor de invloeden van de internationalisering op de nationaal en internationaalrechtelijke juridische thema's. Daarnaast wordt binnen dezelfde onderzoeken ook vaker gekozen voor multi- en interdisciplinaire invalshoeken waarbij gebruik wordt gemaakt van andere dan juridische methoden van (tekst)-analyse. Ten slotte werken steeds meer rechtswetenschappers samen met collega-wetenschappers uit andere disciplines. De vraag is of het voor die andere wetenschappers (met inbegrip van de vele referenten in competitief verband) wel duidelijk is wat de rechtswetenschappelijke methoden van onderzoek zijn. Dit dissertatieonderzoek maakt zichtbaar in hoeverre rechtswetenschappers hun onderzoek expliciteren wanneer zij afwijken van de gebruikelijke methoden van (tekst)analyse, wanneer zij afwijken van de gebaande paden die vanuit het interne perspectief van juridische wetenschapsbeoefening voor het eigen forum vanzelfsprekend lijken te zijn.

Dit onderzoek zal niet op alle drie hierboven genoemde punten (-1- de opzet van een methodologische kader voor de rechtswetenschap, -2- de plaats van de rechtswetenschap in het methodendebat en -3- de diversiteit binnen rechtswetenschappelijk onderzoek) kunnen ingaan. Daarvoor zal meer onderzoek nodig zijn. Wel zal het weergeven wat er in dissertaties ten aanzien van de verantwoording van methodologische keuzes gebeurt en vraagt het zich af wat dit te betekenen heeft. Het probeert verklaringen te zoeken en een bijdrage te leveren aan het debat over de betekenis van het verantwoordingsbeginsel in juridisch onderzoek.

Dit proefschrift is geen pleidooi voor saaie proefschriften, die gedomineerd worden door het nalopen van een checklist, waarin één voor één de formele vormvereisten worden nagelopen. Nieuwenhuis heeft in een interview met redactieleden van *Ars Aequi* treffend uitgedrukt waar het wel om gaat.

²⁰ Barendrecht e.a. 2004, p. 1422.

“Als een onderzoeker in de medicijnen in een proefschrift bepaalde onderzoeksresultaten niet vermeldt, is dat een doodzonde. Maar juristen doen dat dagelijks! *Benign neglect*. Als een arrest niet bevalt, laten we het gewoon weg. In een onderzoek wordt doorgaans niet gemeld welke arresten niet in het onderzoek zijn verwerkt, en om welke reden dit niet gebeurt. Een onderzoeker legt dan onvoldoende verantwoording af, en het is denk ik beter dat bij een proefschrift dergelijke verantwoording wel wordt afgelegd.

Verantwoording gaat echter wel ten koste van de literaire aantrekkelijkheid. Ik ben altijd een fervent aanhanger geweest van de visie dat het steigermateriaal moet worden weggehaald als het gebouw klaar is. Er moet een evenwicht worden gezocht tussen volledigheid van methodologische verantwoording en aantrekkelijkheid van het geschrevene.”²¹

1.2.3 *Praktisch belang*

Er is een aantal feiten en ontwikkelingen dat een systematisch onderzoek naar de verantwoording van juridisch onderzoek in praktische zin rechtvaardigt. In willekeurige volgorde kunnen worden genoemd:

- a. de toenemende internationalisering;
- b. promotierementen en de lengte van de promotieduur;
- c. de komst van ‘graduate schools’ en de daarin ondergebrachte onderzoeksmasters;
- d. de aandacht voor multi- en interdisciplinariteit;
- e. het ontstaan van een review-cultuur;
- f. de beoordelingen in het kader van Europese en nationale tweede geldstroom projecten.

Het betreft hier allemaal situaties en ontwikkelingen die ook verband houden met de verantwoording van onderzoek. Veranderingen die maatschappelijk van belang zijn omdat zij het academische klimaat de laatste jaren sterk beïnvloed hebben en nog steeds de oorzaak zijn van voortschrijdende ontwikkelingen in de rechtswetenschap. Deze punten zijn nauw in verband te brengen met die uit de vorige paragraaf en kunnen in die zin ook in meer of mindere mate wetenschappelijk relevant worden genoemd. Hier volgt een korte toelichting per item.

Ad a. De internationalisering van rechtswetenschappelijk onderzoek.

In de meeste wetenschapsgebieden is een internationale oriëntatie vanzelfsprekend. Onderzoeksprogramma’s worden dikwijls in een samenwerkingsverband van internationale partners uitgevoerd. Aansprekende onderzoeksresultaten worden op internationale conferenties gepresenteerd en gepubliceerd in internationale wetenschappelijke tijdschriften. Die tijdschriften zijn vaker wel dan niet voorzien van anonieme *peer review*, staan op diverse *rankings* en op de erin verschenen artikelen is vaak een bibliometrische meting, c.q. een citatieanalyse mogelijk. De Engelse taal is tevens bijna altijd forumtaal.

²¹ Nieuwenhuis 2007 p. 924.

De juridische discipline in Nederland is van oudsher nationaal georiënteerd. De aard (op de praktijk en op nationale wet- en regelgeving en rechtspraak gericht) van het vak brengt zulks mee. En ook wanneer het onderwerp internationaal van aard is, is de publicatievorm vaak nog steeds nationaal. Nederlandse juridische tijdschriften zijn gemengd van karakter en hebben een breed lezerspubliek. Het forum bestaat hoofdzakelijk uit zowel vakjuristen als wetenschappelijke vakgenoten en de forumtaal is Nederlands.²²

Onder invloed van de Europese integratie, een toenemend belang van internationale thema's als milieu, veiligheid en mensenrechten, de sturing op internationalisering als prestatie-indicator bij beoordelingen en de stimulering van internationaal onderzoek is de rechtswetenschap aan het internationaliseren. Internationalisering is ook binnen rechten meer dan aandacht besteden aan Europees recht, het is meer dan rechtsvergelijking en het is meer dan publiceren over Nederlands recht in een buitenlandse taal. De onderzoekers in juridische faculteiten realiseren zich dat. Ze zoeken in toenemende mate naar het type onderzoeker dat zich op een bepaald deelgebied specialiseert, de diepte in gaat (de rechtsontwikkeling van vreemde rechtsstelsels van binnen uit beheerst), internationaal de weg weet, het debat aangaat en beschikt over een internationaal netwerk en forum. Zowel in onderwijs als onderzoek wordt steeds vaker gezocht naar structurele samenwerkingsverbanden met buitenlandse universiteiten. Buitenlandverblijven worden gesubsidieerd, steeds meer dissertaties verschijnen in het Engels. Internationalisering is daarmee een bewuste keuze, gezien de gevolgen die het proces heeft voor het onderzoeksbeleid, de organisatorische vormgeving van onderzoek en niet in de laatste plaats ook voor methodologische aspecten, zoals bronnenselectie en andere methoden van dataverzameling (zie 6.3 waarin Van Genugten een doorkijkje geeft van hoe hij vanuit zijn vakgebied het onderzoek aanpakt).

Een ander effect van de internationalisering van het onderzoek is de neiging om in het kader van onderzoeksbeoordelingen te zoeken naar meer objectiveerbare (bibliometrische) meetinstrumenten, zoals citatie-analyses (met impactfactoren) en *rankings*.²³ Zo is tegelijk met het methodendebat ook een discussie gaande hoe de Nederlandse juridische tijdschriften (in navolging van de Amerikaanse) gerankt moeten worden.²⁴ In dit onderzoek wordt aan deze ontwikkelingen voorbij gegaan.

In dit onderzoek wordt zichtbaar gemaakt of de internationale dimensie in onderzoek invloed heeft op de manier waarop momenteel rechtswetenschappers hun onderzoek methodologisch expliciteren en verantwoorden.

22 Zie voor de verdere onderbouwing van dit argument ook Stolker 2004c en 2005; Lawson 2005 en 2006.

23 Zie bijvoorbeeld het Rapport Towards Indicators of Research Performance in the Social Sciences and Humanities 1999.

24 Zie in dit verband bijvoorbeeld: Jarvis & Coleman 1997; George & Guthrie 1999 en Stolker 2004a. In Nederland wordt gewacht op de rapportage van de Commissie Du Perron met voorstellen voor een ranking van Nederlandse juridische tijdschriften.

Ad b. Promotierendementen en lengte promotietrajecten.

Er is onderzoek gedaan naar de samenhang tussen de methodologische uitwerking van onderzoek en de kwaliteit en efficiëntie van onderzoek: een goed uitgewerkte methodologie draagt bij aan de kwaliteit van het onderzoek en de efficiëntie ervan in termen van tijd, energie en geld.²⁵

Het gemiddeld promotierendement van rechtswetenschappers is lager vergeleken met de sociale wetenschappen: 75% van sociaal wetenschappelijke promovendi promoveert uiteindelijk tegen 65% binnen de rechtswetenschap. De gemiddelde duur van alle promotietrajecten in Nederland is vijf jaar; in de gammawetenschappen is dat 5,5 jaar en in de rechtswetenschap promoveert meer dan een kwart (27,3 %) na 5 jaar.²⁶ Er is ook onderzoek gedaan naar relevante factoren die met de rendement en promotieduur samenhangen. Een goede voorbereiding op het onderzoek door middel van het ontwerpen van een deugdelijk en voldragen onderzoeksproject, een vroege start vanuit een goede inbedding in het onderwerp vormen succesfactoren voor een gunstig rendement. Het starten met een goede probleemstelling is in andere disciplines vaak doorslaggevend gebleken.²⁷

Ad. c. De oprichting van tweejarige onderzoeksmasters ondergebracht in Graduate schools en onderzoekscholen.

In het academisch jaar 2004/5 zijn aan vijf juridische faculteiten de eerste cohorten studenten aan hun onderzoeksmaster rechten²⁸ begonnen zonder te beschikken over een degelijk handboek methoden van rechtswetenschappelijk onderzoek. De vraag is of de huidige methodologische en onderzoeksmatige vakken in de onderzoeksmasters en promovendi-opleidingen voldoende onderlinge samenhang vertonen en beschikken over een overkoepelend methodologisch vak. Hiermee wordt bedoeld een vak dat verder gaat dan enige uitleg over elementaire begrippen uit de wetenschapsleer en grondig aandacht besteedt aan hoe een onderzoeker wetenschap dient te bedrijven en aan welke criteria academisch onderzoek moet voldoen. Criteria gericht op zowel de inhoud van de onderzoeksresultaten als op de procesmatige kant ervan en de daarbij behorende wetenschappelijke attitude van onderzoekers. Een vak waarin aandacht is voor de in het onderzoek te zetten stappen tussen probleemstelling en antwoord en de methodologische keuzes die men daarbij maakt. Een vak met oog voor welke strategieën daarvoor open staan, wat het belang is van een goed 'research design', waarin men zich bewust wordt van het proces van dataverzameling, -analyse en -interpretatie. Een vak waarin uitgelegd wordt wat het belang is van een goede probleemstelling en hoe men met (buitenlandse) bronnen omgaat en

25 Oost & Sonneveld 2004-2006 hebben ter voorbereiding van verschillende van hun publicaties en onderzoeksrapporten in opdracht van het ministerie van OCen W literatuuronderzoek hiernaar gedaan en verwijzen onder meer naar: Zuber-Skeritt & Knight 1986; Philips & Pugh 1987; Binns & Potter 1989; Hockey 1996; Seagram et al., 1998; Wright & Cochrane 2000 en Latona & Brown 2001.

26 Oost & Sonneveld 2005.

27 Latona & Brown 2001.

28 Groningen, Maastricht, Nijmegen, Utrecht, Rotterdam en Tilburg, zes van de negen juridische faculteiten, hebben (anno 2008) een door de NVAO geaccrediteerde tweejarige onderzoeksmaster.

hoe men een gedegen *search* opzet. Waarom moet een onderzoeksvraag veranderd worden, wat is het belang van precisie? Wat betekenen begrippen als validiteit en betrouwbaarheid in juridisch onderzoek? En dat allemaal niet alleen in een algemene wetenschapsfilosofische context, maar ook in het licht van de aard van de rechtswetenschap. Hoe kan de discipline gepositioneerd worden in het totaal van wetenschappen, mede tegen de achtergrond van de diverse academische vormingstradities? Wat zijn de methodologische implicaties van het doen van multi- en interdisciplinair onderzoek? Wat betekent internationalisering voor het onderzoek? *En last but not least*: wat betekent meer aandacht voor verantwoording van onderzoek voor de wijze waarop onderzoeksresultaten gerapporteerd en gepubliceerd dienen te worden?

Tijdens de methodologiecursus van de *researchmaster* in Tilburg is het Sonneveld en Van Gestel opgevallen dat beginnende onderzoekers: een te ruim perspectief hebben op hun onderwerp van onderzoek; een te weinig afgebakende probleemstelling presenteren, normatieve en empirische onderzoeksvragen door elkaar halen; een gebrekkige samenhang en onderzoeksstructuur aan de dag leggen en verschillende methodologische perspectieven moeten leren doorgronden. Zij zijn ervan overtuigd dat het verhogen van een groter methodologisch besef hen in elk geval kan leren om bronnen beter te selecteren, het onderzoek beter te verankeren in het vakgebied, greep te krijgen op een theoretische onderbouwing, te veel impliciete vooronderstellingen weg te nemen, zicht te krijgen op afwijkende posities binnen het onderwerp en niet meteen de nadruk te leggen op praktische relevanties van het onderzoek.²⁹

De resultaten van dit promotieonderzoek vormen een empirische basis voor de indrukken die Sonneveld en Van Gestel hebben opgedaan tijdens twee jaar ervaring met studenten van de onderzoeksmaster en beginnende promovendi.

Dat methodologische vakken in het curriculum van een onderzoeksmaster een eminente rol behoren te vervullen, wordt eens te meer bevestigd door het in opdracht van de KNAW uitgebrachte rapport van Andeweg,³⁰ dat duidelijk laat zien dat methodologische vakken in omvang het grootste gedeelte vormen van de curricula in veruit de meeste onderzoeksmasters, ongeacht de disciplines.

Ad d. De aandacht voor multi- en interdisciplinariteit.

Naast de keuze voor internationalisering in bovengenoemde zin als een steeds belangrijker wordende invalshoek voor het oplossen van juridische vraagstukken, kan de interdisciplinaire benadering van het recht worden genoemd als een niet meer weg te denken ontwikkeling binnen de rechtswetenschap. Nieuwe thema's voor juridische onderzoekprogramma's, -scholen, en -opleidingen (onderzoeksmaster) worden ook in toenemende mate interdisciplinair gedefinieerd (te denken valt aan slachtofferhulp, veiligheid, governance etc.). Er verschijnen steeds meer dissertaties op het grensvlak van disciplines. Interdis-

²⁹ Gepresenteerd door Van Gestel op 10 juni 2008 in Tilburg op het openingscongres getiteld "Towards a European Legal Methodology?" van de onderzoeksgroep Methodologie van recht en rechtswetenschap.

³⁰ Rapport Andeweg 2007 en Rapport Research Master Review 2007.

ciplinariteit leidt tot interessante samenwerking met bijvoorbeeld economen, sociologen, bestuurskundigen, criminologen, ethici, technici, etc. en leidt tot nieuwe perspectieven bij het oplossen van complexe maatschappelijke problemen, maar vraagt tegelijkertijd om een verhoogde aandacht voor methodologische aspecten.³¹ De rol van interdisciplinair onderzoek binnen de rechtswetenschap krijgt als object van studie binnen de rechtswetenschappelijke discipline en binnen de promotieopleidingen steeds meer aandacht. Onder invloed van het belang van ervaring en feitelijke waarneming in onderzoek worden (andere) maatschappijwetenschappen betrokken bij de ontwikkeling van het recht en de rechtswetenschap. In kringen van *Law & Economics* zijn er zelfs wetenschappers die de neiging hebben om de rechtswetenschap niet meer als een autonome wetenschap te beschouwen.³²

Het ontbreken van een methodologisch kader voor de rechtswetenschap zou “ons” kunnen opbreken bij het doen van interdisciplinair onderzoek.³³ Het lijkt voor een rechtswetenschapper haast onmogelijk om tot een vorm van methodologische integratie te komen, dat wil zeggen, tot een weloverwogen keuze uit en (zodanig) aanpassing van beschikbare methoden en technieken uit verschillende disciplines die in het onderzoek zijn betrokken. Het voert te ver om hier in te gaan op de oorzaken en consequenties hiervan, maar duidelijk is wel dat het bij interdisciplinair onderzoek niet mag gaan om éénrichtingsverkeer, maar om interactie, ontmoeting en wederzijdse verrijking. Epstein & King bevestigen in het hierboven reeds geciteerde artikel dat het hier niet gaat om een interne aangelegenheid:

*“...the current state of empirical legal scholarship is deeply flawed. We base this claim primarily on a review we conducted of the legal literature – a review that revealed many proceedings with research agendas, however diverse their goals might be, with little awareness of, much less compliance with, the rules of inference that guide empirical research in the social and natural sciences. The sustained, self-conscious attention to the methodology of empirical analysis so present in traditional academic fields (without which scholars in those disciplines would be unable to publish their work in reputable journals or expect it to be read by anyone with an interest in how the world works) – that is, the articles devoted to methodology in these disciplines – is virtually nonexistent in the nations law reviews.”*³⁴

Het recht zien als open systeem, als maatschappelijk verschijnsel leidt tot maatschappelijke contextualisering van het recht en tot een multidisciplinaire benadering ervan. Dit impliceert onmiskenbaar een ruime opvatting van rechtswetenschap met als gevolg dat de grenzen tussen disciplines niet meer als een

31 Hessel 1997. Zo ook: Vranken 2005 en 2006, maar zie in dit verband ook: Frogey & Colarossi 2003; Vick 2004; Dau-Schmidt 2004.

32 Zie bijv. R.A. Posner 1987, p. 761-780 en 2002, p. 1314-1326.

33 Geformuleerd samen met Oost in het kader van een nader uit te werken onderzoeksproject over interdisciplinair onderzoek vanuit het perspectief van rechtswetenschap.

34 Epstein & King 2002, p. 6.

vanzelfsprekendheid worden aanvaard.³⁵ Probleemstellingen van juridische aard kunnen hierdoor niet meer altijd binnen de grenzen van de rechtsdogmatiek worden opgelost. Het introduceren van inter- en multidisciplinariteit als logisch gevolg van een contextuele benadering van het recht vergt oog hebben voor verschillende methoden van onderzoek, waaronder empirische methoden. Empirisch onderzoek doen, met name het toepassen van methoden en technieken uit de sociale wetenschappen om data te verzamelen, kan een toegevoegde waarde hebben, mits op vakkundige wijze uitgevoerd.³⁶ Een onderzoek naar de stand van zaken hoe rechtswetenschappers hun methodologische keuzes verantwoorden lijkt daarom ook vanuit dit perspectief praktisch relevant te zijn.

Ad e. Het ontstaan van een review cultuur.

In discussies over feiten en normen, theorieën en onderzoeksresultaten worden argumenten uitgewisseld. Er wordt gedebatteerd over nieuwe inzichten en getracht de wetenschap vooruit te helpen. Uiteindelijk bepaalt het forum van vakgenoten welke verklaring of theorie het meest succesvol, valide of betrouwbaar is. Het objectieve van de wetenschap bestaat niet alleen bij gratie van de objectiviteit van de individuele wetenschappers, maar van de openheid van de wetenschappelijke discussie. Die openheid vraagt om transparantie, het zichtbaar en controleerbaar maken van onderzoeksresultaten en van het proces ernaar toe.

Ofschoon eerzucht en het behalen van wetenschappelijke roem ook geen vreemde fenomenen zijn binnen de rechtswetenschap en ondanks het feit dat ook juristen steeds vaker te maken krijgen met externe opdrachtgevers, die niet staan te trappelen om te snel met onderzoeksresultaten naar buiten te treden, is er toch binnen onderzoeksgroepen een tendens waar te nemen dat collega's hun papers en beoogde publicaties onderling uitwisselen met het oog op kritische reflectie en kwaliteitsverhoging. Al is hier wellicht niet direct sprake van *peer review*, het is wel een eerste stap in die richting. Ook tijdschriftredacties zoals die van *R&R* en het *NJB* staan open om artikelen vóór plaatsing te onderwerpen aan (anonieme) peer review.

Ad f. De beoordelingen in het kader van Europese en tweede geldstroom projecten.

Het gemis of tekort aan verantwoording van (methodologische) keuzen en het (te) weinig zichtbaar maken van de weg waarlangs onderzoeksvragen via de gekozen methode beantwoord worden (onderzoeksstrategieën) blijkt juridische onderzoekers ook op te breken. Het kost geld.³⁷ Vooral sinds de ontschotting tussen disciplines begin deze eeuw, waarbij alle projecten in interdisciplinair

³⁵ Zie hierover Loth & Gakeer 2005, p.19-20. en p. 264-269.

³⁶ Zie ook Vranken 2005.

³⁷ Naast het rechtstreeks mislopen van middelen via NWO (tweede geldstroom) en Europese competities (als aandeel in de derde geldstroom) wordt door de concurrentie ook indirect beslag gelegd op eerste geldstroomcapaciteit. Het in competitie genereren van onderzoeksmiddelen (via de tweede geldstroom en Europa (KP)) vormt immers in steeds belangrijkere mate een prestatieindicator voor de toewijzing van Haagse middelen, hetzij via interne verdeelmodellen binnen universiteiten dan wel rechtstreeks bij de toewijzingen van de lump sums aan de universiteiten.

samengestelde commissies worden beoordeeld, lopen de frustraties bij de vakgenoten en hun bestuurders hoog op. Juristen moeten steeds weer uitleggen dat hun wetenschap in een andere traditie geplaatst moet worden en dat het ook anders beoordeeld zou moeten worden. Maar ongeacht de wetenschapsdiscipline waarin rechtswetenschap zou kunnen worden geplaatst (als geesteswetenschap dan wel als maatschappijwetenschap) wordt het steeds moeilijker vol te houden dat voor juridische onderzoeksprojecten en vruchten van onderzoek andere criteria gelden vanwege de eigen aard en de grote verwevenheid met de praktijk.

1.3 Reikwijdte

In dit onderzoek zijn, onder druk van de randvoorwaarden, twee inhoudelijke keuzes gemaakt die de reikwijdte van dit onderzoek nader begrenzen. In de eerste plaats is de verzameling van rechtswetenschappelijke publicaties beperkt tot *recente Nederlandse proefschriften*. Rechtswetenschappelijke artikelen, annotaties en hand- en leerboeken blijven daarmee buiten beschouwing, evenals buitenlandse proefschriften. Na de ontwikkeling van een analyse-instrument zijn uiteindelijk 90 proefschriften geselecteerd en geanalyseerd. Nadere toelichting op en uitwerking van de selectie van proefschriften is te vinden in het derde hoofdstuk (Methode).

De keuze voor één publicatievorm, in het bijzonder de dissertatie, is als volgt uit te leggen. Nog afgezien van het feit dat het beoordelen van elke publicatievorm in het tijdsbestek van een promotietraject onhaalbaar en onuitvoerbaar zou zijn geweest, valt het ook moeilijk te verantwoorden om aan iedere vorm het predikaat wetenschappelijk te hangen. Elke publicatievorm heeft zijn eigen kenmerken en soms ook zijn eigen forum. De meeste zijn gericht op het forum van vakgenoten in ruime zin: juristen, zowel werkzaam in de praktijk als in de academie. Nog steeds blijkt het moeilijk om de status van een artikel te duiden in termen van wetenschappelijke- of vakpublicatie. Het onderscheid tussen die twee is vaag en voortdurend onderwerp van discussie, maar over één publicatievorm kan in formele zin niet getwijfeld worden als het gaat om de kwalificatie wetenschappelijk, te weten: dissertaties. Dissertaties zijn bij uitstek door alle universiteiten erkende vruchten van wetenschappelijk onderzoek. Bovendien noemen alle 13 Nederlandse universiteiten in hun promotiereglement de gehanteerde methode als één van de belangrijke beoordelingscriteria. Daarmee is tevens de tweede inhoudelijke keuze gepresenteerd.

De tweede keuze betreft de afbakening van het algemene methodologische toetsingskader. Binnen de beoordeling van de methodologische kwaliteit in proefschriften is gekozen voor de verantwoording van methodologische keuzes met betrekking tot de probleemstelling, de bronnen en de methoden en de zichtbaarheid ervan. In dit proefschrift wordt daarmee niets gezegd over de

inhoudelijke kwaliteit van de uitvoering van een gekozen methode. Als men bijvoorbeeld aan rechtsvergelijking doet en men zegt dat te doen aan de hand van de functionele methode, dan zal in dit onderzoek geen waardeoordeel gegeven worden over de wijze waarop de onderzoeker deze methode heeft toegepast. In die zin wordt in dit onderzoek slechts een bescheiden stap gezet in de richting van een methodologisch kader van rechtswetenschap. Anderzijds gaat het bij de verantwoording van onderzoekskeuzes om de mogelijkheid te bieden om een open discussie over het gepresenteerde onderzoek te voeren. Hierbij gaat het om zowel de wijze waarop de nieuwe bevindingen zijn totstandgekomen, als de mate waarin die bevindingen kunnen worden gezien als de tot dan toe best gefundeerde opties om als wetenschappelijke kennis door het forum te worden geaccepteerd. Dit proefschrift raakt daarmee wel de essentie van wetenschappelijk onderzoek.

De gehanteerde methode in onderzoek is niet alleen om formele redenen een belangrijk criterium bij de beoordeling en waardering van onderzoek. Het beoordelen van de inhoud (wat wordt onderzocht), de relevantie (waarom wordt iets onderzocht), de methode (hoe iets wordt onderzocht) en de verantwoording ervan (waarom wordt iets op die wijze onderzocht) vormen vier belangrijke samenhangende invalshoeken van wetenschappelijk onderzoek.³⁸ Vanuit deze perspectieven worden de eisen geformuleerd voor de realisering van een kwalitatief goed onderzoeksresultaat. De keuze voor het onderwerp en de daarbij behorende redengeving zijn leidend voor de keuze van de te hanteren methoden en het te volgen stappenplan. Wetenschap wordt gekenmerkt door haar methode. Een methode is een ordening en een afbakening van de bouwelementen binnen de wetenschapsstructuur. Wetenschap gebruikt een eigen taal en onderscheidt zich daarin van niet-wetenschappelijke activiteiten.³⁹ Wanneer het methodologische karakter van een discipline te zeer impliciet blijft c.q. wordt verondersteld en daardoor te weinig wordt verantwoord, is het opstellen van interbeoordelingscriteria over hoe methodologische keuzes binnen een discipline zouden moeten worden verantwoord een geweldige uitdaging.

1.4 Opzet

In het volgende hoofdstuk wordt het theoretisch kader van dit proefschrift uitgewerkt. Het gaat daarbij om de conceptualisering van de centrale variabele van het onderzoek: de verantwoording van methodologische keuzes in juridisch onderzoek. In hoofdstuk 2 “De verantwoording van methodologische keuzes” worden de eisen behandeld die aan de verantwoording van methodologische keuzes in wetenschappelijk onderzoek mogen worden gesteld. Hiermee wordt antwoord gegeven op de eerste deelvraag van dit onderzoek. In de daarop volgende twee hoofdstukken wordt het zogenoemde *verantwoordingsbeginsel* nader geoperationaliseerd. In hoofdstuk 3 “Methode” wordt uitgelegd hoe dit onder-

³⁸ Oost & Markenhof 2007.

³⁹ Van Peursen 1980, p. 22 e.v. Zo ook Hagenaars tijdens een lunchbijeenkomst van de onderzoeksschool voor wetgevingsvraagstukken op 7 november 2005.

zoek is aangepakt en uitgevoerd en welke methoden daarvoor zijn gehanteerd. In hoofdstuk 4 wordt het voor dit onderzoek ontwikkelde analyse-instrument (MethChoice *Legal Research*) apart behandeld. Met behulp van dit instrument kan worden beoordeeld of en in welke mate de methodologische keuzes: probleemstelling, bronnen en methoden in de 90 geselecteerde proefschriften worden verantwoord. Vervolgens worden de resultaten van de analyse gepresenteerd (hoofdstuk 5: “Resultaten”). In het vijfde hoofdstuk worden de tweede en derde deelvraag van het onderzoek beantwoord. In het zesde hoofdstuk “De betekenis van de resultaten” wordt geprobeerd antwoord te geven op de vraag welke betekenis de resultaten van dit onderzoek hebben voor de rechtswetenschap en wordt aan de hand van vier denkrichtingen een poging gedaan om de resultaten te verklaren (deelvraag 4). In het afsluitende hoofdstuk 7 “Conclusies, discussie en vervolgonderzoek” worden de belangrijkste conclusies voortvloeiende uit dit onderzoek samengevat. Daarmee wordt antwoord gegeven op de probleemstelling. Tevens worden discussiepunten aangereikt en aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek. Hoofdstuk 8 bevat een Engelstalige samenvatting.

2 De verantwoording van methodologische keuzes

DEEL I VOORONDERSTELLINGEN

2.1 Het verantwoordingsbeginsel

Zoals in het vorige hoofdstuk is benadrukt wil dit onderzoek vooral laten zien of en in welke mate rechtswetenschappers hun methodologische keuzes met betrekking tot probleemstelling, bronnen en methoden verantwoorden. De vraag stellen betekent tegelijkertijd dat uitgegaan wordt van een centrale vooronderstelling. De vooronderstelling dat wetenschap een “open”, “democratisch” karakter moet hebben.¹ Het gaat in wezen om een criterium dat aan alle andere criteria van wetenschappelijkheid voorafgaat, namelijk om de aanname dat over elk wetenschappelijk onderzoek verantwoording moet worden afgelegd tegenover het forum van vakgenoten. Iedere onderzoeker zou elke stap van vraag naar antwoord tegenover het forum controleerbaar moeten maken. Deze centrale vooronderstelling is ontleend aan *Methodologie. Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen* van A.D. de Groot (1981). Nadruk ligt daarbij op wat hij het algemene doel van wetenschapbeoefening noemt: “*expliciete, overdraagbare ‘kennis’ die zich in beweringen laat neerleggen*”.² “Een goede beoordeling van wat wetenschappers beweren, begint met een expliciete, zichtbare en open verantwoording van de logische-methodologische onderzoekskeuzes.” Daarbij gaat het om de werkwijze van de onderzoeker, op de verwijzing naar het ‘hoe’ en ‘waarom zo’. Het gaat er om dat de onderzoeker zowel ten aanzien van zijn methodologische keuzes als over zijn gevolgde redeneerwijze zijn collega’s voldoende aanknopingspunten aanbiedt voor het uitoefenen van kritiek. De Groot noemt deze voorwaarde “*een grotendeels impliciete ‘erecode’ voor het publiceren*”.³ De Groot:

“Vanaf het ogenblik waarop het subject [lees: de onderzoeker] niet alleen met zijn kennisresultaten maar ook met zijn wijze van verwerken van ervaringen, met zijn beredenering, voor het forum treedt, wordt het mogelijk vragen te stellen, zoals: ‘Zijn de waarnemingen waarvan je bent uitgegaan wel juist’, is je observatiemethode wel correct?; ‘Mag je dit wel veronderstellen; zou het niet veeleer dààraan kunnen liggen?; ‘Volgt die verwachting (voorspelling) wel logisch uit je veronderstelling (hypothese)?; ‘Is je methode van toetsing wel juist, speelt daar niet een andere factor

1 De Groot 1981, p. 24.

2 De Groot 1981, p. 19.

3 De Groot 1981, p. 27.

doorheen?’. ‘Ik ben het niet eens met je evaluatie [interpretatie], het bewijs is niet geleverd, kan men de uitkomsten niet beter zó verklaren?’”⁴

Een belangrijk kenmerk voor de wetenschappelijke werkwijze – en ook hier wordt De Groot in zijn redenering gevolgd – is dat de wetenschapper zijn bevindingen niet alleen al redenerend of proefondervindelijk onderbouwt, “maar dat hij daarover ook *rekenschap* aflegt”. De Groot: “De ervaring wordt niet alleen proberend verworven en denkend verwerkt, maar ook *beredenerend verwerkt*”. Dat betekent dat de door de wetenschapper opgedane kennis in zodanige beweringen moet worden neergelegd dat het tenminste voor de collega-wetenschappers, het forum van vakgenoten, toegankelijke [controleerbare] kennis is. Alleen dan is wetenschappelijke kennis ook daadwerkelijk openbare kennis. Op deze redenering stoelt de algemene notie van verantwoording.

Voor het verantwoordingsbeginsel is veel steun te vinden in de literatuur. Een aantal voorbeelden uit eigen land volgen hier om te laten zien wat de essentie is van de vooronderstelling waar dit proefschrift vanuit gaat. De onderstaande geciteerde onderzoekers gebruiken steeds een ander begrip, maar de door hen gebezigde begrippen kunnen als synoniem worden gelezen van het in dit proefschrift gekozen begrip verantwoordingsbeginsel.

Swanborn⁵ stelt dat uitspraken toetsbaar moeten zijn in termen van verifieerbaarheid en weerlegbaarheid. Er moet altijd een manier zijn om uit te maken of een uitspraak over de werkelijkheid ‘klopt’. Weerlegbaar betekent dat het mogelijk is om de eventuele onjuistheid van kennis aan te tonen. Het gaat altijd om kwetsbare kennis. Kijkend naar de onderzoekspraktijk noemt hij in dit verband onder meer de eis van openbaarheid. Het betreft de toegankelijkheid van de verzamelde kennis (product) en hoe je aan die kennis bent gekomen (proces). Kennisverwerving moet gecontroleerd kunnen worden. Samenvattend formuleert hij de methodologische regel als volgt: “geef eerlijk aan wat je uitgespookt hebt, zodat een ander de mogelijkheid heeft om hetzelfde onderzoek te doen en zijn resultaten met de jouwe kan vergelijken.” Hij noemt deze regel wel de *expliciteringsplicht* van de onderzoeker (Zie ook 1.1).

Koningsveld uit zich in zijn veel gelezen boek ‘Het verschijnsel wetenschap’ als volgt: “Wanneer in het standaardbeeld [van wetenschap] dan ook gezegd wordt dat wetenschap een rationele activiteit is die steunt op de pijlers van logica en waargenomen feiten, dan wordt het volgende bedoeld: op welke onnavolgbare wijze onderzoekers ook tot nieuwe inzichten komen, als ze die eenmaal hebben dan zullen die nieuwe stukjes kennis tegenover het forum van collega’s moeten worden *gerechtvaardigd* en die *rechtvaardiging* eist onherroepelijk logische argumentatie en het aandragen van ook door anderen waarneembare feiten”.⁶

⁴ De Groot 1981, p. 24-25.

⁵ Swanborn 1987, p.30-31.

⁶ Koningsveld 2006, p. 32-33.

Oost⁷ stelt dat onderzoek aan de algemene wetenschappelijke eis van *controleerbaarheid* moet voldoen. “De controleerbaarheid van een antwoord is een eis die aan de andere eisen voorafgaat. Het gaat over zich openstellen voor kritiek. Om te kunnen beoordelen of een onderzoeker fouten heeft gemaakt, moeten anderen in staat worden gesteld om de belangrijkste onderzoeksstappen en -resultaten te controleren. Is een antwoord niet controleerbaar dan vervalt in feite elke verdere aanspraak op kwaliteit.”

Binnen de ‘eigen’ discipline onderstreept Stolker in zijn diesrede⁸ de noodzaak tot *transparantie* en *explicitering* van het rechtswetenschappelijke onderzoek en de resultaten ervan: “...Ook aan normatieve uitspraken liggen impliciet geldigheidsuitspraken ten grondslag. Wie werkzaam is binnen de rechtswetenschap zal deze uitspraken zoveel mogelijk moeten expliciteren en moeten zoeken naar fundering”...en verder in zijn rede: “...de rechtswetenschap [moet] oog hebben voor de kwaliteit en kenbaarheid van haar methoden, het belang van een open, werkelijk wetenschappelijke structuur en voor de kwaliteit van de toetsing van haar resultaten.”⁹

Het verantwoordingsbeginsel kan aldus worden samengevat:

De beoordeling van onderzoekskwaliteit vereist een expliciete en open verantwoording van methodologische onderzoekskeuzes. Beoordelen van onderzoek en de eruit voortvloeiende resultaten kan immers pas dan goed gebeuren wanneer onderzoekers hun vakgenoten ook in staat stellen de door hen gevolgde stappen in het onderzoek na te volgen en te controleren.

Het verantwoordingsbeginsel steunt op twee pijlers, te weten: rationaliteit en controleerbaarheid door het forum. Johann Mouton¹⁰ laat zien dat het verantwoordingsperspectief te maken heeft met het rationele karakter van wetenschappelijk onderzoek. Rationaliteit als wetenschappelijk perspectief behelst een continu proces van onderlinge uitwisseling over de gelding van wetenschappelijke uitspraken, waarin het zich blootstellen aan kritiek en het controleerbaar kunnen traceren van stappen en redeneringen een belangrijke, productieve rol spelen. Daarbinnen zijn er criteria ontwikkeld voor het doen van wetenschappelijk onderzoek. De onderzoeker dient inzicht te geven in de systematiek, logica, geldigheid, betrouwbaarheid en adequatie van zijn antwoord en de weg daar naartoe.¹¹ Wat in dit onderzoek van belang is, is dat wetenschap, zoals Koningsveld¹² opmerkt, in tegenstelling tot mystiek, openbaring of intuïtie, een rationele grondslag heeft. Bij het doen van uitspraken over de gelding of

7 Oost & Markenhof 2007 p.16.

8 “De dag verga, waarop ik geboren werd”, diesrede uitgesproken op 7 februari 2003. Ook gepubliceerd in: *NJB* 2003 onder de titel: “Ja, geléerd zijn jullie wel!” Over de status van rechtswetenschap, p. 771 en p. 774.

9 Zie ook Vranken 2005, p.154 en p.116.

10 Mouton 2001, Mouton 2005, p. 7-17.

11 Oost & Markenhof 2007.

12 Koningsveld 2006, p. 30-31.

normatieve kracht van bestaande of te ontwerpen regels rust de bewijslast voor de deugdelijkheid van de hem of haar aangevoerde argumenten op de onderzoeker. Het rationele karakter van wetenschap heeft te maken met de mogelijkheid van een groep mensen om met gezag en kennis van zaken de desbetreffende argumentatie en de daarop gebaseerde logische redeneringen en waargenomen feiten te kunnen beoordelen en te controleren. De onderzoeker laat precies zien wat hij heeft gedaan, waarom hij dat heeft gedaan en wat dat heeft opgeleverd. Alleen dan – en hiermee komen we op de tweede pijler waarop het beginsel rust – kunnen anderen (beoordelaars, vakgenoten en eventueel opdrachtgevers) controleren of het onderzoek volgens de “regels der kunst” is uitgevoerd.

Naast vakinhoudelijke relevantie worden die regels bepaald door de logica (goed redeneren), de methodologie (goed onderzoeken) en de onderzoekscode (zich goed gedragen).¹³ Beide voornoemde auteurs maken duidelijk dat de beoordeling van de wetenschappelijkheid van uitspraken alleen is voorbehouden aan het forum van (wetenschappelijke) vakgenoten.¹⁴ Het forumwaarmark als erkenningscriterium van wetenschap. Voor de beoordeling van de methodologische kwaliteit van rechtswetenschappelijk onderzoek (met betrekking tot probleemstelling, bronnen en methoden) is het wetenschappelijk forum bij uitstek de beoordelende gemeenschap van vakgenoten. Overigens wil dit niet zeggen dat in de wetenschap geen rekening wordt gehouden met eisen die vanuit het professionele forum worden gesteld. Met name binnen een nauw aan de maatschappij gerelateerde discipline als de rechtswetenschap wordt in zeer belangrijke mate rekening gehouden met het praktische nut van onderzoeksresultaten. Het is tevens één van de criteria waar een probleemstelling in maatschappijwetenschappen dikwijls aan dient te voldoen (zie 2.3.1). Al constateert de Commissie Prestatie-indicatoren voor rechtswetenschappelijk onderzoek dat veel onderzoek zich primair richt op de rechtspraak en niet op het wetenschappelijk forum, wordt in dit onderzoek ervoor gepleit om resultaten van wetenschappelijk onderzoek primair voor te leggen aan het wetenschappelijk forum.¹⁵

“Verantwoording van onderzoekskeuzes impliceert dat de onderzoeker antwoord geeft op de vraag hoe hij tot zijn onderzoekskeuzes is gekomen. Van vraag tot en met antwoord. De onderzoeker dient zijn onderzoekskeuzes op een dusdanige manier tegenover het forum van wetenschappelijke vakgenoten te onderbouwen, dat deze in overeenstemming is met de eisen, normen en waarden in het desbetreffende onderzoeksgebied. *Aanvaarding* van onderzoeksresultaten door middel van erkenning ervan binnen het forum veronderstelt tegelijkertijd dat de onderzoeker ook duidelijk *zichtbaar* maakt welke keuzes zijn gemaakt en ook dat deze keuzes worden *gemotiveerd*.”¹⁶ Het pad van vraag naar antwoord wordt hiermee controleerbaar gemaakt.

¹³ Oost 2002, p. 24-25.

¹⁴ De Groot & Visser 2003; Mouton 2005.

¹⁵ Zie het rapport Naar prestatie-indicatoren voor rechtswetenschappelijk onderzoek, DRG-VSNU, 2007, p. 15.

¹⁶ Akkerman et al. 2006.

De opbouw van dit hoofdstuk verloopt van een abstracte naar een meer concrete uitleg van de hier gepresenteerde vooronderstellingen. Het valt uiteen in drie delen. In het eerste deel, bestaande uit deze en volgende paragraaf, zijn voornoemde theoretische perspectieven uitgelegd aan de hand van de belangrijkste publicaties van De Groot en Mouton. In het tweede deel, bestaande uit de twee paragrafen (2.3 en 2.4) komen de belangrijkste methodologische criteria aan bod. Deze criteria (eisen) vormen een eerste operationalisering van het verantwoordingsbeginsel. Vervolgens worden deze methodologische criteria in het derde deel (2.5 t/m 2.8) vertaald in drie concrete methodologische keuzes: probleemstelling, bronnen en methoden met daarbij behorende verantwoordingselementen.

In dit hoofdstuk, maar ook verder in het proefschrift, worden regelmatig de begrippen methodologische dimensies en verantwoordingselementen genoemd. Om enig zicht te houden op de hantering van deze regelmatig terugkerende begrippen, volgt hier een korte toelichting om aan te geven op welk abstractieniveau deze begrippen geplaatst moeten worden.

- I Het verantwoordingsbeginsel (zie 2.1) valt uiteen in:
 - II 1) Methodologische eisen probleemstelling (2.3.1).
 - 2) Methodologische eisen bronnen en methoden (2.3.2).
- III Uit die methodologische eisen worden de methodologische dimensies onderscheiden waarop een onderzoek beoordeeld kan worden (zie 2.4). In dit onderzoek gaat het om het toetsen van de zichtbaarheid van methodologische keuzes met betrekking tot de drie dimensies: probleemstelling, bronnen en methoden.
- IV Die drie dimensies vallen uiteen in per dimensie te onderscheiden verantwoordingselementen (2.6 en 2.7). Die elementen vormen het meest concrete niveau waarop in proefschriften gezocht wordt naar uitingsvormen van verantwoording.

2.2 Positiebepaling en verantwoording methodologische literatuur

2.2.1 *Positie*

De onderstaande punten bieden een kader waarin wordt aangegeven vanuit welke perspectieven het verantwoordingsbeginsel in dit onderzoek kan worden geplaatst. De punten worden slechts kort genoemd in het besef dat elk punt een aparte paragraaf of zelfs hoofdstuk rechtvaardigt. In het kader van dit

proefschrift staat het verantwoordingsbeginsel als grondcriterium voor wetenschapsbeoefening zoals in de vorige paragraaf beschreven centraal.

1) Een proefschrift over de methodologische keuzes van juridisch onderzoek behoort tot metadisciplines als wetenschapsfilosofie, wetenschapsgeschiedenis en de methodologie van wetenschap. Die disciplines geven kritische beschouwingen over de ontwikkeling en de praktijk van wetenschapsbeoefening.

Dit proefschrift volgt het metaperspectief van Mouton.¹⁷ Het doel van een dergelijk perspectief is dat a) het zin geeft aan wetenschap, b) het een bijdrage levert aan een groter inzicht over de praktijk van wetenschapsbeoefening en c) het bijdraagt aan de verbetering van wetenschappelijk onderzoek. Dit proefschrift ambieert de juridische discipline vooruit te helpen in het debat over de rol van methodologie in rechtswetenschap en in het bijzonder de verantwoording ervan.

2) Dit onderzoek wenst ook een metaperspectief in te nemen ten opzichte van de verschillende ideaalbeelden van wetenschap. Ongeacht de stroming die men aanhangt, of deze nu (logisch, post- of rechts)positivistisch, kritisch(-rationalistisch), structuralistisch, relativistisch of (subjectief of sociaal) constructivistisch is, in dit onderzoek wordt ervan uitgegaan dat het verantwoordingsbeginsel altijd van toepassing is op wetenschapsbeoefening. In het verlengde hiervan wordt, ook onafhankelijk van de verschillende door rechtswetenschappers mogelijk in te nemen posities, gekozen voor de stelling dat wetenschapsbeoefening een rationele activiteit is, die aan anderen moet kunnen worden uitgelegd. Popper stelt dat wetenschapsbeoefening een rationele activiteit is omdat wetenschappelijke beweringen vatbaar behoren te zijn voor kritiek en dat op grond van argumenten een beslissing genomen wordt over het lot van die beweringen.¹⁸ Ofschoon ook Popper als kritisch rationalist te plaatsen is binnen een wetenschappelijke stroming, raakt hij hiermee de kern van het in dit onderzoek gebezigde begrip rationaliteit. Goede redenen en niet bijvoorbeeld autoriteit of financiële belangen bepalen of wetenschappelijke uitspraken worden geaccepteerd. Om die goede redenen tegenover het forum te rechtvaardigen dient de motivering ervan samen te gaan met het traceerbaar maken van de stappen die daartoe tijdens het onderzoek zijn gezet.

3) Wetenschappelijke uitspraken zouden ongeacht de disciplinaire herkomst van de wetenschapper altijd geëxpliciteerd moeten kunnen worden om te kunnen voldoen aan het verantwoordingsbeginsel. Steun voor de bewering dat dit beginsel ook voor rechtswetenschappers geldt, is onder meer gevonden in een door J. Douglas Toma¹⁹ uitgevoerd empirisch onderzoek onder Amerikaanse

¹⁷ Mouton 2005, p. 7.

¹⁸ Zie Kroes 1996, p. 198 over Popper. De passage waar hij op doelt staat onder meer in het voorwoord van 1959, behorende bij *The logic of scientific discovery*, 2004. Ook Mouton 2005, p. 13, haalt Popper aan: Volgens Popper is wetenschap een zichzelf corrigerende (rationele) onderneming; wetenschappelijke uitspraken dienen onderworpen te worden aan voortdurende kwaliteitscontrole.

¹⁹ Toma 1997, 19-41.

rechtswetenschappers. Toma vroeg zich af of een normatieve en minder empirische wetenschap als de rechtswetenschap ingepast kon worden in de door Lincoln & Guba²⁰ ontwikkelde typologie van onderzoeksparadigma's. Toma laat zien dat de vier onderzoeksparadigma's waarbinnen sociale wetenschappers kunnen worden ingedeeld (positivists, postpositivists, critisists en interpretists) ook van toepassing zijn voor rechtswetenschappers. Op grond van in drie instellingen gehouden diepte-interviews slaagt hij erin om rechtswetenschappers op overeenkomstige wijze in te delen: rechtspositivisten, rechtsrealisten, kritische rechtswetenschappers en interpretatieve (hermeneutische en structuralistische) rechtswetenschappers. Daarmee laat hij zien dat rechtswetenschappers er vergelijkbare ontologische en epistemologische vooronderstellingen op nahouden als de collega's in sociale wetenschappen en dat interdisciplinaire vergelijking mogelijk is. Voor een overzicht van de verschillende stromingen en wetenschapsperspectieven wordt verwezen naar het desbetreffende artikel van Toma en andere literatuur.²¹

4) Onderzoekresultaten blijken steeds weer een relatieve waarde te hebben. Kennis is altijd tijdelijk geldige kennis. Ook wanneer het gaat om het bepalen van wat rechtens geldt. Recht is een discursieve grootheid, het voorlopige resultaat van een proces van meningsvorming en overtuiging zowel in abstracto als bij de beslissing in concreto.²² Het gaat om de best mogelijke kennis of een best mogelijke juridische oplossing, op een bepaald moment, in een bepaalde context, die als zodanig door het wetenschappelijk forum – intersubjectief – aanvaard wordt. En zelfs dan blijkt die kennis ook relatief omdat deze verworven is met behulp van een door de onderzoeker of rechtsvormer gekozen invalshoek of methode. Een keuze voor een ander perspectief, een andere methode, een andere argumentatie kan leiden tot een eveneens door het forum acceptabele waarheid of oplossing voor hetzelfde probleem. Aanspraken op geldige kennis (waarhedenpluralisme) voor één probleem wordt in de wetenschap niet betwist. Stolker laat dit treffend zien wanneer hij in zijn diesrede van 2003 op gemotiveerde wijze negen oplossingen aanreikt voor één probleem. Het aantal verschillende oplossingen is geen probleem maar omdat onderzoekers hun redeneringen en oplossingsrichtingen graag presenteren als de best mogelijke en soms ook de neiging hebben de oplossing te verabsoluteren is het van het grootst belang dat zij hun route van vraag naar antwoord expliciteren, helder maken en zich maximaal openstellen voor een kritisch debat.²³

5) Wetenschappelijke kennis omvat beweringen die goede of minder goede benaderingen zijn van de werkelijkheid, die, na kritisch te zijn onderzocht, zijn geaccepteerd door het forum van wetenschappers en die gebaseerd zijn op het

20 Lincoln & Guba 1994.

21 Maris e.a. 1988; Kunneman 1991; Huppel-Cluysenaer 1994; Toma 1997; Loth & Gakeer 2005, maar zie ook Kroes 1996; Koningsveld 2006.

22 Vranken 1995

23 Zie ook Vranken 2005 met verwijzingen naar Stolker 2003 en Hagenaars 2003.

beste ondersteunende bewijs, verkregen met inachtneming van logisch-methodologische normen.²⁴

Met deze wat formele benadering is niet gezegd dat wetenschappelijk onderzoek geen avontuur is, geen spannende bezigheid waarin creativiteit, verbeeldingskracht, idealisme, intuïtie en serendipiteit steeds weer tot nieuwe stukjes (juridische) kennis zullen leiden. Integendeel, het is bloed, zweet en tranen, op zaterdagmiddag, tijdens mooie vakantiedagen, steeds maar weer opnieuw: denken, lezen, dromen, zoeken, schrijven, opnieuw denken en reviseren. Maar als het resultaat er eenmaal is, dan moeten die stukjes kennis tegenover het forum van collega's worden uitgelegd en verantwoord. Dan moet het materiaal, de redeneringen, de onderzoekskeuzes worden aangereikt waarmee de collega's de (nieuwe) uitspraken kunnen controleren.

In de volgende paragraaf volgt een motivering van de gekozen methodologische literatuur.

2.2.2 *De verantwoording van de gekozen methodologische literatuur*

De probleemstelling van dit onderzoek is vooral verankerd in de methodologie. Zoals in hoofdstuk 1 reeds is opgemerkt in de paragraaf over de wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek, ontbreekt in de rechtswetenschap een gearticuleerd methodologisch kader. Er zijn geen methodologische handboeken voorhanden vergelijkbaar met die in andere wetenschappen. Noodzakelijkerwijs is daarom aansluiting gezocht bij methodologen met vooral een sociaal wetenschappelijke herkomst. De methodologische literatuur waar het meest naar verwezen wordt, gebruikt in zekere zin eenzelfde bril om naar de werkelijkheid van juridische proefschriften te kunnen kijken. Die gemeenschappelijke grondslag is het zichtbaar maken van wetenschappelijk onderzoek. Ongeacht de filosofische stroming van waaruit de geciteerde literatuur is totstandgekomen, is het uitgangspunt steeds dat een onderzoeker zijn onderzoekskeuzes duidelijk kenbaar maakt aan het forum van vakgenoten. Daarnaast is niet onbelangrijk dat de gekozen auteurs gezaghebbende onderzoekers zijn op hun vakgebied. Het zijn auteurs van veelgebruikte methodologische handboeken in onderwijs en onderzoek en hun onderzoek wordt veelvuldig gepubliceerd in gerenommeerde internationale tijdschriften. Zij blijken uitstekend in staat te zijn om helder en genuanceerd uit te leggen waarom het belangrijk is dat wetenschappelijk onderzoekers zich blootstellen aan kritiek door middel van het controleerbaar maken van hun werk. Deze auteurs stellen de onderzoeker van dit proefschrift in staat om een metaperspectief op wetenschappelijk onderzoek in te kunnen nemen.

In het kort volgt hier een korte motivering waarom met name voor de desbetreffende onderzoeker is gekozen:

De Groot heeft met zijn meest bekende werk 'Methodologie' (eerste druk 1961, 11^e druk 1981) een prominente rol vervuld in de ontwikkeling van metho-

²⁴ Mouton 2005, p. 7-17.

dologie in Nederland. Zijn boek legitimeert in feite dit onderzoek. Dat wetenschap een democratisch, open karakter draagt waaruit het in deze studie geformuleerde verantwoordingsbeginsel voortvloeit, is aan hem ontleend.

In zijn voetsporen treedt Peter Swanborn. Generaties studenten in de sociale wetenschappen zijn met behulp van o.a. zijn handboeken (Basisboek sociaal onderzoek, 1991, 2002 met een vierde laatste geheel herziene oplage in 2006 en Methoden van sociaal wetenschappelijk onderzoek, 1981 en 1987) opgeleid in de methodologie van de sociale wetenschappen. Evenals De Groot bepleit Swanborn dat onderzoekers hun stappen in het onderzoek moeten expliciteren.

Zuid-Afrikaan Johann Mouton²⁵ toont op heldere wijze aan hoezeer het verantwoordingsbeginsel verweven is met het rationele karakter van wetenschap. Los van de belangrijke bijdrage die de gebruikte literatuur in dit theoretische kader speelt, is het feit dat hij zich ook gespecialiseerd heeft in literatuur over het schrijven van proefschriften een bijkomende reden om voor deze onderzoeker te kiezen. Ook voor het onderscheid tussen *research design* en *research methodology* wordt naar hem verwezen.

Belangrijke auteurs voor dit onderzoek zijn ook (het echtpaar) Yvonna Lincoln en Egon Gubba,²⁶ beiden professor of Education in Indiana. Zij preciseren het onderscheid tussen kwantitatief en kwalitatief onderzoek. In veel van hun publicaties worden de criteria uiteengezet waaraan kwalitatief onderzoek moet voldoen (zie 2.3.2). Voor dit onderzoek is belangrijk dat zij duidelijk maken dat onderzoekers die kwalitatief onderzoek doen, niet ontslagen worden van een maximale inspanningsverplichting om hun onderzoeksresultaten te verantwoorden. De term *trustworthiness* (vertrouwenwekkendheid) staat hierbij centraal.

De keuze voor didacticus en methodoloog Heinze Oost ligt voor de hand. Dit proefschrift bouwt voort op zijn dissertatie. De expertise van Oost strekt zich uit tot de hele methodologie. Oost geeft in zijn proefschrift "De kwaliteit van probleemstelling in dissertaties" een complete theorie op basis van een uitgebreide internationale literatuurstudie, waarbij wetenschapsfilosofische, methodologische en taaltheoretische inzichten omtrent de probleemstelling voor het eerst systematisch worden samengebracht. Het betreft de tot nu toe meest uitgebreide literatuurstudie over de probleemstelling. Daarnaast is veelvuldig gebruik gemaakt van zijn leerboeken over methodologie,²⁷ waarin hij de lezer

25 Johann Mouton, wetenschapsfilosoof en methodoloog, is hoogleraar sociologie aan de universiteit van Stellenbosch en directeur van het Centrum voor interdisciplinaire studies aan dezelfde universiteit. Auteur van diverse handboeken onderzoeksmethodologie waaronder de voor dit onderzoek gebruikte literatuur *The practice of Social research*, 2005, p 1-126 en p. 270-311. Mouton heeft de eerste drie hoofdstukken van de Zuid-Afrikaanse editie van Babbie (1998) ingrijpend herschreven. Om misverstanden te voorkomen, wordt waar in het proefschrift wordt verwezen naar teksten die Mouton geschreven heeft, gerefereerd aan "Mouton 2005". Verder is gebruik gemaakt van *How to succeed in your Master's & Doctoral Studies*, 2001.

26 In dit theoretisch kader is direct of indirect gebruik gemaakt van meerdere publicaties van hun hand: 1981, 1982, 1984, 1985, 1986 en 1994.

27 De bij HB uitgegeven leerboeken: Een onderzoek voorbereiden (samen met Angela Markenhof), (2002 en 2007); Een onderzoek uitvoeren, 2006; Een onderzoek rapporteren; Een onderzoek presenteren en een onderzoek begeleiden, 2004.

als het ware opleidt tot een open, professionele en eerlijke wetenschapper, alsook van samen met andere auteurs gepubliceerde artikelen.

Verder is het belangrijk om hier ook het werk van Nancy Leech en Anthony Onwuegbuzie²⁸ te noemen. De door hen verrichte inhoudsanalyse van een groot aantal methodologische handboeken uit de sociale wetenschappen is gebruikt om de belangrijkste activiteiten in onderzoek systematisch in te delen. Hieruit zijn de methodologische dimensies, probleemstelling, bronnen en methoden afgeleid. Zij pleiten voor een pragmatische attitude in de wetenschap en het gebruik van *mixed methods* in wetenschappelijk onderzoek en vinden het strikte onderscheid tussen kwantitatief en kwalitatief onderzoek contraproductief. Zij presenteren zes stappen met behulp waarvan ook rechtswetenschappers hun methodologische keuzes zouden kunnen verantwoorden.

Er is weinig literatuur beschikbaar over de specifieke uitwerking van zichtbaarheid van onderzoek (in de zin van controleerbaarheid). Akkerman et al.²⁹ leggen uit dat naarmate het onderzoek complexer wordt, het moeilijker is om op gestandaardiseerde wijze onderzoekskeuzes te verantwoorden. Zij laten zien dat het mogelijk is om buiten het onderzoek zelf de onderscheiden methodologische keuzes zichtbaar te maken voor derden. Via een door hen ontwikkelde *audit trail* (procedure voor onafhankelijke onderzoeksbeoordeling) worden hiermee de onderzoekskeuzes controleerbaar gemaakt.

Ten slotte wordt hier nog verwezen naar het onderzoek van Toma die indirect aantoonde dat de door Lincoln & Gubba ontwikkelde criteria voor kwalitatief onderzoek ook betekenis kunnen hebben voor de rechtswetenschap (zie onder het derde punt, 2.2.1).

²⁸ Leech & Onwuegbuzie 2005, p. 267-296.

²⁹ Akkerman et al. 2006, p. 257-274.

DEEL II CRITERIA

2.3 Methodologische eisen

Methodologie gaat over de leer (*logos*) van de weg die een onderzoeker aflegt tussen vraag en antwoord: *meta* [naar] *hodos* [weg]. Die weg wordt zowel bepaald door de eisen die gesteld worden aan de belangrijkste vraag waarop het onderzoek antwoord moet geven (de probleemstelling), als door de eisen die gesteld worden aan het antwoord op die vraag (de gebruikte bronnen en methoden). De kwaliteit van de gestelde vraag kan worden geoperationaliseerd in termen van inhoudelijke verankering, relevantie, precisie, methodische functionaliteit, consistentie van de vraag en expositie.³⁰ De kwaliteit van het via de gebruikte bronnen en methoden gevonden antwoord wordt bepaald door vier doelen: waarheidswaarde, toepasbaarheid, consistentie en neutraliteit.³¹ Het in meer of mindere mate voldoen aan alle methodologische criteria bepaalt de mate waarin aan een onderzoek een kwalitatieve waarde in methodologische zin kan worden gegeven. In eenvoudige bewoordingen: “laat zien dat je het goede onderzoek doet en dat het onderzoek goed is gedaan”.

2.3.1 Eisen aan de onderzoeksvraag

Voor de eisen die aan de onderzoeksvraag gesteld worden wordt vooral verwezen naar het proefschrift van Oost “De kwaliteit van probleemstellingen in dissertaties”. Daarnaast is gebruik gemaakt van passages die hierover zijn geschreven in het boek ‘Een onderzoek voorbereiden’ en in het artikel “Naar een didactiek van de probleemstelling”.³²

De eisen die aan de onderzoeksvraag gesteld kunnen worden, dienen in onderlinge samenhang te worden gezien. Zij vormen tezamen de structurelementen van het zogenaamde *design* voor een onderzoeksplan. Voor de uitleg hiervan werkt het door Oost ontworpen structuurmodel (zie hieronder figuur 2.1) verhelderend. Oost laat zien dat een onderzoeker zijn onderzoeksvraag benadert vanuit het kennisgebied, de reden, het antwoord en de te kiezen strategie. Hij of zij cirkelt als het ware rond de probleemstelling waarbij voorkeur, achtergrond, voorkennis en soms toevallige omstandigheden de richting bepalen van waaruit de vraag wordt opgepakt, bekeken, geanalyseerd en verder uitgewerkt. De vraag bereikt uiteindelijk een dusdanige scherpte dat die met reden kan worden gesteld en waarmee op een systematische wijze gezocht kan worden naar het antwoord.³³ Op grond van de theorie waaruit deze criteria zijn afgeleid, wordt in het algemeen aangenomen dat de kwaliteit van een probleemstelling in een wetenschappelijke tekst i.c. het proefschrift hoger is, naarmate:³⁴

30 Oost 1999; Oost & Markenhof 2007; Oost e.a. 2002, p. 19-36.

31 Lincoln & Guba 1985, 1986.

32 Oost 1999, zie ook Oost & Markenhof 2007.

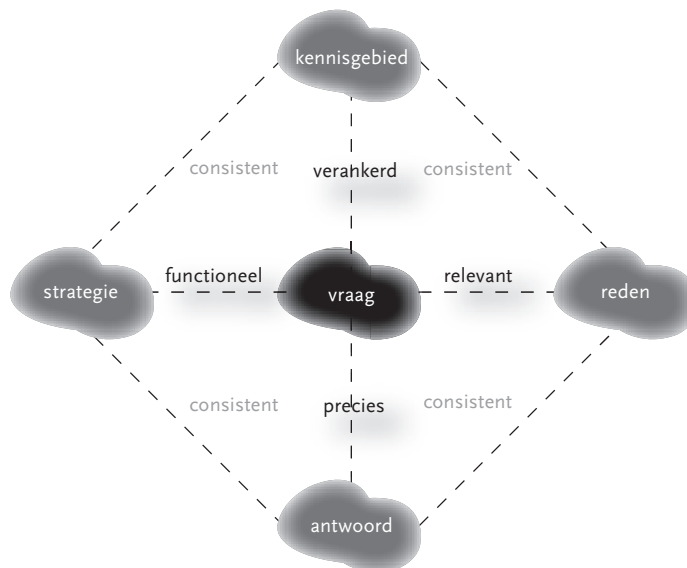
33 Oost en Markenhof 2007.

34 Oost 1999 en Oost e.a. 2002, p. 21.

- 1) de plaats van de probleemstelling in de (inter-)disciplinaire context duidelijker is (inhoudelijke verankering);
- 2) het theoretisch en/of maatschappelijk belang van een antwoord op de gestelde vraag groter is (relevantie);
- 3) de uitspraak, gegeven het exploratieve of toetsende karakter van de probleemstelling, completer ingevuld is (precisie);
- 4) de formulering van de probleemstelling duidelijker op een onderzoeksfunctie aansluit (methodologische herkenbaarheid);
- 5) vraag, discipline, reden, strategie en antwoord beter op elkaar zijn afgestemd (consistentie) en
- 6) vraag, discipline, reden, strategie en antwoord toegankelijker en dus kritischer te beoordelen zijn (expositie).

Hieronder worden de eerste vijf criteria nader uitgewerkt. Het zesde criterium wordt behandeld in hoofdstuk 4, waarin het een aparte plaats krijgt. De reden hiervan is dat verantwoording van methodologische keuzes via de drie dimensies (probleemstelling, bronnen en methoden) wordt gemeten in termen van expositie. Hiervoor is het analyse-instrument MethChoice LR ontwikkeld.

Figuur 2.1 Structuurmodel van de probleemstelling (Oost 1999, 2002a,b, 2006)³⁵

³⁵ Het model is op verschillende manieren afgebeeld. Tot Oost 2002^a als een soort atoommodel (zonder vermelding van de criteria), vanaf Oost 2002^b in de vereenvoudigde vorm die hier is weergegeven. De gebruikte illustratie is gemaakt voor het boek *Een onderzoek voorbereiden* (Oost 2002^b) en later bewerkt voor de digitale leeromgeving *Excellent Research* (Oost 2006). Zowel het boek als de leeromgeving is uitgegeven door HBuitgevers (Baarn).

1) *Inhoudelijke verankering*. De probleemstelling moet verankerd zijn in een vakgebied of thema. Oost spreekt in zijn proefschrift over het disciplinaire perspectief. Dat wil zeggen dat de onderzoeker zicht moet hebben op de context van het onderzoek en op de afbakening van het onderwerp. In de *Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science*, gehouden in Londen in 1965 beschrijft Lakatos in zijn bijdrage *Falsification and the Methodology of Scientific Research Programme*³⁶ hoe een wetenschappelijk programma in de praktijk werkt en wat er gebeurt als er barstjes komen in het paradigma van de wetenschappers die eraan werken. Hij noemt die praktijk methodologisch falsificationisme. In dat verband komt ook het begrip naar voren dat van belang is voor de uitleg van de “inhoudelijke verankering van de probleemstelling”. Het cursief is van Lakatos zelf:

“The methodological falsificationist realizes that in the ‘experimental techniques’ of the scientist fallible theories are involved in the ‘light’ of which he interprets the facts. In spite of this he ‘applies’ these theories, he regards them in the given context not as theories under test but as *unproblematic background knowledge* ‘which we accept (tentatively) as unproblematic while we are testing the theory’.³⁷
The need for decisions to demarcate the theory under test from unproblematic background knowledge is a characteristic feature of this brand of methodological falsificationism.”³⁸

In essentie is dat inhoudelijke verankering: een afgrenzing en beschrijving van theorieën, inzichten en concepten die in het onderzoek wel gebruikt worden, maar verder niet betwist worden. Het zijn de inhoudelijke keuzes en vooronderstellingen die de bril vormen waarmee de onderzoeker naar de wereld om zich heen kijkt: de inhoudelijke achtergrondkennis “in the ‘light’ of which he interprets the facts”. De onderzoeker geeft zijn probleemstelling een plaats in een constellatie van feiten, theorieën, begrippen en relaties binnen het kennisgebied. Een inhoudelijk verankerde probleemstelling laat zien op welke keuzen het afgebakende onderwerp is gebaseerd en welke vooronderstellingen daarmee samenhangen. De afbakening van een onderwerp en het zichtbaar maken hoe het onderwerp zich verhoudt tot het onderzoeksgebied zijn hier doorslaggevende criteria, die ook verwijzen naar de verantwoording van de probleemstelling. Een synoniem voor inhoudelijke verankering is *theoretisch kader*.

2) *Relevantie*. De probleemstelling moet relevant zijn. De onderzoeker moet aan het forum duidelijk maken dat zijn onderzoek nut heeft. Een relevante probleemstelling is er één die de moeite waard is en die beschreven is als een theoretisch of maatschappelijk vraagstuk. Wie een probleemstelling beschrijft als zo’n vraagstuk, doet dat vanuit een verantwoordingsperspectief. Dit perspectief stelt de relatie centraal tussen de vraag en de reden om die vraag te stellen.³⁹

36 Lakatos 1970, p. 91-196.

37 Popper 1963, p. 390.

38 Lakatos 1970, p. 106-107.

39 Oost e.a. 2002, p. 21.

Een probleemstelling is relevant wanneer die:

- a) nog niet (bevredigend) beantwoord is (nieuws waarde heeft);
- b) de moeite van het beantwoorden waard (wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie) is;
- c) een optimale opbrengst heeft.

Bij nieuws waarde wordt gezocht naar argumenten waarom het onderzoek gedaan moet worden vanuit het perspectief van vernieuwing en originaliteit. Wat voegt het onderzoek toe? Betreft het een onontgonnen onderzoeksterrein of wordt er binnen het vakgebied een ander of nieuw gezichtspunt op een leerstuk geworpen? Om te onderbouwen dat een onderzoeker naar iets “nieuws” op zoek is, dient hij greep te hebben op *the state of the art* binnen het specifieke vakgebied. Na een oriëntatie op het onderwerp via de bespreking van actuele bronnen (vakliteratuur, stand van zaken in de jurisprudentie, wetgeving) legt de onderzoeker uit wat de centrale vraag tot een interessante maakt, dat er leemtes zijn in de wet en wetsinterpretatie, dat jurisprudentieonderzoek nodig is om inconsistenties in het systeem aan te tonen, dat gewenst recht nodig is om problemen op te kunnen lossen etc.

Het nut van het onderzoek wordt uitgelegd aan de hand van het scheppen van duidelijkheid over wat de onderzoeker wenst te bereiken. Voor een theoretische bijdrage is het nodig dat de onderzoeker laat zien hoe de probleemstelling past bij de theoretische ontwikkelingen van dat moment. Als hij zich met zijn probleemstelling begeeft op een onontgonnen terrein werkt hij aan de ontwikkeling van een nieuwe theorie. In tegenstelling tot het theoretisch kader gaat het hier wel om betwistbare kennisverwerving. Voor een maatschappelijke bijdrage dient te worden gemotiveerd welk praktisch of maatschappelijk probleem er is, of welke praktische of maatschappelijke situatie wenselijk zou zijn; dat wordt uitgelegd wanneer de onderzoeker meent dat het probleem is opgelost of de gewenste situatie is bereikt; dat er kennis nodig is om dat probleem op te lossen of die gewenste situatie te bereiken en dat een onderzoeksmatige aanpak nodig is om die kennis te vergaren.

Een probleemstelling heeft een optimale opbrengst als de vraag zodanig is geformuleerd dat het gezochte antwoord zo informatief mogelijk is. En hoe groter het informatiegehalte van de vraag, des te relevanter die is.

“Als uit de verantwoording naar voren komt dat een probleemstelling aan voornoemde voorwaarden voldoet, dan mogen we zeggen dat er, theoretisch gezien, voldoende reden is om een antwoord te gaan zoeken op de gestelde vraag”, aldus Oost in zijn proefschrift.⁴⁰

3) *Precisie*. De probleemstelling moet precies zijn. Precisie heeft te maken met de mate waarin een probleemstelling vastlegt c.q. informatie geeft over het gezochte antwoord. Kenmerkend hier is het belang dat gehecht wordt aan de vorm van de vraag die gesteld wordt. Wie een probleemstelling beschrijft als een vraag of hypothese, doet dat vanuit een formeel-logisch perspectief.⁴¹ Het gaat

⁴⁰ Oost 1999, p. 57.

⁴¹ Oost e.a. 2002, p. 22.

hier om de relatie tussen vraag en antwoord. De logische vorm van probleemstellingen staat bij dit perspectief centraal, waarbij de probleemstelling wordt gezien als een volzin met een vraagteken erachter. Soms ligt het antwoord al besloten in de vraag. In zo'n geval is er sprake van een hypothese die getoetst moet worden (toetsende vraag). Wanneer het onderwerp nog "geëxploreerd" moet worden, zoals hier het geval is, stelt de onderzoeker een open (of explorerende) vraag. Het gaat om de wijze waarop en de mate waarin domein (bijv. de juridische proefschriften), variabelen (bijv. de verantwoordingselementen uit het analyse-instrument) en relaties tussen variabelen in de probleemstelling zijn vastgelegd.

Of een probleemstelling precies, compleet of volledig genoeg is, hangt af van de kennis die er al is. Een precies geformuleerde probleemstelling is een uiting van professionaliteit. De onderzoeker laat zich controleren en stelt zich open voor kritiek. Bij een vage of ontbrekende probleemstelling onttrekt de onderzoeker zich daaraan. Precisie heeft ook een sturende functie, het stelt in staat om na te denken hoe het past in het kennisgebied, wat de relevantie is en welke strategie bij het onderzoek hoort. Methodologen zien precisie als één van de belangrijkste voorwaarden voor een succesvol onderzoek. Een nauwkeurig beeld van het gezochte antwoord is nodig voor systematische overdenking van vorm en inhoud van het onderzoek.

4) *Functionaliteit*. De probleemstelling moet functioneel zijn. Hiermee wordt verwezen naar meerdere onderzoeksfuncties. Zo kan een probleemstelling een beschrijvende, een vergelijkende, een definiërende, een evaluerende, verklarende dan wel ontwerpende functie hebben. "Wie een probleemstelling beschrijft als een beschrijvingsprobleem, verklaringsprobleem of van nog een ander type, doet dat vanuit een methodisch perspectief op probleemstellingen. Het methodische perspectief stelt de relatie centraal tussen de vraag die het onderzoek moet beantwoorden en de (globale) strategie die de beantwoording van deze vraag met zich meebrengt. Bij deze benadering wordt het belang benadrukt van de functie die het onderzoek moet vervullen en het ontwerp dat daarbij past."⁴² Door te kiezen voor een bepaalde functionaliteit met bijbehorende strategie geeft de onderzoeker inzicht in hoe hij zijn onderzoek methodisch gestructureerd heeft en kan hij ook gecontroleerd worden. Zo kan beoordeeld worden of het onderzoeksdoel bereikt is, maar ook of de gevolgde strategie wel verstandig was.

Bij een probleemstelling hoort een *onderzoeksstructuur*. Die structuur bestaat uit een uitwerking van de probleemstelling in een aantal deelvragen, die op hun beurt weer fungeren als de probleemstelling van een deelonderzoek. Met behulp van deze deelvragen bepaalt de onderzoeker welke onderzoeksstrategieën (met daarbij behorende methoden en technieken) hij gaat gebruiken. In onderzoek kunnen doorgaans twee hoofdstructuren worden onderscheiden: een beschrijvende en een vergelijkende. Bij een beschrijvingsvraag past een beschrijvende (in verschillende delen uiteengelegde, ordenende, analyserende)

42 Oost e.a. 2002, p. 22.

structuur. Bij alle andere vraagtypen (definiëren, vergelijken, evalueren, verklaren en ontwerpen) hoort een vergelijkende structuur, bestaande uit een beschrijvend en een vergelijkend deel.

Met behulp van het methodisch perspectief kan beoordeeld worden of de deelvragen goed gesteld zijn, of ze allemaal beantwoord zijn en of er op de goede manier naar het antwoord is gezocht. Voor de onderzoeker zelf is de functionaliteit van belang, omdat hij daarmee een traject kan uitzetten dat, via een aantal tussenstappen, tot het antwoord leidt op de probleemstelling.

De onderzoeksfunctie en standaardformuleringen op een rij:⁴³

Beschrijven betekent in dit verband in kaart brengen. Om een verschijnsel te leren kennen zal het geanalyseerd moeten worden, d.w.z. op een systematische wijze in onderdelen verdelen. In een beschrijving wordt iets uiteen gezet en uitgelegd uit welke delen het bestaat. Beschrijvingsvragen zijn: wat zijn de kenmerken van, welke eigenschappen heeft het, hoe is het, waaruit bestaat het, wie of wat is erbij betrokken en wat zijn de belangrijkste stappen, hoe ziet het eruit?

Vergelijken is het op een rijtje zetten van de overeenkomsten en verschillen tussen twee of meer dingen. Vergelijken is een basisstrategie van onderzoek doen. Het wordt gebruikt om te definiëren, te evalueren en te verklaren. Bij een echte vergelijkingsvraag is de vergelijking geen middel maar een doel. De onderzoeker wil dan de overeenkomsten of verschillen tussen twee dingen weten, niet omdat hij er een definitie, evaluatie of vergelijking uit wil afleiden. Vergelijkingsvragen zijn: wat zijn verschillen, wat zijn overeenkomsten, waar zijn ze anders, op welke punten stemmen ze overeen, zijn ze hetzelfde?

Definiëren is het bepalen van de verhouding van een onderzoekseenheid tot een klasse. Verhouding wordt hier in ruime zin opgevat, dat wil zeggen: het gaat over relaties als geheel – deel, klasse – onderklasse, collectief – individu, genus – specimina, algemene uitspraak – voorbeelden. Definitievragen zijn: in welke klasse kan het onderverdeeld worden, hoort hij in deze familie thuis, wat is de aard, perspectief, hoe kan het getypeerd worden, waar is het een voorbeeld van?

Evalueren is het beoordelen van één of meer onderzoekseenheden in het licht van een norm. De onderzoeker wil de waarde van iets vaststellen, of iets “goed”, “vruchtbaar”, “bruikbaar” of “plausibel” is. Evaluatievragen zijn: wat is de waarde ervan, hoe goed werkt het, wat zijn de positieve / negatieve punten, hoe geschikt is het, hoe wenselijk is het, wat zijn de voordelen / nadelen?

Verklaren is het op een dusdanige manier in een verband plaatsen dat we begrijpen waardoor of waarom het er is. Er zijn meerdere manieren om dat te doen: door een verschijnsel bijvoorbeeld in verband te brengen met een wetmatigheid, een statistische waarschijnlijkheid, de werking van iets, een doel, een wordingsgeschiedenis. In deze gevallen spreekt men ook wel van een “theorie”. Verklaringsvragen zijn: waarom is dat zo, hoe komt dat, wat zijn de oorzaken, waar is dit een gevolg van, welke redenen zijn er, wat zijn de achtergronden, hoe kon dit gebeuren?

43 Oost & Markenhof 2007.

Ontwerpen is het willen voorstellen van een maatregel of ingreep, die ertoe moet leiden dat een probleem wordt opgelost, of een bepaalde situatie wordt verbeterd. Een ontwerp berust op de evaluatie van een (probleem)situatie en de verklaring van de daarin aangetroffen problemen. Het gaat eigenlijk om een (praktische of beleidsmatige) voorspelling die afgeleid is uit een verklaring. Door veel onderzoekers wordt de ontwerpende vraag als een zelfstandige onderzoeksfunctie ervaren. Ontwerpvragen: wat kan er aan gedaan worden, hoe kan het verbeterd worden, hoe moet het zijn, wat zijn geschikte maatregelen, wat moet er wel en niet gebeuren?

5) *Consistentie*. Een probleemstelling dient consistent te zijn. De informatie over de probleemstelling mag geen tegenstrijdigheden bevatten. Er moet samenhang zijn tussen de elementen van de probleemstelling. In die zin is een probleemstelling consistent wanneer:

- het afgebakende kennisgebied bij de uitgeschreven redenen past;
- de uitgeschreven redenen bij het gezochte antwoord past;
- het gezochte antwoord past bij de uitgewerkte onderzoeksstructuur;
- de uitgewerkte onderzoeksstructuur bij het afgebakende kennisgebied past;
- het afgebakende kennisgebied bij het gezochte antwoord past en de
- uitgeschreven redenen bij de uitgewerkte onderzoeksstructuur past.

Tabel 2.1 Schematisch kan de uitleg van voornoemde punten in de hierna volgende tabel⁴⁴ worden samengevat:

Perspectief	Focus	Functie	Criterium	Kwaliteitseisen betreffen:	Object van analyse
disciplinair	discipline	onderwerp afbakenen	inhoudelijke verankering	toelichting op onderzoeksgebied, thematiek, inhoudelijke keuzes en vooronderstellingen	tekstdeel waarin probleemstelling inhoudelijk wordt afgebakend
verantwoordingsperspectief	redenen	belang uitleggen	relevantie	toelichting op nieuwsaarde nut en reikwijdte	tekstdeel waarin probleemstelling theoretisch / maatschappelijk wordt verantwoord
functioneel-logisch	antwoord	onbekende(n) definiëren	precisie	definiëring domein, variabelen en relaties	probleemstelling (evt. met toelichting)
methodisch	strategie	type onderzoek aanduiden	methodische herkenbaarheid	uitwerking onderzoeksfunctie en -structuur	probleemstelling en sequentie van subprobleemstelling (evt. met toelichting)
overall	totaal	samenhang scheppen	consistentie	vereniging van discipline, redenen, antwoord en strategie zowel met de vraag als met elkaar	alle bovengenoemde analyse-objecten
communicatief	tekst	lezer informeren	expositie	communicatie van de informatie die nodig is voor de beoordeling van de probleemstelling	alle bovengenoemde analyse-objecten

44 Oost e.a. 2002, p. 23.

Een onderzoeker cirkelt als het ware boven het onderzoeksdesign, de probleemstelling en de daarbij horende elementen, en controleert of de uitgewerkte informatie nog past bij de laatst geformuleerde probleemstelling en stelt deze informatie zonodig bij. Vervolgens controleert de onderzoeker of de bijgestelde informatie geen tegenstrijdigheden bevat.

2.3.2 Eisen aan gebruikte bronnen en methoden

Erkenning van onderzoekskwaliteit vereist, zo wordt hier aangenomen, dat het forum van vakgenoten op ondubbelzinnige wijze de onderzoeksmethodologie van de collega-onderzoeker kan traceren. Met andere woorden de onderzoeker zorgt ervoor dat hij zijn methodologische keuzes zichtbaar, expliciet verantwoordt. Die verantwoording speelt zich onder meer af op het niveau van de probleemstelling zoals in de vorige paragraaf is beschreven. De erkenning door het forum dat de onderzoeksstrategie met de daarbij behorende methoden en technieken welgekozen zijn en op de juiste manier zijn gebruikt, hangt af van hoe die keuzes worden verantwoord en hoe de gekozen methoden en technieken in de praktijk zijn gebruikt. In deze subparagraaf gaat het om het kunnen achterhalen hoe de bronnen zijn verzameld en geselecteerd, hoe daaruit het gewenste materiaal is verzameld en geanalyseerd en hoe de hieruit voortvloeiende resultaten kunnen worden geïnterpreteerd en gevalideerd. Hiermee wordt de verantwoording van het antwoord en de weg ernaar toe kwalitatief belicht.

Het wetenschappelijke forum kan zich bij de beoordeling van de methodologische kwaliteit van het onderzoek laten leiden door wat Lincoln & Guba “*rigor*” (gestrengheid, hardheid, robuustheid) en “*trustworthiness*” (aannemelijkheid, vertrouwenwekkendheid) hebben genoemd. Een kwantitatieve methode⁴⁵ wordt beoordeeld op haar robuustheid. Hoe hard zijn de resultaten? Een kwalitatieve methode⁴⁶ wordt beoordeeld op het vertrouwen dat ze wekt. Hoe aannemelijk zijn de resultaten?

Volgens Lincoln & Guba⁴⁷ impliceren beide termen vier doelen die van toepassing zijn op onderzoeksmethoden in het algemeen:

1. waarheidswaarde (“*truth value*”)
2. toepasbaarheid (“*applicability*”)
3. consistentie (“*consistency*”)
4. neutraliteit (“*neutrality*”).

Waarheidswaarde gaat over de overeenstemming met de werkelijkheid, toepasbaarheid over de mogelijkheid om bevindingen in andere contexten te plaatsen, consistentie over de uitsluiting van toeval in het onderzoek en neutraliteit over

45 Kwantitatieve onderzoeksmethoden zijn oorspronkelijk ontwikkeld in de natuurwetenschappen om natuurlijke verschijnselen te bestuderen. Voorbeelden van kwantitatieve methoden die op dit moment ook gebruikt worden in de sociale wetenschappen zijn surveymethoden, experimentele methoden, formele (bijv. econometrische) methoden en numerieke methoden zoals wiskundig modelleren.

46 Kwalitatieve onderzoeksmethoden zijn ontwikkeld in de sociale wetenschappen om onderzoekers in staat te stellen sociale en culturele verschijnselen te bestuderen. Voorbeelden van kwalitatieve methoden die op dit moment veel gebruikt worden in de sociale wetenschappen zijn observatie en participerende observatie, interviews, afname van vragenlijsten, analyse van documenten en teksten.

47 Lincoln & Guba 1985 en 1986.

het weghouden van eigen waarden. In kwantitatief onderzoek worden deze vier doelen geoperationaliseerd in termen van interne validiteit (waarheidswaarde), externe validiteit (toepasbaarheid), betrouwbaarheid in de zin van “*reliability*” (consistentie) en objectiviteit (neutraliteit). Voldoet een antwoord aan deze eisen, dan spreekt men van een robuuste uitkomst. Kwalitatieve onderzoekers dienen het concept van de vertrouwenwekkende uitkomst (*trustworthiness*) centraal te stellen. Een antwoord verkregen met kwalitatieve methoden wekt vertrouwen als het geloofwaardig (waarheidswaarde), overdraagbaar (toepasbaarheid) en betrouwbaar is in de zin van ‘*dependability*’ (consistentie) en bovendien ‘*confirmable*’ (neutraal) is, geconfirméerd kan worden (neutraliteit). In Tabel 2.2 wordt het toetsingskader van Lincoln & Guba nog eens onvertaald⁴⁸ samengevat.

Tabel 2.2 Methodologische kwaliteit volgens Lincoln & Guba (1985, 1986)⁴⁹

Goal	For quantitative methods	For qualitative methods
Truth value	Internal validity	Credibility
Applicability	External validity	Transferability
Consistency	Reliability	Dependability
Neutrality	Objectivity	Confirmability
	<i>Rigor</i>	<i>Trustworthiness</i>

De vier centrale begrippen worden hieronder nader gedefinieerd. Ook hier is weer gebruik gemaakt van de door Swanborn en Oost gegeven uitleg. Daarnaast geven Mouton en Babbie een adequate samenvatting van wat Lincoln & Guba onder de begrippen verstaan.⁵⁰

1) *Geloofwaardigheid: Wat is geloofwaardig binnen de grenzen van het onderzoek?*
De uitleg van het begrip geloofwaardigheid wordt ontleend aan Oost.⁵¹ Elke vraag of deelvraag in een onderzoek bevat *concepten* of begrippen. Vrijwel altijd moeten concepten worden geoperationaliseerd in onderzoekbare eenheden (zo wordt in dit onderzoek de verantwoording van methodologische keuzes in juridisch onderzoek geoperationaliseerd in verantwoordingselementen, zie hoofdstuk 4). Dat moet op de juiste wijze gebeuren. Een uitspraak waarin een concept wordt toegeschreven aan een onderzoekseenheid is geloofwaardig als in het onderzoek voldoende recht is gedaan aan het bedoelde begrip en de volledige inhoud van dat begrip gedekt is in relatie tot het onderzoeksobject. Een verklaring is *valide* als er een verenigbare relatie is tussen het bereikte en geïnterpreteerde resultaat en de problematiek waar het begrip betrekking op heeft. Eenvoudig gezegd: heeft de onderzoeker het juiste onderzoek gedaan om

48 De reden om hier af te zien van een vertaling, is dat die al snel leidt tot omschrijvingen in plaats van vertalingen. Directe vertalingen leiden tot kreupel Nederlands (zoals het hierboven gebruikte “vertrouwenwekkendheid”) of gebrek aan subtiliteit (twee maal “betrouwbaarheid” als vertaling van “reliability” en “dependability”).

49 Zie ook Bryman 2008.

50 Babbie & Mouton 2005, p. 276-278.

51 Oost & Markenhof 2007, p. 57.

uitspraken te kunnen doen over het door hem gepresenteerde probleem. Swanborn spreekt van de mate waarin een onderzoeker erin slaagt om over oorzaken van verschijnselen goede conclusies te trekken.⁵² “Goede” betekent wederom: die standhouden als ze aan de kritiek van het wetenschappelijke forum worden voorgelegd.

2) *Generaliseerbaarheid: Wat is generaliseerbaar buiten de grenzen van het onderzoek?*

Swanborn:⁵³ hiermee wordt bedoeld de mate waarin onderzoeksresultaten niet alleen gelden voor die ene onderzochte groep of dat ene onderzochte verschijnsel, maar ook voor soortgelijke andere groepen en verschijnselen. Met andere woorden: de onderzoeker doet generaliserende uitspraken; dat wil zeggen hij doet uitspraken over groepen en situaties die feitelijk buiten het onderzoek zijn gebleven maar waarvoor hij beweert dat die uitspraken wel gelden, aldus Oost. Hiervoor geldt de eis dat de onderzoeker zich vooraf uitspreekt over de vraag of hij conclusies wil trekken over een grotere groep of andere situatie(s) dan hij feitelijk onderzoekt. Dikwijls claimt de onderzoeker een groter bereik. De geldigheid van de claim en de mate van overdraagbaarheid van de resultaten op andere feiten hangt af van de verstrekte bewijsvoering.

De onderzoeker kan door een aantal aanbevelingen op te volgen de kans op de geldigheid in de zin van geloofwaardigheid en generaliseerbaarheid van resultaten vergroten:

- Door een uitgebreid bronnenonderzoek uit te voeren *search* voor dit onderzoek (zie 3.3.2.1 en de daarbij behorende bijlage 4), de bronnen gemotiveerd te selecteren zodat het onderzoek op relevante literatuur gebaseerd wordt.
- Bevindingen van ervaren (beoordeelde) onderzoekers gebruiken bij de vertaling van eigen concepten.
- Van te voren te bepalen wat bedoeld en bereikt wordt (steekproef moet goede afspiegeling zijn van verzameling waarover uitspraken worden gedaan = randomisatie).
- Bij voorkeur een veelzijdig perspectief (meerdere methoden) te kiezen (=triangulatie).
- Gebruik te maken van de deskundigheid van anderen (door directe inzet als controle, review via bijvoorbeeld het organiseren van expertmeetings).
- Zorgvuldig te formuleren.
- Precies en kritisch te redeneren.

3) *Betrouwbaarheid*

Als het om de betrouwbaarheid van onderzoek gaat, dan mag van een wetenschapper verwacht worden dat hij zijn onderzoek voor vakgenoten zodanig navolgbaar maakt dat deze het desgewenst kunnen overdoen. Dit criterium komt voort uit het streven naar onzekerheidsreductie. Hoe zekerder de uitspraak, des

⁵² Swanborn 2006, p. 24.

⁵³ Swanborn 2006, p. 25.

te groter de kans op gelding. In theoretisch opzicht om de geldigheid van de uitspraak te optimaliseren ten opzichte van het forum en in praktisch opzicht om zeker te zijn van succes. De afnemers en gebruikers van onderzoek hebben belang bij betrouwbare onderzoeksresultaten. Men wil weten op welke gegevens en redeneringen uitspraken, ook van rechtswetenschappers, gebaseerd zijn. Kan er een gezaghebbend beroep op worden gedaan tegenover derden? Is er verantwoord geïnvesteerd in de onderzoekers en in het onderzoek? Een antwoord is betrouwbaar als dat antwoord niet ongewenst beïnvloed is door toevalsfouten. Het betreft fouten die ertoe kunnen leiden dat een meting, telling, observatie, codering, analyse, redenering of interpretatie een tweede keer behoorlijk afwijkt van de eerste. Het betreft een fout die aan het licht komt bij herhaling van onderzoek. Hier wordt uitdrukkelijk niet bedoeld dat een probleemstelling niet zou kunnen leiden tot meerdere verschillende oplossingen wanneer gemotiveerd gekozen is voor andere methoden of argumentaties. Het betreft fouten binnen de gekozen strategie, binnen de gekozen vooronderstellingen en argumenten, bronnen, methoden en logische redeneringen.

Er zijn vier bronnen waaruit fouten kunnen ontstaan:

- degene die onderzoekt (onderzoek is mensenwerk);
- dat wat onderzocht wordt (de onderzoekseenheid wijkt toevallig af van het normale);
- de manier van onderzoeken (toevalsfout in de methode (instrument of gevolgde procedure);
- de onderzoekssituatie (de omstandigheden (rumoer, tijdstip, lege maag, stijve rug etc.).

Een onderzoek is betrouwbaar als het zo kan worden opgezet dat het antwoord niet ongewenst beïnvloed wordt door toevalligheden die te maken hebben met:

- de voorgeschiedenis of gesteldheid van de onderzoeker;
- de staat van de onderzoekseenheid;
- onvolkomenheden in de methode, het instrument of de procedure en de situatie waarin, of het tijdstip waarop het onderzoek plaatsvindt.

Herhaling en standaardprocedures zijn de manieren om fouten te voorkomen. Zowel een grote frequentie, het aantal verschillende onderzoekseenheden, verschillende locaties, tijdstippen, omstandigheden en herhaling met meer mensen beperken de kansen op fouten (= ook randomisatie).

In dit onderzoek zal de betrouwbaarheid worden getoetst door de inzet van meer (deskundige) mensen (codeurs). De betrouwbaarheid zal statistisch worden getoetst en per variabele wordt vastgesteld of het onderzoek op dat punt interbeoordelingsbetrouwbaar is (zie 4.4.2.).

4) Neutraliteit

Neutraliteit betekent volgens Guba⁵⁴ dat het onderzoek zodanig navolgbaar is dat de getrokken conclusies, interpretaties en aanbevelingen uit het onderzoek ook daadwerkelijk het resultaat zijn van de gebruikte bronnen en toegepaste methoden in het verrichte onderzoek en niet het resultaat zijn van het vooroordeel van de onderzoeker. Een voorbeeld van het betrachten van neutraliteit is om alle in het onderzoek gezette stappen goed te documenteren, te archiveren, verslagen te (laten) maken van voor het onderzoek relevante bijeenkomsten etc.

Tabel 2.3 Schematisch kan de beoordeling van “Trustworthiness” in tabel 2.3⁵⁵ als volgt worden weergegeven:

To take of which we:					
Inquiry can be affected by	Which produce effects of:	During:	After:	In the hope these actions will lead to:	And produce findings that are:
Factor patternings	Noninterpretability	Use prolonged engagement Use persistent observation Use peer debriefing Do triangulation Collect referential adequacy materials Do member checks	Establish structural corroboration (coherence) Establish referential adequacy Do member checks	Credibility	Plausible
Situational uniquenesses	Noncomparability	Collect thick descriptive data Do theoretical purposive sampling	Develop thick description	Transferability	Context-relevant
Instrumental changes	Instability	Use overlap methods Use stepwise replication Lead audit trail	Do dependability audit (process)	Dependability	Stable
Investigator predilections	Bias	Do triangulation Practice reflexivity (audit trail)	Do confirmability audit (product)	Confirmability	Investigator-free

54 Guba 1981, p. 87.

55 Guba 1981, p. 83.

DEEL III VERANTWOORDING METHODOLOGISCHE KEUZES

2.4 Methodologische dimensies: probleemstelling, bronnen en methoden

In het licht van de in 2.3 besproken twee clusters van eisen – de eisen die gesteld worden aan de probleemstelling enerzijds en de eisen die gesteld worden aan de bronnen en methoden (om tot het antwoord te komen) anderzijds – worden de belangrijke methodologische keuzes gemaakt. Onafhankelijk van het type onderzoek (met kwantitatieve methoden, met kwalitatieve methoden, of met zgn. *mixed methods*) gaat het hier om de volgende onderzoeksactiviteiten, die in dit onderzoek methodologische dimensies worden genoemd:⁵⁶

- 1) formulering van de probleemstelling met de bijdrage die het onderzoek moet leveren aan theorie en praktijk;
- 2) formulering van het onderzoeksdoel en daarvan afgeleide specifieke onderzoeksvragen of -hypothese;
- 3) selectie van een research design en onderzoeksmethodologie;⁵⁷
- 4) selectie van de bronnen met behulp waarvan de gegevens worden verzameld (dataverzameling);
- 5) analyse van de verzamelde gegevens en
- 6) interpretatie en validiteit van de analyseresultaten.

Uit de probleemstelling volgt dat de belangrijkste empirische variabele⁵⁸ in dit onderzoek is: de wijze waarop methodologische keuzes worden verantwoord. Deze hoofdvariabele is geoperationaliseerd in een cluster van zeven subvariabelen die ontleend zijn aan de hierboven geselecteerde onderzoeksactiviteiten c.q. verantwoordingsdimensies. Deze empirische variabelen vormen daarmee ook een vertaalslag van de door Oost, Swanborn en Lincoln & Gubba geformuleerde methodologische eisen c.q. beoordelingscriteria.

- verantwoording van de probleemstelling;
- verantwoording van de bronnen en bronnenselectie;
- verantwoording van de dataverzameling;
- verantwoording van de data-analyse;
- verantwoording van de data-interpretatie;
- verantwoording van het antwoord;
- verantwoording van de kwaliteit van het antwoord.

⁵⁶ Vgl. in dit verband de inhoudsanalyse van methodologische handboeken door Onwuegbuzie & Leech 2005.

⁵⁷ Voor het onderscheid tussen research design en onderzoeksmethodologie, Mouton 2005, p. 69-103; zie verder 6.6.

⁵⁸ Definitie variabele (bijv. Swanborn 2006, p. 40.): kenmerken of eigenschappen van onderzochte eenheden, die van waarde kunnen variëren.

Uit het uitgevoerde vooronderzoek (zie hierna 2.7.2 en 4.4.1) is gebleken dat juridische onderzoekers aspecten van dataverzameling, data-analyse en data-interpretatie doorgaans niet met zoveel woorden verantwoorden. Op geen enkele manier konden expliciet of impliciet zichtbare verwijzingen van deze drie aspecten in de tekst van de voor de *pilot* geselecteerde proefschriften worden gevonden. Dit wil overigens niet zeggen dat er in juridische proefschriften geen sprake is van dataverzameling -analyse en -interpretatie. Er wordt kennelijk niet in deze bewoordingen over gerapporteerd, althans het kon niet worden aange troffen met behulp van de daarvoor afgesproken procedure. Een verdere uitleg en operationalisering van deze begrippen blijft hierdoor in dit hoofdstuk verder achterwege.

Naar aanleiding van het uitgevoerde vooronderzoek is besloten om twee andere voor de rechtswetenschap karakteristieke methodologische benaderingen te onderzoeken, te weten: het toetsingskader en de rechtsvergelijking (zie 2.7.2 en 2.7.3 voor de definities). Voor de juridische proefschriften waarin sprake is van niet klassiek-juridisch, maar van vooral empirisch onderzoek is gekeken naar de verantwoording van de daarin gekozen onderzoeksstrategieën inclusief de daarmee samenhangende methoden en technieken (zie 2.5 resp. 2.7).

De uit de methodologische criteria voortvloeiende verantwoordingsdimensies voor dit onderzoek zijn de volgende:

- verantwoording van de probleemstelling;
- verantwoording van de bronnen en bronnenselectie;
- verantwoording van methoden:
 - juridische benaderingen (toetsingskader en rechtsvergelijking);
 - niet-juridische methoden;
- verantwoording van het antwoord;
- verantwoording van de kwaliteit van het antwoord.

In hoofdstuk 4 wordt het voor dit onderzoek ontworpen analyse-instrument gepresenteerd en verder geoperationaliseerd. Het zal de lezer opvallen dat een aantal in de laatste twee paragrafen uitgewerkte eisen (precisie en consistentie) niet verder zijn uitgewerkt in duidelijk gedefinieerde verantwoordingselementen, zoals geformuleerd in de hierna volgende paragrafen 2.6 en 2.7. De eis van functionaliteit maakt uiteindelijk geen deel uit van het instrument omdat uit de resultaten van het betrouwbaarheidsonderzoek te weinig staat kon worden gemaakt. Deze eis is onderdeel geweest van het voorbereidende onderzoek en wordt in dit theoretisch kader meegenomen. Voor een toelichting op de (methodologische) beperkingen en grenzen van het instrument wordt verwezen naar 3.7 van het volgende hoofdstuk. Samenvattend ziet het nog nader te operationaliseren analyseschema er als volgt uit:

- Verantwoording van de probleemstelling (centrale vraag en deelvragen): nieuwsuaarde, theoretische relevantie, maatschappelijk nut en theoretisch kader.
- Verantwoording van de bronnen: literatuur, documenten, wetgeving, jurisprudentie, personen en andersoortige bronnen.
- Verantwoording van de klassiek-juridische benaderingen: toetsingskader en externe rechtsvergelijking.

- Verantwoording van de niet-klassiek juridische methoden: documentanalyse (zie 2.7.4), historisch onderzoek, andersoortig bureauonderzoek, *case-study*, observatie, vraaggerek, enquête, experiment en test.

2.5 Onderzoeksstrategieën: bureauonderzoek, veldonderzoek en onderzoek naar uitgelokt gedrag

De verdere uitwerking van de verantwoordingselementen wordt voorafgegaan door de in elk onderzoek gevolgde onderzoeksstrategieën.⁵⁹ Voor sommigen ten overvloede: een strategie is een grondvorm van onderzoek (om van vraag naar antwoord te komen) en heeft te maken met de manier waarop data worden verzameld. De gekozen driedeling is ontleend aan het Basisboek Sociaal onderzoek van Swanborn.⁶⁰ De reden om deze in 1991 ontwikkelde conceptuele driedeling aan te houden heeft een feitelijke grondslag. Uit de uitgevoerde schaalanalyse van dit onderzoek blijkt namelijk dat de onder deze strategieën vallende methoden sterk samenhangen en dus ook niet toevallig zijn samengevoegd (zie hoofdstuk 3).

Het hangt erg van het vakgebied af welke strategie het meest wordt toegepast. Om te weten welke strategie het meest geschikt is, moet de onderzoeker weten *waar* hij zijn informatie vandaan zal halen. Vervolgens zal de onderzoeker nagaan *hoe* de benodigde informatie kan worden verzameld. Swanborn onderscheidt de volgende drie hoofdcategorieën:

- 1) bureauonderzoek;
- 2) veldonderzoek;
- 3) onderzoek naar uitgelokt gedrag.

Ad 1) Bureauonderzoek wordt (meestal) verricht achter het bureau (met inbegrip van de moderne uitrusting die daar tegenwoordig bij hoort, zoals een computer met internetverbinding en bibliotheekaccount). Het uitvoeren van een literatuurstudie is de meest voor hand liggende vorm van bureauonderzoek. In de volgende paragraaf worden de meest voorkomende bronnen genoemd die tot bureauonderzoek leiden.

Ad 2) Veldonderzoek wordt verricht in het veld van onderzoek; dat wil zeggen, de onderzoeker brengt zijn of haar tijd door in de groep, de “*case*” die bestudeerd wordt, en is geïnteresseerd in het gedrag van mensen zoals zich dat spontaan voltrekt. Omdat veldonderzoek ook kan slaan op andere dan hier bedoelde vormen van empirisch onderzoek spreekt Swanborn ook van participerende observatie.⁶¹ De werkelijkheid wordt “van binnen uit” bestudeerd door deel te nemen aan het dagelijkse praktijk van het bestudeerde object. De onderzoeker baseert zich op zijn eigen expertise. Voor juristen, niet alleen rechtssociologen, gaat het om de bestudering van “*law in action*” via *case studies*, het bijwonen van

⁵⁹ Zie Swanborn 2006, p. 87-88.

⁶⁰ Swanborn 1991, p. 72 e.v.

⁶¹ Swanborn 2006, p. 116, p. 125 e.v.

rechtszaken, vergaderingen of het voor enige tijd (parttime) werken bij juridische organisaties als waarnemer.

Ad 3) Van onderzoek naar uitgelokt gedrag is sprake wanneer de werkelijkheid vanuit een gecreëerde setting en een buitenstaanderperspectief wordt bestudeerd. Data worden verzameld door waarneembaar gedrag uit te lokken. De onderzoeker baseert zich op de expertise van externe betrokkenen.

2.6 De verantwoording van methodologische keuzes I: probleemstelling en bronnen

In deze en in de twee hiernavolgende paragrafen worden verantwoordingselementen nader gedefinieerd. In deze paragraaf betreft het uitleg van de elementen behorende bij de methodologische dimensies “probleemstelling” en “bronnen”. De elementen behorende bij de klassiek-juridische methoden worden behandeld in 2.7.2 en 2.7.3 en de uiteenzetting van verantwoordingselementen behorende bij de niet-juridische, veelal sociaal-wetenschappelijke methoden, worden in 2.7.4 beschreven. Naast een algemene uitleg hierover is deze uiteenzetting belangrijk voor het te ontwikkelen analyse-instrument zoals beschreven in hoofdstuk 4. De uitleg is immers de basis voor de interpretatie van de verschillende onderdelen van het instrument en draagt bij tot een intersubjectieve werking ervan. Voor een nadere uitleg van de niet-juridische, voornamelijk sociaal-wetenschappelijke verantwoordingselementen wordt gebruik gemaakt van de boeken van Swanborn en Oost.⁶² Voor de uitleg van de juridische bronnen is gebruik gemaakt van een aantal inleidende handboeken in het recht (zie de desbetreffende voetnoten ter plaatse). Voor de uitleg van juridische verantwoordingselementen toetsingskader en rechtsvergelijking is vooral gebruik gemaakt van ervaringsgegevens van de promotores alsook van de tijdens de expertmeeting gemaakte opmerkingen hierover. Daarnaast wordt voor zover mogelijk naar (een selectie van) relevante literatuur hierover verwezen.

2.6.1 Verantwoording van de probleemstelling

Voor de verantwoordingselementen van de probleemstelling wordt volledig aangesloten bij de manier waarop Oost deze variabelen in zijn proefschrift heeft geoperationaliseerd.⁶³ De drie in deze studie onderzochte elementen worden in onderstaande drie vignetten gepresenteerd. De eerste twee worden in hoofdstuk 4 verder uitgewerkt in zichtbare en meetbare onderdelen. De precisie en consistentie als verantwoordingselementen van de probleemstelling zijn (zoals eerder vermeld) in deze studie buiten beschouwing gelaten. De functionaliteit van de probleemstelling is wel onderzocht, maar de resultaten van het vooronderzoek bleken niet betrouwbaar te zijn. Uiteindelijk is daarom ook dit element

⁶² Swanborn 1991, 2006. Oost 1999, 2002-2007.

⁶³ Oost 1999, p. 94-96, jo. p. 109-110. De door Oost geoperationaliseerde criteria worden in zijn proefschrift (1999) uitgebreid gemotiveerd en bleken ook betrouwbaar te kunnen worden onderzocht. Het ligt voor de hand om hierop voort te bouwen.

niet in het definitieve analyseschema opgenomen. Voor een nadere toelichting voor deze beperkingen, wordt ten overvloede verwezen naar 3.7.

Vignet 1 Inhoudelijke verankering of theoretisch kader

Inhoudelijke verankering gaat over de relatie tussen vraag en disciplinaire context. Vormtechnisch is er voldoende aandacht besteed aan de inhoudelijke verankering van een probleemstelling, als uitgelegd wordt:

- a. binnen welk(e) onderzoeksgebied(en) de probleemstelling past;
- b. op welke onderzoeksthema('s) de probleemstelling betrekking heeft;
- c. op welke belangrijk(st)e inhoudelijke keuzes en vooronderstellingen de probleemstelling berust (en indien relevant: juist niet berust);
- d. waarom deze keuzes worden gemaakt en/of waarom deze vooronderstellingen worden aangenomen.

En in zoverre nog niet aan de orde bij voorgaande punten:

- e. hoe de probleemstelling aansluit op eerder onderzoek in het algemeen en op onderzoeken met een verwante probleemstelling in het bijzonder (*state of the art*).

Vignet 2 Relevantie (nieuwsaarde, wetenschappelijk belang en maatschappelijk nut)

Relevantie gaat over de relatie tussen vraag en reden. Vormtechnisch is er voldoende aandacht besteed aan de relevantie van een probleemstelling, als in een verantwoording aannemelijk wordt gemaakt, dat:

- a. De probleemstelling in de relevante literatuur nog niet bevredigend is beantwoord, dat wil zeggen dat het hier gaat om de verhouding van de probleemstelling tot een in de literatuur ontbrekende oplossing enerzijds en een gewenst meest bevredigend resultaat (doelstelling) anderzijds. In dit onderzoek zullen deze zinnen worden samengevat in de term nieuwsaarde.
- b. Het in theoretische of praktisch-maatschappelijke opzicht de moeite waard is om over een antwoord op de probleemstelling te beschikken (directe en indirecte bijdrage) dat wil zeggen dat het gaat om kennis die nodig is om een theorie te ontwikkelen of te verbeteren (theoretische relevantie of wetenschappelijk belang), of kennis die nodig is om een buitenwetenschappelijke behoefte te voorzien (praktisch-maatschappelijke relevantie);
- c. De (toelichting op de) probleemstelling zo geformuleerd is dat de beoogde bijdrage aan theorie, praktijk of maatschappij, in het licht van de randvoorwaarden, zo groot mogelijk is.

Vignet 3 Functionaliteit leidend tot methodische herkenbaarheid (onderzoeksfuncties)

Methodische herkenbaarheid gaat over de relatie tussen vraag en globale strategie. Vormtechnisch is een probleemstelling voldoende methodisch herkenbaar, als die richting geeft aan de te volgen onderzoeksstrategie. Dat is het geval als de probleemstelling:

- a. een bepaling geeft van de onderzoeksfunctie (zie hierboven 2.3.1 in het bijzonder de tekst in het kader) en het onderwerp waarop die functie betrekking heeft;
- b. (tenminste op het niveau van de subprobleemstellingen) is uitgewerkt in een functionele antwoordstructuur.

2.6.2 Verantwoording (en selectie) van bronnen

2.6.2.1 Inleiding

Bronnen zijn informatiedragers. Als de onderzoeker weet waar hij of zij gaat zoeken, dan moet hij of zij zich ook afvragen waarom daar gezocht wordt en niet elders? In een NJB-artikel van Van Gestel e.a.⁶⁴ wordt de problematiek rond een zorgvuldig bronnengebruik toegelicht. Gewezen wordt op het vaststellen van de objectiviteit, betrouwbaarheid, volledigheid, oorspronkelijkheid en actualiteit van de informatie(bronnen) waarop een onderzoeker zich baseert. Er wordt onderscheid gemaakt tussen drie functies van bronverwijzingen:

- 1) De plaatsbepalende functie: verwijzingen naar bronnen die verband houden met de context van de onderzoeksvraag. Bronverwijzingen helpen bij het aangeven van de *state of the art* in een bepaald vakgebied om zo het vertrekpunt van het onderzoek te markeren en de probleemstelling te verankeren.
- 2) De legitimerende functie: het gaat hier om het expliciteren van het gezag van bronverwijzingen. Relevant hierbij is het onderscheid tussen primaire en secundaire bronnen. Bij primaire bronnen gaat het om de verwijzing naar de oorspronkelijke tekst, terwijl een secundaire bron over die primaire bron informatie verschaft, min of meer direct met kans op discussies over interpretatiekwesies.
- 3) De controlerende functie: in het licht van de betrouwbaarheid van onderzoeksresultaten dienen de geraadpleegde bronnen gereproduceerd en bekritiseerd te kunnen worden door anderen. Daarbij moet men kunnen nagaan of de onderzoeker een bron wel juist geïnterpreteerd heeft, of hij geen belangrijke bronnen heeft gemist, of hij de bronnen niet te eenzijdig geselecteerd heeft en of hij niet geselecteerd heeft met het oog op het toe redeneren naar een wenselijk resultaat.

In klassiek-juridisch onderzoek wordt in beginsel altijd literatuur, wetgeving en jurisprudentie als bron aangetroffen. Wanneer er sprake is van dit type onderzoek lijkt het in principe niet nodig om naar de bekende weg te vragen. Een eerste analyse van onderzochte “olifantenpaden” (zie 6.2) lijkt echter op het tegengestelde te wijzen.

Om te bepalen welke onderzoeksstrategie nodig is voor het behalen van het doel dient de onderzoeker zich (per deelvraag) af te vragen wat hij wil weten. Gaat het om vaststaande feiten en ideeën bij elkaar te brengen en in een zodanig verband te plaatsen dat ze met elkaar antwoord geven op de belangrijkste vraag, dan kan volstaan worden met een onderzoek naar relevante bestaande bronnen. In klassiek-juridisch onderzoek waar tekstanalyse het middel is om het doel te bereiken, beperkt de onderzoeker zich veelal tot bestudering van wetgeving, jurisprudentie en vakliteratuur. Het bestaat in ieder geval uit de bestudering van geschreven tekst.

⁶⁴ Van Gestel e.a. 2007.

2.6.2.2 *Jurisprudentie en wetgeving*

Voor juristen gaat het veelal om bestudering van rechtsbronnen als primaire bron. Recht moet gevonden worden op plaatsen waar de jurist terecht kan om er rechtsregels vandaan te halen.⁶⁵ Vanuit een legistische benadering van het recht gaat het allereerst om formele rechtsbronnen, rechtsbronnen die normen bevatten die uit de wet voortvloeien en om die reden rechtsbronnen of geldingsbronnen genoemd worden.⁶⁶ Het begrip wetgeving in dit proefschrift omvat regelgeving afkomstig van alle daartoe bevoegde nationale organen op alle door de wet erkende niveaus met bijbehorende parlementaire geschiedenis, zoals voorbereidende documenten, handelingen, toelichtingen en verslagen. Het begrip wetgeving omvat daarnaast haast vanzelfsprekend ook de internationale en Europese regelgeving, resoluties en erkende verdragen.⁶⁷ In de praktijk is werken met de rechtsbron wetgeving⁶⁸ niet zo eenvoudig als het lijkt. “Er bestaat niet één soevereine wetgever”, aldus Witteveen, “die duidelijk kenbare bevelen geeft, maar een veelheid van wetgevende instanties. Er is bij een bepaald onderwerp meestal geen sprake van slechts één regeling, maar van een grote en soms onoverzichtelijke, regelmatig aan verandering onderhevige verzameling van met verschillend gezag beklede teksten.”⁶⁹ Als juristen de inhoud van het recht willen bepalen staat hun meer dan alleen de teksten van regelgeving en verdragen ter beschikking maar ook uitgaven van rechterlijke beslissingen, tijdschriften, handboeken en tegenwoordig ook het internet. Uit deze bronnen tezamen, de kenbronnen van het recht in de terminologie van Hage c.s.⁷⁰, halen juristen hun kennis van het geldende recht. Voor jurisprudentie⁷¹ als rechtsbron geldt dat het als zodanig wordt aangemerkt omdat het met gezag nieuwe regels formuleert of bestaande herformuleert.⁷² “Omdat rechterlijke uitspraken zo constant worden gevolgd, dat men kan spreken van een vaste gedragslijn – vaste jurisprudentie – en omdat zich tevens in die vaste gedragslijn de overtuiging openbaart dat men met het oog op rechtszekerheid en de rechtsgelijkheid conform de regel uit eerder gegeven rechterlijke uitspraken zal beslissen, kan men rechtspraak als rechtsbron beschouwen.”⁷³ Onder jurisprudentie valt ook de rechtspraak van lagere rechters.

65 Witteveen 2001 (hoofdstuk 4 over de bronnen).

66 Hagen, Schlössels, Wolleswinkel 2006, p. 60.

67 Kenbare en gezaghebbende wilsuiting tussen staten met kracht van gebod al dan niet met directe werking d.w.z. die voor een ieder verbindende bepalingen bevatten (afgeleide definitie Witteveen).

68 Een door de wetgever of wetgevend orgaan genomen beslissing over de inhoud van geldend recht, op een bepaalde plaats en tijd volgens een voorgeschreven procedure of volgens vaste verwachtingen; de tekst is op een bepaalde manier afgekondigd en bekend gemaakt en probeert zo precies mogelijk te omschrijven wat de inhoud van het geldende recht is en uiteraard moet de jurist bij deze tekst te rade gaan (Witteveen, 2001).

69 Witteveen 2001 p. 75.

70 Hagen, Schlössels & Wolleswinkel 2006, p.60.

71 Rechterlijke beslissingen vormen een aanvulling [als het ware nieuw recht] op het door wet en verdrag gepositieerde recht; de rechter geeft een oordeel over de betekenis van wettelijke regels en verdragsbepalingen (Witteveen 2001).

72 Franken e.a. 2001, p. 130.

73 Franken e.a. 2001, p. 133.

Niet alle recht vloeit voort uit de wet en de jurisprudentie. “De regels van de wet vormen wel het uitgangspunt bij de vaststelling van wat in een concrete situatie recht is. Maar net zoals de woorden van de overeenkomst alleen begrepen kunnen worden tegen de achtergrond van de betekenis die zij in het maatschappelijk gebruik hebben, kan de overeenkomst als geheel alleen begrepen worden tegen de achtergrond van de betekenis die aan de afspraak in maatschappelijk opzicht wordt toegerekend, en dus in verband met gewoonten die in een bepaalde kring gelden.”⁷⁴ Het gewoonterecht kan daarom na de wet, het verdrag en jurisprudentie op grond van voornoemde sociale praktijk als vierde rechtsbron worden aangemerkt.⁷⁵ Overigens blijkt uit de bestudeerde proefschriften dat niet zozeer wordt verwezen naar gewoonterecht, maar veeleer naar verkeersopvattingen, gebruiken in de desbetreffende groep, de redelijkheid en billijkheid, rechtsovertuigingen en maatschappelijke opvattingen. Verder valt op dat de aangetroffen terminologie door elkaar wordt gebruikt.

2.6.2.3 Literatuur en documenten

Naast wetgeving, jurisprudentie en gewoonte geldt (doctrinaire) literatuur als primaire dan wel secundaire bron van onderzoek. Het gaat om literatuur neergelegd in wetenschappelijke publicaties (onder meer in dissertaties, handboeken, monografieën, tijdschriftartikelen,) vakpublicaties, populariserende publicaties, losbladige werken, voorlichtende wetscommentaren, onderwijsboeken, annotaties, kronieken, thematische bundels en landenrapporten. Voor uitgebreide definities wordt verwezen naar het rapport van de Commissie Voorbereiding Onderzoeksbeoordeling Rechtsgeleerdheid.⁷⁶

De juridische bibliotheken van elke universiteit met een juridische faculteit geven op hun website uitvoerige instructies en uitleg over (juridische) bronnen en hoe deze het best geraadpleegd kunnen worden.⁷⁷

De bestudering van andere documenten valt ook onder deze categorie bronnen. Het betreft beleidsstukken, onderzoeksrapporten, (historische) archieven, registraties, dossiers, (her)analyse van databestanden van eerder sociaal-wetenschappelijk onderzoek, inhoudsanalyse van (in het algemeen) voor andere dan wetenschappelijke doeleinden gemaakte bronnen, zoals opsporingsmateriaal (telefoontaps), kranten, tijdschriften, televisieprogramma's en reclameboodschappen, documenten van organisaties en persoonlijke documenten, onderzoek van sporen van vroeger gedrag. Het kunnen volstaan met raadplegen van dit soort bronnen hoeft niet te betekenen dat dit altijd comfortabel achter het bureau kan gebeuren. De onderzoeker moet de nodige informatie zoeken, se-

⁷⁴ Franken e.a. 2001, p. 128.

⁷⁵ Zie ook Witteveen 2001: Om zich een oordeel te vormen over de vraag of een bepaalde gewoonte of gebruik, een bepaalde manier van doen (ongeschreven gedragsregel), ook voor het recht betekenis toekomt, moet men zich verdiepen in de praktijk. De jurist kan niet op zuiver tekstuele gegevens afgaan maar moet over betrouwbare kennis beschikken van in de praktijk gebruikelijke manieren van doen en in verband daarmee bij de betrokkenen gevestigde normatieve verwachtingen.

⁷⁶ Oordelen over rechten, VSNU 2005.

⁷⁷ Zie bijvoorbeeld een willekeurig gekozen en op internet gevonden instructie van een Nederlandse juridische bibliotheek i.c. Ru Groningen.

lecteren, interpreteren en combineren. Het zoeken van inspiratie bij collega's in binnen- en buitenland ligt hierbij voor de hand. Actieve en passieve deelname aan allerlei onderzoeksactiviteiten, zoals het bezoeken van (inter)nationale congressen en het meedoen aan themabijeenkomsten etc. is vaak nuttig om ideeën op te doen, die later achter het bureau worden uitgewerkt. Voordelen van gebruik van bestaande bronnen zijn de relatief lage kosten (ten opzichte van het verzamelen van nieuwe data) en in veel gevallen het feit dat ze buiten de bemoeienis van de onderzoeker om totstandgekomen zijn. Het grote nadeel is dat de onderzoeker dikwijls compleet afhankelijk is van wat vóór hem is gedaan en dat het materiaal daardoor niet altijd precies aansluit bij wat hij hoopt te vinden.

2.6.2.4 Personen en overige bronnen en slotopmerkingen

Bij het doen van empirisch onderzoek worden vaak personen c.q. experts ingeschakeld. Voor de mogelijke wijzen waarop dit kan gebeuren wordt kortheids-halve verwezen naar de methoden en technieken (zie 2.7.4) die onderzoekers tot hun beschikking hebben om informatie uit "personen" te halen. De categorie overige bronnen bestaat bijvoorbeeld uit het rechtstreeks raadplegen van audio- en beeldmateriaal of andere informatie die direct verkregen wordt met behulp van de meest uiteenlopende technische hulpmiddelen.

In juridische dissertaties kunnen ten slotte de volgende zes bronnen worden onderscheiden: literatuur (bureauonderzoek); documenten (bureauonderzoek); wetgeving (bureauonderzoek); jurisprudentie (bureauonderzoek); personen (veldonderzoek en onderzoek naar uitgelokt gedrag) en overige bronnen (veldonderzoek en bureauonderzoek).

2.7 Verantwoording van methodologische keuzes II: methoden

2.7.1 Inleiding

Bij bureauonderzoek door juristen zou het voor de hand lijken te liggen om meteen te denken aan de bestudering van wetgeving, jurisprudentie en literatuur waarbij gebruik wordt gemaakt van de klassiek-juridische methode van tekstuitleg. In het standaardbeeld van rechtswetenschap⁷⁸ bedienen de onderzoekers zich bij de bestudering van deze doctrinaire bronnen van de methode van tekstanalyse en -interpretatie die de rechtsvinding hen ten dienste stelt. In dit proefschrift is voor het toetsen van de klassiek-juridische methode gekozen voor een andere benadering, omdat er nauwelijks expliciete informatie in de proefschriften kon worden gevonden over dataverzameling, data-analyse en data-interpretatie.

⁷⁸ Kunneman 1991; Loth en Gakeer 2005.

2.7.2 *Verantwoording toetsingskader*

De verantwoording van dataverzameling, data-analyse en data-interpretatie ontbreekt nagenoeg geheel, zo is gebleken na analyse van een tiental proefschriften bij wijze van proef. Juristen uiten zich over het algemeen niet in die termen. Tijdens het hierboven in 2.4 reeds aangehaalde vooronderzoek is⁷⁹ gezocht naar mogelijkheden om juridische proefschriften te beoordelen vanuit een perspectief dat meer tegemoet komt aan de aard van de discipline.

Rechtswetenschappers blijken steeds weer het huidige geldende recht te willen toetsen aan criteria voor het naar hun mening te ontwikkelen wenselijke recht.⁸⁰ Als de toets negatief uitvalt, zal naar het oordeel van de rechtswetenschapper het bestaande recht moeten worden vervangen door het door hem of haar gewenste recht. In veel gevallen wordt het geldende recht beschreven, geanalyseerd en geïnterpreteerd met het oog op het doen van nadere voorstellen voor afschaffing, aanvulling of wijziging van regels. Juridisch onderzoek is daarmee vaak evaluatief van aard. Tegelijkertijd wil de onderzoeker oplossingen aanreiken en lijkt het onderzoek ook ontwerpend van aard. Veruit de meeste juridische onderzoekers gebruiken expliciet of impliciet in methodologische zin een zogenaamd toetsingskader of beoordelingsmaatstaf. Aan de hand van een drietal casus, ontleend aan de bestudeerde proefschriften wordt het begrip toetsingskader nader geconcretiseerd. Zonder uitputtend te willen zijn, gaat het om veelvuldig voorkomende voorbeelden waarin sprake is van toetsingskaders:

- 1) toetsing aan in het recht besloten liggende beginselen, uitgangspunten en centrale waarden;
- 2) onderzoek naar de noodzaak van bepaalde bestaande voorschriften (toetsing aan de interne consistentie van het recht);
- 3) onderzoek naar inpassing van nieuwe maatschappelijke verschijnselen in het systeem (inpassingstoets).

Ad 1) Een bestuursrechtelijk onderzoeker vraagt zich af welk wetgevingsinstrument in het milieurecht het beste werkt vanuit het perspectief van normstelling, rechtsbescherming en efficiëntie: de AMvB of de vergunning? Om tot de keuze te komen wordt een toetsingskader opgebouwd rond een aantal rechtsbeginselen waaraan beide instrumenten worden getoetst. Klassieke rechtsstaatsbeginselen als “rechtszekerheid” en “rechtsgelijkheid”, maar ook democratische en instrumentele eisen als “voldoende vertegenwoordiging” resp. “doelmatigheid” worden in het onderzoek als beoordelingscriteria gebruikt om een gemotiveerde keuze te kunnen maken. De verschillen en overeenkomsten tussen beide instrumenten worden gewogen aan de hand van de beginselen.

Ad 2) In een internationaal en constitutioneelrechtelijke studie wordt de legitimiteit van het begrip “een ieder verbindende bepaling” geanalyseerd en onder-

⁷⁹ De promotores, de co-promotor, onderzoeksassistent en de onderzoeker hebben in teamverband een deel van het vooronderzoek samen verricht met het oog op het opstellen van een zo valide en betrouwbaar mogelijk analyse-instrument.

⁸⁰ Kunneman 1991, p. 8-9.

zoekt of en in hoeverre de artikelen 93 en 94 GW inzake (niet) een ieder verbindende bepalingen van verdragen niet beter geschrapt zouden kunnen worden. De werking van deze bepalingen wordt breed getoetst aan het rechtssysteem waarin ze zijn ingebed (volkenrechtelijke en grondwettelijke kaders, wetsgeschiedenis, rechtspraak) alsook aan de rechtsgevolgen en andere effecten.

Ad 3) In een laatste voorbeeld van het gebruik van toetsingskaders wordt stilgestaan bij een privaatrechtelijk onderzoek naar de vraag of de werkgever aansprakelijk gesteld kan worden voor nieuwe vormen van psychisch letsel van de werknemer. Bieden de huidige regelingen binnen het aansprakelijkheidsrecht voldoende mogelijkheden om voor die nieuwe welomschreven gevallen van psychisch letsel een rechtvaardige oplossing te bieden? Kunnen die nieuwe vormen ingepast worden in het systeem van het aansprakelijkheidsrecht? Daarbij wordt getoetst aan juridische aspecten als toerekening, relativiteit, causaal verband rond psychische ziekten tegen de achtergrond van feitelijke oorzaken en voorwaarden waaronder een recht op schadevergoeding bestaat. Bij het ontwikkelen van oplossingen voor gesignaleerde maatschappelijke problemen in de rechtspraktijk wordt vaak gebruik gemaakt van rechtsvergelijking. Gekeken wordt hoe soortgelijke problemen worden opgelost in andere landen, i.c. in stelsels waar men al verder is met vergoedingssystemen voor soortgelijke problemen. Vaak wordt rechtsvergelijking gebruikt om een beter zicht te krijgen op een bepaalde rechtsfiguur in het eigen rechtssysteem.⁸¹ Naast voornoemde voorbeelden zijn in het onderzoek ook toetsingskaders aangetroffen die gefundeerd zijn op theorieën ontleend aan andere wetenschapsgebieden of multidisciplinaire invalshoeken van onderzoek, zoals kosten-batenanalyses waarbij overwegingen van doelmatigheid en doeltreffendheid doorslaggevend worden gevonden voor de haalbaarheid van regelgeving boven dogmatische argumenten.

Verantwoording operationalisering toetsingskader

Wanneer is vastgesteld dat er een toetsingskader is, wordt bij de verantwoording ervan nagegaan of de onderzoeker uitlegt hoe die toetsing plaatsvindt, welke (wegings)factoren of indicatoren daarbij een rol spelen, hoe met andere woorden het toetsingskader wordt geoperationaliseerd en waarom zo. Wanneer een onderzoeker bijvoorbeeld toetst aan het beginsel rechtszekerheid zou hij of zij kunnen uitleggen welke indicatoren hij of zij heeft gehanteerd om te kunnen spreken van meer of minder rechtszekerheid. In het eerste genoemde voorbeeld heeft de onderzoeker de werking van twee instrumenten met elkaar vergeleken (vergunning of AMvB) en komt hij of zij tot de conclusie dat in één van beide de rechtszekerheid beter wordt gediend dan bij het ander. Het is dan vervolgens erg moeilijk om te kunnen traceren hoe de onderzoeker, met welke criteria en met welke wegingsargumenten, heeft kunnen vaststellen dat er bij hantering van het ene instrument meer rechtszekerheid wordt geboden dan bij het andere. Operationalisering betekent niet dat empirisch onderzoek nodig

⁸¹ Herweijer 2003b, p. 30-31; zie bijv. ook C.J.H. Jansen 2006, p. 305-338.

is. Toetsing in juridisch onderzoek zal juist vaak niet plaatsvinden met behulp van aan de werkelijkheid ontleende waarneembare feiten. Tijdens het vooronderzoek is naar aanleiding van de beoordeling van een vijftal willekeurig geselecteerde dissertaties in verschillende vakgebieden op dit punt voorspeld dat het moeilijk zal blijken te zijn de operationalisering van toetsingskaders te traceren. In veel gevallen zou een diepteanalyse moeten worden uitgevoerd om te kunnen achterhalen welke factoren, indicatoren, criteria gehanteerd zijn bij de uitwerking van het toetsingskader. Naast de uitwerking van het toetsingskader wordt gezocht naar argumenten waarom de onderzoeker gekozen heeft voor de uitwerking van het toetsingskader.

2.7.3 Externe rechtsvergelijking

In navolging van het begrip toetsingskader is het belangrijk om hier ook goed te definiëren wat in deze studie onder rechtsvergelijking moet worden verstaan. Vooral tijdens de expertmeeting (zie hoofdstuk 6) is dit gebleken. Hier wordt de door Pintens redelijk gangbare definitie van rechtsvergelijking gebezigd. “Echte rechtsvergelijking veronderstelt dat het hier gaat om de expliciete vergelijking van de aldus opgedane kennis van een bepaald rechtsstelsel of een bepaalde rechtsfiguur met op dezelfde wijze vergaarde kennis uit een ander of uit het eigen rechtsstelsel. Rechtsvergelijking veronderstelt dus steeds een vergelijking van minstens twee rechtsorden.”⁸² Vranken formuleert externe rechtsvergelijking in zijn Algemeen deel als volgt: “de uitleg en toepassing van het eigen nationale (civiele) recht vinden plaats mede op basis van een vergelijking met andere rechtsstelsels.”⁸³ In deze studie is dat ook nog eens eng geïnterpreteerd, in de zin dat het gaat om de vergelijking tussen buitenlandse rechtstelsels onderling of met Nederland. Vergelijking met het internationale of Europese recht als onafhankelijke rechtsorde is van de definitie uitgesloten omdat het internationale en Europese recht in principe deel uitmaakt van c.q. doorwerking heeft in de eigen rechtsorde. Andere vormen van (methoden van) rechtsvergelijking zoals interne rechtsvergelijking waarbij binnen dezelfde rechtsorde regels en instituties worden vergeleken of een leerstuk vanuit verschillende rechtsgebieden wordt benaderd, vallen er evenmin onder.

Verantwoording externe rechtsvergelijking

De onderzoeker dient te motiveren waarom in zijn onderzoek gekozen is voor rechtsvergelijking. In de literatuur is terug te vinden wat doeleinden en functies van de rechtsvergelijking kunnen zijn.⁸⁴ Verder wordt gekeken of de onderzoe-

⁸² Pintens 1998, p. 16. Vergelijkbaar Kokkini-Iatridou 1988.

⁸³ Vranken 1995, p. 129. Het begrip externe rechtsvergelijking met nadruk op extern is typisch een Nederlands begrip.

⁸⁴ Zie bijvoorbeeld Van Hoecke 2004; Reiman & Zimmerman (eds.) 2006, p. 305-898. Met bijdragen van onder meer: Michaels, Dannemann, Smits, Zimmermann, Cotterell en Vogenauer; Adams 2008, oratie te verschijnen in 2009 met verwijzingen naar onder meer Zweigert & Kötz 1998, Reimann 2006, p. 1363 e.v. Gedeeltelijk gepresenteerd op het internationale congres in Tilburg: Towards a European Legal Methodology? A conference on the challenges and pitfalls in methodology of legal research, particularly in multidisciplinary and interdisciplinary research, including the use of comparative law. Zie ook Kokkini-Iatridou 1988, p.26 e.v.; Pintens 1998, p.33 e.v.

ker aangeeft waarom hij de geselecteerde buitenlandse rechtsstelsels gebruikt / gekozen heeft. Hoeveel en welke rechtsorden dienen voor het onderzoek te worden geselecteerd? Vervolgens legt de onderzoeker uit welke methode van rechtsvergelijking gehanteerd wordt.⁸⁵ De bedoeling is dat de onderzoeker ook verder gaat dan alleen het noemen van de methode en dat hij ook uitlegt (in eigen bewoordingen of door middel van een verwijzing naar een bijlage of reeds vastgelegde procedures in de literatuur) hoe de gekozen methode wordt uitgevoerd. Regelmatig wordt in rechtsvergelijkende studies de functionele methode genoemd maar wordt niet uitgelegd wat er verder gebeurt en hoe. Ten slotte wordt gekeken of de gekozen methode ook wordt verantwoord. Waarom is gekozen voor de functionele methode van rechtsvergelijking en kwamen eventuele andere methoden niet in aanmerking?

2.7.4 *Verantwoording van niet-klassiek-juridische methoden en technieken*

Voor alle drie in 2.5 genoemde onderzoeksstrategieën zijn verschillende andere strategieën met bijbehorende methoden en technieken van toepassing die de onderzoeker ook dient uit te leggen en te verantwoorden.⁸⁶ Tijdens de expertmeeting hebben de deskundigen erop aangedrongen om het begrip empirische methoden te verduidelijken. Wanneer is in een proefschrift sprake van het gebruik van empirische methoden? Wanneer een methode gericht is op het toevoegen van informatie ontleend aan de empirie, zoals interviews, enquêtes, documentanalyses etc. is er sprake van empirisch onderzoek. Gekeken is naar methoden en technieken zoals deze in sociaal wetenschappelijk onderzoek worden gehanteerd. In deze paragraaf en hierboven bij de uitleg van de onderzoeksstrategieën is rekening gehouden met de vraag van de deskundigen. Ook bij de uitleg over het analyse-instrument is precies aangeduid wanneer gescoord wordt op empirisch onderzoek. Het klassiek-juridische onderzoek, dat gekenmerkt wordt door tekstanalyse van juridische bronnen en bestudering van (doctrinaire) literatuur, wordt in dit onderzoek in principe niet opgevat als empirisch onderzoek. Andere vormen van documentanalyses (zie hieronder) behoren hier wel toe. Wanneer de onderzoeker zelf zijn onderzoek empirisch noemt, wordt dit in dit onderzoek wel overgenomen. De experts merken op dat het empirische onderzoek in de gekozen betekenis dan ook logischerwijs vooral aangetroffen wordt in de categorie “Recht en....”. Het moge duidelijk zijn dat dit echter pas na de vastgestelde indeling van de proefschriften door faculteiten ook kon worden vastgesteld. (Zie voor een definitie van het kennisgebied “Recht en....” 3.2.1) Het naast elkaar aantreffen van methoden (methodenpluralisme) is wel een opvallend punt van aandacht, omdat onderzoekers in de klassieke vakgebieden het gebruik van empirische methoden niet veel beter verantwoorden dan de klassiek-juridische, terwijl dat wel verwacht zou mogen worden wanneer ze afwijken van de gebaande paden. Een motivering voor het naast elkaar

⁸⁵ Zie voor de methode van rechtsvergelijking bijv.: Reitz 1998, p. 617-637; Michaels 2006, p. 339-382; Orucu 2007, p. 435-449. Maar ook publicaties zoals: Van Reenen 1996; Palmen 2004 en Frankenberg 2006.

⁸⁶ Ontleend aan onder meer Swanborn 2006 en Oost & Markenhof 2007.

gebruiken van klassiek-juridische methoden en niet klassiek-juridische methoden (verder in dit onderzoek voor de eenvoud empirische methoden genoemd) wordt vaak ook niet gemotiveerd. Gedacht wordt aan de invloed van andere wetenschappen, NWO-referentencommentaren en de kennismaking met andere vormen van dataverzameling tijdens de promovendi-opleiding.

1) *Bureauonderzoek (documentanalyses, historische studies en overig onderzoek)*

Een voorbeeld van bureauonderzoek vanuit een empirische invalshoek is een kwantitatieve documentanalyse. Met bestaande (wetenschappelijke) teksten of andere documenten wordt aan de hand van een analyse-instrument nieuwe informatie gegenereerd, zoals bijvoorbeeld in dit onderzoek is toegepast. Maar ook historici beschikken over hun eigen methoden van bronnenonderzoek, dat in elk geval voor wat betreft het bestuderen van teksten achter het bureau kan worden uitgevoerd.⁸⁷ Ander bureauonderzoek is denkbaar wanneer meer specialistisch bronnenmateriaal moet worden geanalyseerd. Het kan onder meer gaan om materiaal op beeld- en geluidsdragers, secundaire data-analyse van gevolgde opsporingsmethodes en het bestuderen van informatiesystemen en softwareapplicaties.

2) *Veldonderzoek (case studies en observatiestudies)*

Twee belangrijke strategieën voor het verzamelen van gegevens voor veldonderzoek zijn case studies en observatiestudies. De casestudy is eigenlijk een tussenvorm van veldonderzoek en onderzoek naar uitgelokt gedrag, omdat het zowel om een bestaand geval (bijv. één besluitvormingsproces of één fusieproces) als nieuwe (via bijv. observatie en interviews maar ook via documentanalyse verkregen) informatie gaat. Bij observaties van spontaan gedrag kan het gaan om studies in het “laboratorium”, het creëren van een kunstmatige situatie waarin casus, bestuursstructuur of het gedrag van mensen wordt geobserveerd of waarin natuurlijke situaties worden beïnvloed, belemmerd of gemanipuleerd. Maar het kan ook gaan om een observatie van een sociale interactie waarbij tijdens rechtszaken de reacties van slachtoffers wordt geobserveerd of het volgen van een forumdiscussie of een politiek debat waarin de verschillende argumenten inhoudelijk worden geanalyseerd.

3) *Onderzoek naar uitgelokt gedrag (enquêtes, interviews, experimenten en testen)*

Voor uitgelokt gedrag gelden methoden en technieken die toegepast worden, zowel bij het houden van enquêtes als bij de ondervraging van deskundigen door middel van het afnemen van interviews. Voor deze hoofdstrategie gelden ook experimenten en testen als strategievormen met de daarbij behorende methoden en technieken. Bij experimenten (veld- en laboratoriumexperimenten vormen dikwijls de basis in empirisch onderzoek, vooral in de natuur-technische en medische wetenschappen) gaat het om meten van oorzaak en gevolg.

⁸⁷ In dit onderzoek worden historische studies onder niet-klassiek juridisch onderzoek gecategoriseerd en als empirische studies aangemerkt, zie hiervoor ook de classificatie van Mouton 2001, p. 170. Rechtshistorisch onderzoek is ingedeeld in de categorie “Recht en...” zie verder § 3.2.1.

In dit verband kan ook gedacht worden aan (ex ante) evaluaties in wetgevingsonderzoek waarbij de werking van regelgeving wordt geëvalueerd c.q. voorspeld op succes- en faalfactoren. Interactieve modelbouw is een strategie bestaande uit technieken om op systematische wijze aan een kleine groep deskundigen informatie te ontlokken zoals de Delphi-techniek en de workshopmethode. In dit onderzoek is o.a. de workshopmethode in de vorm van een expertmeeting toegepast voor de interpretatie van de onderzoeksresultaten (zie hoofdstuk 6). Ten slotte zou het kunnen gaan om het testen van alternatieve juridische oplossingen op menselijke gedragingen en vice versa, het afnemen van psychologische testen, het testen van speciaal voor het recht ontwikkelde informatiesystemen of software. Maar ook het uitvoeren van een pilot voor het testen van een analyse-instrument waar in deze studie sprake van is, kan als voorbeeld dienen.

2.8 Het analyseschema

Voorvoemde methodologische (verantwoordings)dimensies en verantwoordingselementen hebben geleid tot het volgende analyseschema.

Analyseschema (als instrument in hoofdstuk 4 uitgewerkt als *MethChoice Legal Research*)

Probleemstelling:	Centrale onderzoeksvraag Deelvragen
<i>Verantwoording</i>	Nieuws waarde; Wetenschappelijke relevantie Maatschappelijke relevantie of praktisch nut Inhoudelijke verankering of theoretisch kader Onderzoeksfuncties (tot en met vooronderzoek)
Bronnen	Literatuur en documenten Wetgeving en jurisprudentie Personen en overige bronnen
<i>Verantwoording</i>	Selectie en verantwoording onderscheiden bronnen
Methoden Klassiek-juridische methoden <i>Verantwoording:</i> Toetsingskader Rechtsvergelijking	Niet-juridische methoden Documentanalyse, historische studies, overig bureauonderzoek Casestudy en observatie Interviews, enquête, test, experiment

3 Methode

3.1 Inleiding

3.1.1 *Methodologische verantwoording van dit onderzoek*

Dit hoofdstuk bevat een overzicht en de verantwoording van de in deze studie gehanteerde methoden. Aan de hand van het proces van gegevensverzameling, -analyse en interpretatie (3.3 t/m 3.5) worden de daarbij gebruikte methoden genoemd en stap voor stap uitgelegd. Op verschillende plaatsen in deze dissertatie wordt aandacht besteed aan de verantwoording van de gebruikte methoden. Om zoveel mogelijk doublures te voorkomen zal in dit hoofdstuk daarom regelmatig worden verwezen naar de desbetreffende onderdelen. Het is evenwel mogelijk dat er toch enige overlap is met hoofdstuk 4 en in mindere mate met hoofdstuk 5. De hoofdstukken 3, 4 en 5 zijn namelijk ook los van elkaar toegankelijk en leesbaar. Dit hoofdstuk bevat een enigszins technische opsomming van de in het onderzoek gezette stappen en is geschreven voor de hierin geïnteresseerde lezer. Dit hoofdstuk vermijdt wel zoveel mogelijk technisch jargon. Op de website van de Tilburgse methodologiegroep voor recht en rechtswetenschap is een Engelstalige technische bijlage geplaatst, waarin dieper wordt ingegaan op de verantwoording van de toegepaste methoden en technieken.¹

Het hoofdstuk begint met het onderzoeksdesign van het onderzoek, gevolgd door een uitleg over de selectie en getrokken steekproef van de onderzochte proefschriften in 3.2. In 3.6 wordt de structuur van het onderzoek samengevat. Het hoofdstuk eindigt met een paragraaf over de beperkingen en grenzen van dit onderzoek.

3.1.2 *Design*

Dit onderzoek kan gekwalificeerd worden als een empirische studie, meer in het bijzonder een inhoudsanalyse van 90 proefschriften. Het onderhavige onderzoek is evaluatief-verklarend van aard met de nadruk op evaluatief.

De evaluatie richt zich op de “expositie” van methodologische keuzes in juridische proefschriften, dat wil zeggen, op de wijze waarop juridische promovendi de lezers van hun proefschriften informeren over de belangrijkste methodologische keuzes die gedurende het onderzoek zijn gemaakt. De aandacht gaat hier uit naar de verantwoording van de gekozen probleemstelling, de geselecteerde bronnen en de gebruikte methoden. In hoofdstuk 4 wordt de wijze waarop het evaluatieve deel plaatsvindt uiteengezet.

¹ Zie: <http://www.tilburguniversity.nl/faculties/law/research/methodology/publications/>.

Daarnaast is onderzocht of de resultaten van de evaluatie significante samenhang vertonen met specifieke profielkenmerken van de proefschriften, zoals bijvoorbeeld de (disciplinaire) herkomst en de methodologische aard ervan. De rapportage hiervan is terug te vinden in hoofdstuk 5. Tenslotte wordt een aantal meer beschouwende verklaringen in de vorm van een viertal denkrichtingen naar voren gebracht bij de interpretatie van de gevonden resultaten (hoofdstuk 6).

3.2 De steekproef

3.2.1 90 proefschriften, negen faculteiten, vijf kerndisciplines

De technische bijlage bevat een aparte paragraaf waarin wordt uitgelegd hoe de selectie van de 90 onderzochte proefschriften heeft plaatsgevonden. Samen-gevat komt het op het volgende neer. De op grond van dit onderzoek gedane uitspraken hebben betrekking op een verzameling juridische proefschriften verdedigd aan de Nederlandse juridische faculteiten sinds de invoering van het aio-stelsel. De reden om voor proefschriften te kiezen is uitgelegd in 1.3. Dissertaties zijn wetenschappelijk en krachtens (alle) Nederlandse universitaire promotiereglementen moeten methodologische keuzes in dissertaties worden verantwoord. Daarmee vormen juridische dissertaties een geschikte popula-tie² om de doelstelling van dit onderzoek te realiseren (i.c. inzicht verschaffen in de wijze waarop methodologische keuzes in juridisch wetenschappelijk onder-zoek worden verantwoord).

Aan negen van de dertien Nederlandse universiteiten behalen juristen doorgaans hun doctorsgraad.³ Er wordt op vele deelgebieden binnen het recht onderzoek gedaan en gepromoveerd. Voor dit onderzoek is een hoofdinde-ling gemaakt van vijf kerndisciplines (Privaatrecht, Staats- en bestuursrecht, Strafrecht, Europees en internationaal recht, en Recht in combinatie met een niet-juridische wetenschap verder “Recht en...” te noemen). Uit het totale aantal juridische proefschriften is uit die negen juridische faculteiten en de vijf voornoemde kennisgebieden een (deel)populatie van naar schatting 450 proefschriften gevormd.⁴ Hiermee kan een beeld over de gehele breedte van de rechtswetenschap worden gegeven.

Het zal niet verbazen dat het binnen het kader van een proefschrift niet mo-gelijk is geweest om die proefschriften allemaal te onderzoeken. Uit het aantal van bij benadering 450 is een steekproef getrokken. Die steekproef bestaat uit

2 Slotboom 2001: een populatie is het geheel van elementen met een gemeenschappelijke waarneem-bare eigenschap waarin men geïnteresseerd is.

3 De negen Nederlandse juridische faculteiten zijn die van Amsterdam – UvA, Amsterdam – VU, Gronin-gen, Leiden, Maastricht, Nijmegen, Rotterdam, Tilburg en Utrecht.

4 Om te voorkomen dat onderzoeksuitkomsten gedomineerd worden door lokale onderzoeksculturen, of door de omvang van specifieke faculteiten of disciplines met een relatief hoge promotiefrequentie, is gekozen voor een domein met een onevenredige allocatie: per stratum (faculteiten, disciplines) is steeds eenzelfde aantal proefschriften geselecteerd. Gegeven de output van de minst productieve faculteit in het minst productieve vakgebied moet dat aantal worden gesteld op maximaal tien, meest recente proef-schriften uit elke discipline per faculteit. De theoretisch geconstrueerde populatie van dit onderzoek om-vat derhalve 450 proefschriften (zie technische bijlage op internet, Appendix 1, Tabel 1).

een selectie van 90 juridische proefschriften, die verdedigd zijn in de periode maart 1999 – juni 2006.⁵ Theoretische en praktische overwegingen liggen ten grondslag aan de keuze van die 90. Op grond van het gekozen betrouwbaarheidsniveau (95%) en de maximaal toegelaten afwijking (20%) is berekend dat een aantal van 90 proefschriften⁶ geselecteerd moest worden.⁷ Bij de bepaling van de maximale afwijking is ook rekening gehouden met de arbeidsintensiteit van het onderzoek: een *pilot* (zie hieronder 3.3.2.2 en 4.4.1) heeft duidelijk gemaakt dat een aantal van 90 proefschriften het maximum was dat – gegeven de ontwikkeling van het analyse-instrument (hoofdstuk 4), de benodigde analysetijd per proefschrift en de daarop volgende verwerking van verzamelde data – nog onderzocht kon worden.

Ten aanzien van het kennisgebied “Recht en ...” als kerndiscipline is door de deskundigen tijdens de gehouden expertmeeting (zie 3.3.2.3 en 3.5.1) opgemerkt dat deze categorie voor een deel uit met elkaar onvergelijkbare proefschriften bestaat en daardoor eigenlijk als samenhangend cluster moeilijk gehandhaafd kan worden. Geadviseerd is om in elk geval de proefschriften op het gebied van rechtsgeschiedenis, rechtstheorie en rechtsfilosofie uit deze groep af te scheiden. Zij verschillen te veel van de proefschriften die echt op het snijvlak liggen van bijvoorbeeld “recht en informatisering” “*law & economics*”, rechtssociologie etc. Dit advies is overgenomen. De proefschriften op het gebied van rechtsgeschiedenis, rechtstheorie en rechtsfilosofie, vier in getal, vormden bovendien een dusdanig klein cluster dat de uitspraken voor die categorie achterwege zijn gebleven.

3.3 Methoden van dataverzameling, data-analyse en data-interpretatie

3.3.1 Inleiding

In deze paragraaf wordt zichtbaar gemaakt welke methoden en technieken gebruikt zijn bij het proces van dataverzameling, data-analyse en data-interpretatie. Per deelvraag wordt beschreven welke methodologische keuzes daarbij gemaakt zijn. De paragraaf valt uiteen in drie subparagrafen welke steeds beginnen met een schematisch overzicht van de gemaakte stappen. Aan de hand van het schema worden de gevolgde methoden uiteengezet, dan wel wordt er

5 De lijst geselecteerde proefschriften is voorbereid met behulp van wetenschappelijke verslagen, website-informatie over promoties en overzichten die dankzij de beleidsmedewerkers van de faculteiten beschikbaar zijn gesteld. Tezamen met de promotores is een eerste selectie van 90 proefschriften opgesteld, verdeeld over de negen faculteiten en de vijf vakgebieden. De lijst is naar alle faculteiten toegestuurd ter correctie en/of verbetering. Alle faculteiten hebben gereageerd. Met de gesuggereerde veranderingen is rekening gehouden zodat de faculteiten zelf verantwoordelijk zijn geweest voor de selectie van de proefschriften. De aldus gevalideerde selectielijst bevat proefschriften die zijn verdedigd in de periode maart 1999 – juni 2006. De grote tijdspanne illustreert hoe de output (zowel de populatie, als) de steekproef bepaalt: in verschillende faculteiten en in enkele vakgebieden moest men tot zeven jaar teruggaan om de twee meest recente proefschriften te kunnen selecteren. Moment van dataverzameling: mei / juni 2006.

6 Zie bijlage 2 voor een volledig overzicht van de onderzochte proefschriften. De lijsten per faculteit werden na ampele voorbereiding naar de diverse facultaire onderzoeksdirecteuren toegestuurd ter validatie.

7 Zie de verwijzing naar de formule voor proporties van Newcombe 1998 in de technische bijlage.

verwezen naar de vindplaats waar het desbetreffende onderdeel nader wordt verantwoord.

Voor alle duidelijkheid worden hier de deelvragen nog eens gememoreerd:

1. Welke eisen worden in algemene zin gesteld aan de verantwoording van methodologische keuzes in wetenschappelijk onderzoek?
2. Hoe worden de probleemstelling, de bronnen en de methoden in recente Nederlandse juridische proefschriften geëxposeerd?
3. Op welke punten voldoet de verantwoording van methodologische keuzes in recente juridische proefschriften aan de eisen die in algemene zin gesteld worden aan de verantwoording van methodologische keuzes in wetenschappelijk onderzoek? Op welke punten voldoet de verantwoording van methodologisch keuzes in de geanalyseerde proefschriften daaraan minder of niet?
4. Welke waarde of betekenis hebben de onderzoeksresultaten voor de rechtswetenschap en zouden er consequenties aan moeten worden verbonden?

3.3.2 *Methoden: dataverzameling*

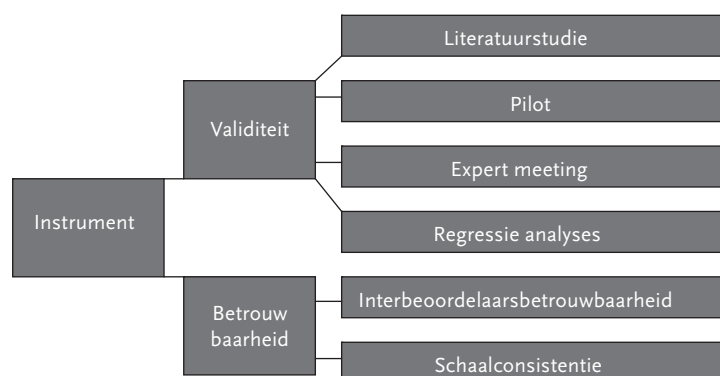
Een analyse-instrument is nodig om de geselecteerde dissertaties te onderzoeken op de gemaakte methodologische keuzes. In het instrument is in feite het antwoord op de eerste deelvraag vervat. Die vraag zoekt duidelijkheid omtrent de eisen die in algemene zin gesteld kunnen worden aan de verantwoording van methodologische keuzes in wetenschappelijk onderzoek. MethChoice *LR* bevat de op het meest concrete niveau geoperationaliseerde begrippen uit het theoretisch kader. In hoofdstuk 2 is via het verantwoordingsbeginsel en de methodologische criteria die daarop zijn gebaseerd een sprong gemaakt naar de onderzoeksactiviteiten c.q. verantwoordingselementen (zie 2.6 en 2.7) die nodig zijn om de methodologische verantwoording zichtbaar te maken. Die activiteiten zijn in drie methodologische dimensies (probleemstelling, bronnen en methoden) ingedeeld en zijn voor dit onderzoek vertaald in 56 gebruiks- en verantwoordingselementen. Voor het complete overzicht van alle elementen wordt verwezen naar bijlage 1, waarin het instrument in de vorm van een bruikbaar vragenformulier is gepresenteerd.

Het onderzoek beoogt uitspraken te doen over de mate waarin rechtswetenschappers hun methodologische keuzes verantwoorden. Nog afgezien van acceptatie van de vooronderstellingen waarop het instrument is gebaseerd, zal het forum dergelijke uitspraken alleen aanvaarden wanneer de gegevens verzameld zijn met een betrouwbaar en valide instrument. De verzameling van gegevens voor dit onderzoek heeft daarom plaats gevonden met inachtneming van de eisen die aan een intersubjectief werkend instrument gesteld mogen worden. Aangezien MethChoice *Legal Research* als analyse-instrument centraal staat in dit onderzoek is er een apart hoofdstuk (4) aan gewijd. In dat hoofdstuk worden de verschillende onderdelen van het instrument behandeld alsook de procedures die nodig zijn om het instrument te kunnen introduceren als consistent en hanteerbaar.

In het hierna volgende schema is zichtbaar gemaakt welke stappen zijn gezet, c.q. methoden en technieken zijn gebruikt om het instrument ook daadwerkelijk valide en betrouwbaar te maken. Volgend op het schema worden de

verschillende daarbij behorende toegepaste procedures – voorzover deze niet behandeld worden in hoofdstuk 4 – systematisch uitgelegd.

Schema 3.1 Dataverzameling instrument

3.3.2.1 Literatuurstudie

De start van het zoeken naar relevante literatuur over het onderwerp is begonnen binnen het eigen domein van de bestudeerde proefschriften, te weten de rechtswetenschap. De door twee bij de onderzoeksbeoordeling van rechtswetenschappelijk onderzoek betrokken adviescommissies⁸ gebruikte bronnen, hebben hierbij de basis gevormd. In aanvulling op de basislijst is in vijf databases een *search* gedaan, waarin gebruikt is gemaakt van de zoektermen “methodologie” (*methodology*) en “methoden” (*methods*). Die twee zoektermen zijn op alle voor de hand liggende wijzen gekoppeld aan de zoektermen “rechtswetenschap” (*legal science*), “recht” (*law*) en “juridisch” (*legal en juridical*). In bijlage 4 zijn de precieze bevindingen van de selectie van de “juridische” bronnen uiteengezet met in een addendum een overzicht van *queries*, zoektermen en resultaten. De *search* werd begin 2007 verricht.⁹ Ook is gebruik gemaakt van relevante nadien verschenen methodologische artikelen.

Het tweede literatuuronderzoek is niet gebaseerd op een systematische literatuursearch. Het betreft een selectie uit belangrijke methodologische literatuur uit een academische traditie, die door Baggen¹⁰ wordt beschouwd als een vormingstraditie waarin het profiel van de onderzoeksuniversiteit domineert. Methodologie is een omvangrijke en specialistische discipline. Gezocht is naar methodologische literatuur die door vele methodologen als onomstreden wordt opgevat, zeker vanuit het perspectief van het in hoofdstuk 2 geformuleerde ver-

⁸ Commissies Stolker en Smits.

⁹ Getracht is om tot en met september 2008 de na de *search* verschenen literatuur zoveel mogelijk bij te houden en zo nodig te gebruiken, c.q. te verwerken.

¹⁰ Baggen, 1998. Zie verder 6.5.

antwoordingsbeginsel. In 2.2.2 is apart aandacht besteed aan de verantwoording van de methodologische literatuur.

Het in bijlage 5 weergegeven literatuurregister vormt het uiteindelijke resultaat van de voor dit onderzoek gebruikte bronnen.

3.3.2.2 *Pilot*

In hoofdstuk 4, paragraaf 4.4.1. wordt uitgelegd dat in het kader van de validiteit van het analyse-instrument een vooronderzoek is gehouden. Het vooronderzoek, een zogenaamde *pilot*, is erop gericht het analyse-instrument op bruikbaarheid te testen. Waar moet gezocht worden om relevante methodologische informatie te vinden? Wat voor soort informatie wordt gevonden? Op basis van dit vooronderzoek is het instrument scherp gesteld. Korthedshalve wordt verwezen naar de desbetreffende paragraaf waarin de *pilot* precies wordt beschreven.

3.3.2.3 *Communicatie met het forum – expertmeeting*

In hoofdstuk 6 wordt verslag gedaan van de gehouden expertmeeting die vooral als doel heeft gehad om de waarde en betekenis van de onderzoeksresultaten te kunnen duiden (meer over de samenstelling van de groep deskundigen in 3.5.1). Een ander doel van de bijeenkomst is geweest om het analyse-instrument door het forum te valideren: te beoordelen of het als geschikt instrument voor het opsporen van de verantwoording van methodologische onderzoekskeuzes in juridisch onderzoek kan worden gepresenteerd. MethChoice LR wordt in de ogen van een vertegenwoordiging uit het forum geaccepteerd. Op verschillende plaatsen in het proefschrift is aandacht besteed aan de door de experts gestelde vragen en opmerkingen. De hieruit afgeleide aandachtspunten¹¹ zijn verdisconteerd in de uitleg van het in hoofdstuk 4 gepresenteerde instrument. De expertmeeting heeft in die zin een positieve bijdrage geleverd aan de helderheid van het instrument. In welke mate en in welke context het analyse-instrument toegevoegde waarde zou kunnen hebben voor de rechtswetenschap, wordt behandeld in hoofdstuk 6.

Ook tijdens andere bijeenkomsten met het forum is gereageerd op het instrument als meetinstrument voor methodologische verantwoording. Ofschoon de drie methodologische dimensies en de daarbij behorende verantwoordingselementen nauwelijks worden betwist, dient de oppositie tegen het instrument vooral gezocht te worden in de toepassing ervan op de rechtswetenschap (zie ook 1.2.2, 6.2 en 6.4). Over het algemeen is men wel zeer geïnteresseerd in de resultaten van het onderzoek en in de betekenis ervan voor de discipline. Het is inmiddels een beproefd middel gebleken om een bijdrage te leveren aan het huidige “methodendebat”.¹² Methodologische vragen en onduidelijkheden over

¹¹ Met name in de hoofdstukken 2 en 3 zijn verschillende aandachtspunten behandeld, zoals hierboven in § 3.2.1.

¹² Zoals gebleken is tijdens een promovendiconferentie te Antwerpen (maart 2007), een discussiebijeenkomst op de VU (juni 2007) een vakgroepplunch bij strafrechtswetenschappen in Tilburg (najaar 2007) en tijdens het internationale lustrumcongres van de UvT ‘Towards a European Legal Methodology?’ op 10 juni 2008.

het onderzoek zelf, zoals bijvoorbeeld de selectie van de proefschriften en de indeling in kennisgebieden, hebben geleid tot extra aandacht hiervoor in dit proefschrift.

3.3.2.4 *Regressieanalyses*

Om de validiteit van het instrument ex post te beoordelen is een aantal regressieanalyses uitgevoerd. In de technische bijlage worden deze voor de geïnteresseerde lezer uitgelegd en verantwoord. Het komt hierop neer dat met deze analyses bekeken is of de (afhankelijke) variabelen samenhangen met een aantal andere (onafhankelijke) variabelen en na te gaan of die ene (afhankelijke) variabele te verklaren of te voorspellen is uit de andere (onafhankelijke) variabelen.¹³

Uit een zogenoemde (logistische) regressieanalyse is gebleken dat met behulp van MethChoice LR en de daaruit voortvloeiende gegevens voorspellingen kunnen worden gedaan ten aanzien van de methodologische aard van juridische proefschriften. In onderstaande noot wordt dit in minder technische bewoordingen uitgelegd.¹⁴

Met behulp van een uitgevoerde (multiple) regressieanalyse is gekeken of er een significante samenhang is tussen de mate waarin de probleemstelling, de bronnen en de gebruikte methoden worden verantwoord en het totale aandeel van methodologische informatie in de proefschriften. Uit deze berekening vloeit bijvoorbeeld voort dat naarmate onderzoekers explicieter zijn in de verantwoording van de probleemstelling voorspeld kan worden dat het aandeel methodologische informatie in het proefschrift hoger zal zijn dan gemiddeld. Ditzelfde geldt ook voor de mate waarin de verantwoording van methoden wordt geëxpliciteerd. Er is evenwel geen significante samenhang tussen het aandeel methodologie en de mate waarin de selectie van bronnen is geëxposeerd. In zowel klassiek-juridische proefschriften alsook in proefschriften met een empirische component krijgt de selectie van bronnen niet veel aandacht.

¹³ Zie voor een nadere eenvoudige uitleg Slotboom 2001, p. 201-202.

¹⁴ Hoe goed voorspellen de MethChoice-scores de methodologische aard van juridische proefschriften? Geef iemand 86 proefschriften en laat hem daarvan twee stapeltjes maken. Op de ene stapel legt hij de proefschriften waarvan hij denkt dat ze klassiek-juridisch zijn. Op de andere legt hij de proefschriften waarvan hij denkt dat ze (ook) empirische elementen bevatten. Hij heeft geen flauw benul, maar weet wel dat er 31 empirische zijn en 55 klassiek-juridische zijn. Wat moet hij doen?

Hij legt alle proefschriften op één stapel en noemt ze alle "klassiek-juridisch". Daarmee heeft hij een score van 65,5% goed. Met als aantekening dat zijn manier van werken niet erg sensitief is: 0% van de empirische proefschriften is accuraat gekwalificeerd.

Nu het MethChoice-model. Scoort dat beter dan de score die de willekeurige manier van werken oplevert? Ja, want een regressieanalyse laat zien dat het model bijna 77% van de klassiek-juridische proefschriften op de juiste stapel legt en 75% van de empirische proefschriften. Onze eindscore is 76% accuraat gekwalificeerde proefschriften En dat is significant beter dan de willekeurige manier. Alle MethChoice-scores (zie hieronder § 3.3.2.2) dragen daar (alweer: significant) aan bij, de B-score (score verantwoording Bronnen) het meest, daarna de M-score (Score verantwoording methoden) en daarna de P-score (Score verantwoording probleemstelling). Heeft proefschrift A een B-score van 4 en proefschrift B een B-score van 6, dan is de kans dat proefschrift B een empirisch proefschrift is 2,59 keer zo groot dan dat het een klassiek-juridisch proefschrift is. Bij een verschil van twee punten op de M-score is die kans 1,85 keer zo groot en op de P-score is die kans 1,65 keer zo groot.

3.3.2.5 *Interbeoordelingsbetrouwbaarheid*

Voor een uitgebreide toelichting op dit onderwerp wordt opnieuw verwezen naar hoofdstuk 4 (4.4.2) en de technische bijlage. Daarin is te lezen hoe de betrouwbaarheid van MethChoice LR met behulp van een onderzoek naar de overeenstemming tussen beoordelaars is vastgesteld. De beoordelingsbetrouwbaarheid heeft tot doel om het instrument intersubjectieve werking te geven. Op de scores die met MethChoice LR worden bereikt, kan staat worden gemaakt. Na een relatief korte training kan elk lid van het forum het instrument in gebruik nemen. Deze toets heeft plaatsgevonden in de voorbereidingsfase van de ontwikkeling van het analyse-instrument. Het doel van een dergelijk toets is dat de onderzoeker het onderzoek kan uitvoeren in de wetenschap dat zijn scores niet op toeval berusten.

3.3.2.6 *Schaalanalyses*

De betrouwbaarheid van een instrument kan nog extra worden onderstreept wanneer ook naar aanleiding van de data-analyse (ex post) getoond kan worden dat de vooraf onder één van de drie methodologische dimensies (probleemstelling, bronnen en methoden) vallende elementen ook achteraf statistisch betrouwbaar samenhangen. Met behulp van een speciale maat is naar aanleiding van de gescoorde expositiegraad per verantwoordingselement berekend of die onderscheiden verantwoordingselementen ook zodanig samengevoegd kunnen worden dat zij de vorming van één schaal rechtvaardigen. Een schaal is in feite de optelsom van elementen tot één samenhangende groep.¹⁵ Doel is om via samenhang tussen de samengevoegde variabelen uitspraken te kunnen doen over grotere gehelen. Een voorbeeld kan dit verduidelijken. Er zijn zes clusters van bronnen onderscheiden (zie 2.6.2): Literatuur, wetgeving, jurisprudentie, documenten, personen en overige bronnen. Voor elke bron zijn drie elementen onderscheiden: de selectie van de desbetreffende bron, de wijze van selectie en de verantwoording van de selectie(wijze). In totaal 18 elementen. Nu blijkt uit de analyses dat de verantwoording van die 18 elementen kunnen worden teruggebracht tot 3 sterk samenhangende schalen te weten: de verantwoording van literatuur en documenten, de verantwoording van jurisprudentie en wetgeving en die van personen en overige bronnen. In figuur 4.6 worden de resultaten van de uitgevoerde schaalanalyses weergegeven. In de technische bijlage en bijbehorende appendices worden de analyses verder uitgewerkt en statistisch verantwoord. Geconcludeerd kan worden dat van de 37 verantwoordingselementen er 33 konden worden samengevoegd in 7 samenhangende schalen en dat vier elementen niet konden worden samengevoegd en als afzonderlijke variabelen worden beschouwd.

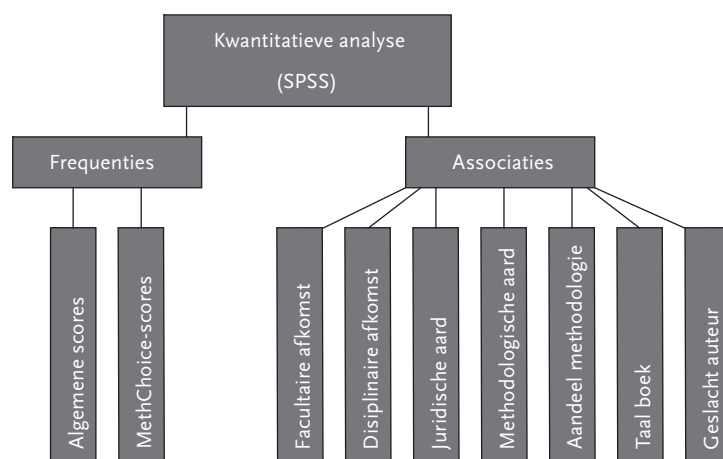
¹⁵ De samenhang tussen de geclusterde elementen tot één groep (schaal) wordt uitgedrukt in de zogenaamde betrouwbaarheidscoëfficiënt (alpha).

3.4 Methoden: data-analyse

3.4.1 Scores, dataverwerking, data-analyse en uitkomsten

Deze paragraaf hangt nauw samen met de werking van het instrument. Bijlage 1 bevat, zoals eerder aangegeven, een integrale versie van het instrument opgenomen in de vorm van een scoreformulier. Dit formulier vormt de basis van de dataverzameling. De met behulp van het formulier verzamelde gegevens zijn vervolgens bewerkt en geanalyseerd. De aangetroffen uitkomsten per proefschrift zijn gecodeerd. Er is gecodeerd overeenkomstig de in figuur 4.1 te presenteren expositieschaal. Van elke dissertatie is een formulier beschikbaar met scores en een korte motivering ervan. Nadat alle boeken zijn gecodeerd, zijn de scores – met gebruikmaking van SPSS¹⁶ als computerprogramma – in een basis(data)bestand ingevoerd. Alvorens te zijn ingevoerd zijn alle voor de analyse noodzakelijke variabelen gedefinieerd. Eenmaal ingevoerd zijn de noodzakelijke statistische bewerkingen uitgevoerd en zijn de gewenste output-overzichten uit SPSS getrokken. Met behulp van die overzichten worden de gegevens geanalyseerd. Welke bewerkingen zijn uitgevoerd, wordt in de technische bijlage beschreven.

De analyses en de belangrijkste uit het onderzoek voortkomende resultaten worden in hoofdstuk 5 beschreven. Het gaat om frequenties, samenhangen en mogelijke verklaringen, eindigend met een synthese waarin de zogenaamde totale MethChoice-scores worden aangegeven. In hoofdstuk 5 wordt dan ook antwoord gegeven op de deelvragen 2 (hoe verantwoord worden juridische onderzoeker hun methodologische keuzes) en 3 (hoe verhouden de scores zich ten opzichte van de in hoofdstuk 2 geformuleerde en in het instrument vervatte criteria). Onderstaand analyseschema geeft in één oogopslag weer wat de analyse behelst.

16 In de sociale wetenschappen wordt veel gebruik gemaakt van het pakket SPSS = Statistical Package for the Social Sciences.

3.4.2 *Frequenties*

In dit onderzoek richt een deel van de uitspraken zich op aangetroffen, zichtbaar gemaakte aantallen. Bij de berekening van die frequenties wordt een onderscheid gemaakt tussen (de expositie van) het gebruik van probleemstelling, bronnen en methoden (per profielkenmerk) en (de expositie van) de verantwoording van probleemstelling, bronnen en methoden. Profielkenmerken zijn de vaste achtergrondkarakteristieken behorende bij elk proefschrift. Onder het kopje associaties in het schema worden deze in zeven afzonderlijke blokken genoemd. Zo kan bijvoorbeeld gezegd worden dat in privaatrechtelijke proefschriften x% van de onderzoekers literatuur expliciet verantwoord. De algemene scores (eerste blok onder frequenties) geven een beeld van de feitelijk aange troffen situatie zonder in te gaan op vragen als significantie, verklaringen etc.

Voor het begrip expositie, waarmee de mate van zichtbaarheid wordt uitgedrukt, wordt verwezen naar 4.1.2.

3.4.3 *Samenhangen / associaties*

Een ander type uitspraak is dat er betekenisvolle verbanden kunnen bestaan tussen de aangetroffen expositiegraad van de onderzochte verantwoordingselementen (de afhankelijke variabelen) met de profielkenmerken van het proefschrift (de onafhankelijke variabelen). Dit kan leiden tot bijvoorbeeld een uitspraak dat er een significante samenhang is tussen het gebruik van de probleemstelling en de juridische (materieel of formeelrechtelijke) aard van proefschriften. Goed naar de cijfers kijkend, kan daaruit de uitspraak worden afgeleid dat in formeelrechtelijke proefschriften significant minder twijfel is over de aanwezigheid van een centrale vraag dan in materieelrechtelijke. Significantie duidt erop dat het aangetroffen verband niet op toeval berust. Tevens wordt gekeken of die samenhang sterk of zwak is en zo mogelijk wordt bekeken of en in hoeverre de resultaten verklaard kunnen worden door de profielkenmerken van het proefschrift.¹⁷ Daarmee kan een uitspraak worden gedaan in termen van oorzaak en gevolg. Zo kan bijvoorbeeld worden gesteld dat de omvang van een proefschrift voor 22% wordt verklaard door de mate waarin een toetsingskader (zie 2.7.2) wordt geoperationaliseerd. Bij de verantwoording van het toetsingskader is dat verband nog sterker en kan zelfs worden gesteld dat de expositiegraad van dit verantwoordingselement voor bijna de helft wordt verklaard door de mate waarin het methodologische aandeel in proefschriften wordt verantwoord. In proefschriften waarin de toetsingskaders worden geoperationaliseerd en verantwoord zal het relatieve aandeel aan methodologische verantwoording over het geheel genomen groter zijn. Met zulke resultaten kan voor een deel antwoord worden gegeven op de vraag wanneer en in welke mate juristen hun methodologische keuzes verantwoorden.

In hoofdstuk 5 zullen de belangrijkste significante samenhangen die zijn aangetroffen tussen de vijf disciplines met de verantwoordingselementen van het instrument worden uiteengezet, waarbij vooral het kennisgebied “Recht en

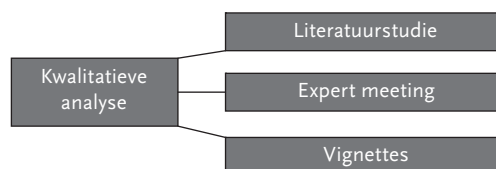
¹⁷ De uitgevoerde statistische toets bepaalt hoe ver een uitspraak kan gaan. Het is niet altijd mogelijk om de sterkte van het verband aan te geven, laat staan de verklaarde variantie.

....” dikwijls significant afwijkt van de andere disciplines (die onderling vaak weinig van elkaar verschillen).

3.4.4 *MethChoice-scores*

In hoofdstuk 5 wordt ten slotte een synthese gegeven van de resultaten. Het betreft een overzicht van de zogenaamde MethChoice-scores (zie het tweede blok onder frequenties in bovenstaand schema), die gebaseerd zijn op de hierboven genoemde (en in hoofdstuk 4 en de technische bijlage uitgewerkte) schaal- en regressieanalyses. Het betreft cijfers die de expositiegraad van de verantwoordingselementen op een geaggregeerd niveau weergeven. Op het niveau van de totale populatie en per kennisgebied zullen punten worden gegeven op een 10-puntschaal als ware het een rapportcijfer. Er worden punten gegeven per onderdeel (probleemstelling, bronnen en methoden) en voor het geheel. De MethChoice score drukt met andere woorden in vier scores de wijze uit waarop de onderzoeker zijn lezer informeert over zijn afzonderlijke methodologische keuzes en zijn totaalscore. Als schot voor de boeg wordt hier gemeld dat de juridische proefschriften in Nederland gemiddeld een 4,2 scoren op een schaal van 10. De wegingsfactoren per onderdeel en de berekeningswijze worden uitgelegd in de technische bijlage. De gepresenteerde rapportcijfers geven in feite antwoord op de derde deelvraag van dit onderzoek te weten: hoe verhouden de scores zich ten opzichte van de in hoofdstuk 2 geformuleerde en in het instrument vervatte criteria?

3.5 Methoden data-interpretatie

Het bovenstaande schema geeft een overzicht van de toegepaste methoden met behulp waarvan een poging wordt gedaan om de onderzoeksresultaten te duiden binnen de context van de rechtswetenschap. Daarmee wordt in het zesde hoofdstuk de vierde deelvraag van het onderzoek beantwoord. Aan de hand van een viertal denkrichtingen worden mogelijke verklaringen gegeven voor het algemene beeld die de onderzoeksresultaten geven van hoe het in juridische proefschriften is gesteld met de verantwoording van methodologische keuzes.

Voor die denkrichtingen zijn twee verschillende strategieën gevolgd: bureau-onderzoek en veldonderzoek. Voor het bureauonderzoek is opnieuw gebruik gemaakt van de literatuursearch die hierboven onder dataverzameling is beschreven. Met name is gebruik gemaakt van de vele recente artikelen die afgelopen jaren sinds de publicatie van de diesrede van Stolker in 2003¹⁸ in

¹⁸ Stolker 2003.

wetenschappelijke- en vaktijdschriften zijn verschenen over methoden in recht en rechtswetenschap en de aard van de rechtswetenschap. Voor één denkrich-ting is een oriënterende studie gedaan over vormingstradities in de weten-schap.¹⁹

3.5.1 *De expertmeeting*

Voor drie van de vier denkrichtingen is – naast gebruikmaking van interes-sante opvattingen in recente publicaties – gebruik gemaakt van opvattingen van experts uit het forum van wetenschappers. De reeds vaker in dit onderzoek genoemde expertmeeting is speciaal georganiseerd om van gedachten te wis-selen over de onderzoeksresultaten en de betekenis ervan voor de juridische discipline. De expertmeeting is ook belangrijk geweest voor de validiteit van het analyse-instrument. Ten slotte heeft de *meeting* ervoor gezorgd dat mogelijke onduidelijkheden in de interpretatie van het analyse-instrument nog in een tij-dig stadium konden worden verhelderd.

Aan de experts is gevraagd om aan de hand van drie centrale vragen de feiten en cijfers te duiden voor het vakgebied als geheel en het in licht van de vijf in dit proefschrift onderscheiden kennisgebieden in het bijzonder. De expertmeeting werd gehouden op 3 december 2007. De bijeenkomst werd geleid door prof. mr. J.M. Barendrecht, hoogleraar privaatrecht aan de Universiteit van Tilburg. De volgende experts namen deel aan de bijeenkomst: prof. mr. R.A.J. van Gestel (hoogleraar theorie en methode van wetgeving aan de Universiteit van Tilburg), prof. mr. C.J.H. Jansen (hoogleraar rechtsgeschiedenis en burgerlijk recht en directeur van het Onderzoekscentrum onderneming en recht van de Radboud Universiteit Nijmegen), prof. mr. P.H. van Kempfen (hoogleraar Rechten van de mens en hoofddocent strafrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen), prof. mr. J.H. Nieuwenhuis (hoogleraar burgerlijk(proces)recht aan de Universiteit Leiden), prof. mr. A. Oskamp (hoogleraar juridische kennisbeheer en IT en decaan van de faculteit der rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit van Am-sterdam), mw. prof. mr. J.E.J. Prins (hoogleraar ICT en recht aan de Universi-teit van Tilburg en lid van de WRR), prof. mr J.M. Smits (hoogleraar Europees privaatrecht en rechtsvergelijking aan de Universiteit Maastricht²⁰ en voorzit-ter van de Commissie prestatie-indicatoren en ranking van de VSNU), Prof. dr. W. Voermans (hoogleraar staats- en bestuursrecht en hoogleraar-directeur Meijers-Instituut van de Universiteit Leiden), prof. mr. R.J.G.M. Widdershoven (hoogleraar Europees bestuursrecht aan de Universiteit Utrecht). Verder wa-ren uiteraard aanwezig de promotores, de co-promotor en de auteur van dit proefschrift. Van de bijeenkomst werd een verslag gemaakt door mr. F.A. van Tilburg, docente privaatrecht, tevens promotieonderzoeker aan de Universiteit van Tilburg.²¹ Een verslag van deze bijeenkomst is als bijlage toegevoegd (zie bijlage 3).

¹⁹ Gestart is vanuit een door het IVLOS uitgegeven rapport over vormingstradities. IVLOS, UU 1999.

²⁰ Per 1-1-2008 benoemd in Tilburg.

²¹ Floortje van Tilburg is van mei 2006 tot en met maart 2007 onderzoeksassistent geweest in het kader van dit promotieonderzoek.

De experts hebben een week voorafgaand aan de bijeenkomst kennis genomen van de belangrijkste resultaten van het onderzoek. Het betreft een samenvatting van de in hoofdstuk 5 gerapporteerde analyses en resultaten. Aan de hand van drie uit de resultaten te destilleren hoofdlijnen hebben zij zich voorbereid op de discussie. Die hoofdlijnen met de daarbij behorende inhoudelijke bevindingen en verschillende posities worden in hoofdstuk 6 gerapporteerd.

Uitgangspunt voor de samenstelling van de expertgroep is de samenstelling van de commissies “Stolker” en “Smits”²² geweest. Toen bleek dat een aantal leden om agendaredenen niet beschikbaar was voor de bijeenkomst is gezocht naar gelijkwaardige vervangers, verdeeld over de vijf kennisgebieden.

3.5.2 Vignetten

Voor één van de voorgestelde denkrichtingen is gebruik gemaakt van een klein experiment in de juridische faculteit in Tilburg. Aanleiding voor het hantieren van deze methode is een aantal min of meer frappante opmerkingen van de experts geweest. In 6.2 is vermeld dat een meerderheid van de aanwezige deskundigen van mening is dat het verantwoorden van methoden in juridisch onderzoek alleen nodig is wanneer wordt afgeweken van de zogenaamde “olifantenpaden”. In klassiek-juridisch onderzoek weten de leden van het forum wat hieronder wordt verstaan. De deelnemers aan de expertmeeting wekten de indruk precies te weten waar men het over had. Kort gezegd bestaat klassiek-juridisch onderzoek uit bestudering en analyse van wetgeving, jurisprudentie en doctrinaire literatuur. De manier waarop dat gebeurt is juridisch vakwerk en juristen weten wat dat inhoudt en hoe de tekstanalyse wordt uitgevoerd.

Vanuit dat standaardbeeld van juridische wetenschap is aan vijf verschillende onderzoekers, verdeeld over de vijf onderzochte kennisgebieden, uit de Tilburgse faculteit gevraagd of zij een profiel wilden geven van hun zogenoemde “olifantenpad”.²³ Dit levert vijf vignetten op waarin de karakteristieken van de door hen gehanteerde methodologische aanpak worden weergegeven. Het overzicht maakt zichtbaar dat de voor een ieder bekende gangbare onderzoeksmethoden, de “olifantenpaden”, als het ware oplossen in hun beschrijvingen (zie 6.3). Het geeft een indicatie dat de methoden van juridisch onderzoek, ook wanneer deze klassiek-juridisch zijn, toch niet overal overeenkomen.

3.6 De structuur van deze studie

Ten slotte wordt in de onderstaande functionele matrix de vindplaats van de in dit onderzoek gekozen strategieën en methoden weergegeven. De structuur van het onderzoek krijgt vorm door de vier gekozen deelvragen (zie 3.3.1) als leidraad te volgen (zie hieronder de kolommen 2 t/m 5). Het antwoord op de

²² Voorbereidingscommissie onderzoeksbeoordelingen rechtsgelerheid onder leiding van prof. Stolker en de Commissie prestatie-indicatoren en ranking van de VSNU onder leiding van prof. Smits.

²³ Voor Privaatrecht heeft prof. Jan Vranken een profiel geschreven, voor “Recht en ...” prof. Corien Prins, voor Staats- en bestuursrecht prof. Rob van Gestel, voor Internationaal en Europees recht prof. Willem van Genugten en voor Strafrecht Tijs Kooijmans, uhd.

centrale vraag “Hoe worden onderzoekskeuzes in recente Nederlandse juridische proefschriften verantwoord?” wordt immers verkregen met behulp van meerdere deelvragen met de daarbij behorende onderzoeksstrategieën.

Functionele matrix Methode

	Beschrijven		Evaluëren	Verklaren
Deelvragen	1) Algemene wetenschappelijke eisen van verantwoording	2) Verantwoording methodologische keuzes in juridische proefschriften	3) Toetsing proefschriften aan methodologische criteria	4) Betekenis en consequenties onderzoeksresultaten
Antwoord	Hoofdstuk 2	Hoofdstuk 5 →		Hoofdstuk 6
Methode van dataverzameling H. 3	Bureauonderzoek: Literatuuronderzoek: Algemeen-wetenschappelijke en recente juridische literatuur. H.2 + bijlage 2 “search”	Bureauonderzoek: Selectie proefschriften Ontwikkeling analyse-instrument H.4 → Technische bijlage	Toepassing analyse-instrument MethChoice LR	Selectie-experts H. 3
Methode van data-analyse H. 3	Bureauonderzoek: Literatuuronderzoek: Aanduiding criteria H.2	Kwantitatieve document-analyse 90 boeken scores H.5 →	Frequenties, samenhangen en integrale eindscores (tabellen in H 5 en Technische bijlage)	
Methode van data-interpretatie H. 3	Bureauonderzoek en veldonderzoek: Literatuuranalyse, test en workshopmethode Definiëring en operationalisering begrippen H.2 en H. 4			Literatuuronderzoek en veldonderzoek (workshopmethode) H.6

Vanuit het perspectief van de deelvragen ontvouwt het onderzoek zich als volgt. Voor de eerste deelvraag wordt in kolom 2 verwezen naar een beschrijving van criteria die in algemene zin gesteld worden aan de methodologische verantwoording van wetenschappelijk onderzoek. In de eerste kolom worden de hiervoor gevolgde methoden van dataverzameling, -analyse en -interpretatie weergegeven. Ter beantwoording van deelvraag 1 heeft bestudering van de verzamelde literatuur geleid tot het formuleren van het verantwoordingsbeginsel, de hiervoor van toepassing zijnde criteria en een operationalisering van daaruit voortvloeiende begrippen uitmondend in de vervaardiging van een analyse-instrument. De tweede vraag richt zich op een feitelijke beschrijving van de methodologische verantwoording van wetenschappelijk onderzoek in juridische proefschriften verdedigd aan Nederlandse juridische faculteiten. Het antwoord op die vraag wordt in hoofdstuk 5 gegeven, maar de stappen die daaraan voorafgaan om tot een antwoord te komen zijn terug te vinden in hoofdstuk 4 en in de technische bijlage. De derde vraag confronteert de aangetroffen werkelijk-

heid (deelvraag 2) met de algemene methodologische eisen (deelvraag 1). Het antwoord is terug te vinden in hoofdstuk 5 en in de tabellen behorende bij de technische bijlage. De vierde vraag tenslotte, gaat op zoek naar de betekenis van de aangetroffen resultaten in het licht van de (aard van de) rechtswetenschap. In hoofdstuk 6 wordt hierop ingegaan. Daarnaast worden in het zesde hoofdstuk vier denkrichtingen gepresenteerd als mogelijke verklaringen voor de aangetroffen resultaten.

In de matrix ontbreken hoofdstuk 1 en hoofdstuk 7. Hoofdstuk 1 betreft de probleemstelling van dit onderzoek en de verantwoording ervan. Hoofdstuk 7 bevat concluderende opmerkingen, geeft discussiepunten aan, noemt verbeterpunten en bevat een beknopte onderzoeksagenda als vervolg op dit onderzoek.

3.7 Grenzen en beperkingen van het onderzoek

1) In dit onderzoek is de zichtbaarheid van de methodologische verantwoording met betrekking tot probleemstelling, bronnen en methoden getoetst. Het begrip zichtbaarheid, vertaald met het daarmee verwante begrip *expositie*, wordt zoals eerder aangekondigd, behandeld in het volgende hoofdstuk. Expositie heeft te maken met een relatie tussen een methodologische dimensie en de tekst. Daarmee gaat het niet om een inhoudelijke beoordeling maar om het kunnen beoordelen of de onderzoeker de lezer informatie verschaft met betrekking tot de probleemstelling, de bronnen en de methoden. Bekeken is of de onderzoeker zijn methodologische keuzes verantwoordt (expliciet of impliciet, duidelijk of onduidelijk), of hij heeft beantwoord aan de formele vereisten zoals in het vorige hoofdstuk geformuleerd. Voor het beoordelen van de kwaliteit van de inhoud van de dissertaties is een diepteanalyse van de proefschriften door *peers* noodzakelijk. Maar ook voor het doen van uitspraken over de vraag of probleemstellingen “preciezer” geformuleerd kunnen worden is een diepteanalyse nodig.²⁴ De onderzoekssituatie en de aangegeven reikwijdte van een onderzoek bepalen welke graad van precisie mogelijk en gewenst is. Als een onderzoek in een explorerende fase verkeert, dan is een globale vraag meer voor de hand liggend dan een precies geformuleerde hypothese. Oost geeft aan dat: “alleen met een diepteanalyse kan worden vastgesteld of een probleemstelling niet preciezer geformuleerd had kunnen (en dan ook: moeten) worden. In het oppervlakte-onderzoek ontbreken daarvoor de middelen.” Gedoeld wordt op informatie waarvoor erkenning vereist is van het wetenschappelijk forum waarop de onderzoeker zich richt. Het gaat om een inhoudelijk juiste definitie van het domein, de vastgelegde variabelen en de relaties ertussen, maar ook over de vraag of de uitspraak niet meer open laat, dan gezien de stand van de kennis nodig is of dat de uitspraak niet meer invult, dan gezien de stand van de kennis, verantwoord kan worden. Het is dus wel mogelijk om via de formulering van de vraagstelling te bepalen of deze explorerend of hypothetisch van aard is. Het is evenwel niet mogelijk om te bepalen of daarmee de precisie van de probleem-

²⁴ Zie hoofdstuk 2 onder 2.6.1 onder het derde punt voor een nadere uitleg over dit criterium.

stelling ook is verantwoord.²⁵

2) Ook de tweede beperking is gebaseerd op een inhoudelijke keuze. Deze studie gaat over de verantwoording van methodologische keuzes met betrekking tot probleemstelling, bronnen en methoden. De nadruk is daarbij komen te liggen op het onderzoekstraject van vraag naar antwoord. Het vaststellen van het antwoord in relatie tot de centrale vraagstelling, de omvang en de precieze aanduiding ervan zijn buiten het instrument gebleven. Dit aspect van verantwoording is wel gemeten en verdient nadere bestudering buiten de context van dit proefschrift. Overigens bleek uit het betrouwbaarheidsonderzoek geen overeenstemming te bestaan tussen de beoordelaars over de lengte van het antwoord.

Het operationaliseren van de vier methodologische criteria behorende bij de bronnen en methoden in zichtbare verantwoordingselementen vormt een onderzoek op zichzelf. Uit een oogpunt van haalbaarheid en uitvoerbaarheid is afgezien van bestudering ervan.

3) Nauw samenhangend met de vorige beperking: over de kwaliteit (in termen van validiteit en betrouwbaarheid) van het antwoord kan te weinig worden gezegd. Slechts in 3 van de 90 proefschriften kon in de tekst van het proefschrift met enige zekerheid worden vastgesteld dat de onderzoeker aandacht heeft besteed aan één of meerdere kwaliteitscriteria. In dit verband is opgevallen dat veel onderzoekers in hun voorwoord aandacht hebben besteed aan aspecten die te maken hebben met de validiteit en betrouwbaarheid van hun onderzoek. Dit gebeurde indirect door bijvoorbeeld belangrijke personen (adviseurs) te bedanken of door vermelding van buitenlandse verblijven waar bronnenonderzoek plaatsvond.

4) Tijdens de voorbereiding van het onderzoek is gebleken dat één van de verantwoordingselementen omtrent de probleemstelling niet betrouwbaar kon worden gemeten. Uit de formulering van probleemstellingen kan de functie ervan worden afgeleid in termen van beschrijven, definiëren, vergelijken, evalueren, verklaren en ontwerpen. Uit het betrouwbaarheidsonderzoek is gebleken dat geen overeenstemming kon worden bereikt op het punt van de methodische herkenbaarheid (functionaliteit) van de probleemstelling. De verschillen tussen de resultaten waren dermate groot en de manier waarop de formulieren waren ingevuld (zo werden er meer hokjes aangekruist) dermate verwarrend dat zij niet gemeten zijn. De beoordelaars uit het vooronderzoek bleken met andere woorden niet in staat om uit de formulering van de probleemstelling eenduidig af te leiden waar het in termen van beschrijven, definiëren, etc. om te doen was. Daarnaast verschilden zij ook te zeer van mening. Wel waren zij het eens dat in veel gevallen een discrepantie bestaat tussen wat uit de formulering van de probleemstelling mag worden verwacht en het daadwerkelijk door de onderzoe-

²⁵ Oost 1999, p. 113.

ker verrichte onderzoek. Zo willen onderzoekers veel verklaren en ontwerpen, maar komen ze in hun analyse niet veel verder dan een evaluatie aan de hand van een toetsingskader om van daaruit een sprong te maken naar oplossingen. Nader onderzoek is nodig om de oorzaak hiervan op te sporen.

Het niet opnemen van de precisie en functionaliteit als te verantwoorden elementen van de probleemstelling als methodologische dimensie heeft ertoe geleid dat ook de consistentie als afzonderlijk element niet is onderzocht. De consistentie van een probleemstelling kan alleen worden vastgesteld in samenhang met alle andere aan de onderzoeksvraag te stellen eisen (zie 2.3.1).

5) De juridische methoden zoals door Herweijer²⁶ gepresenteerd hebben aanvankelijk ook deel uitgemaakt van het analyse-instrument. Zie 6.6.4 waarin uitgebreider wordt ingegaan op de door hem onderscheiden juridische methoden. In de voorbereidingsfase van het onderzoek is echter gebleken dat ook deze niet volledig betrouwbaar konden worden getoetst.

6) Na evaluatie van het analyse-instrument is ten slotte een aantal meer vormtechnische onvolkomenheden (in een te laat stadium van het onderzoek) aan het licht gekomen. Deze hadden wellicht voorkomen kunnen worden. Het instrument heeft op de volgende punten aan precisie ingeboet:

- a) Gebleken is dat met behulp van MethChoice *LR* niet alle scores van de expositieschaal konden worden gebruikt. Zo is bij het gebruik van rechtsvergelijking alleen gescoord op wel of niet aanwezig.
- b) De negen niet-juridische methoden kennen slecht één verantwoordingselement. De twee elementen uitleg en verantwoording zijn hier niet uit elkaar getrokken zoals wel is gebeurd bij de overige onderdelen. Het aantreffen van één van beide is voldoende geweest om tot een positieve score te komen. Op dit punt is het instrument minder streng geweest dan elders.
- c) Ook voor andere onderdelen is alleen gescoord op wel of niet aangetroffen, zoals de door Herweijer onderscheiden methoden en de functionele dimensies van de probleemstelling, die al om hiervoor uitgelegde redenen buiten het bestek van het instrument zijn gebleven.

²⁶ Herweijer 2003b, p. 31-32.

4 Het analyse-instrument

“Methodological Choices in Legal Research”

4.1 Inleiding

Dit onderzoek omvat, als gezegd, een documentanalyse. 90 juridische dissertaties worden geanalyseerd op het gebruik en verantwoording van de probleemstelling, de bronnen en de methoden. Om het gebruik en de verantwoording van deze methodologische keuzes te kunnen analyseren is het uiteraard nodig om die 90 boeken te bestuderen. De wijze waarop dit gebeurt, staat centraal in dit hoofdstuk. In dit hoofdstuk wordt een analyse-instrument gepresenteerd met behulp waarvan de gezochte gegevens uit de proefschriften zijn verzameld. Het instrument is getiteld: *Methodological Choices in Legal Research* (MethChoice LR). De presentatie van het instrument volgt in 4.2.¹ De verschillende onderdelen worden systematisch behandeld en visueel ondersteund. In de derde paragraaf van dit hoofdstuk wordt uitgelegd hoe het instrument werkt en wat voor soort resultaten het oplevert. In 4.4 wordt de kwaliteit van het instrument in termen van validiteit en betrouwbaarheid behandeld. Voor een beter begrip wordt eerst uitgelegd hoe er naar de proefschriften is gekeken.

4.1.1 Boeken lezen: oppervlakteonderzoek of diepteanalyse

In dit onderzoek is ervoor gekozen om binnen een afzienbare tijd van maximaal 2-3 uur de gezochte gegevens te traceren. Aan deze keuze ligt de aanname ten grondslag dat van een promotieonderzoeker mag worden verwacht dat hij de lezer binnen een relatief kort tijdsbestek zijn of haar methodologische verantwoording voorzet. Uit het oogpunt van de eis dat in onderzoek sprake mag zijn van een heldere opzet en structuur en dat onderzoekskeuzes transparant zijn en makkelijk op te sporen, zou een oppervlakteonderzoek van 1,5 uur voldoende moeten zijn om de methodologische keuzes te kunnen traceren. Een keuze voor een diepteanalyse, zou erop neerkomen dat het hele boek van kaft tot kaft gelezen moet worden zonder tijdsbeperking. Er is uiteindelijk dus gekozen voor een middenweg. De promotieonderzoeker en de door hem geïnstrueerde codeurs (medebeoordelaars ter vaststelling van de betrouwbaarheid van het instrument, zie voor een nadere uitleg 3.3.2.5 en 4.4.2.1) hebben echter wel hun best gedaan om te vinden wat ze zochten, namelijk sporen van methodologische verantwoording. Bij het ontwerp van de expositieschaal (zie hieronder)

¹ Zie bijlage 1 voor een volledig en handzaam overzicht van het analyse-instrument MethChoice LR.

is een onderscheid gemaakt tussen aanwezig en afwezig, impliciet en expliciet en duidelijk of onduidelijk. Om te kunnen vaststellen of iets impliciet aanwezig is of wanneer de mate van duidelijkheid moet worden vastgesteld, kan het zoeken naar verantwoordingselementen meer tijd in beslag nemen (zie hieronder 4.1.2). De beoordelaar zoekt en interpreteert wat de promotieonderzoeker bedoeld zou kunnen hebben. In elk geval hebben de codeurs bij het minste spoor van methodologische verantwoording daarvan melding gemaakt. Als er geen methodologische verantwoording is gemeld, betekent dat anderzijds ook niet dat het er niet is, maar dat men het niet binnen de aangegeven tijd van 2-3 uur heeft kunnen vinden. De keuze voor een middenweg is een bewuste keuze, mede ingegeven door het vermoeden dat in juridische dissertaties op het punt van methodologische verantwoording van onderzoekskeuzes (nog) geen hoge verwachtingen mogen worden gekoesterd. Dit vermoeden is eerder uitgesproken in het eerste hoofdstuk.

4.1.2 Zichtbaarheid, expositie en 6-puntschaal

Aannemelijk is dat in juridische proefschriften het gebruik en de verantwoording van methodologische keuzes niet met dezelfde mate van zichtbaarheid zijn weergegeven. In hoofdstuk 2, het theoretische kader, is eerder stilgestaan bij de begrippen zichtbaarheid en expositie. In dit onderzoek wordt de zichtbaarheid van de onderscheiden onderdelen van het instrument uitgedrukt in drie dimensies:

- 1) Aanwezig – Afwezig: is het gezochte element door de beoordelaar aangetroffen of niet?
- 2) Expliciet – Impliciet: is het element ook met zoveel woorden terug te vinden of wordt van de lezer gevraagd dat hij het uit de tekst kan afleiden?
- 3) Duidelijk – Onduidelijk: kan de beoordelaar met zekerheid stellen dat het er is of spreekt hij slechts een vermoeden uit dat er een (spoor van) verantwoording is?

Deze drie observaties bepalen de mate van expositie zowel ten aanzien van het gebruik van de probleemstelling, bronnen en methoden als de verantwoording ervan. Hoe worden de gezochte onderdelen in het proefschrift gepresenteerd? Voorwaarde voor een betrouwbare analyse is dat er geen misverstand rijst over wat de auteur aan de ene kant toont en wat de beoordelaar aan de andere kant vindt en dat is niet zo evident als men wellicht aanneemt (zie verder 4.4).

In de analyses is gewerkt met een 6-puntschaal. Met behulp van deze schaal kan de mate van expositie worden uitgedrukt in een score. Een vijf betekent dat er de grootst mogelijke twijfel is over de aanwezigheid van gebruik, dan wel verantwoording van de drie hoofdonderdelen probleemstelling, bronnen en methoden en de onderliggende verantwoordingselementen. Bij een vijf is er geen enkel spoor van aanwezigheid van gebruik of verantwoording aangetroffen. Bij een vier bestaat er slechts een vermoeden van impliciete aanwezigheid. Een drie betekent dat men twijfelt, dat de beoordelaar bijvoorbeeld niet zeker is of de methode is verantwoord. Een twee wil zeggen dat bijvoorbeeld de probleemstelling wel duidelijk is aangetroffen maar impliciet en niet met zoveel woorden als zodanig is gepresenteerd. Een één betekent dat de onderzoeker

expliciet en duidelijk is geweest ten aanzien van gebruik of verantwoording van een onderdeel van het instrument. Een zes betekent niet van toepassing.² In onderstaande figuur wordt de schaal in één oogopslag duidelijk gemaakt:

Figuur 4.1 De drie dimensies van de expositie-schaal waarop gebruik en verantwoording van de gekozen probleemstelling, de geselecteerde bronnen en gebruikte methoden worden gescoord

Dimensie →	Aanwezigheid	Explicietheid	Duidelijkheid
↓ Schaalpunt			
1	1 (Sporen van) het gezochte zijn aangetroffen	1 Het gezochte is expliciet aanwezig	1 Er is geen twijfel over de aanwezigheid van het gezochte
2	2 (Sporen van) het gezochte zijn aangetroffen	2 Het gezochte is impliciet aanwezig	2 Er is geen twijfel over de aanwezigheid van het gezochte
3	3 (Sporen van) het gezochte zijn aangetroffen	3 Het gezochte is impliciet aanwezig	3 Er is twijfel over de aanwezigheid van het gezochte
4	4 (Sporen van) het gezochte zijn aangetroffen	4 Het gezochte is impliciet aanwezig	4 Er is grote twijfel over de aanwezigheid van het gezochte
5	5 Sporen van het gezochte zijn niet aangetroffen	5 Het gezochte is impliciet aanwezig	5 Er is de grootst mogelijke twijfel over de aanwezigheid van het gezochte
6	6 Sporen van het gezochte zijn niet aangetroffen	6 Het gezochte is impliciet afwezig	6 Er is geen twijfel over de afwezigheid van het gezochte
	Expositie-schaal:	1 = Expliciet aanwezig 2 = Impliciet aanwezig, geen twijfel 3 = Impliciet aanwezig, (enige) twijfel 4 = Impliciet aanwezig, grote twijfel 5 = Geen idee 6 = Niet van toepassing	

² **Toelichting op schaalpunt 6:** Twee interpretaties van schaalpunt 6 zijn hier aan de orde. Als score voor het *gebruik* van probleemstelling, bronnen en methoden dient 'niet van toepassing' geïnterpreteerd te worden als 'zonder twijfel niet gebruikt'. Als zodanig (dus als gebruikswaarde) doet score 6 mee in de analyses. Als score voor de *verantwoording* van de genoemde onderzoekselementen luidt de interpretatie: 'niet verantwoord, want niet gebruikt'. Als zodanig (dus als verantwoordingscore) doet score 6 niet mee in de analyses en wordt de waarde beschouwd als een zogenoemde 'missing value'.

Recode: Aanwezigheid: ja=1-4, nee=5 en 6; Explicietheid: ja=1, nee=2-6; Duidelijkheid: ja=1, 2, 6, nee=3-5

4.2 Het instrument

Het instrument heeft betrekking op drie dimensies: probleemstelling, bronnen en methoden. Het perspectief van waaruit de onderdelen worden bekeken is steeds het gebruik en de verantwoording ervan. Elk van de te scoren elementen wordt kort toegelicht. In hoofdstuk 2 zijn de verschillende elementen uitvoeriger behandeld. Bijvoorbeeld het toetsingskader is in hoofdstuk 2 besproken aan de hand van een drietal casus. In dit hoofdstuk wordt slechts volstaan met een korte begripsomschrijving. Aan het eind van dit hoofdstuk wordt een aantal profielkenmerken van proefschriften onderscheiden. Het gaat om de eigenschappen van de geselecteerde proefschriften zoals facultaire en disciplinaire afkomst, taal etc.

4.2.1 Probleemstelling

Het eerste onderdeel van het instrument betreft, zoals eerder aangegeven, de probleemstelling en ziet er als volgt uit:

Figuur 4.2 Eerste onderdeel van het analyse-instrument *Methodological Choices in Legal Research*: 6 items over de expositie van het gebruik (2 items) en de verantwoording (4 items) van de probleemstelling.

Methodological Choices in Legal Research		1 = Expliciet aanwezig 2 = Impliciet aanwezig, geen twijfel 3 = Impliciet aanwezig, (enige) twijfel 4 = Impliciet aanwezig, grote twijfel 5 = Geen idee 6 = Niet van toepassing					
I PROBLEEMSTELLING							
Gebruik							
		1	2	3	4	5	6
1. Centrale vraag		☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Deelvragen		☐	☐	☐	☐	☐	☐
Verantwoording							
		1	2	3	4	5	6
3. Uitleg over nieuwsaarde		☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Uitleg over maatschappelijke relevantie		☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Uitleg over theoretische relevantie		☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Uitleg over inhoudelijke verankering		☐	☐	☐	☐	☐	☐

Gebruik

Aan de gebruikskant van de probleemstelling wordt gekeken naar de centrale vraag waar het onderzoek antwoord op wenst te krijgen en de verschillende deelvragen met behulp waarvan de centrale vraag beantwoord kan worden.

Centrale vraag:

In de tekst wordt op voorkeursplaatsen gezocht naar een duidelijk expliciet aanwezig vraag. Laat de onderzoeker door middel van een vraag of een hypothese zien waar het hem bij uitstek om te doen is? Die centrale vraag maakt duidelijk wat het onderwerp is, wat de onderzoeker beoogt te bereiken en wat hij precies gaat doen. Waar richt het onderzoek zich vooral op? Als er meerdere vragen staan, is het dan ook duidelijk welke van die vragen de centrale probleemstelling is?

Deelvragen

In dit onderzoek wordt gekeken of gebruik wordt gemaakt van deelvragen als middel om structuur aan te brengen in het onderzoek. Vaak wordt het antwoord op de centrale vraag niet in één keer gegeven maar is het nodig dat er tussenstappen worden gezet alvorens tot een centrale uitspraak te komen.³ De verantwoordingselementen worden echter onderzocht vanuit de centrale probleemstelling van het onderzoek en niet herhaald per deelvraag. Elke deelvraag kent zijn eigen strategie bestaande uit: verzameling van onderzoeksgegevens, gehanteerde methoden en (deel)antwoord. Uit een oogpunt van omvang en haalbaarheid is niet gekozen om per deelvraag het hele instrument opnieuw door te lopen. Bovendien is uit het vooronderzoek gebleken dat de meeste juridische onderzoekers de keuze van hun bronnen niet op het niveau van de deelvragen beantwoorden.

Verantwoording

De *verantwoording* van de probleemstelling wordt gezien aan de hand van een viertal elementen die tezamen bepalen in hoeverre een onderzoeker de centrale vraag heeft verantwoord. Het betreft *de nieuwswaarde, het maatschappelijke nut, de wetenschappelijke of theoretische relevantie en het theoretische kader dat ook inhoudelijke verankering* wordt genoemd.

Nieuwswaarde

Het opwerpen van een vraag voor wetenschappelijk onderzoek veronderstelt dat die vraag nog niet is beantwoord of tenminste nog niet bevredigend beantwoord is. Dit wordt de nieuwswaarde genoemd. Om de nieuwswaarde van een probleemstelling vast te kunnen stellen is dikwijls een uitgebreide en actuele literatuuroriëntatie noodzakelijk.

Relevantie

Relevantie wordt gedefinieerd als overtuigend laten zien dat iets de moeite van het onderzoeken waard is. Voor een proefschrift is primair de theoretische relevantie van belang. Maatschappelijke relevantie voegt extra waarde aan het proefschrift toe.

³ Oost & Markenhof 2007, p. 53-54.

Wetenschappelijke of theoretische relevantie

Wetenschappelijke kennisvermeerdering is een algemene eis die aan wetenschappelijk onderzoek gesteld wordt: het gaat om *increasing the body of academic knowledge*. Voor een proefschrift geldt dat het antwoord op een probleemstelling aannemelijk dient te maken dat het bijdraagt aan de theorievorming binnen de discipline.⁴

Maatschappelijke of praktische relevantie

De maatschappelijke of praktische relevantie kan worden aangetoond wanneer de onderzoeker laat zien dat het onderzoek betrekking heeft op een bepaald deel van het maatschappelijk leven of dat het kan worden toegepast ten behoeve van een bepaalde beroepspraktijk (advocatuur, rechterlijke macht). Het beantwoorden van een probleemstelling draagt dan bij aan de oplossing van een praktisch (juridisch) probleem of het bereiken van een gewenste maatschappelijke situatie.

De inhoudelijke verankering (theoretisch kader)

Hier gaat het om de vraag of de onderzoeker laat zien hoe zijn onderzoek is gefundeerd in het kennisgebied. De centrale vraag impliceert allerlei inhoudelijke keuzes en vooronderstellingen. Popper en Lakatos (zie 2.3.1) spreken in dit verband van *unproblematic background knowledge*, kennis die wel gebruikt wordt maar niet ter discussie staat. Deze achtergrondkennis vormt de bril waarmee de onderzoeker naar de (juridische) werkelijkheid kijkt. De tekst waarin de onderzoeker zijn probleemstelling inhoudelijk verankert (dat wil zeggen, relevante inhoudelijke keuzes en vooronderstellingen blootlegt) wordt het theoretisch kader genoemd.⁵

4.2.2 Bronnen

Het tweede onderdeel van Methchoice LR betreft het gebruik en de verantwoording van bronnen. Om welke bronnen gaat het, vindt er een selectie plaats, hoe gebeurt dat, waarom zo en waarom wordt voor die bronnen gekozen en niet voor andere? In dit onderzoek kunnen de bronnen in drie clusters worden onderverdeeld. Het betreft “literatuur en documenten”, “jurisprudentie en wetgeving” en “personen en overige bronnen”. De uitgevoerde schaalanalyse (zie 4.4.2.2.) tussen de onderwerpen en de verantwoordingselementen heeft een consistente indeling opgeleverd. Zo is gebleken dat “literatuur en documenten” door juridische onderzoekers in hoge mate op dezelfde manier worden verantwoord. Op grond hiervan worden beide bronnen in één samenhangend bronnencluster bijeengebracht. Op dezelfde manier zijn ook “jurisprudentie en wetgeving” en “personen en overige bronnen” in een apart te onderscheiden bronnencluster samengevoegd. Met behulp van figuur 4.3 wordt ook dit onderdeel eerst gevisualiseerd:

⁴ Oost 1999.

⁵ Oost & Markenhof 2007, p. 22.

Figuur 4.3 Tweede onderdeel van het analyse-instrument MethChoice LR: 24 items over de expositie van het gebruik (6 items) en de verantwoording (18 items) van mogelijk geselecteerde bronnen.

Methodological Choices in Legal Research		1 = Expliciet aanwezig 2 = Impliciet aanwezig, geen twijfel 3 = Impliciet aanwezig, (enige) twijfel 4 = Impliciet aanwezig, grote twijfel 5 = Geen idee 6 = Niet van toepassing						
II BRONNEN								
Gebruik			1	2	3	4	5	6
7.	Literatuur	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8.	Documenten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9.	Jurisprudentie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10.	Wetgeving	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11.	Personen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12.	Andersoortige bronnen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Verantwoording			1	2	3	4	5	6
13.	Verwijzing naar literatuurselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14.	Uitleg over literatuurselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15.	Verantwoording van literatuurselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16.	Verwijzing naar documentenselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17.	Uitleg over documentenselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18.	Verantwoording van documentenselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19.	Verwijzing naar jurisprudentieselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20.	Uitleg over jurisprudentieselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21.	Verantwoording van jurisprudentieselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22.	Verwijzing naar wetgevingsselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23.	Uitleg over wetgevingsselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24.	Verantwoording van wetgevingsselectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25.	Verwijzing naar selectie van personen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26.	Uitleg over selectie van personen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27.	Verantwoording van selectie van personen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28.	Verwijzing naar andersoortige selectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29.	Uitleg over andersoortige selectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30.	Verantwoording van andersoortige selectie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Gebruik

Zonder uitputtend te willen ingaan op allerlei definities en classificaties van bronnen⁶ is het wel belangrijk te weten waarnaar gezocht wordt wanneer sprake is van de zes onderscheiden bronnen.

Literatuur

In het algemeen mag er van worden uit gegaan dat in wetenschappelijk onderzoek altijd (vak)literatuur wordt gebruikt. De vakliteratuur van juristen bestaat nog steeds voor het grootste deel uit boeken: proefschriften, hand- en leerboeken, monografieën en (thematische) congresbundels. Daarnaast wordt veel gebruik gemaakt van artikelen in wetenschappelijke en vaktijdschriften, kronieken, landenrapporten, losbladige werken, wetscommentaren alsook van annotaties. Het feit dat literatuurgebruik vanzelf spreekt, betekent dat bij het scoren rekening is gehouden met het feit dat het er altijd is en dat alleen gekeken wordt of het gebruik ervan expliciet of impliciet genoemd wordt. Van expliciet is sprake wanneer de onderzoeker in de tekst de gebruikte literatuur noemt.

Documenten

Juristen gebruiken in hun onderzoek ook andere teksten dan de in de vakliteratuur neergelegde bevindingen van onderzoek. Er wordt gebruik gemaakt van onderzoeksrapporten, al dan niet uit de eigen discipline afkomstig en al dan niet bestaande uit empirisch materiaal. Verder kan hier gedacht worden aan het gebruik van (elektronische) databestanden, archieven, statistisch materiaal (geboorte, sterfte, migratie, arbeidsmarkt, politie en justitie, consumptie etc.) maar ook van krantenmateriaal, brieven, dagboeken, beleidsnotities, (jaar)verslagen, vergaderstukken etc.

Jurisprudentie

Jurisprudentieonderzoek omvat onderzoek naar het geheel van beslissingen die door rechters worden genomen (vonnissen, beschikkingen en arresten).⁷ Het betreft meestal rechtspraak in de vorm van gepubliceerde arresten in tijdschriften of *online* vastgelegde uitspraken van rechterlijke instanties.

Wetgeving

Bij het gebruik van wetgeving als bron wordt gekozen voor het begrip in de meest ruime zin des woords. Het betreft alle door de daartoe bevoegde nationale en internationale wetgevende en bestuursinstanties uitgevaardigde regelgeving en algemeen verbindende voorschriften met bijbehorende (memorie van) toelichtingen, kamerstukken, handelingen etc.

⁶ Zie voor juridische bronnen vanuit het onderzoeksperspectief van rechtswetenschappers ook het rapport Oordelen over rechten, VSNU 2005. Voor de definities van meer algemeen geldende bronnen bevatten de handboeken van Swanborn 1991, 2006 uitgebreide informatie.

⁷ Nackom & Van Hoecke 2007.

Personen

Onderzoekers kunnen hun informatie ook verzamelen door middel van communicatie met personen, bijvoorbeeld door het afnemen van interviews of het houden van enquêtes.

Overige bronnen

De overige bronnen betreft een restcategorie van informatiedragers die mogelijk wat minder voorkomen. Gedacht kan worden aan audio- en filmmateriaal, telefoontaps, het bestuderen van een materiële omgeving (inrichtingen), het observeren van situaties, het bijwonen van bijeenkomsten, vergaderingen, zittingen en conversaties (van expertmeetings).

Verantwoording

Voor elk van de zes hier voornoemde bronnen zijn drie steeds terugkerende verantwoordingselementen onderscheiden.

De selectie van bronnen

Gekeken wordt of de onderzoeker verwijst naar het selectieproces van zijn bronnen. Of het nu gaat om personen of schriftelijke stukken, er zal uit het talloze beschikbare materiaal geselecteerd moeten worden. Blijkt uit de tekst of onderzoekers dat ook hebben gedaan? Het kan zijn dat ze heel uitdrukkelijk zeggen dat ze selecteren en dat ze tot een bepaalde keuze zijn gekomen, maar het kan ook heel goed dat ze in de tekst verwijzen naar bepaalde uitspraken of auteurs waaruit kan worden opgemaakt dat er een selectie heeft plaatsgevonden. Vaak zien we dat juristen schrijven dat ze literatuur, jurisprudentie en wetgeving hebben gebruikt. Meestal wordt in juridisch onderzoek ook volledigheid nagestreefd en wordt er om die reden ook niet gesproken van selectie. Wanneer het onderzoek een internationale dimensie heeft en/of wanneer gebruik gemaakt wordt van expertise uit andere disciplines lijkt selectie van bronnen toch onvermijdelijk.

De uitleg van de selectie van bronnen

Het tweede verantwoordingselement voor elke bron bestaat uit een onderzoek naar de *uitleg* van dat selectieproces; hoe heeft de onderzoeker geselecteerd? Is er bijvoorbeeld gebruik gemaakt van een “literatuursearch” via daartoe door de universiteitsbibliotheek beschikbaar gestelde (*online*) databestanden en domeinspecifieke (*full-text*) collecties. Welke zoektermen daarbij zijn gebruikt? Een voorbeeld van een “literatuursearch” is in hoofdstuk 3 terug te vinden, waarin voor dit onderzoek een dergelijke *search* wordt beschreven (zie ook bijlage 4). Er zijn meerdere methoden zoals het inschakelen van deskundigen, collega-experts, het raadplegen van websites om instituten, deskundigen en recente publicaties op te sporen en het gebruik maken van zoekmachines. Ook de sneeuwbalmethode is een vaak gebruikte methode, die wel als nadeel heeft dat men altijd terug de tijd ingaat en dat het gevaar dreigt van eenzijdigheid. Naarmate het forum van vakgenoten te maken krijgt met verwijzingen naar voor datzelfde forum onbekende bronnen, lijkt ook het belang van dit verantwoordingselement aan gewicht te winnen.

De verantwoording (van de selectie) van bronnen

Het derde en laatste element gaat om de *verantwoording* van die geselecteerde bron. Twee aspecten zijn hierbij van belang. Heeft de onderzoeker uitgelegd waarom hij of zij zo geselecteerd heeft (zoals bedoeld in het vorige element) of heeft de onderzoeker uitgelegd waarom die geselecteerde bron is gebruikt en niet een andere bron? Het belang van de verantwoording van bronnen is al in 2.7.2 uiteengezet.⁸ Als blijkt dat een onderzoeker in zijn bronnenkeuze eenzijdig is, is een verantwoording van bronnen des te pregnanter (zie 6.2.2 en 6.2.3).

4.2.3 Methoden

Het derde en laatste deel van MethChoice LR laat zien hoe het gebruik en de verantwoording van methoden wordt opgespoord. Met onderstaande figuur wordt dit gevisualiseerd:

Gebruik

Toetsingskader

In dit onderzoek wordt bekeken of juridische onderzoekers een zogenaamd toetsingskader of beoordelingsmaatstaf gebruiken (zie 2.7.2). Bij juridisch onderzoek worden de begrippen en conclusies die in de juridische praktijk gebruikt worden (en die hun neerslag hebben gekregen in wetgeving, jurisprudentie en doctrine) tegen het licht gehouden. Het kan daarbij onder meer gaan om toetsing aan de interne consistentie van het recht, aan rechtsbeginselen en aan wenselijk recht.

Externe rechtsvergelijking

Van externe rechtsvergelijking is in dit onderzoek sprake wanneer de in het nationale stelsel onderzochte problemen worden vergeleken met andere buitenlandse stelsels of wanneer een bepaalde rechtsfiguur bezien wordt door vergelijking tussen buitenlandse stelsels.

Negen methoden van "niet-juridisch" onderzoek

Deze methoden zijn reeds in hoofdstuk 2 behandeld. Volstaan wordt met een korte opsomming en een verwijzing naar 2.7.4. Binnen de drie clusters bureau-onderzoek, veldonderzoek en onderzoek naar uitgelokt gedrag worden 3, respectievelijk 2 en 4 methoden onderscheiden. Binnen bureauonderzoek zijn dat documentanalyses, historische studies en overig bureauonderzoek. Binnen veldonderzoek worden *case-studies* en observatietechnieken aangetroffen en als methoden van uitgelokte gedrag onderscheiden we het vraaggesprek, de enquête, de test en het experiment.

⁸ Ook daar is verwezen naar Van Gestel e.a. 2007.

Figuur 4.4 Derde onderdeel van het analyse-instrument MethChoice LR: 26 items over de expositie van het gebruik (11 items) en de verantwoording (15 items) van mogelijk gebruikte methoden.

Methodological Choices in Legal Research		1 = Expliciet aanwezig 2 = Impliciet aanwezig, geen twijfel 3 = Impliciet aanwezig, (enige) twijfel 4 = Impliciet aanwezig, grote twijfel 5 = Geen idee 6 = Niet van toepassing					
II METHODEN							
Gebruik							
		1	2	3	4	5	6
31.	Toetsingskader	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32.	Externe rechtsvergelijking	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bureauonderzoek							
33.	Documentanalyse	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34.	Historische studie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35.	Andere vormen van bureauonderzoek	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Veldonderzoek							
36.	Case study	☐	☐	☐	☐	☐	☐
37.	Observatie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Onderzoek naar uitgelokt gedrag							
38.	Vraaggesprek	☐	☐	☐	☐	☐	☐
39.	Enquête	☐	☐	☐	☐	☐	☐
40.	Test	☐	☐	☐	☐	☐	☐
41.	Experiment	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Verantwoording							
42.	Uitleg over operationalisering toetsingskader	☐	☐	☐	☐	☐	☐
43.	Verantwoording operationalisering toetsingskader	☐	☐	☐	☐	☐	☐
44.	Verantwoording van keuze voor rechtsvergelijking	☐	☐	☐	☐	☐	☐
45.	Verantwoording van landenkeuze	☐	☐	☐	☐	☐	☐
46.	Uitleg over de gekozen aanpak	☐	☐	☐	☐	☐	☐
47.	Verantwoording van de gekozen aanpak	☐	☐	☐	☐	☐	☐
48.	Verantwoording van documentanalyse	☐	☐	☐	☐	☐	☐
49.	Verantwoording van historische studie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
50.	Verantwoording van ander bureauonderzoek	☐	☐	☐	☐	☐	☐
51.	Verantwoording van case study	☐	☐	☐	☐	☐	☐
52.	Verantwoording van observatie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
53.	Verantwoording van vraaggesprek	☐	☐	☐	☐	☐	☐
54.	Verantwoording van enquête	☐	☐	☐	☐	☐	☐
55.	Verantwoording van test	☐	☐	☐	☐	☐	☐
56.	Verantwoording van experiment	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Verantwoording

Uitleg over operationalisering toetsingskader

Wanneer de beoordelaar of gebruiker van het instrument heeft vastgesteld dat er een toetsingskader is, gaat hij bij de verantwoording ervan na of de onderzoeker uitlegt hoe die toetsing plaatsvindt, welke (wegings)factoren of indicatoren daarbij een rol spelen; hoe met andere woorden het toetsingskader wordt geoperationaliseerd en waarom zo.

Verantwoording operationalisering toetsingskader

Bij de verantwoording van de operationalisering van het toetsingskader gaat het erom of de onderzoeker ook motiveert waarom hij zijn toetsingskader geoperationaliseerd heeft op de gekozen manier en niet op een andere manier. Waarom is die gekozen operationalisering de beste voor het bereiken van zijn doel?

Verantwoording van keuze voor rechtsvergelijking

Dit verantwoordingselement ziet op de vraag of de onderzoeker ook motiveert waarom in zijn onderzoek gekozen is voor rechtsvergelijking. In de literatuur is terug te vinden wat doeleinden en functies van de rechtsvergelijking zijn (zie de voetnoten bij 2.7.3).

Verantwoording landenkeuze

Hier wordt gekeken of de onderzoeker aangeeft waarom hij de geselecteerde buitenlandse rechtsstelsels gebruikt / gekozen heeft. Hoeveel en welke rechtsorden dienen voor het onderzoek te worden geselecteerd?

Uitleg over de gekozen aanpak

Dit element gaat over de methode van rechtsvergelijking. Welke methode van rechtsvergelijking wordt hier gehanteerd? De beoordelaar kijkt of de onderzoeker ook verder gaat dan alleen het noemen van de methode. Legt de onderzoeker ook uit hoe de gekozen methode wordt uitgevoerd? Regelmatig noemen onderzoekers de functionele methode, maar leggen zij verder niet uit wat er verder gebeurt en hoe zij dat doen.

Verantwoording over de gekozen aanpak

Hier wordt gekeken of de gekozen methode ook wordt verantwoord. Waarom is gekozen voor de functionele methode van rechtsvergelijking en kwamen eventuele andere methoden niet in aanmerking om het onderzoek aan te pakken?

Verantwoording van de negen "niet-juridische" methoden

De negen niet-juridische methoden kennen slechts één verantwoordingselement. Gekeken is of de onderzoeker de gekozen methode motiveert in termen van uitleg (hoe) en verantwoording (waarom zo). Uitleg en verantwoording zijn hier niet uit elkaar getrokken, zoals wel is gebeurd bij de overige onderdelen. Het aantreffen van één van beide aspecten is voldoende geweest om tot een positieve score te komen waardoor het instrument op dit punt aan precisie heeft ingeboet.

De presentatie van het instrument is helemaal compleet wanneer wordt afgesloten met een overzicht van gescoorde achtergrond- of profielkenmerken.

Figuur 4.5 Vierde en laatste onderdeel van het analyse-instrument *MethChoice LR*: 8 items waarmee de profielkenmerken van de proefschriften in kaart worden gebracht.⁹

Methodological Choices in Legal Research		* Antwoordcategorieën bij item 60: PR = Privaatrecht SBR= Staats- en Bestuursrecht SR= Strafrecht IER = Internationaal en Europees recht R&...= Recht en ...		
PROFIELKENMERKEN				
57. Facultaire herkomst proefschrift	Groningen ☐	Tilburg ☐	Maastricht ☐	
	Amsterdam VU ☐	Amsterdam UvA ☐	Utrecht ☐	
	Leiden ☐	Rotterdam ☐	Nijmegen ☐	
58. Disciplinaire herkomst proefschrift	PR* ☐	SBR* ☐	SR* ☐	
	IER* ☐	R&* ☐	☐	
59. Juridische aard van onderzoek	Zuiver formeel ☐	Formeel/materieel ☐	Zuiver materieel ☐	
60. Empirische aard van onderzoek	Niet-empirisch ☐	Ook empirisch ☐	Zuiver empirisch ☐	
61. Omvang proefschrift	Aantal pagina's			
62. Omvang methodologische tekst(en)	Aantal pagina's			
63. Schrijftaal	Nederlands ☐	Engels ☐	Andere taal ☐	
64. Sexe van auteur	Man ☐	Vrouw ☐		

⁹ **Toelichting op de profielkenmerken:** De items worden als apart onderdeel gescoord en dienen als de belangrijkste achtergrondkenmerken. Ze worden in de analyses gebruikt als mogelijk verklarende variabelen voor de wijze waarop een onderzoeker het gebruik en de verantwoording van de probleemstelling, de geselecteerde bronnen en de gebruikte methoden zichtbaar maakt.

4.3 De werking van MethChoice LR

Voor het opsporen van methodologische keuzes is gebruik gemaakt van de tekst van het proefschrift. Er is niet gezocht in voetnoten of bijlagen, tenzij in de tekst nadrukkelijk is verwezen naar een vindplaats waarin aandacht wordt besteed aan methodologische verantwoording. Voor het opsporen van probleemstelling, bronnen, methoden en de daarbij behorende verantwoordingselementen is met name gebruik gemaakt van de inhoudsopgave en de hoofdstukken waar methodologische uitleg redelijkerwijs konden worden verwacht, de inleiding, een apart methodenhoofdstuk, theoretisch kader, samenvatting. Oost heeft het in zijn proefschrift over voorkeursplaatsen.¹⁰ Het instrument Methchoice LR heeft de vorm gekregen van een scoreformulier. Zie voor een integrale bruikbare versie van het instrument bijlage 1. In hoofdstuk 3 (3.4) is de data-analyse van dit onderzoek beschreven.

4.4 De kwaliteit van MethChoice LR

In deze paragraaf wordt in de twee subparagrafen “validiteit” en “betrouwbaarheid” uitgelegd welke maatregelen in de loop van het onderzoek genomen zijn om de kwaliteit van het instrument te waarborgen. Tevens zijn de consequenties van die activiteiten (schrappen in, toevoegen aan en wijzigen van het instrument) weergegeven. Wat vervolgens de betekenis van het gevonden antwoord is of hoe de resultaten van het onderzoek zouden moeten worden geïnterpreteerd, komt aan de orde bij de data-interpretatie, zie hoofdstuk 6. In 3.7 is al aandacht besteed aan “beperkingen”.

4.4.1 Validiteit en vooronderzoek

In de hoofdstukken 2 en 3 is al stil gestaan bij de betekenis van validiteit. Het gaat er om of overtuigend kan worden aangetoond dat het juiste onderzoek is gedaan voor de beantwoording van de probleemstelling. Is het met behulp van de geselecteerde bronnen en de gekozen methode (documentanalyse) mogelijk het juiste antwoord te vinden op de belangrijkste vraag waar het onderzoek naar op zoek is? De eerste garantie voor de validiteit van het instrument biedt het uitgevoerde literatuuronderzoek. De methodologische literatuur die gebruikt is voor het theoretisch kader van dit onderzoek, heeft geleid tot het operationaliseren van het begrip verantwoording. Ook 3.3.2.1 (literatuurselectie en verantwoording) heeft betrekking op dit deel van de validiteit. Voor de validiteit van de gekozen methode (een uitgevoerde documentanalyse aan de hand van het hier gepresenteerde analyse-instrument) is een *pilot* uitgevoerd (zie hieronder vooronderzoek) en is er regelmatig gecommuniceerd met het forum (expertmeeting, voordrachten).

¹⁰ Oost 1999, p. 102.

Vooronderzoek

Om de validiteit van de onderzoeksmethode van deze studie te bepalen is begonnen met de uitvoering van een vooronderzoek, een zogenaamde *pilot*. Met een tiental boeken (uit elk kennisgebied twee en uit alle faculteiten één) is geëxperimenteerd. Bij het bekijken van de eerste boeken is hardop, pratend en discussiërend, gewerkt in samenwerking met de onderzoeksassistent en onder begeleiding van de co-promotor. Steeds weer zoeken en bladeren door de boeken om goed te kunnen vaststellen of met de juiste vragen en met de gekozen expositiecriteria de juiste informatie naar boven gehaald kan worden. Kijken of er overeenstemming wordt bereikt over de eerste scores, het formulier weer bijstellen en weer opnieuw beginnen. Nadat op een gegeven moment een werkbaar analyseschema is ontworpen met bijbehorende vragen, is een vijfde boek geselecteerd met het oog op een nadere test van het instrument. De test is door promotores, co-promotor, onderzoeksassistent en promovendus uitgevoerd. De test moest uitwijzen of het instrument zou werken en of gezocht zou worden naar de juiste informatie. Bovendien was het tevens een eerste test voor de later uit te voeren betrouwbaarheidstoets. Eerst individueel en later plenair met het boek in de hand, is de eerste voorlopige versie van het analyse-instrument geëvalueerd. Plenair is naar aanleiding van de experimenteerfase het volgende besloten:

- de aanvankelijk in het schema opgenomen algemene sociaal wetenschappelijke stappen van het onderzoek door middel van dataverzameling, data-analyse en data-interpretatie te laten vervallen. In geen van de vijf en later nog eens vijf bestudeerde boeken blijkt dat juridische onderzoekers hun methodologisch kader beschrijven in termen van dataverzameling, data-analyse en data-interpretatie. De voorspelling van de promotors is dat in minder dan 5% van de boeken juristen hun methoden in die termen zullen verantwoorden. Dan heeft het weinig zin om 90 boeken te gaan scoren met in de wetenschap dat er steeds een 5 gescoord zal gaan worden;
- in plaats van het traceren van de verantwoording van het proces van verzamelen, analyseren en interpreteren van onderzoeksgegevens twee elementen in te brengen die als veel voorkomende juridische methodologische benaderingen kunnen worden aangemerkt: de *externe rechtsvergelijking* en de gebruikmaking van een *toetsingskader*. Zie 2.7 en 4.2.3 hierboven waarin speciaal aandacht wordt geschonken aan beide begrippen. Een belangrijke reden om externe rechtsvergelijking op te nemen, is dat het steeds vaker voorkomt. Als een onderzoeker rechtsvergelijking doet, is belangrijk om te bekijken hoe hij dat doet en hoe hij tot de buitenlandse bronnen weet door te dringen (selectie en verantwoording). Een belangrijke reden om het toetsingskader als methodologische dimensie op te nemen is de ervaring van beide promotores dat in juridisch onderzoek het vrijwel altijd wordt gebruikt, maar vaak niet nader wordt geoperationaliseerd. Het voor de test geselecteerde boek is daar duidelijk een exponent van. Voor beide elementen geldt dat de hier gestelde hypothesen met behulp van het analyse-instrument zullen worden getoetst.
- de vragen over de bronnen te comprimeren om voor de hand liggende uitkomsten ten aanzien van met name literatuur als doctrinaire bron te voorkomen. Naar de bekende weg hoeft niet te worden gevraagd. Juristen gebrui-

ken net als alle andere wetenschappers literatuur als bron. Voor wetgeving en jurisprudentie is wel gekeken of die als bron expliciet genoemd worden en of er wordt geselecteerd. Ten aanzien van de doctrinaire bronnen wordt voorspeld dat op de punten selectie, uitleg en verantwoording weinig informatie en transparantie zal worden aangetroffen. In juridisch onderzoek wordt vaak niets gezegd over selectie van jurisprudentie of literatuur. De vraag is of dat komt omdat rechtswetenschappers volledigheid pretenderen.

- om een vraag in te bouwen inzake overige kwaliteitsmaatregelen als een vangnet voor het opsporen van eventuele andere verantwoordingselementen die anders niet getraceerd zouden zijn. Kan vastgesteld worden of de onderzoeker controlemechanismen heeft gehanteerd ter optimalisering van de onderzoeksresultaten of ter verantwoording van andere keuzes in het onderzoek? Voorts is besloten de functionele dimensie van de probleemstelling te traceren en aan te kruisen op het scoreformulier. Bij de functionele dimensie van de probleemstelling gaat het erom dat de onderzoekers door middel van de formulering van de vraag laten zien wat zij met de probleemstelling in termen van beschrijven, definiëren, vergelijken, evalueren, verklaren en ontwerpen beogen te bereiken. Vervolgens wordt aan de hand van het antwoord ook gecontroleerd of vraag en antwoord in die zin ook op elkaar aansluiten.

De laatste twee verantwoordingselementen zijn niet in het instrument opgenomen omdat ze niet volledig betrouwbaar konden worden getoetst (zie hierna onder betrouwbaarheid), maar zijn nog wel kort behandeld bij de tekortkomingen van het instrument (zie 3.7). De aan het einde van vorige paragraaf gepresenteerde profielkenmerken werden ook tijdens de oefensessie vastgesteld.

Met inachtneming van de resultaten van de oefensessie en na het instrument te hebben aangepast, is opnieuw geoefend met de vijf resterende boeken. De bevindingen uit de test bleken te kloppen en het instrument bleek ook goed toepasbaar te zijn.

4.4.2 *Betrouwbaarheid*

De betrouwbaarheid van het instrument is beoordeeld op grond van een intersubjectieve beoordelingstoets en een schaalanalyse. Betrouwbaarheid is gericht op het uitsluiten van toeval. Een analyse-instrument moet intersubjectieve waarde hebben. Om consistente uitspraken te kunnen doen moet het instrument zodanig robuust zijn dat bij herhaaldelijk gebruik ervan door vakgenoten dezelfde scores op het formulier worden aangegeven. Een enkele fout is toegestaan maar de betrouwbaarheidseisen die de statistiek stelt, zijn hoog.¹¹

4.4.2.1 *Interbeoordelingsbetrouwbaarheid*

Het betrouwbaarheidsonderzoek bouwt voort op de in de vorige paragraaf beschreven pilot en maakte nog deel uit van het vooronderzoek. Nadat het instrument bijgesteld, een vragenlijst ontworpen, de gebruikersinstructie geschreven

¹¹ Zie ten overvloede <http://www.tilburguniversity.nl/faculties/law/research/methodology/publications/> voor een uitgebreide technische verantwoording.

en een korte training is gegeven, zijn de promotores gevraagd om een minimum aantal boeken te coderen in lijn met wat eerder werd afgesproken en na nog eens uitgebreid te zijn geïnstrueerd hoe gescoord zou moeten worden. De keuze voor de promotores vormt geen bezwaar, mits zij zich houden aan de conventies die bij zo'n toets horen.¹² Bijkomend voordeel is dat beide promotores uit verschillende vakgebieden komen en vanwege hun brede achtergrond ook kijk hebben op het hele domein van de rechtswetenschap. Een "interbeoordelings-toets" dient aan een aantal eisen te voldoen.¹³

Resultaten betrouwbaarheid

De resultaten van deze intersubjectieve betrouwbaarheidstoets kunnen over het algemeen zeer bevredigend genoemd worden. Op de meeste onderdelen was er sprake van hetzij volledige overeenstemming (9/9) dan wel van een ruime overeenstemming (8/9). Van de negen door de beoordelaars onderzochte proefschriften was een foutmarge van twee op negen eigenlijk al te veel. Er was geen tweede ronde nodig om de vragen en de interpretaties nader op elkaar af te stemmen. De verantwoording van de probleemstelling is bekeken aan de hand van de in 4.2 uitgewerkte verantwoordingselementen: nieuwswaarde, theoretische relevantie, maatschappelijk nut en inhoudelijke verankering. Uit het onderzoek van Oost¹⁴ is gebleken dat deze elementen betrouwbaar konden worden gemeten. Deze elementen werden niet meer opnieuw door de beoordelaars gecodeerd. Op één cruciaal punt bleek geen overeenstemming te bestaan. Over de aanwezigheid van het gebruik van een toetsingskader bleken de scores in vier van de negen proefschriften van elkaar af te wijken. Dit is echter ook niet zo verwonderlijk gezien de moeite die het gekost heeft om greep te krijgen op dit begrip, zie 2.7.2. Over de mate van implicietheid en duidelijkheid bleek weer wel overeenstemming te bestaan alsook over de bij het toetsingskader behorende verantwoordingselementen. De beoordelaars konden het niet eens worden over de vraag of er sprake is geweest van materieelrechtelijk onderzoek. Wel was er volledige overeenstemming wanneer sprake was van formeelrechtelijk onderzoek.

4.4.2.2 Schaalanalyse

De schaalanalyse heeft ertoe geleid dat de in MethChoice LR opgenomen verantwoordingselementen (37 in aantal) in elf consistente schalen konden worden gereduceerd. In figuur 4.6 wordt in één oogopslag duidelijk hoe de verantwoording van methodologische keuzes kan worden uitgedrukt.

¹² De interbeoordelingsbetrouwbaarheidstoets vond plaats in de kerstvakantie 2006/2007.

¹³ De beoordelaars krijgen een evenwichtige selectie uit de steekproef van 90 proefschriften, i.c. een dwarsdoorsnede uit de vakgebieden en faculteiten. Er zijn twee van dergelijke selecties gemaakt voor het geval de eerste vergelijking zou leiden tot een onbetrouwbaar resultaat. De selectie is niet verricht door de promovendus zelf. De scores worden onafhankelijk van elkaar, zonder overleg met de promovendus, ingevuld en opgestuurd naar een derde die de onderlinge scores heeft vergeleken en getoetst aan de daarvoor gangbare overeenstemmingsmaat, de zogenaamde Cohen's kappa (κ). In de technische bijlage wordt dit aspect nader uitgewerkt.

¹⁴ Oost 1999, p. 125 e.v.

In de vorige paragrafen is vooral vanuit een meer conceptuele benadering gepoogd om tot een valide en betrouwbaar instrument te komen. De betrouwbaarheid van een instrument kan nog extra worden onderstreept wanneer ook naar aanleiding van de data-analyse (ex post) getoond kan worden dat de gekozen clusters van items ook statistisch betrouwbaar samenhangen (zie 3.3.2.6).

De schaalanalyse laat zien dat gesproken mag worden van een (behoorlijk) betrouwbaar instrument. De van te voren aan elkaar gekoppelde elementen blijken na de analyses op grond van de onderzoeksresultaten ook daadwerkelijk samen te hangen. Uit de analyses bleek ook een driedeling te kunnen worden gemaakt van de negen onderscheiden empirische methoden, die ook weer samen een consistente schaal vormen. Mede uit een oogpunt van het lage aantal cases per empirische methode is deze uitkomst welkom voor het doen van algemene uitspraken. In de technische bijlage wordt dit voor belangstellenden zichtbaar gemaakt. Naast het feit dat de betrouwbaarheid is aangetoond, brengt de analyse mee dat het instrument daadwerkelijk gebruikt kan worden voor het presenteren van totaalscores voor de 90 proefschriften, maar ook bijvoorbeeld per kennisgebied. De desbetreffende schalen kunnen worden omgerekend naar een eindbeoordeling per methodologische dimensie (probleemstelling, bronnen en methoden) en een eindbeoordeling over het totaal.

4.5 Afsluiting

Dit vierde hoofdstuk is het centrale hoofdstuk van dit proefschrift. Het vormt het scharnier tussen vraag en antwoord. Achteraan het boek is voor de geïnteresseerde lezer een kopieerbare en gebruiksklare versie van het huidige instrument beschikbaar (bijlage 1).

Het instrument MethChoice LR is zeker voor verbetering vatbaar blijkens de grenzen en beperkingen van het instrument (zie 3.7). In hoofdstuk 7 worden aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek. Zo staat het ontwikkelen van een methodologisch kader, zoals genoemd in hoofdstuk 1, hoog op de onderzoeksagenda. De in het instrument opgenomen juridische methodologische benaderingen rechtsvergelijking en toetsingskader zijn namelijk (evenals de onderscheiden methoden van Herweijer, zie 6.6) alternatieven, die iets zeggen over het *design* van het onderzoek, en daarom ook geen methoden. Het gaat om functies van de probleemstelling, doelstellingen van het onderzoek (zie 2.3.1). Het lijkt voor juristen moeilijk te zijn om onderscheid te maken tussen “*wat*” men doet, met het oog waarop (om te beschrijven, evalueren, vergelijken etc.) en “*hoe*” men dat doet, met welke gangbare methoden en technieken men het antwoord op de vraag probeert te vinden. In die zin is het ontbreken van overeenstemming op het punt van de functionele dimensies van een probleemstelling misschien ook niet zo opmerkelijk.

Figuur 4.6 De totstandkoming van de MethChoice-score(s). Het instrument MethChoice LR bevat 37 verantwoordingsitems. Deze zijn gereduceerd tot 11 schalen (kolom 1). De scores van deze schalen worden vervolgens omgerekend naar 3 subscores (kolom 2), waarvan de eindscore (kolom 3) het gewogen gemiddelde is.

MethChoice-Schalen	MethChoice-subscores	MethChoice-eindscores
1 Uitleg nieuwswaarde (1 item)	A Verantwoording keuze probleemstelling P-score	Verantwoording van methodologische keuzes in juridisch onderzoek (T-score)
2 Uitleg relevantie (2 items)		
3 Uitleg inhoudelijke verandering (1 item)		
4 Verantwoording selectie literatuur en/of documenten (6 items)	B Verantwoording Bronnenselectie B-score	
5 Verantwoording selectie jurisprudentie en/of wetgeving (6 items)		
6 Verantwoording selectie andersoortige bronnen (6 items)		
7 Verantwoording gebruik toetsingkader (2 items)	C Verantwoording gebruikte methoden M-score	
8 Verantwoording gebruik externe rechtsvergelijking (1 item)		
9 Verantwoording landenkeuze externe rechtsvergelijking (1 item)		
10 Verantwoording aanpak externe rechtsvergelijking (2 items)		
11 Verantwoording gebruik niet-juridische methoden (9 items)		

5 Resultaten

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten van het onderzoek gerapporteerd. De onderstaande tekst bevat geen statistiek noch technische informatie maar is zoveel mogelijk in begrijpelijke taal opgeschreven. Voor de statistische bewerkingen in SPSS en meer technische details wordt verwezen naar de technische bijlage met bijbehorende appendices.¹

In hoofdstuk 4 zijn de verschillende methodologische keuzes (gebruik en verantwoording van probleemstelling, bronnen en methoden) die gemeten zijn met behulp van het analyse-instrument MethChoice *LR* gepresenteerd. Uitgelegd is dat de drie zogenoemde dimensies en de daarbij behorende verantwoordingselementen tezamen het analyse-instrument vormen. Schaalanalyse liet zien dat de 37 verantwoordingselementen samengevoegd kunnen worden tot elf samenhangende clusters. Zie figuur 4.6 voor een samenvattend overzicht.

Voor het gebruik en de verantwoording van de probleemstelling, de bronnen en de methoden worden in onderstaande paragrafen de frequenties en significante samenhangen getoond. Bij de frequenties gaat het om de vraag hoeveel van de negentig onderzochte proefschriften de belangrijkste methodologische keuzes zichtbaar maken. Bij de samenhangen gaat het om de vraag of de gevonden expositieverschillen tussen de onderzochte proefschriften te maken hebben met één of meer profielkenmerken van de proefschriften. Voor een overzicht van de profielkenmerken wordt verwezen naar figuur 4.5 in het vorige hoofdstuk. Voor elk van deze profielkenmerken geldt, dat getoetst is of expositieverschillen tussen proefschriften kunnen worden toegeschreven aan (één of meer van) de genoemde profielkenmerken. In dit hoofdstuk is alleen melding gemaakt van significante verbanden met een betrouwbaarheid van > 95%.² De scores van alle afzonderlijke elementen worden uitgedrukt op een 5-puntschaal. Het betreft de schaal zoals uitgelegd in 4.1.2. Een 1 staat voor expliciet aanwezig en een 5 voor de grootst mogelijke onzekerheid over de aanwezigheid ervan.

In de afsluitende paragraaf 5.5 worden de belangrijkste MethChoice-scores gepresenteerd (zie figuur 4.6). Het gaat hierbij om een integrale score voor respectievelijk de verantwoording van de probleemstelling (P-score), de bronnen (B-score) en de methoden (M-score). Voor elke dimensie (probleemstelling, bronnen en methoden) zijn de onderliggende scores omgerekend naar een traditioneel rapportcijfer (met 1 als laagste en 10 als hoogste score). Het gemid-

1 Ten overvloede wordt verwezen naar de url genoemd in de eerste voetnoot van hoofdstuk 3.

2 De in dit hoofdstuk getoonde samenhangen zijn niet allemaal gebaseerd op dezelfde statistische toets. Voor de verschillende statistische toetsen wordt voor de hierin geïnteresseerde lezer verwezen naar de voornoemde technische bijlage (zie ook vorige noot).

delde van de P-, B- en M-score is de MethChoice-totaalscore. In deze score (T-score) wordt op een geaggregeerd niveau tot uitdrukking gebracht hoe expliciet en helder de auteurs van de onderzochte proefschriften de verantwoording van de onderzochte methodologische keuzes naar voren brengen.

Uit de scores in onderstaande paragrafen kunnen een aantal hoofdlijnen worden afgeleid. Die hoofdlijnen monden uit in een synthese. Voor die synthese en de conclusies uit dit onderzoek wordt verwezen naar het voorlaatste hoofdstuk van dit proefschrift. De synthese leidt tevens tot het antwoord op de centrale vraag van dit onderzoek.

5.2 Expositie van de probleemstelling

5.2.1 Frequenties gebruik probleemstelling

Centrale vraag

In 70% van de onderzochte proefschriften (= 63) bestaat geen twijfel over de aanwezigheid van een probleemstelling (i.c. de belangrijkste vraag waarop het onderzoek antwoord moet geven). In 49 van de 63 (55%) wordt de probleemstelling door de onderzoeker ook expliciet genoemd. In 25 van de 90 proefschriften (28%) laat de onderzoeker een grote mate van twijfel bestaan over de aanwezigheid van een probleemstelling. In 14 van die 25 (15%) kon zelfs geen spoor van een probleemstelling worden gevonden.

Deelvragen

In ca. 35% van de proefschriften is geen spoor van deelvragen aangetroffen, in een derde van het aantal proefschriften worden één of meer deelvragen expliciet genoemd. In 50% van de gevallen is sprake van een toenemende mate van twijfel over de aanwezigheid van deelvragen. Gemiddeld worden in de onderzochte proefschriften 2 tot 3 deelvragen gepresenteerd. Tegenover de proefschriften waarin geen deelvragen zijn gevonden (ca. 35%), staat de groep waarin sprake is van 5 of meer deelvragen (15%). Het hoogste aantal deelvragen dat in een proefschrift is aangetroffen, is dertien.

5.2.2 Samenhangen tussen profielkenmerken en probleemstelling

Juridische aard – Centrale vraagstelling

Slechts één profielkenmerk hangt significant samen met de probleemstelling, te weten: de juridische aard van het proefschrift. In zuiver formeelrechtelijke proefschriften is de aanwezigheid van de centrale vraag explicieter en helderder dan in proefschriften met (ook) een materieelrechtelijk karakter. De samenhang is overigens zwak: de aanwezigheid van de centrale vraag in een juridisch proefschrift kan slechts voor een klein deel (5,5%) verklaard worden door de juridische aard van het proefschrift.

5.2.3 Frequenties verantwoordingselementen

Uitleg nieuwswaarde

De mate waarin de nieuwswaarde in juridische proefschriften wordt geëxposeerd kan als middelmatig worden aangemerkt. In ruim 52% van de proefschriften kan met de grootst mogelijke zekerheid worden gesteld dat in de tekst van het proefschrift de nieuwswaarde van de probleemstelling wordt aangegeven. In een derde van de gevallen wordt de probleemstelling door middel van een motivering van de nieuwswaarde expliciet verantwoord. Dat betekent tegelijkertijd dat veel juristen (ca. 48%) in het midden laten of hun onderzoeksvraag wel origineel is in termen van vernieuwing dan wel dat het vernieuwingselement niet binnen afzienbare tijd te vinden is. Op de expositieschaal (zie wellicht ten overvloede 4.1.2 voor de uitleg over de werking van de expositieschaal) scoren de proefschriften gemiddeld een 3 op 5.

Uitleg maatschappelijk belang

In 60% van de juridische proefschriften is het vrijwel zeker dat de uitleg van het maatschappelijk nut van de probleemstelling wordt aangetroffen. Andersom verantwoordt 40% de maatschappelijke relevantie niet of althans niet zodanig dat een deskundige lezer het binnen twee uur kan vinden. Op de expositieschaal scoort maatschappelijk nut gemiddeld een 2,7.

Uitleg theoretisch belang

Het theoretisch belang wordt door iets meer dan de helft van de onderzoekers (52%) verantwoord. Daarover bestaat de grootst mogelijke mate van zekerheid. Iets meer dan 20% doet dat ook met zoveel woorden. Daar staat tegenover dat in 28% van de proefschriften de grootst mogelijke onduidelijkheid bestaat over de verantwoording van de probleemstelling, bezien vanuit dit verantwoordingselement. Ook hier is sprake van een middelmatige expositie met een gemiddelde van iets minder dan 3.

Uitleg theoretisch kader

Een meerderheid van de onderzoekers (ruim 62%) verantwoordt de inhoudelijke verankering van de probleemstelling slecht of is daar op zijn zachtst uitgedrukt onduidelijk over. Slechts 15 van de 90 onderzoekers verwijst expliciet naar een theoretisch kader. Er is derhalve sprake van een middelmatige expositiegraad met een gemiddelde score van iets meer dan 3.

5.2.4 Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoordingselementen

Aandeel methodologie – Wetenschappelijke relevantie en theoretisch kader

Voor het profielkenmerk “aandeel methodologie” kan met twee van de verantwoordingselementen, te weten het theoretisch belang en het theoretische kader, een betekenisvolle uitspraak (betrouwbaarheid is hier zelfs 99%) worden gedaan. Naarmate in proefschriften het aandeel methodologie groter is, neemt ook de expositiegraad van het theoretisch belang van de probleemstelling toe (expliciet en met een toenemende mate van duidelijkheid). Hetzelfde geldt

mutatis mutandis voor het theoretisch kader. Het aandeel methodologie in het proefschrift is een relatief beperkte verklarende factor in relatie tot zowel de uitleg van het wetenschappelijk nut als de uitleg van het theoretisch kader (resp. ca. 7% en 11%).

Aandeel methodologie – Relevantie

Er is ook een significante samenhang gevonden tussen het aandeel methodologie en het maatschappelijk nut en de wetenschappelijke relevantie tezamen. Beide elementen kunnen tot één cluster worden samengevoegd blijkens de uitgevoerde schaalanalyse (zie 4.4.2.2). In proefschriften waarin de relevantie van de probleemstelling wordt aangetroffen is het gemiddelde methodologische aandeel significant hoger dan in proefschriften waarin die uitleg niet wordt aangetroffen (19/70). Ook voor dit verband geldt dat hoe groter het aandeel methodologie in een boek des te beter de expositie van de relevantie is. Vanuit het perspectief van de expositiegraad betekent dit dat hoe meer pagina's methodologie des te lager het cijfer op de vijfpuntschaal. De verantwoording van de relevantie wordt maar voor een klein deel verklaard door de het aandeel methodologie in een boek (ca. 6%).

Kennisgebieden – Nieuws waarde

Uitgaande van een 2-puntschaal (aanwezig – niet aanwezig) laten de analyses zien dat er een significant verschil is tussen de kennisgebieden in relatie tot de verantwoording van de nieuws waarde in het proefschrift. In “Staats- en bestuursrechtelijke” proefschriften alsook in “Recht en ...”-proefschriften wordt de nieuws waarde significant beter verantwoord dan in de overige kennisgebieden, met dien verstande dat privaatrechtelijke proefschriften het significant beter doen dan proefschriften uit de kennisgebieden “Strafrecht” en “Internationaal en Europees recht”.

Kennisgebieden – Theoretisch kader

Ten aanzien van de verantwoording van de probleemstelling is er ook een significant verschil gevonden tussen kennisgebieden in relatie tot de verantwoording van het theoretisch kader (ook hier op een tweepuntschaal). Hier kan de uitspraak worden gedaan dat in “Recht en”- en in “Internationaal- en Europeesrechtelijke” proefschriften significant vaker een theoretisch kader gevonden wordt dan in de overige kennisgebieden waarbij de kennisgebieden “Strafrecht” en “Staats- en bestuursrecht” significant beter scoren dan de “Privaatrechtelijke” proefschriften.

5.3 De expositie van gebruikte bronnen

Uit de in hoofdstuk 4 uitgevoerde schaalanalyses blijkt dat de zes onderscheiden bronnen in drie clusters kunnen worden ingedeeld: “literatuur en documenten”, “jurisprudentie en wetgeving” en “personen en overige bronnen”. In een cluster (schaal) wordt de verwijzing naar de bronnenselectie, de uitleg- en de verantwoording van bronnen(selectie) uitgedrukt in één score. De sterke samenhang tussen binnen het desbetreffende cluster geplaatste bronnen maakt

dat mogelijk. Dat ook deze drie verantwoordingselementen samengevoegd kunnen worden tot een subschaal op het niveau van de afzonderlijke bronnen, blijkt uit de consistentie tussen de drie items. De frequenties van het bronnengebruik worden per bron en per cluster c.q. schaal gerapporteerd. De overige resultaten worden op clusterniveau gerapporteerd.

5.3.1 “Literatuur en documenten”

5.3.1.1 Frequenties gebruik “Literatuur en documenten”

Literatuur

In dit proefschrift wordt de aanname gedaan dat juridische onderzoekers altijd gebruik maken van literatuur. Hierover bestaat geen onzekerheid. Het enige onderscheid waar hier rekening mee wordt gehouden is het al of niet expliciete gebruik ervan. Uit het onderzoek blijkt dat 40% van de onderzoekers expliciet *in de tekst* vermeldt welke literatuur gebruikt is als bron voor het onderzoek. (Uit de voetnoten en literatuurregisters kan wel worden opgemaakt welke literatuur expliciet wordt aangehaald c.q. gebruikt.)

Documenten

In ruim 55% van de proefschriften worden documenten aangetroffen. Zoals in hoofdstuk 2 is beschreven, wordt met documenten bedoeld dat naar beleidsrapporten, onderzoeksrapportages, verslagen en andere relevante schriftelijke stukken wordt verwezen. Uit het onderzoek blijkt dat er een redelijk hoge expositiegraad geldt voor documenten. Onderzoekers die naar documenten verwijzen doen dit redelijk vaak expliciet (62%) en er bestaat in elk geval veel zekerheid over het feit dat ze het doen (92%).

Literatuur en documenten

Aangezien de sterk op elkaar betrokken bronnen literatuur en documenten als één samenhangend cluster worden gepresenteerd, is het ook mogelijk om op schaalniveau de expositie van het gebruik weer te geven. Op het geaggregeerde niveau is de expositiegraad, zoals voortvloeit uit het gebruik van de afzonderlijke bronnen, ook hoog. De helft van de onderzoekers expliciteert het gebruik, maar in bijna 98% bestaat er geen twijfel over het gebruik van literatuur en/of documenten.

5.3.1.2 Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik “Literatuur en documenten”

Methodologische aard – “Literatuur en documenten”

De analyse laat zien dat er een significant verschil is tussen juridische proefschriften met een empirische component en proefschriften die zuiver klassiek-juridisch zijn. In klassiek-juridische proefschriften wordt het gebruik van “literatuur en documenten” iets minder goed geëxposeerd (1,7) dan in proefschriften waarin (ook) empirisch onderzoek wordt gedaan (1,3). De gemiddelde expositie is overigens in beide categorieën goed te noemen.

Taal – “Literatuur en documenten”

Er is een betekenisvolle samenhang gevonden tussen “literatuur en documenten” en de taal (Nederlands of Engels) waarin het proefschrift is geschreven. In Engelse proefschriften wordt het gebruik van deze bronnen iets minder goed geëxposeerd dan in Nederlandstalige. De gemiddelde expositie is ook hier in beide categorieën goed. 1,82 tegen 1,45.

5.3.1.3 Frequenties verantwoording “Literatuur en documenten”

In deze analyses wordt bekeken of en in hoeverre het gebruik van “literatuur en documenten” in juridische proefschriften wordt verantwoord. Zoals in hoofdstuk 4 en kort hierboven herhaald, zijn de verantwoordingselementen “selectie”, “uitleg selectie” en “verantwoording selectie” bijeengevoegd tot een subschaal. Hier volgt een beeld van de geëxposeerde verantwoording van deze op schaalniveau samenhangende bronnen.

Voor het bepalen van de geëxposeerde verantwoording van het desbetreffende cluster worden de verantwoordingselementen gewogen. Zo telt de selectie van bronnen 1 keer, de uitleg van de selectie (hoe geselecteerd) en de verantwoording van de bronnen(selectie) twee keer.

Voor het cluster “literatuur en documenten” levert dat het volgende beeld op. Over 63% van de proefschriften waarin één of beide van deze bronnen voorkomen bestaat de grootst mogelijke twijfel over de aanwezigheid van verantwoording. In bijna 20% van de gevallen wordt getwijfeld en is de verantwoording impliciet aanwezig en in nog geen 6% geeft de gemiddelde expositie-schaal (2,6) aan dat er meer duidelijkheid bestaat omtrent de aanwezigheid van verantwoording. In slechts drie proefschriften is de verantwoording op alle drie de elementen met zoveel woorden geëxpliciteerd. De gemiddelde expositie van de verantwoording van “literatuur en documenten” bedraagt 4,52.

5.3.1.4 Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording “Literatuur en documenten”

Disciplinaire herkomst – “Literatuur en documenten”

Met betrekking tot dit bronnencluster kan een significant verschil worden aangetoond tussen de kennisgebieden. Het verband is tamelijk sterk en de disciplinaire herkomst verklaart 19,4% van de geëxposeerde verantwoording van het bronnencluster “literatuur en documenten”. De verschillen tussen kennisgebieden wordt veroorzaakt door de gemiddelde expositiegraad van de verantwoording in “Recht en ...”-proefschriften aan de ene kant (3,82) ten opzichte van de gemiddelde expositie (4,72) van de andere kennisgebieden aan de andere.

Methodologische aard – “Literatuur en documenten”

Er is een klein maar significant verschil tussen de mate waarin “literatuur en documenten” in klassiek-juridische proefschriften wordt verantwoord (expositiegraad 4,7) en de mate waarin dat gebeurt in proefschriften met een empirische component (4,1). Het aangetroffen verband is noemenswaardig. De expositieverschillen vanuit het perspectief van methodologische aard verklaren

12,6% van de mate waarin “literatuur en documenten” in proefschriften wordt verantwoord.

5.3.2 “Jurisprudentie en wetgeving”

5.3.2.1 Frequenties gebruik “Jurisprudentie en wetgeving”

Jurisprudentie

In 73% van de proefschriften (66 van de 90) is het gebruik van jurisprudentie aangetroffen. In nog niet de helft van de proefschriften 48,5% wordt expliciet in de tekst vermeld dat jurisprudentie als bron voor het onderzoek wordt gebruikt. In slechts 2 van de 66 bestond enige onzekerheid over de aanwezigheid ervan.

Wetgeving

86% van de onderzoekers maakt gebruik van wetgeving. Krap een derde van de juristen zegt ook expliciet wetgeving te gebruiken als bron. Wanneer wetgeving wordt gebruikt bestaat hierover geen twijfel (97%).

“Jurisprudentie en wetgeving”

Voor het cluster “jurisprudentie en wetgeving” geldt evenzeer dat de expositie als hoog is aan te merken. In ruim 83% van de proefschriften waarin sprake is van het gebruik van jurisprudentie en/of wetgeving bestaat geen twijfel over het gebruik ervan. In ruim 41% vermelden de onderzoekers het gebruik ervan in het proefschrift expliciet.

5.3.2.2 Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik “Jurisprudentie en wetgeving”

Juridische aard – “Jurisprudentie en wetgeving”

Vanuit het perspectief van het cluster “jurisprudentie en wetgeving” is er een betekenisvol verband te melden met de juridische aard van proefschriften. In dissertaties waarin sprake is van een formeelrechtelijke probleemstelling (of een mengvorm) komt het gebruik van “jurisprudentie en wetgeving” significant vaker voor dan in materieelrechtelijke proefschriften. De aard van het proefschrift verklaart voor slechts 5% de expositie van het desbetreffende cluster.

Methodologische aard – “Jurisprudentie en wetgeving”

Uit de analyse valt op te maken dat ook voor dit bronnencluster geldt dat er een significant verschil is tussen juridische proefschriften met een empirische component en proefschriften die zuiver klassiek-juridisch zijn. In klassiek-juridische proefschriften wordt het gebruik van “jurisprudentie en wetgeving” beter geëxposeerd (1,93) dan in proefschriften waarin (ook) empirisch onderzoek wordt gedaan (2,6).

Aandeel methodologie – “Jurisprudentie en wetgeving”

Het aandeel methodologie in proefschriften correleert met het gebruik van het bronnencluster “jurisprudentie en wetgeving”. Naarmate rechtswetenschap-

pers in hun proefschrift meer aandacht schenken aan methodologie (blijkens het aantal pagina's) is de kans op het aantreffen van "jurisprudentie en wetgeving" significant kleiner. Het aandeel methodologie verklaart bijna 12% van het geëxposeerde gebruik van dit bronnencluster.

Disciplinaire herkomst – "Jurisprudentie en wetgeving"

Met betrekking tot het gebruik van "jurisprudentie en wetgeving" verschillen de kennisgebieden significant van elkaar. Dat wil zeggen in "Recht en"-proefschriften wordt, zoals logischerwijs verwacht kan worden, significant minder vaak gebruik gemaakt van "jurisprudentie en wetgeving" dan in de overige kennisgebieden.

5.3.2.3 Frequenties verantwoording "Jurisprudentie en wetgeving"

Ten aanzien van de expositie van de verantwoording van de bronnen jurisprudentie en/of wetgeving kan het volgende beeld worden geschetst. In bijna 49% van de proefschriften waarin sprake is van het gebruik van jurisprudentie en/of wetgeving zijn geen sporen van verantwoording aangetroffen en bestaat er de grootst mogelijke twijfel of die in het proefschrift kan worden getraceerd. In geen enkel proefschrift kan men met de grootst mogelijke zekerheid stellen dat die verantwoording op dit geaggregeerde niveau zal worden aangetroffen. De geëxposeerde verantwoording is zeer impliciet en in veel gevallen (ongeveer 30%) is de mate waarin getwijfeld wordt groot. De gemiddelde expositie bedraagt 4,48 op de vijfpuntschaal.

5.3.2.4 Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording "Jurisprudentie en wetgeving"

Juridische aard – "Jurisprudentie en wetgeving"

Er is een betekenisvol verband tussen de juridische aard van het proefschrift met de verantwoording van het bronnencluster "jurisprudentie en wetgeving". Het significante verband betreft een verschil tussen proefschriften waarin formeelrechtelijke vragen aan de orde zijn (evt. in combinatie met materieelrechtelijke vraagstukken) met dissertaties waarin alleen sprake is van materieelrechtelijke probleemstellingen. Zo kan worden geconcludeerd dat in formeelrechtelijke proefschriften de expositiegraad van de verantwoording van "jurisprudentie en wetgeving" significant hoger (4,2) is dan in materieelrechtelijke dissertaties (4,7) maar nog steeds zwak. Het gevonden verband is overigens niet sterk. De mate waarin "jurisprudentie en wetgeving" wordt verantwoord, wordt voor bijna 11% verklaard door het verschil tussen de materieel en de formeelrechtelijke aard van proefschriften.

5.3.3 “Overige bronnen”

5.3.3.1 Frequenties gebruik “Overige bronnen”

Personen

In 19% (17/90) van de proefschriften worden mensen als bron gebruikt bij het vinden van het antwoord op de probleemstelling. Dat is niet zo veel, maar als personen worden geïnterviewd dan blijken onderzoekers wel hun bron te expliciteren. Er is 100% zekerheid dat ze bij mensen zoeken om onderzoeksgegevens te verzamelen; de mate waarin dat expliciet gebeurt bedraagt ruim 82%.

Overig

Voor de overige bronnen geldt hetzelfde beeld als bij personen. Er wordt relatief weinig gebruik van gemaakt (nog geen 16%) maar als er gebruik van wordt gemaakt dan expliciteren onderzoekers dit in ruime mate (bijna 86%) en bestaat er over dat gebruik ook geen enkele twijfel.

Personen en overig

Als cluster bestaat er al helemaal geen twijfel over de aanwezigheid (21/90) van de desbetreffende bronnen. Bijna 87% van de onderzoekers expliciteert de combinatie van deze bronnen.

5.3.3.2 Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik “Overige bronnen”

Methodologische aard – “Overige bronnen”

Er is een tamelijk sterk verband (met een betrouwbaarheid > 99%) gevonden tussen de expositiegraad van “overige bronnen” en de methodologische aard van het proefschrift. De mate waarin in proefschriften gebruik wordt gemaakt van dit cluster bronnen verschilt aanzienlijk tussen klassiek-juridische proefschriften en proefschriften met een empirische component. In de laatste categorie komt dit cluster significant vaker voor. De expositiegraad van het gebruik van overige bronnen wordt voor ruim 37% verklaard door methodologische aard van het proefschrift.

5.3.3.3 Frequenties verantwoording “Overige bronnen”

In zes van de 21 proefschriften (28,6%) waarin sprake is van dataverzameling door middel van vraaggesprekken met mensen en/of van overig bronnengebruik wordt de verantwoording volledig geëxpliciteerd. In drie van de 21 is de expositiegraad gemiddeld te noemen wat neerkomt op een impliciet aanwezige verantwoording met enige twijfel ten aanzien van de duidelijkheid ervan. In negen van de 21 (42,8%) zijn geen sporen van verantwoording aangetroffen en is er de grootst mogelijke twijfel ten aanzien van de aanwezigheid van de verantwoording van deze bronnen.

5.3.3.4 *Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording “Overige bronnen”*

Er is een significant verschil (met een betrouwbaarheid van > 99%) gevonden tussen proefschriften uit de verschillende juridische vakgebieden voor wat betreft de expositie van de verantwoording van het cluster “overige bronnen”. De aangetoonde afhankelijkheid is zelfs zeer sterk te noemen. De verantwoorde expositie van “overige bronnen” in proefschriften kan voor ca. 85% verklaard worden door de disciplinaire herkomst ervan. Het verschil wordt veroorzaakt door de mate waarin rechtswetenschappers in “Recht en ...”-proefschriften hun overige bronnen verantwoorden (1,2 op de expositieschaal) ten opzichte van hun collega’s in de andere kennisgebieden (4,7). Dit resultaat betekent met andere woorden dat wanneer de verantwoording van overige bronnen goed ge-exposeerd wordt, het voor 85% zeker is dat het proefschrift waarin die hoge expositiegraad is aangetroffen, afkomstig is uit het kennisgebied “Recht en ...”.

5.4 De expositie van gehanteerde methoden

5.4.1 *Klassiek-juridische benaderingen: externe rechtsvergelijking*

5.4.1.1 *Frequenties gebruik externe rechtsvergelijking*

Van de 90 onderzoekers doen er 38 (42%) aan externe rechtsvergelijking. Zoals in hoofdstuk 2 is uiteengezet, gaat het hier alleen om rechtsvergelijking met buitenlandse rechtstelsels al dan niet tegen de achtergrond van het eigen nationale recht. Alle andere vormen van rechtsvergelijking blijven buiten beschouwing van dit onderzoek. De hier gedane uitspraak is niet op een expositieschaal uitgedrukt, maar gebaseerd op een dichotome score wel of niet aanwezig.

5.4.1.2 *Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik externe rechtsvergelijking*

Er zijn twee profielkenmerken die significant samenhangen met het gebruik van externe rechtsvergelijking (in de in dit proefschrift gekozen betekenis, zie 2.7.3). Het betreft de disciplinaire afkomst van het proefschrift (kennisgebieden) en de methodologische aard van het proefschrift.

Disciplinaire herkomst – Rechtsvergelijking

Er bestaat een significante samenhang (op een 2-puntschaal) tussen het gebruik van rechtsvergelijking en het kennisgebied waaruit het proefschrift afkomstig is. In “Recht en ...”-proefschriften wordt significant minder vaak gebruik gemaakt van externe rechtsvergelijking (2/18) dan in proefschriften uit andere vakgebieden (36/72), met dien verstande dat in proefschriften uit de vakgebieden “Privaatrecht” en “Staats- en bestuursrecht” (22/37) weer significant meer aan externe rechtsvergelijking wordt gedaan dan in de vakgebieden “Internationaal en Europees recht” en “Strafrecht” (14/35).

Methodologische aard – Rechtsvergelijking

Een tweede afhankelijke relatie betreft die tussen de methodologische aard van proefschriften en het gebruik van externe rechtsvergelijking. Uit dit verband kan worden afgeleid dat in klassiek-juridische proefschriften significant vaker

gebruik wordt gemaakt van externe rechtsvergelijking dan in proefschriften uit de empirische lijn. Uit het relatief zwakke verband tussen beide variabelen blijkt dat het aandeel methodologie in beperkte mate het gebruik van rechtsvergelijking verklaart.

5.4.1.3 *Frequenties verantwoording externe rechtsvergelijking*

Aan de hand van de drie onderzochte verantwoordingselementen is gekeken naar de expositiegraad van de verantwoording van de methode van rechtsvergelijking.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat met de grootst mogelijke zekerheid kan worden vastgesteld dat bijna 82% van de onderzoekers *de keuze voor rechtsvergelijking* verantwoord. Ruim 68% doet dat expliciet. De expositiegraad is relatief hoog (1,81).

Ook ten aanzien van de *landenkeuze* kan met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid van 82% worden vastgesteld dat hier aandacht voor is. Bijna 74% expliciteert die keuze met zoveel woorden. De expositie is 1,79.

De wijze waarop rechtsvergelijking plaatsvindt (*de methode van rechtsvergelijking*) gecombineerd met *het waarom de toegepaste methode* (beide elementen konden teruggebracht worden tot een consistente schaal zie 4.4.2.2) wordt door onderzoekers in veel mindere mate verantwoord (39,5%). 13% expliciteert duidelijk de verantwoording van de methode, de rest doet het impliciet waarbij over de duidelijkheid ervan valt te twisten. Van meer dan 60% van de onderzoekers kan worden vastgesteld dat de tekst weinig of geen houvast biedt voor het vinden van methodologische uitleg en verantwoording. De gemiddelde expositie is 3,93.

5.4.1.4 *Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording externe rechtsvergelijking*

Met betrekking tot mogelijke afhankelijke relaties tussen de in een cluster samengevoegde verantwoordingselementen (operationalisering en de verantwoording van de operationalisering) en de profielkenmerken zijn de volgende veelbetekenend:

Taal – Methode rechtsvergelijking

Er is een significant verband (betrouwbaarheid > 99%) tussen de taal waarin het proefschrift is geschreven enerzijds en de gepresenteerde methode met de uitleg en de verantwoording van die methode (waarom zo) aan de andere kant. In Engelstalige proefschriften wordt de methode van rechtsvergelijking helderder (gemiddelde expositie = 3,1) naar voren gebracht dan in Nederlandstalige proefschriften (gemiddelde expositie = 4,4). De expositieverschillen tussen de wijze waarop rechtsvergelijking wordt gepresenteerd, wordt voor meer dan 1/5 deel verklaard door de taal waarin het proefschrift is geschreven.

Aandeel methodologie – Methode rechtsvergelijking

Er is ook een significante correlatie tussen het aandeel methodologie in de dissertaties met de methode van rechtsvergelijking als samengevoegd verantwoordingselement. Gebleken is dat naarmate onderzoekers minder impliciet zijn

en meer duidelijkheid geven omtrent de uitleg en verantwoording van externe rechtsvergelijking, des te groter het aandeel methodologie in het proefschrift is. In het algemeen kan worden geconcludeerd dat wanneer in proefschriften de rechtsvergelijking methodologisch wordt uiteengezet dit leidt tot een significant hoger aantal pagina's methodologische verantwoording dan in proefschriften waarin rechtsvergelijking wordt gebruikt, maar de verantwoording ontbreekt. Dit profielkenmerk verklaart voor ruim 18% de mate van expositie van de verantwoording van de rechtsvergelijkende methode in juridische proefschriften.

Disciplinaire herkomst – Verantwoording keuze rechtsvergelijking

Een significante samenhang (op een 2-puntschaal = wel of niet verantwoord) is aangetroffen tussen de kennisgebieden met de reden waarom gekozen is voor rechtsvergelijking. In proefschriften afkomstig van de vakgebieden “Staats- en bestuursrecht” en “Internationaal en Europees recht” wordt significant vaker aangegeven waarom gekozen is voor rechtsvergelijking dan in de overige vakgebieden.

Disciplinaire herkomst – Verantwoording landenkeuze

Er is een betekenisvol verband (op een 2-puntschaal = wel of niet verantwoord) gevonden tussen de kennisgebieden en de verantwoording van de landenkeuze bij rechtsvergelijking. In “Staats- en bestuursrechtelijke” proefschriften wordt significant vaker verantwoording gegeven over de landenkeuze dan in de overige kennisgebieden.

5.4.2 *Klassiek-juridische benaderingen: toetsingskader*

5.4.2.1 *Frequenties gebruik toetsingskader*

In de meeste juridische proefschriften wordt gebruik gemaakt van een toetsingskader (90%). De gemiddelde expositiegraad is redelijk hoog te noemen: 34% expliciteert de aanwezigheid van een toetsingskader (expositie: 1) met zoveel woorden en in bijna 38% is de aanwezigheid weliswaar impliciet aanwezig, maar wordt over de duidelijkheid ervan niet getwijfeld (expositie: 2).

5.4.2.2 *Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik toetsingskader*

Disciplinaire herkomst – Toetsingskader

Ten aanzien van de samenhangen tonen de analyses een betekenisvolle relatie aan (met een betrouwbaarheid > 99%) tussen het gebruik van een toetsingskader en de disciplinaire herkomst van het proefschrift. Het aangetroffen verband laat op het punt van expositie significante verschillen zien tussen de kennisgebieden. Het gebruik van een toetsingskader wordt in “Recht en ...”-proefschriften (1,4) en “Staats- en bestuursrechtelijke” proefschriften (1,89) goed geëxposeerd. De proefschriften afkomstig van “Strafrecht” (2,43) en “Internationaal en Europees recht” (2,05) nemen een middenpositie in terwijl de “Privaatrechtelijke” proefschriften slechter scoren dan gemiddeld (3,06). De wijze waarop het toetsingskader wordt gepresenteerd wordt voor bijna 20% verklaard door de disciplinaire achtergrond van het proefschrift.

Aandeel methodologie – Toetsingskader

Er is een significante correlatie tussen het gebruik van een toetsingskader en het aandeel methodologie in het boek. Hoe groter de expositiegraad van het toetsingskader (en het cijfer 1 benadert op de expositieschaal) des te groter ook het aandeel methodologie in het proefschrift is. Het aandeel methodologie verklaart 10% van de mate waarin er geen twijfel rijst over het gebruik van een toetsingskader.

5.4.2.3 Frequenties verantwoording toetsingskader

Over de operationalisering van het toetsingskader (in combinatie met de verantwoording ervan, zie 4.4.2.2) in juridische proefschriften kan worden opgemerkt dat in ruim 78% ervan weinig tot geen duidelijkheid bestaat over de aanwezigheid ervan en dat derhalve de expositiegraad van de verantwoording van het toetsingskader laag is (4 of hoger op de expositieschaal). Slechts 5% van de onderzoekers expliciteert de operationalisering duidelijk vindbaar in de tekst (1,5 of lager op de expositieschaal).

*5.4.2.4 Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording toetsingskader**Disciplinaire herkomst – Toetsingskader*

Een afhankelijke relatie is aangetroffen tussen de operationalisering van het toetsingskader en de disciplinaire herkomst van het proefschrift (met een betrouwbaarheid van > 99%). In het bijzonder is er een significant verschil tussen het vakgebied “Recht en ...” aan de ene kant en de overige vakgebieden aan de andere. De gemiddelde expositie van de verantwoording van toetsingskaders in “Recht en...”-proefschriften (3,36) is gemiddeld meer dan een punt lager (en dus beter geëxposeerd) dan in de overige kennisgebieden (4,46). De disciplinaire afkomst van het proefschrift met name uit de hoek van “Recht en...” verklaart voor 19,4% de geëxposeerde operationalisering (inclusief de verantwoording ervan) van het toetsingskader.

Methodologische aard – Toetsingskader

Ook is er een betekenisvol verband met de methodologische aard van proefschriften. Voor juridische proefschriften geldt dat de geëxposeerde verantwoording van het toetsingskader significant slechter is (bijna een punt op de expositieschaal: 4,5 vs. 3,7) in klassiek-juridische proefschriften dan in dissertaties uit de empirische lijn. De expositie van de operationalisering van het toetsingskader wordt voor ongeveer 15,4% verklaard door de methodologische aard van het proefschrift.

Aandeel methodologie in boek – Toetsingskader

Het laatste profielkenmerk waarmee de verantwoording van het toetsingskader significant samenhangt betreft het aandeel methodologie in het boek. Het gaat om een sterke correlatie met een betrouwbaarheid van > 99%. In proefschriften waarin het gebruikte toetsingskader wordt geoperationaliseerd (en verantwoord) ligt het gemiddelde aandeel methodologie significant hoger dan in proefschriften waarin dat niet gebeurt. Naarmate er in boeken verhoudings-

gewijs meer pagina's worden besteed aan de methodologie is de kans op een lager punt op de expositieschaal voor de verantwoording van het toetsingskader groter. Anders gezegd: hoe hoger het relatieve aandeel methodologie in boeken des te groter de mate van expliciete verantwoording van het toetsingskader. De methodologische omvang van een boek verklaart voor maar liefst 44% de mate waarin het toetsingskader is verantwoord.

5.4.3 *De expositie van empirische methoden*

Als gevolg van de te kleine aantallen binnen de gescoorde methoden en technieken is de onderlinge samenhang niet goed vast te stellen. Om alsnog op een verantwoorde manier de mogelijke verbanden te onderzoeken is ervoor gekozen om de verschillende aangetroffen methoden en technieken in de drie volgende aan de literatuur ontleende clusters (zie 2.5 en 2.7.4) samen te voegen: bureauonderzoek (documentanalyses, historische studies en andere inhoudsanalyses), veldonderzoek (observatie en *case-studies*) en onderzoek naar uitgelokt gedrag of in een gecreëerde setting (vraaggesprekken, enquêtes, testen en experimenten).

5.4.3.1 *Frequenties gebruik empirische methoden*

Bureauonderzoek

Ten aanzien van de expositie van dit type onderzoek: in 86% (22/26) bestaat er geen twijfel over de aanwezigheid ervan; 18 onderzoekers expliciteren het gebruik ervan met zoveel woorden in het proefschrift. In twee van de 26 bestaat wel grote twijfel over het gebruik ervan. Over de laatste twee bestaat enige twijfel over de expositie.

Veldonderzoek

De expositiegraad van het gebruik van veldonderzoek is zeer hoog te noemen. In alle 13 onderzoeken waarin de hierbij passende methoden en technieken worden toegepast, is een zeer hoge mate van explicietheid (12/13) en van alle dissertaties waarin sprake is van veldonderzoek bestaat er geen twijfel over de aanwezigheid ervan.

Onderzoek naar uitgelokt gedrag / gecreëerde setting

De expositie van de binnen dit cluster passende empirische methoden is vergelijkbaar met die van het cluster "veldonderzoek". In 14 van de 15 aangetroffen methoden wordt deze expliciet genoemd en in alle gevallen is er geen sprake van twijfel over de aanwezigheid ervan.

Empirische methoden (gezamenlijk)

In ca. een derde deel van de geselecteerde proefschriften is het duidelijk en kan zonder twijfel worden gesteld dat er (ook) gebruik gemaakt wordt van empirische methoden. De gemiddelde expositie bedraagt 1,3; de expositiegraad is derhalve zeer hoog te noemen.

5.4.3.2 Samenhangen tussen profielkenmerken en gebruik empirische methoden

Disciplinaire herkomst – Veldonderzoek en Onderzoek naar uitgelokt gedrag en Niet-juridische methoden tezamen

Uitgaande van een 2-puntschaal (aanwezig – niet aanwezig) is er een significante samenhang waargenomen tussen het gebruik van empirische methoden en de disciplinaire herkomst van proefschriften. Met een betrouwbaarheid van > 99% is dat verband ook aangetroffen met het gebruik van veldonderzoek. Het significante verschil wordt verklaard door “Recht en ...” aan de ene kant en de overige vakgebieden aan de andere.

In “Recht en ...”-proefschriften komen veldonderzoek en onderzoek naar uitgelokt gedrag als strategie bij het verrichten van empirisch onderzoek significant vaker voor dan in proefschriften afkomstig uit de andere onderzochte kennisgebieden, met dien verstande dat “Internationaal en Europeesrechtelijke” proefschriften een middenpositie innemen bij onderzoek naar uitgelokt gedrag.

Methodologische aard – Empirische methoden (gezamenlijk en afzonderlijk)

Het zal niet verbazen dat er een zeer sterk en significant verband (met een betrouwbaarheid van > 99%) bestaat tussen de gezamenlijke empirische methoden met de methodologische aard van proefschriften. Empirische methoden worden duidelijk geëxposeerd in proefschriften uit de empirische lijn. Evenals de vorige relaties is deze samenhang gemeten op een 2-puntschaal. De expositie van de gezamenlijke methoden wordt voor 90% verklaard door de methodologische aard van het proefschrift. Soortgelijke verbanden (zij het minder sterk) zijn ook te melden voor de methodenclusters afzonderlijk. De expositie van het gebruik van bureauonderzoek wordt voor 42% verklaard door de methodologische aard en die van veldonderzoek en onderzoek naar uitgelokt gedrag resp. voor 8,5% en 12%.

5.4.3.3 Frequenties verantwoording empirische methoden

Om dezelfde reden als bij de expositie van het gebruik worden de negen hiervoor aangegeven methoden als verantwoordingselementen weer in de drie voornoemde clusters ingedeeld. Voor de expositie van het gebruik per cluster levert dat het volgende beeld op:

Bureauonderzoek

In 1/3 van de proefschriften waarin één of meerdere onderzoeksvormen uit dit cluster worden uitgevoerd kan met de grootst mogelijke zekerheid worden gesteld dat deze vormen ook worden verantwoord. In 63% van de proefschriften wordt geen spoor van verantwoording aangetroffen. De geëxposeerde verantwoording van bureauonderzoek is derhalve gemiddeld vrij laag te noemen hetgeen vertaald wordt met een 3,8 op de expositieschaal.

Veldonderzoek

Voor veldonderzoek geldt dat in ca. 62% (8/13) de geëxposeerde verantwoording hoog is in die zin dat geen twijfel bestaat over de aanwezigheid ervan. In 5 van

de 13 verantwoordt de onderzoeker de gebruikte methoden uit dit cluster. In hetzelfde aantal kan geen spoor van verantwoording worden gevonden. De gemiddelde expositie bedraagt 2,77.

Onderzoek naar uitgelokt gedrag

Ten aanzien van dit cluster methoden geldt dat in 60% van de gevallen geen verantwoording is gevonden. Als de verantwoording wel is aangetroffen, dan is het ook meteen herkenbaar geëxpliciteerd. Dit geldt voor 1/3 van de proefschriften. De gemiddelde expositiegraad blijft relatief gering en bedraagt 3,46.

5.4.3.4 Samenhangen tussen profielkenmerken en verantwoording empirische methoden

Disciplinaire herkomst – empirische methoden (gezamenlijk en afzonderlijk)

Er zijn (met een betrouwbaarheid van > 99%) significante verschillen aangetroffen tussen de kennisgebieden in de wijze waarop in proefschriften de verantwoording van de empirische methoden wordt geëxposeerd. In proefschriften uit de vakgebieden “Strafrecht” en “Recht en ...” is de verantwoording van empirische methoden in termen van wel of niet aangetroffen (2-puntschaal) significant hoger dan in de andere disciplines. Bij “Privaatrecht” is de verantwoording van gebruikte empirische methoden helemaal niet aangetroffen. Vertaald naar een expositieschaal scoren de kennisgebieden als volgt, waarbij aangetekend zij dat het in de klassieke vakgebieden om zeer kleine aantallen proefschriften gaat:

Tabel 5.1 Expositie verantwoording empirische methoden naar kennisgebied

	kennisgebied					Totaal gem.
	Privaatrecht	Staats- en best.recht	Strafrecht	Intern. en europ. recht	Recht en ...	
Empirische methoden gezamenlijk	5	4.4	2.5	4.2	2.25	3.39
Bureauonderzoek	5	4.8	2	4	3	3.84
Veldonderzoek	5	5	-	5	1.38	2.77
Onderzoek naar uitgelokt gedrag	5	5	3	5	1.83	3.47

Dezelfde – gemiddeld genomen behoorlijk sterke – verbanden zijn ook aangetroffen voor bureauonderzoek, veldonderzoek en onderzoek naar uitgelokt gedrag. Steeds zijn het de proefschriften uit de vakgebieden “Recht en ...” en “Strafrecht” die de aanwezigheid van methoden relatief gezien het meest verantwoordt vergeleken met de overige vakgebieden. Alleen bij veldonderzoek wordt het significante verschil louter door proefschriften van “Recht en ...” veroorzaakt.

De disciplinaire herkomst verklaart 13,3% van de aanwezigheid van de verantwoording van bureauonderzoek, 91,4% van de aanwezigheid van veldonderzoek en 37,5% van de aanwezigheid van onderzoek in een gecreëerde setting.

De in 5.2 t/m 5.4 aangetroffen verbanden worden in onderstaande twee overzichtstabellen weergegeven.

Tabel 5.2 Significante samenhangen van gebruikte probleemstelling, bronnen en methoden (expositie) enerzijds en profielkenmerken anderzijds

	N		Kennisgebied	Juridische aard	Methodologische aard	Aandeel methodologie	Taal boek	Geslacht auteur
	Aangetroffen	Niet aangetroffen						
Probleemstelling								
Centrale vraag	76	14		✓				
Deelvragen	60	30						
Bronnen								
Literatuur en documenten	89	1			✓		✓	
Jurisprudentie en wetgeving	78	12	✓	✓	✓	✓		
Overige bronnen	21	69			✓			
Juridische methoden								
Toetsingskader	81	9	✓			✓		
Externe rechtsvergelijking	38	52	✓		✓			
Empirische methoden								
Gezamenlijk	33	57	✓		✓			
Bureauonderzoek	27	63			✓			
Veldonderzoek	13	77	✓		✓			
Gecreëerde setting	15	75	✓		✓			

✓ = significante samenhang (5-puntschaal)

✓ = significante samenhang (2-puntschaal)

Tabel 5.3 Significante samenhangen van verantwoording van gebruikte probleemstelling, bronnen en methoden (expositie) enerzijds en profielkenmerken anderzijds

	N		Mean	Kennisgebied	Juridische aard	Methodologische aard	Aandeel methodologie	Taalboek	Geslacht auteur
	Valid cases	Missing							
<i>Probleemstelling</i>									
Nieuwswaarde	90	0	3,1						
Relevantie	90	0	2,8				✓		
Theoretisch kader	90	0	3,1				✓		
<i>Bronnen</i>									
Literatuur en documenten	89	1	4,5	✓		✓			
Jurisprudentie en wetgeving	78	12	4,5		✓				
Overige bronnen	21	69	3,4	✓					
<i>Juridische methoden</i>									
Toetsingskader	81	9	4,3	✓		✓	✓		
Rechtsvergelijking – perspectiefkeuze	38	52	4,2	✓					
Rechtsvergelijking – landenkeuze			4,2	✓					
Rechtsvergelijking – methode(n)keuze	33	57	5,1				✓	✓	
<i>Empirische methoden</i>									
Gezamenlijk	13	77	3,4	✓		0			
Bureauonderzoek	15	75	3,8	✓		0			
Veldonderzoek	89	1	2,8	✓		0			
Onderzoek in een gecreëerde setting	78	12	3,5	✓		0			

✓ = significante samenhang (5-puntschaal)

✓ = significante samenhang (2-puntschaal)

o = alleen proefschriften in de empirische lijn maken gebruik van empirische methoden (per definitie)

5.5 De MethChoice-scores

5.5.1 Inleiding

In deze paragraaf worden de eindresultaten van dit onderzoek gepresenteerd. Onder eindresultaten wordt hier verstaan: de geaggregeerde scores per methodologische dimensie (probleemstelling, bronnen en methoden) uitmondend in een eindscore voor de totale methodologische verantwoording van alle onderzoekskeuzes. Het gaat dus om 4 scores: de P-score (de gemiddelde totaalscore voor de verantwoording van de probleemstelling), de B-score (de gemiddelde totaalscore voor de verantwoording van de gebruikte bronnen, de M-score (de gemiddelde totaalscore voor de verantwoording van de gebruikte methoden) en de MethChoice-score waarin de drie dimensies zijn samengevoegd. In hoofdstuk 4 en nog uitgebreider in de technische bijlage is uitgelegd dat alle bij een methodologische dimensie behorende verantwoordingselementen een dusdanige sterke samenhang vertonen dat ze tot één consistent cluster (schaal) kunnen worden samengevoegd. De drie clusters tezamen rechtvaardigen een totaalscore die voor elke onderzoeker of voor elk profielkenmerk kan worden berekend. De eindscores worden uitgedrukt in een rapportcijfer op de 10-puntschaal. Een 1 betekent dat er geen aandacht aan methodologische verantwoording is besteed en een 10 dat de onderzoeker al zijn methodologische onderzoekskeuzes expliciet verantwoordt. Deze schaal wijkt dus af – het zij hier nog eens herhaald – van de tot dusverre gebruikte 5-puntschaal waarbij een 1 betekent dat de expositie van het gezochte element expliciet aanwezig is, een 5 dat het gezochte niet is aangetroffen (en dat er dientengevolge de grootst mogelijk onduidelijkheid is over de aanwezigheid ervan).

In de volgende paragraaf worden de scores van vijf van de zeven profielkenmerken in een vijftal tabellen gepresenteerd. Per kennisgebied, juridische en methodologische aard, taal en geslacht. De scores per faculteit zeggen te weinig om staat op te kunnen maken in verband met het beperkte aantal bestudeerde proefschriften per faculteit. Voor het relatieve aandeel methodologie in boeken is geen tabel gemaakt, omdat er geen categorieën zijn gemaakt van boeken met een bepaalde methodologische omvang, noch is er een indeling gemaakt van boeken naar totale omvang. In 5.5.3 worden de significante samenhangen gepresenteerd, uitmondend in een verzameltabel. De cijfers behoeven geen toelichting. Het is aan de geïnteresseerde lezer om de uitkomsten te beoordelen. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de betekenis van deze resultaten in rechtswetenschappelijke context.

5.5.2 De cijfers

Elke tabel kan als volgt worden gelezen. Links in de eerste kolom van de tabel wordt begonnen met het aangeven van de vier onderscheiden MethChoice-scores. Vanaf de tweede kolom (in het midden van de tabel) staan de scores in cijfers (afgerond op twee cijfers achter de komma) die betrekking hebben op de titel van de kolom en het desbetreffende profielkenmerk en uiterst rechts staan steeds ter vergelijking de gemiddelde totaalscores weergegeven.

Tabel 5.4 MethChoice scores naar kennisgebied

	kennisgebied					Totaal
	Privaatrecht	Staats- en best.recht	Strafrecht	Intern. en europ. recht	Recht en res.	
P-score	5.80	6.87	5.81	6.08	6.33	6.10
B-score	2.33	2.12	2.83	3.01	4.37	2.95
M-score	3.33	3.21	3.44	3.17	5.07	3.64
MethChoice-score	3.82	4.06	4.03	4.09	5.26	4.23

Tabel 5.5 MethChoice scores naar juridische aard

	Juridische aard				Totaal
	Materieel	Niet-materieel	Formeel	Niet-formeel	
P-score	5.80	6.87	6.14	6.07	6.10
B-score	2.33	2.12	2.95	2.96	2.95
M-score	3.33	3.21	3.31	3.90	3.64
MethChoice-score	3.82	4.06	4.13	4.31	4.23

De reden waarom 4 categorieën zijn gemaakt is dat mengvormen mogelijk zijn. Zo zijn er materieelrechtelijke proefschriften met ook formele componenten en formeelrechtelijke proefschriften met ook materieelrechtelijke componenten.

Tabel 5.6 MethChoice scores naar methodologische aard

	Methodologische aard			Totaal
	Klassiek-juridisch	Empirisch		
P-score	5.71	6.77		6.10
B-score	2.47	3.79		2.95
M-score	3.00	4.76		3.64
MethChoice-score	4.73	5.11		4.23

Tabel 5.7 MethChoice scores naar taal

	Taal		Totaal
	Nederlands	Engels	
P-score	6.08	6.14	6.10
B-score	2.96	2.94	2.95
M-score	3.63	3.68	3.64
MethChoice-score	4.22	4.25	4.23

Tabel 5.8 MethChoice scores naar geslacht

	Geslacht		
	Vrouw	Man	Totaal
P-score	5.95	6.23	6.10
B-score	3.34	2.61	2.95
M-score	3.64	3.65	3.64
MethChoice-score	4.31	4.16	4.23

5.5.3 De samenhangen

De analyses worden afgesloten met een overzicht van de significante verbanden tussen de Methchoice-scores en de profielkenmerken. Op dezelfde manier als in de voorgaande paragrafen worden hieronder de samenhangen gepresenteerd. Aan het einde van de paragraaf wordt in tabel 5.9 een samenvattend overzicht gegeven.

Er zijn geen significante verbanden gevonden tussen samengevoegde verantwoordingselementen in MethChoice-verband (P, B, M en Totaal) met de juridische aard van proefschriften noch met de taal waarin het manuscript is geschreven.

5.5.3.1 Samenhangen tussen profielkenmerken en P-scores

Methodologische aard – P-score

Uit de analyses blijkt dat de uitspraak gerechtvaardigd is, dat in juridische proefschriften met een empirische component de probleemstelling significant beter verantwoord wordt dan in klassiek-juridische studies. De verantwoording van de probleemstelling kan voor 6% verklaard worden door verschillen in methodologische aard tussen proefschriften.

Aandeel methodologie – P-score

Een andere significante samenhang die – met een betrouwbaarheid van > 99% – aangetroffen is, betreft het verband tussen het relatieve aantal pagina's methodologie in een proefschrift met de verantwoording van de probleemstelling. Hoe groter het aandeel methodologie in een studie des te beter ook de verantwoording van de probleemstelling, uitgedrukt in een P-score. Het aandeel methodologie verklaart voor 11% de mate waarin de probleemstelling wordt verantwoord.

5.5.3.2 Samenhangen tussen profielkenmerken en B-scores

Disciplinaire herkomst – B-score

De verantwoording van bronnen als geheel hangt significant samen (betrouwbaarheid > 99%) met de disciplinaire herkomst. In "Recht en ..." -proefschriften worden de bronnen significant beter verantwoord dan in de andere kennisgebieden. "Strafrecht" en "Internationaal en Europeesrechtelijke" studies doen

het daarbinnen dan weer iets beter dan de proefschriften afkomstig uit “Privaatrechtelijke” en “Staats- en bestuursrechtelijke” richting. De verantwoording van bronnen wordt voor bijna 20% verklaard door het kennisgebied, meer in het bijzonder door het verschil tussen proefschriften afkomstig uit “Recht en ...” versus de rest.

Methodologische aard – B-score

De totale score voor de verantwoording van bronnen in juridische proefschriften hangt ook samen met de methodologische aard ervan. In proefschriften van klassiek-juridische aard worden de bronnen significant slechter verantwoord dan in proefschriften uit de empirische lijn. De B-score wordt voor ca. 12,5 % verklaard door de methodologische aard van juridische proefschriften.

Geslacht – B-score

Vrouwen exposeren hun bronnen iets beter dan mannen, zo blijkt uit een significant verband (met een betrouwbaarheid > 94%) tussen de verantwoording van bronnen en de sexe van de auteur. Het verband is niet sterk; het betreffende profielkenmerk verklaart minder dan 5% van de B-score.

5.5.3.3 Samenhangen tussen profielkenmerken en M-scores

Disciplinaire herkomst – M-score

Met een betrouwbaarheid van > 99% kan worden geconstateerd dat er een significante samenhang bestaat tussen de verantwoording van methoden en de disciplinaire afkomst. De verschillen tussen de disciplines worden veroorzaakt door een significant betere expositie van de verantwoording van methoden als geheel door rechtswetenschappers uit de “Recht en ...”- discipline dan hun collega’s in andere gebieden. De M-score wordt voor ruim 10% verklaard door de mate waarin onderzoekers in juridische proefschriften hun gebruikte methoden verantwoorden.

Methodologische aard – M-score

Met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid van 99% is er een significante samenhang tussen de verantwoording van methoden in juridische proefschriften met de methodologische aard. Het verschil tussen proefschriften met een louter klassiek-juridisch profiel en de proefschriften die empirische methoden bevatten, dient gezocht te worden in een significant betere expositie van de verantwoording van methoden in proefschriften uit de empirische lijn. De M-score wordt voor 15% verklaard door de verschillen in het methodologisch profiel van juridische proefschriften.

Aandeel methodologie in boeken – M-score

Ook het relatieve aandeel methodologische verantwoording in de proefschriften en de expositie van de verantwoording van methoden correleren (met een betrouwbaarheid > 99%) significant met elkaar. Hoe hoger het aandeel methodologie in een dissertatie is, des te beter de M-score. Het verband is behoorlijk sterk. Het relatieve aantal pagina’s dat aan methodologie wordt besteed, ver-

klaart 22% van de expositie van de in juridische proefschriften verantwoorde methoden.

5.5.3.4 Samenhangen tussen profielkenmerken en T-scores

Disciplinaire herkomst – T-score

Met een betrouwbaarheid van > 99% kan worden geconstateerd dat er een betekenisvol en redelijk sterk verband bestaat tussen de verantwoording van de drie methodologische dimensies tezamen en de disciplinaire afkomst. De verschillen tussen de disciplines worden veroorzaakt door een significant betere expositie van de verantwoording van de probleemstelling, bronnen en methoden tezamen in proefschriften uit de “Recht en ...”-discipline dan hun collega’s in andere gebieden. De Totaal-score wordt voor ruim 12,7% verklaard door de mate waarin onderzoekers in juridische proefschriften hun methodologische keuzes verantwoordden.

Methodologische aard – T-score

Ook met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid van 99% hangt de geëxposeerde verantwoording van de gezamenlijke drie methodologische dimensies samen met de methodologische aard van het proefschrift. Het verschil tussen proefschriften met een louter klassiek-juridisch profiel en de proefschriften die empirische methoden bevatten, moet evenals bij de andere MethChoice-scores gezocht worden in een significant betere expositie van de verantwoording van de Totaal-score in proefschriften uit de empirische lijn. De Totale MethChoice-score wordt voor 24% verklaard door de verschillen in de methodologische aard van juridische proefschriften.

Aandeel methodologie in boeken – T-score

Tenslotte correleren het relatieve aandeel methodologische verantwoording in proefschriften en de expositie van verantwoording van methodologische keuzes (met een betrouwbaarheid > 99%) significant met elkaar. Hoe hoger het aandeel methodologie in een dissertatie is des te beter worden in het onderzoek de methodologische keuzes tezamen verantwoord. Het verband is ook behoorlijk sterk. Het relatieve aantal pagina’s dat aan methodologie wordt besteed, verklaart 23% van de expositie van de in juridische proefschriften verantwoorde probleemstelling, bronnen en methoden tezamen.

In onderstaande overzichtstabel worden de betekenisvolle verbanden tussen de MethChoice-scores en de profielkenmerken samengevat.

Tabel 5.9 Significante samenhangen van MethChoice-scores enerzijds en profielkenmerken anderzijds

	Mean	Kenmisgebied	Juridische aard	Methodologische aard	Aandeel methodologie	Taal boek	Geslacht auteur
<i>Probleemstelling (P-score)</i>	6,10			✓	✓		
<i>Bronnen (B-score)</i>	2,95	✓		✓			✓
<i>Methoden (M-score)</i>	3,64	✓		✓	✓		
<i>Totaal (Eindscore)</i>	4,23	✓		✓	✓		

✓ = significante samenhang (tienpuntschaal)

6 De betekenis van de resultaten

6.1 Inleiding

Na de onderzoeksresultaten te hebben geanalyseerd, is het in hoofdstuk 1 geformuleerde vermoeden dat de expositie van methodologische keuzes in juridische proefschriften in het algemeen zwak is ontwikkeld moeilijk te weerspreken. Interessant is de vraag naar de verklaring. Een deel van de resultaten is toe te schrijven aan achtergrondkenmerken van het proefschrift, zoals kennisgebied en methodologische aard. Het lijkt voor de hand te liggen dat er andere, diepere oorzaken te noemen zijn, die aan de gepresenteerde cijfers ten grondslag kunnen liggen (zie 6.4 t/m 6.7). Naast het zoeken naar verklaringen rijst de vraag naar de interpretatie van de resultaten. Hoe zouden de resultaten van dit onderzoek geduid kunnen worden? Wat betekent het voor de rechtswetenschap wanneer de MethChoice-scores laag uitvallen? Vanuit het in het tweede hoofdstuk gepresenteerde perspectief van verantwoording en controleerbaarheid van wetenschappelijk onderzoek zijn de aangetroffen resultaten ondermaats. Wellicht dat vanuit andere perspectieven relativerende conclusies meer voor de hand liggen. In 6.2 wordt aan de hand van de bevindingen van *experts* betekenis gegeven aan de resultaten. Ook de conclusies in hoofdstuk 7 geven aan hoe de resultaten geduid kunnen worden.

In dit hoofdstuk wordt uitgegaan van de aard van de rechtswetenschap en dientengevolge van het feit dat juridische vragen door rechtswetenschappers worden opgelost en niet door onderzoekers uit andere disciplines met hun eigen rolopvattingen en theoretische kaders. Dit onderzoek beoogt dan ook niet de eigen aard van juridische discipline te veranderen. Ook wordt – het zij hier nog eens herhaald – uitdrukkelijk geen oordeel uitgesproken over de kwaliteit van het juridische onderzoek zelf. Dit onderzoek wil primair laten zien wat er in die 90 proefschriften gebeurt op het vlak van de methodologische verantwoording van keuzen. Met behulp van experts worden de resultaten geïnterpreteerd. Het doel hiervan is nog meer vragen oproepen en discussies ontlokken, een uitnodiging aan het forum om het debat over de methodologie van rechtswetenschap binnen de discipline verder te verbreden, te verdiepen en te continueren.

De derde paragraaf van dit hoofdstuk geeft in een vijftal vignetten evenzoveel profielen weer van de wijze waarop vijf rechtswetenschappers onderzoek doen. Op zijn minst zijn er interessante verschillen zichtbaar gemaakt. Aanleiding om deze vignetten te maken, is de tijdens de expertmeeting naar voren gebrachte term “olifantenpaden” als de voor een iedere juridisch onderzoeker bekende weg bij het doen van onderzoek. Een klein experiment is gedaan met het verzoek om “de vraag naar de voor hen bekende weg” uit te willen schrijven. 6.3 vormt een eerste aanzet voor het zoeken naar een diepere oorzaak van de gepresenteerde resultaten.

In 6.4 tot en met 6.7 wordt aan de hand van vier denkrichtingen geprobeerd verklaringen te zoeken voor de wijze waarop rechtswetenschappers wetenschap beoefenen en hun onderzoek methodologisch verantwoorden. Historisch onderzoek, recente literatuur uit het methodendebat van de rechtsgeleerde vakgenoten, de expertmeeting, de vignetten en de in hoofdstuk 5 weergegeven significante samenhangen uit het onderzoek vormen het referentiekader voor de hier gegeven denkrichtingen.

6.2 De expertmeeting

In deze paragraaf wordt verslag gedaan van de bevindingen van de experts van de belangrijkste in het vorige hoofdstuk gerapporteerde analyses en resultaten (zie ook bijlage 3). Het instrument is tijdens de bijeenkomst nader uiteengezet. Opmerkingen die tijdens de bijeenkomst zijn gemaakt ter verduidelijking van begrippen (zoals toetsingskader, externe rechtsvergelijking, empirisch onderzoek en bronnengebruik) hebben geleid tot aanpassingen in de tekst van deze studie (met name in hoofdstuk 2). De paragraaf wordt afgesloten met opmerkingen die te maken hebben met de werking van het instrument en de waarde ervan voor de onderzoekspraktijk.

Aan de hand van de belangrijkste onderzoeksresultaten heeft de groep deskundigen (zie hoofdstuk 3 voor de samenstelling) zich voorbereid op de discussie. Aan de experts werden drie vragen voorgelegd.

De eerste twee vloeien voort uit een tweetal hoofdlijnen die uit de resultaten kunnen worden afgeleid. Ten eerste: er zijn significante verschillen tussen kennisgebieden, met name tussen “Recht en ...” en de andere vakgebieden en ten tweede: er zijn significante verschillen tussen klassiek-juridisch en empirisch onderzoek. Beide hoofdlijnen hebben tot de twee volgende vragen aan de expertgroep geleid:

- 1) Hoe kunnen de gevonden verschillen *tussen* kennisgebieden onderling worden verklaard?
- 2) Hoe kunnen de gevonden verschillen *binnen* de kennisgebieden worden verklaard?

De derde vraag is het meest cruciaal voor de aanvaardbaarheid van het instrument:

- 3) Hoe waardeert u het belang van de verantwoording van methodologische keuzes in juridisch onderzoek?

Deze vraag hangt samen met vragen als “Wanneer algemeen-methodologische criteria als zichtbaarheid en controleerbaarheid toegepast worden op rechtswetenschappelijk onderzoek, wat kan daar dan uit worden afgeleid?” “Is dit wel een goede manier om naar rechtswetenschappelijk onderzoek te kijken?” “Onttrekt juridisch onderzoek zich misschien wel aan deze algemene onderzoekseisen?” En zo ja, waarom dan? En zo nee, moeten juristen hun keuzes dan ook *expliciet* verantwoorden?

6.2.1 Verschil tussen kennisgebieden

Het gaat er in deze paragraaf om te verklaren waarom bijvoorbeeld “Privaatrechtelijke” proefschriften verschillen van “Strafrechtelijke” of waarom prof-

schriften uit het kennisgebied, “Recht en ...” verschillen van de overige kennisgebieden. Dat is wat bedoeld wordt met: “*tussen*”.

6.2.1.1 *Ten aanzien van gebruikte bronnen*

Het is lastig gebleken om ten aanzien van het bronnengebruik en de verantwoording ervan verschillen tussen vakgebieden te verklaren. Zo het is bijvoorbeeld moeilijk te verklaren waarom in het kennisgebied “Internationaal en Europees recht” meer gebruik wordt gemaakt van niet-doctrinaire bronnen dan in de andere klassieke kennisgebieden. Het zou kunnen liggen aan de definiëring van bepaalde documenten die wellicht onder wetgeving (doctrinair) zouden kunnen vallen, zoals soft law.

6.2.1.2 *Ten aanzien van gehanteerde methoden*

Het verschil tussen “Recht en ...” aan de ene kant en de overige gebieden aan de andere is voor de hand liggend. De aard van nieuwe onderzoeksterreinen op het snijvlak tussen recht met andere disciplines vraagt om meer methodologische uitleg, op alledrie de niveaus: probleemstelling, bronnen en methoden. Nieuwe vakgebieden zoeken zelf nog naar methodologische oplossingen en werken die expliciet uit. Methodologie is dan ook vaker zelf voorwerp van onderzoek. Hoe ouder de discipline is, des te minder het nodig lijkt te zijn om over methodologische keuzes uitleg te geven. Die keuzes zijn allemaal uitgekristalliseerd en worden bij de leden van het forum bekend verondersteld. Het is vragen naar de bekende weg. Klassiek-juridisch onderzoek heeft zijn eigen methode, die al sinds jaar en dag vervlochten is met het vak en waarover binnen de discipline weinig controverses bestaan. Het doen van onderzoek naar wetgeving, rechtspraak en doctrine is een vast gegeven. Daarmee zijn de bronnen en de methoden aangegeven, zeker als binnen het kennisgebied ook duidelijk is van welke literatuur, jurisprudentie en wetgeving gebruik is gemaakt. Het juridische vak wordt bepaald door de omgang met bronnen. Juristen worden erin opgeleid, ze raken er vanaf het eerste jaar in de opleiding in thuis, passen het toe zonder zich af te vragen of datgene wat ze doen methodologische verantwoord moet worden. Ze doen het gewoon. Het onderscheid tussen juristen wordt niet bepaald door de methodologie maar door het onderscheidingsvermogen dat zij zichzelf eigen maken vanuit de kennis en ervaring met de dogmatiek in wisselwerking met de maatschappelijk werkelijkheid, door de kunst van het argumenteren en door uiteindelijk die oplossing aan te dragen die maatschappelijk aanvaard wordt in het licht van de rechtvaardigheid en de haalbaarheid.

Met het voornoemde kan in elk geval voor een deel verklaard worden dat onderzoekers meer gaan verantwoorden zodra zij meer gaan afwijken van wat gebruikelijk is binnen het vakgebied. Dit is zichtbaar het geval in de proefschriften van de vier meer klassieke gebieden zowel ten aanzien van de bronnen als de methoden, zij het dat de MethChoice-scores (zie het vorige hoofdstuk) op alle onderdelen nog steeds relatief laag zijn. Dat verklaart ook dat er in “Recht en ...” meer verantwoord wordt omdat in dat cluster proefschriften meer niet-doctrinaire bronnen en andere methoden, vooral empirische, worden gekozen. Andere disciplines verantwoorden hun methodologie omdat ze daarin worden opgeleid. Bovendien hebben onderzoekers op het snijvlak van disciplines te ma-

ken met een breder forum van vakgenoten waardoor ze genoodzaakt worden beter uit te leggen, omdat ze niet mogen veronderstellen dat bij andere wetenschappers die methodologische kennis aanwezig is om het onderzoek te kunnen beoordelen. Aanvaarding van onderzoeksresultaten is alleen mogelijk wanneer de communicatie tussen de wetenschappers is gegarandeerd. Dat gebeurt onder meer door het inzichtelijk maken van de stappen die in het onderzoek zijn gezet.

6.2.1.3 *Ten aanzien van de facultaire herkomst*

Een andere mogelijk oorzaak voor de gevonden verschillen tussen kennisgebieden zou gezocht kunnen worden in de facultaire afkomst van proefschriften. Er is een duidelijk verschil in onderzoekscultuur tussen faculteiten en binnen faculteiten ook nog tussen vakgebieden. Zo moeten de staats- en bestuursrechtelijke promovendi in Utrecht verplicht het vak methodologie bij het IVLOS volgen en moeten zij een toetsingskader in het proefschrift opnemen. In Leiden speelt binnen het privaatrecht het fenomeen toetsingskader niet bewust een rol terwijl de MethChoice scores over de hele linie niet veel verschillen ten opzichte van de zusterfaculteiten. Promovendi-opleidingen en onderzoeksmastertrajecten kunnen de mate waarin methodologie een rol speelt bij het onderzoek beïnvloeden. Een met dit culturele aspect samenhangende factor is de begeleiding van promovendi. De mate waarin begeleiders de loop en inhoud van het onderzoek mede bepalen kan ook zeer verschillen per faculteit en vakgebied. De kwaliteit van proefschriften kan voor een groot deel verklaard worden door begeleidingsaspecten, zo blijkt uit onderzoek.¹ Methodologische aandacht is daar slechts een onderdeel van.

6.2.2 *Verschillen binnen de kennisgebieden*

In deze paragraaf gaat het om de vraag waarom bijvoorbeeld de privaatrechtelijke proefschriften onderling verschillen. Een concreet voorbeeld is de vraag waarom niet alle privaatrechtelijke proefschriften aan rechtsvergelijking doen. Dat is wat bedoeld wordt met: “binnen”.

6.2.2.1 *Ten aanzien van gebruikte bronnen*

De verantwoording van bronnen houdt niet over. Vooral de informatie over selectie, uitleg en verantwoording van doctrinaire bronnen levert lage scores op. Wat betekent dat?

Het gebruik van doctrinaire bronnen (literatuur, jurisprudentie en wetgeving) en de uitleg ervan ligt voor de hand bij klassiek-dogmatisch onderzoek. Verantwoording van bronnen in dit onderzoek is vaak vragen naar de bekende weg. Als duidelijk is welke arresten van toepassing zijn op een onderwerp, dan is verantwoording overbodig.² Binnen de eigen vakgebieden weten de collega-vakgenoten om welke bronnen het gaat. Uitleg lijkt overbodig. In dit verband

¹ Oost & Sonneveld 2004-2006.

² Er is vertrouwen in de selectie die vooraf wordt gemaakt door bijvoorbeeld de NJ bij gepubliceerde arresten; als er van wordt afgeweken dan ligt nadere verantwoording wel voor de hand.

wordt door één van de experts de term “olifantenpaden” gebruikt (zie voetnoot 6). De expertgroep is op dit onderdeel verdeeld. Er zijn twee standpunten verdedigd:

- 1) Binnen het eigen vakgebied is geen behoefte aan verantwoording van voor de hand liggende bronnen;
- 2) Bronnen worden te vaak eenzijdig gebruikt; er wordt te veel “geshopt”. Motivering voor het verwerpen van een ander standpunt vergt een nadere motivering van bronnen om te laten zien dat de bronnen niet alleen in het eigen voordeel zijn gebruikt.³

Een verklaring voor het feit dat de verantwoording van keuzes omtrent bronnengebruik weinig ontwikkeld is, kan ook gezocht worden in de indruk die proefschriften wekken ten aanzien van de door onderzoekers na te streven volledigheid. Impliciet wordt verondersteld dat alles op het onderzochte thema is onderzocht en dat de onderzoeker alle doctrinaire bronnen op dat thema ook onderzoekt.

6.2.2.2 *Verschillen ten aanzien van het aandeel rechtsvergelijking in proefschriften*

Het is moeilijk te zeggen waarom privaatrecht bijvoorbeeld relatief minder aan rechtsvergelijking doet dan de andere vier onderzochte kennisgebieden. Volgens de privaatrechtelijke expert is er binnen Privaatrechtelijke proefschriften eigenlijk altijd wel sprake van rechtsvergelijking. Er wordt gesuggereerd om op dit punt nader onderzoek te doen. De definitiekwestie ten aanzien van het begrip rechtsvergelijking zou hierbij een rol kunnen spelen. Na de expertmeeting zijn alle privaatrechtelijke proefschriften opnieuw onderzocht op het onderdeel rechtsvergelijking. Uit een nadere analyse is gebleken dat uitgaande van de in dit proefschrift gehanteerde definitie in één van de acht gevallen anders gescoord had kunnen worden. In dat boek werd de rechtsvergelijking wel aangekondigd maar niet uitgebreid gemotiveerd, noch methodologisch uiteengezet. In sommige boeken moest diep gegraven worden om toch sporen te vinden van rechtsvergelijking. In een tweetal gevallen werd expliciet gemeld dat er geen sprake was van rechtsvergelijking terwijl uit een diepteanalyse bleek dat de onderzoeker toch gebruik had gemaakt van rechtsvergelijking.

- Uit het onderzoek blijkt dat onderzoekers uit het kennisgebied “Staats- en bestuursrecht” relatief vaak gebruik maken van rechtsvergelijking. De experts vermoeden dat dit samenhangt met cultuurhistorische factoren binnen het vakgebied. Het vakgebied is tot voor kort zeer nationaalrechtelijk van aard geweest en is nu aan een soort inhaalmanoeuvre begonnen.
- Een mogelijke verklaring waarom “Strafrecht” relatief weinig rechtsvergelijkende proefschriften kent is gelegen in het feit dat veel proefschriften binnen dit kennisgebied formeel, procesrechtelijk van aard zijn en dat rechtsvergelijking en procesrecht minder goed samen gaan. Bij formeelrechtelijke vraagstukken moet dikwijls het hele systeem worden bestudeerd, wat in rechtsvergelijkende zin vaak niet haalbaar is.

³ Is tevens verwoord in Van Gestel e.a 2007.

6.2.2.3 *Ten aanzien van gebruikte methoden*

Ofschoon uit het onderzoek blijkt dat er in rechtswetenschappelijke proefschriften veelvuldig gebruik wordt gemaakt van een toetsingskader, en dat dit ook niet ter discussie stond tijdens de expertmeeting, is dit onderdeel van het instrument veruit het meest complex vergeleken met bronnen en rechtsvergelijking. Het gebruik van een toetsingskader is ook niet betrouwbaar gemeten tijdens het vooronderzoek (zie 4.4.2). De verantwoording ervan bleek overigens weer wel betrouwbaar te kunnen worden gemeten.

Ook bij dit onderdeel zijn de experts meer geneigd aan te nemen dat naarmate meer wordt afgeweken van wat gebruikelijk is binnen het vakgebied er meer noodzaak is tot verantwoording. Als het bestaande systeem als toetsingskader wordt gebruikt, lijkt verantwoording minder nodig dan naarmate er meer van wordt afgeweken. Wel dient te worden uitgelegd wat toegevoegd wordt aan de *state of the art*.

De experts zien anderzijds in dat het toetsingskader een belangrijk instrument kan zijn mits heel duidelijk gemaakt wordt wat er in het specifieke onderzoek onder wordt verstaan. Een duidelijk toetsingskader zou relevant kunnen zijn omdat het in feite een methodische verantwoording omvat. Het kader geeft aan welke methoden nodig zijn en voor welke bronnen men kiest.

Andere verschillen:

- Binnen het Staats- en bestuursrecht is het relatief grote gebruik van de nieuwe Algemene wet bestuursrecht er wellicht de oorzaak van dat de proefschriften meer formeelrechtelijk van aard zijn.
- Een mogelijke oorzaak voor de verschillen in de mate van methodologische uitleg in proefschriften, los van verschillen tussen en binnen kennisgebieden, zou kunnen liggen in het eenvoudige feit dat het desbetreffende promotieproject bij NWO is ingediend. De projecten die door NWO zijn beoordeeld c.q. gefinancierd bevatten doorgaans meer informatie over methodologische keuzes omdat de beoordelingscriteria daar meer expliciet aandacht voor vragen. De in de projectbeschrijving uitgewerkte methodologische verantwoording wordt dan makkelijker ook in een apart methodologische paragraaf in het boek opgenomen.

6.2.3 *Belang zichtbaarheid methodologische keuzes in juridisch onderzoek*

6.2.3.1 *Ten aanzien van het gebruik van bronnen*

Juist vanwege de grote toename van het aantal bronnen, het gebruik van elektronische zoekmachines, databanken en internet en het gebruik van meerdere methodes in hetzelfde onderzoek lijkt een verhoogde aandacht voor selectie en verantwoording van bronnen gerechtvaardigd. De experts vinden bronnenverantwoording bij klassiek-juridisch onderzoek in ieder geval van belang wanneer:

- wordt afgeweken van de zogenaamde “olifantenpaden”, bijvoorbeeld wanneer sprake is van multi- of interdisciplinair onderzoek;
- in geval van klassiek-juridisch onderzoek gebruik wordt gemaakt van niet voor de handliggende, niet gepubliceerde jurisprudentie of wanneer in het

- onderzoek een exclusieve rol is weggelegd voor jurisprudentie tegenover andere bronnen;⁴
- buitenlandse bronnen worden gebruikt. Dan is extra aandacht voor verantwoording noodzakelijk, zeker wanneer de gebruikte bronnen afwijken van de binnen het vakgebied gebaande paden (onderzoek naar voor het vakgebied minder voor de hand liggende rechtsstelsels bijvoorbeeld). Dit punt werd mede in verband gebracht met het volgende punt, rechtsvergelijking. Naarmate het forum breder en het onderwerp meer internationaal is, is een nadere explicitering van bronnenselectie en verantwoording des te noodzakelijker.

Binnen de experts is er ook een groep die ervoor pleit dat onderzoekers altijd (dus ook bij klassiek-juridisch onderzoek) verantwoord worden waarop zij bronnen selecteren en waarom. Zonder verantwoording is de reproductie van bronnen moeilijk controleerbaar en kan niet worden vastgesteld of het misschien wenselijk is om andere bronnen te raadplegen die uitgaan van een tegengestelde visie op de verdedigde theorie. Bovendien blijft het moeilijk om zonder uitleg en verantwoording van bronnen het onderzoek te ontsluiten voor andere wetenschappers buiten het eigen vakgebied.

6.2.3.2 *Ten aanzien van de methode van rechtsvergelijking en verantwoording.*

Onderzoekers die rechtsvergelijkend onderzoek doen leggen nog wel uit waarom zij dat doen en in welke landen. Volgens veel experts is dit te danken aan de (verplichte) cursussen rechtsvergelijking tijdens de promotieopleiding. Ten aanzien van de daarbij toe te passen methoden en het te verantwoorden buitenlands bronnengebruik blijven de MethChoice scores laag. Hier wordt veel minder aandacht aan besteed, ook in de literatuur.

Rechtsvergelijking moet ook gewoon gedaan worden zonder veel uitleg hoe, aldus de meeste experts. Het moet wel volgens de regels van de kunst gebeuren. Na een discussie wordt geconcludeerd dat het sterk afhangt van het doel van rechtsvergelijking. De onderzoeker moet duidelijk maken dat hij rechtsvergelijking gebruikt en waarom. Met die informatie wordt duidelijk in welke mate de methode van rechtsvergelijking moet worden verantwoord. Gaat het om systematische rechtsvergelijking of gaat het om wat ideeën te verzamelen, inspiratie op te doen? Wanneer het echt gaat om systematisch vergelijkend onderzoek, wordt gepleit voor een methodologische verantwoording wanneer die afwijkt van de binnen het vakgebied gangbare keuzes met betrekking tot gehanteerde methoden, landenverantwoording en verantwoording van buitenlandse bronnen. Bij die methodologische verantwoording van rechtsvergelijking zou het moeten gaan om de navolgbaarheid van ongebruikelijke stappen.

6.2.3.3 *Ten aanzien van methodologische keuzes*

In het boek (het proefschrift) laat de onderzoeker zien dat hij de kunst van het vak verstaat. Het verantwoorden van methodologische keuzes is op zichzelf niet

⁴ Op het methodologiecongres in Antwerpen (maart 2007) heeft M. van Hoecke verklaard dat meer dan 90% van de jurisprudentie niet wordt gepubliceerd.

verkeerd, maar het is niet meer nodig als de resultaten door het forum op hun merites kunnen worden beoordeeld en aanvaard worden als een mogelijke oplossing. Het forum ziet aan het resultaat of de methoden volgens de regels der kunst zijn toegepast. Er is een spanningsveld tussen het geven van een overload aan methodologische informatie en de eis om het onderzoek te verantwoorden. Het is niet een kwestie van tegen methoden te zijn, het is ook een esthetische kwestie. Het uitgebreid ingaan op de methodologische uitleg en verantwoording is te vergelijken met het handhaven van de steigers na de verbouwing of nieuwbouw van een huis.⁵ De steigers worden na de bouw weggehaald en dan staat er een mooi gebouw. Zo dient het ook te gaan met de verantwoording van methodologische keuzes. Ze moeten er wel zijn, maar hoeven niet allemaal gerapporteerd te worden: het leidt tot dikke onleesbare onderzoeksverslagen. De experts zien dat er een evenwicht gezocht moet worden in het weghalen van alle steigers tegenover het laten staan ervan.

De experts zijn het in het algemeen met elkaar eens dat onderzoekers wel moeten verantwoorden wat zij aan de bestaande kennis willen toevoegen. De rol van de probleemstelling is in dat kader van groot belang.

6.2.4 Toegevoegde waarde MethChoice LR: conclusies expertmeeting

1) De experts zijn van mening dat het hier ontwikkelde analyse-instrument MethChoice LR de kans vergroot op een kwalitatief beter proefschrift. Het instrument gebruiken betekent nog niet dat op alle onderdelen in het boek een uitgewerkte verantwoording moet volgen. In die zin kan het instrument als een methodologische “steiger” worden gezien met behulp waarvan promovendi hun onderzoek voorbereiden, stapsgewijs vervolgen en uitvoeren. Dit kader biedt meer houvast tijdens het onderzoek maar maakt van de onderzoekers zelf geen betere onderzoekers.

2) MethChoice LR is niet in te kaderen in de door de Commissies Stolker en Smits opgestelde protocollen ter beoordeling van het onderzoek. Dit analyse-instrument bevat formele criteria in tegenstelling tot de materiële normen die beide commissies gesteld hebben.

De formele criteria helpen bij het bereiken van een zekere grondigheid, maar kwaliteit en grondigheid gaan niet altijd samen. Creativiteit en taalgebruik kunnen er niet mee worden beoordeeld. Dit instrument dient om onderzoekskeuzes en de verantwoording ervan zichtbaar te maken waardoor onderzoeksmethoden transparant, expliciet en controleerbaar worden gemaakt. Dit zijn prealabele voorwaarden die voorafgaan aan de inhoudelijke kwaliteitsbeoordeling. Uit het onderzoek blijkt dat in juridische proefschriften de zichtbaarheid van methodologische onderzoekskeuzes vooral impliciet aanwezig is. Met behulp van MethChoice kan men laten zien of en in hoeverre iemand zijn keuzes zichtbaar maakt. Het zichtbaar maken helpt bij het beoordelen van onderzoekskeuzes.

⁵ Nieuwenhuis 2007.

3) Ten aanzien van de waardering van de verschillende onderdelen van MethChoice *LR* als toetsingskader is er consensus over het belang van de centrale onderzoeksvraag.

Op een schaal van één tot vijf wordt aan de probleemstelling en de daaraan gekoppelde verantwoordingselementen een vijf toegekend. Wat betreft het hebben van deelvragen zijn de experts verdeeld. Het gemiddelde cijfer ligt tussen de twee en de vier. Als een inhoudsopgave duidelijk is, kan dat voor sommigen genoeg zijn. Anderen vinden de deelvragen toch noodzakelijk om te zien op welke manier en hoe goed de centrale onderzoeksvraag kan worden beantwoord. Ten aanzien van de verantwoording van rechtsvergelijking zijn de experts verdeeld. Het doel van rechtsvergelijking is hier bepalend. Een systematische vergelijkende studie verdient nadere verantwoording, zeker ten aanzien van het gebruik van bronnen. Verantwoording is vooral belangrijk wanneer afgeweken wordt van de binnen het vakgebied bekende onderzoeksmatige wegen. Ook hier varieert het cijfer van 2 tot 4. Afhankelijk van het doel van het onderzoek is het hebben van een toetsingskader belangrijk. Hierover bestaat consensus. Er bestaat nog wel een meningsverschil over de vraag of het hebben van een toetsingskader verplicht moet worden gesteld. Het onderwerp krijgt een 4. Meer methoden maakt niet beter. Onderzoekers moeten vooral aangeven waartoe zij methoden gebruiken. Hierover bestaat consensus. Er bestaat ten slotte consensus over de aansluiting van vraag en antwoord. Het onderzoek leeft pas echt als de resultaten ervan ook duidelijke uitkomsten zijn in het licht van de gestelde vraag.

Samenvattende einduitspraken expertmeeting:

MethChoice *LR* is geen instrument om de creativiteit, schrijfstijl en de inhoudelijke kwaliteit van onderzoek te beoordelen.

Het toetsingskader en analyse-instrument MethChoice *LR* is een bruikbaar instrument voor onderzoekers als houvast bij het maken van belangrijke keuzes in het onderzoek. De huidige variëteit in onderzoek, de complexe vraagstukken waarvoor in toenemende mate grensoverschrijdend onderzoek (in multi- en interdisciplinair maar ook in internationaal opzicht) nodig is, vragen om meer transparantie en explicitering van methodologische keuzes in het onderzoek. MethChoice *LR* kan onderzoekers, begeleiders en beoordelaars helpen om zich bewust te zijn van onderzoekskeuzes gedurende het proces van onderzoek.

De mate waarin die methodologische verantwoording binnen de rapportage terug moet komen wordt vooral ingegeven door de inhoud van het juridische onderzoek. Wanneer "olifantenpaden" worden verlaten en naarmate het onderzoek minder klassiek juridisch van aard is, hebben onderzoekers in methodologische zin meer uit te leggen en te verantwoorden.

6.3 Vignetten

Het reeds vaker in dit proefschrift voorkomende begrip “olifantenpad” is ontleend aan één van de deelnemers aan voornoemde *expertmeeting*.⁶ Wat is een “olifantenpad” in de rechtswetenschap? Voor de deskundigen tijdens de meeting is het in elk geval een onderzoekstraject waarin de klassiek-juridische methoden worden toegepast en waarover geen verantwoording meer wordt afgelegd. Het betreft een soort methodologische conventie binnen de rechtswetenschap die voor elke rechtswetenschapper duidelijk is. Als dat zo is, dan kan een deel van de onderzoeksresultaten verklaard worden en kan ook deze paragraaf worden gezien als een denkrichting voor het vinden van dieper liggende oorzaken van de gevonden resultaten. In het kader van dit onderzoek is onmiddellijk de vraag gerezen: “Geven “olifantenpaden” daadwerkelijk op ondubbelzinnige wijze richting aan het juridische onderzoek?” en “Is de conclusie van de experts gerechtvaardigd dat informatie over deze methoden niet controleerbaar, expliciet hoeft te worden neergeschreven?” Deze vraag vergt een onderzoek op zichzelf en zal in een vervolgpublishatie worden beantwoord (zie ook de agenda voor vervolgonderzoek in hoofdstuk 7). Een eerste rudimentaire oriëntatie op dit vraagstuk is in kaart gebracht door aan vijf onderzoekers (één uit elk kennisgebied) uit eigen faculteit te vragen wat zij doen als zij onderzoek doen. Geven de antwoorden dan aanleiding tot herkenning van het “olifantenpad”? Aan de hand van onderstaande vijf vignetten kan elke lezer zien dat er overeenkomsten zijn, maar ook verschillen. Er is zoveel mogelijk vastgehouden aan de oorspronkelijke tekst om interpretatiefouten te voorkomen.

I Eerste vignet: het onderzoeksperspectief vanuit Privaatrecht

Vranken:

“Als een olifantenpad in het privaatrecht beschouw ik dat wat een onderzoeker als vanzelfsprekend doet zonder dat hij de manier waarop hij het doet verantwoordt. Dat speelt vooral bij juridisch-dogmatisch onderzoek – afhankelijk van het soort juridisch-dogmatisch onderzoek – breed, beperkt, fundamenteel, toegepast, concreet, abstract enz. – kan het olifantenpad verschillen. Het nu volgende voorbeeld heeft betrekking op het olifantenpad bij een beperkt en concreet onderwerp. De probleemstelling daarvan is duidelijk, de selectie en verantwoording van bronnen geschieden als vanzelfsprekend, en ook de methoden – vooral tekstanalytisch van aard – worden niet verantwoord.”

Als deelnemer aan zijn rechtsorde (vanuit een intern perspectief),⁷ richt de privaatrechtelijk onderzoeker zich – bij het doen van positiefrechtelijk onderzoek – op een bepaald probleem met als uitgangspunt een concrete (soms meeromvattende) privaatrechtelijke vraag: verzonnen of ontleend aan een rechterlijke uitspraak;

⁶ Prof. Wim Voermans, hoogleraar Staats- en bestuursrecht te Leiden.

⁷ Meer als tegenstelling van het externe perspectief van de wetenschapper, die zich als onafhankelijk observator het door hem of haar gesignaleerde probleem wenst op te lossen.

Voorbeeld. De vraag of het opleggen van dwangsommen mogelijk is bij het afdwingen van een draagmoederschapsovereenkomst.⁸

Hij verdiept zich in de regeling van de dwangsom in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (Rv): wet, rechtspraak en literatuur (doctrinaire bronnen).

Hij vindt het antwoord niet direct. Wel vindt hij dat dwangsommen in familiale aangelegenheden niet uitgesloten zijn (omgangsrecht, alimentatie etc.).

De onderzoeker verdiept zich verder in literatuur, rechtspraak en regelgeving (doctrinaire bronnen) over draagmoederschap.

Hij stuit op de vraag of zo'n overeenkomst van draagmoederschap wel rechtsgeldig is. Indien niet, dan kan geen nakoming worden gevorderd en dus ook geen versterking van nakoming door middel van een dwangsom. Indien de overeenkomst wel geldig is, is het nog maar de vraag of nakoming gevorderd kan worden, omdat afgifte van het kind toch iets anders is dan het afgeven van een motorfiets die je gekocht hebt. Kan nakoming gevorderd worden dan zal een dwangsom ook wel toelaatbaar zijn.

Uit het voorgaande volgt dat de onderzoeker tot verschillende antwoorden kan komen. Omdat er waarden en overtuigingen in het spel zijn waarover verschillend gedacht kan worden.

Met name de vraag of een overeenkomst van draagmoederschap wel rechtens geoorloofd is, is omstreden. Strafrechtelijk is het tegen betaling aanbieden draagmoeder te zijn verboden, maar dit maakt de overeenkomst civielrechtelijk nog niet ontoelaatbaar. Wel kan men de overeenkomst onzedelijk, immoreel of in strijd met de openbare orde etc. vinden en dat kan civielrechtelijk wel tot ongeldigheid leiden. Op dit punt spelen waarden en overtuigingen een belangrijke rol. Hetzelfde is in hoge mate het geval t.a.v. de nakoming met dwangsom, indien ervan wordt uitgegaan dat de overeenkomst geldig is.

Om zijn standpunt kracht bij te zetten kan een onderzoeker bijvoorbeeld:

- a) naar het **buitenland** kijken – rechtspraak, literatuur, regelgeving, praktijk (overigens met alle 'vertaalproblemen' van dien omdat de ene samenleving de andere niet is: er zullen culturen zijn waar dit absoluut niet toegestaan is of juist omgekeerd);
- b) de **Bijbel** erbij halen en wijzen op voorbeelden van draagmoederschap daarin;
- c) **ontwikkelingen in het recht** op het desbetreffende terrein erbij halen, zoals voortplantingstechnieken en –hulp om aan te tonen dat draagmoederschap veel natuurlijker is dan ivf of andere hoogwaardige technieken dan wel juist omgekeerd redeneren en zeggen dat juist dank zij hoogwaardige technieken aan draagmoederschap minder behoefte is c.q. te intiem is e.t.q.;
- d) **inzichten uit andere vakgebieden** gebruiken bij de argumentatie en deze inzichten zullen ongetwijfeld zowel pro als contra kunnen zijn.

Voorts is belangrijk dat gegevens altijd verschillend geïnterpreteerd kunnen en zullen worden. Zelfs een standaardinterpretatie van een bepaalde rechterlijke uitspraak kan op zeker ogenblik aangevallen worden, bijv. door een verwijzing naar een ontwikkeling elders die de eerdere uitspraak op losse schroeven doet staan (althans volgens de ene auteur, maar niet volgens anderen).

⁸ Een dwangsom is een indirect executiemiddel: druk op de ander tot nakoming.

Kortom aldus Vranken:

Het debat over draagmoederschap zal eerst qua argumentatie en bron van argumentatie uitdijen. Na verloop van tijd zal een zeker evenwicht zijn bereikt in die zin dat de meeste argumenten wel zo ongeveer bekend zijn. Maar zelfs dan, d.w.z. op basis van dezelfde argumenten, kan de ene onderzeker tot andere bevindingen komen dan de andere. Dat is niet vreemd of onjuist, maar wezenlijk voor een discipline als de rechtsgeleerdheid die te maken heeft met waarden en overtuigingen waarover men in alle redelijkheid verschillend kan denken. Er is dus helemaal niets mis met juridisch onderzoek dat nog eens nadenkt over de problematiek van de draagmoederschapsovereenkomst, ook al voegt het misschien niets nieuws toe aan de body van argumenten die hierbij algemeen bekend is.

Rechtswetenschappers zullen en kunnen tot verschillende bevindingen komen. Dit is terug te voeren op persoonlijke (geloofs)opvattingen, het cultuurbeeld van een bepaalde tijd, heersende rechtsovertuigingen (voorzover al kenbaar), ideeën over de best mogelijke morele of culturele standaard voor een samenleving, opvattingen over het geselecteerde onderwerp, praktische gevolgen, de verschillende belangen en ongetwijfeld veel meer van dit soort ongrijpbaarheden en onzegbaarheden.

II Tweede vignet: het onderzoekersperspectief vanuit “*Law & technology*”⁹

Prins:

De eerste fase bij het doen van onderzoek – en wetenschap omvat deze eerste fase – is de zoektocht naar conceptuele uitdagingen en de wijze waarop met bestaande dan wel nieuwe juridische instrumenten een antwoord valt te vinden op deze uitdagingen. Het traceren van een uitdagend en vernieuwend onderwerp (thema's, problemen, dilemma's, etc. aanklaarten/neerzetten/collega's uitdagen hierover na te denken) door middel van:

- a) Brede oriëntatie: lezen van wetenschappelijke literatuur – zeker ook buiten het juridische domein – is daarbij belangrijk vanwege het verkrijgen van inspiratie uit het combineren van vaak heel verschillende invalshoeken. Juist de combinatie van bepaalde ontwikkelingen en standpunten kan verrassende onderwerpen opleveren.
- b) Het kijken naar nieuwe en vanuit het perspectief van de onderzoeker spannende ontwikkelingen (veelal technologische ontwikkelingen en applicaties) in de dagelijkse praktijk die voor het recht nog ‘onontdekt’ terrein zijn dan wel die een nieuwe invalshoek bieden voor bestaande juridische denkrichtingen.⁹
- c) Het lezen van veel buitenlandse wetenschappelijke literatuur ter inspiratie voor onderwerpen die hun weg nog niet naar het Nederlandse discours hebben gevonden.

Een voorbeeld hier is het in de VS gevoerde debat over eigendomsrechten op immateriële zaken, zoals persoonsgegevens, imago, DNA en genen. Binnen Europa werd een discussie hierover nog niet gevoerd en in de VS werd de discussie over de mogelijke Europese invalshoek gevoerd vanuit incorrecte dan wel onvolledige opvattingen over de hier geldende opvattingen in de dogmatiek.

⁹ Als voorbeeld van dit laatste kan dienen het redactioneel voor het NJB (Prins 2007), “Nalaten in Cyberspace”, Nederlands Juristenblad, 82 (6), 321). Prins heeft hierin geprobeerd een eerste gedachte neer te zetten vanuit een combinatie van enerzijds een klassiek juridisch leerstuk en anderzijds nieuwe technologische en maatschappelijke ontwikkelingen.

Vanuit de verkenning wordt de volgende fase ingezet naar de verdere verdieping door middel van:

- a) Een goede (inhoudelijke) oriëntatie op en het inlezen in de bestaande literatuur en opvattingen rondom het onderwerp dat uiteindelijk uit de eerste fase is geselecteerd. Studie van internationale literatuur behoort (veelal) hiertoe. Afhankelijk van het onderwerp betreft het literatuur binnen het juridische domein in combinatie met andere disciplines (veelal sociaal-wetenschappelijke en soms ethische literatuur).
- b) Aan de hand van deze verdieping wordt een (eerste) standpunt gevormd en wordt een eerste oriënterend betoog opgesteld. In dit betoog dienen de volgende punten te worden scherp gesteld:
 - wat precies het probleem, de uitdaging/dilemma/etc. is;
 - wat de relevantie van de zoektocht naar het antwoord op dit probleem is;
 - vanuit welke rationaliteiten, waarden, etc. er naar het probleem gekeken kan worden;
 - welke routes daarin doorlopen moeten worden;
 - hoe de eerste visie op het betoog zich verhoudt tot de bestaande discours, literatuur en opvattingen en
 - tenslotte wat precies beoogd te worden neergezet en de opgebouwde redenering, welke normatieve perspectieven daarbij van belang zijn en waarom, wie de doelgroep is (welk type publiek juristen/door onderzoekers van een andere discipline) en welke route dan uiteindelijk met het betoog gelopen zal dienen te worden (hetgeen daarmee ook duidelijk maakt welke wetenschappelijke bagage nodig is om bij het eindpunt van de gekozen redenering te komen).

Deze fase omvat niet alleen de inhoudelijke uitwerking van het onderzoek, maar ook het verhelderen van het “op een wetenschappelijk verantwoorde wijze komen tot het eindresultaat”. Dit om geen zaken over het hoofd te zien en heel helder te weten wat het verdere onderzoekstraject is en welke wetenschappelijke expertise daarvoor nodig is.

De volgende fase is dat in het onderzoek dit eerste betoog vrijwel altijd ter discussie wordt voorgelegd aan enkele collega's dan wel gepresenteerd wordt op een bijeenkomst. Onderzoek doen ook is in de ogen van Prins “met collega's de discussie aangaan”. Goed onderzoek vindt z'n inspiratie mede in debat en de zaken scherp krijgen. Scherppte over relevante waarden, overtuigingen en routes om de oplossingsrichtingen te vinden.

Gevoed door de discussie volgt de eindfase in het onderzoek. Deze fase eindigt veelal in een concept-eindtekst die voorgelegd wordt aan collega's, verder wordt aangepast en uiteindelijk tot afronding leidt.

III Derde vignet: het onderzoekersperspectief vanuit Staats- en bestuursrecht

Van Gestel:

De vraag wat een jurist als onderzoeker doet, kan niet goed los gezien worden van wat de jurist vindt dat hij hoort te doen.

- 1) De microcosmos van de annotatie heeft lange tijd model gestaan voor postiefrechtelijk onderzoek in bredere zin. Juridisch onderzoek is in dat standaardbeeld vaak een kwestie van deductie. Hoe verhoudt een bepaald juridisch probleem zich tot een toetsingskader dat onderdeel uitmaakt van het geldende recht?

Denk aan de toetsing van een verbod op het dragen van burka's aan grondrechten of rechtsbeginselen of denk aan hoe een bepaalde 'gelegenheidswet' zich verhoudt tot supranationale regelgeving of beginselen van de rechtsstaat. Vertrekpunt voor de jurist is dan meestal het geldende recht op een bepaalde plaats en tijd. Dat geldende recht hoeft voor hem niet 'heilig' te zijn in die zin dat hij dat recht kan bekritisieren, omdat het indruist tegen argumenten die wellicht in andere rechtsstelsels worden gehanteerd of omdat het geldende recht in sommige gevallen wellicht uitgaat van onjuiste empirische veronderstellingen. Bij dit laatste kan men o.a. denken aan beleidsinstrumentele wetgeving die beoogt een bepaald maatschappelijk probleem op te lossen, maar waarbij naar verloop van tijd blijkt dat de probleemdefinitie, zoals de wetgever die oorspronkelijk heeft gekozen niet deugdelijk is gebleken.

Uitgaande van het model van de annotator:

- a) Bestudeert de jurist hoe een bepaalde casus in de rechtspraak, zoals die zich heeft aangediend voor de rechter, zich verhoudt tot bestaande wetgeving, jurisprudentie en literatuur.
 - b) Bekijkt hij hoe een nieuwe uitspraak past in het bestaande rechtssysteem;
 - c) Kijkt hij of bestaande zekerheden wellicht op zijn kop gezet worden door de manier waarop de rechter in de betreffende casus omgaat met het geldende recht en
 - d) Wisselt hij – als het een goede annotator is – daarbij vaak van perspectief:
 - hij vertrekt vanuit het geldende recht en kijkt in hoeverre hij de redenering van de rechter kan beschrijven en verklaren, maar voegt daar doorgaans nog iets (normatief) aan toe. Had de rechter bijvoorbeeld ook tot een andere uitkomst kunnen of wellicht moeten komen vanuit een extern gezichtspunt? waarbij het geldende recht even los gelaten wordt en bijv. gekeken wordt naar oplossingen die rechters in andere landen gekozen hebben in vergelijkbare casus, indien gelet wordt op de maatschappelijke gevolgen van de uitspraak;
 - hij kiest soms een meer (rechts)filosofisch of ethisch perspectief en vraagt zich af of het door eerdere uitspraken en of wetenschappelijke literatuur gebaande pad zo langzamerhand niet ten einde is gelopen en wellicht een herbezinning mogelijk is op een bepaalde 'vaste lijn', omdat oude veronderstellingen niet langer houdbaar zijn.
- 2) Methodologische grenzen worden (of dienen) overgestoken (te worden):
- a) Wanneer jurisprudentie of wetgeving door de rechtswetenschapper wordt bekritiseerd, omdat de onder- of achterliggende feitelijke aannames onjuist zijn. In dat geval gaat het niet zozeer om de argumenten, maar over de juistheid van feitelijke aannames en effecten van wetten of rechterlijke uitspraken. Dit zijn deels vragen die *niet* met klassiek juridische tekstanalytische methoden beantwoord kunnen worden, maar empirisch (sociaal-wetenschappelijk) onderzoek vergen.
 - b) Wanneer onder invloed van een sterke internationalisering en instrumentalisering van het recht een grensoverstijgend aanpak nodig is. Daarbij wordt over de schutting van het eigen rechtssysteem naar andere juridicties en supranationaal recht gekeken en/of houdt men zich (steeds sterker) bezig met de werking van het recht.

Het recht als "social engineering" is weliswaar in rechtstheoretische kringen heftig bekritiseerd (juridisch-instrumentalisme), maar het is nog altijd "all over the place". Juristen willen, evenals politici en beleidsmakers, maatschappelijke problemen oplossen en zien het recht daarvoor (ook) als een instrument.

- c) Wanneer de jurist gaat rechtsvergelijken. Hij dient het recht, zoals dat geldt in een vreemd rechtsstelsel in zijn context te bezien; hij heeft de taalkundige, culturele en historische bagage nodig om argumenten, zoals die in andere rechtsstelsels worden gehanteerd, het juiste gewicht toe te kennen.

Van Gestel voegt daar ongevraagd nog een analyse aan toe:

Bij het verlaten van het model van positiefrechtelijk onderzoek:

- vergeten juristen (regelmatig) dat bij het recht als instrument en waarborg doorgaans verschillende methoden van onderzoek horen. Om de werking van bijvoorbeeld sociale zekerheids- of milieuwetgeving te verklaren of te voorspellen zijn andersoortige modellen en theorieën nodig dan voor het beoordelen van de (rechts) gevolgen van processuele waarborgen die voortvloeien uit artikel 6 EVRM.
- zijn juristen zich dat laatste (vaak) onvoldoende bewust en willen door hun nauwe relatie met de rechtspraktijk uitspraken doen die niet met wetenschappelijk bewijs gestaafd worden. Men vindt dan bijvoorbeeld dat het milieu beter beschermd moet worden en pleit om die reden voor versterking van de milieueffectrapportage voorafgaand aan de uitvoering van infrastructurele projecten of voor de invoering van een systeem van verhandelbare emissierechten.
- baseren juristen zich niet altijd op bronnen waarvan men de toepasselijkheid of betrouwbaarheid kan overzien.
- ontbreken vaak de randvoorwaarden om rechtsvergelijking verantwoord uit te voeren.

Daarmee is niet gezegd dat de jurist zich neer moet leggen bij het aantreffen van methodologische klemmen en voetangels. Niet alle vragen die verder gaan dan die op basis van een tekstanalytische methode kunnen worden onderzocht, moeten worden doorgeschoven naar andere disciplines. Het gevaar is alleen groot dat het op een dergelijke manier verrichten van bijv. wetgevingsonderzoek al snel leidt tot “een recht-toe-recht-aan-koers met oogkleppen op”.

IV Vierde vignet: het onderzoekersperspectief vanuit Internationaal en Europees recht

Van Genugten:

Bij wetenschappelijk onderzoek – het arsenaal aan boeiende vragen die zich lenen voor academisch onderzoek is eindeloos – staat voorop:

- dat de inhoud leidend is;
- dat de kwaliteit van het onderzoek in belangrijke mate wordt bepaald door de interesses, de energie en de hersenmatige spankracht van de individuele onderzoeker;
- dat de methoden van onderzoek per keer worden geselecteerd met het doel de inhoudelijke vragen zo optimaal mogelijk te beantwoorden op een wijze die past bij de onderzoeker in kwestie en de wijze waarop deze is opgeleid.

Het internationaalrechtelijke domein bestaat uit een reeks van deelvakgebieden: WTO-recht, strafrecht, rechten van de mens, vrede- en veiligheidsrecht, etc. Binnen elk van deze deelgebieden wordt gewerkt met een variëteit aan methoden, afhankelijk van datgene wat de onderzoekers die op de verschillende deelgebieden actief zijn beogen.

Drie (elkaar enigszins overlappende) typen van internationaalrechtelijk onderzoek kunnen worden onderscheiden:

- I. Bij het eerste type ligt het accent op een zo scherp mogelijke analyse van het geldende recht. In het domein van het internationale recht wordt recht tot geldend recht gemaakt via een schema dat met variaties doet denken aan Montesquieu's Trias Politica:
 - 1) Een formele wetgever is er niet, maar staten – en steeds vaker niet-statelijke actoren – kunnen het initiatief nemen tot regulering van een bepaald onderwerp en bezien hoever ze kunnen komen, met als uitersten grofweg: wordt het een multilateraal verdrag waar veel staten zich achter zullen scharen of blijft het bij een aanzet die al dan niet neerslaat in een resolutie van bijv. de Algemene Vergadering van de VN en die zich wellicht gaat ontwikkelen tot internationaal gewoonterecht?
 - 2) Rechters zijn er in het internationale recht in vele soorten en maten, van het “algemene” Internationale Gerechtshof tot specifieke hoven en tribunalen als het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het Joegoslaviëtribunaal of de WTO-panels en het WTO-Beroepslichaam. Verder staat het internationale recht bekend om zijn “quasi-rechtspraak”, gepleegd door Comité's van onafhankelijke deskundigen, zoals het VN-Comité voor de Rechten van de Mens. Gezien de enorme breedte van het internationale recht, zal het niet verbazen dat het gaat om vele tientallen rechterlijke en quasi-rechterlijke instanties.
 - 3) Op het vlak van de handhaving en executie valt opnieuw te denken aan een reeks van instanties, van de VN-Veiligheidsraad tot de sanctiemogelijkheden die zijn ingebouwd in het WTO-recht, tot de executie van arresten van de straftribunalen en het plaatsen op “zwarte lijsten” van uitspraken van bijvoorbeeld de VN-Comité's op het vlak van de rechten van de mens.

De onderzoeker dient zich bij de bestudering van het – binnen een van de voornoemde domeinen – geldende recht:

- eerst grondig te verdiepen in de specifieke karakteristieken van het gebied;
- vervolgens te concentreren op de openheid en geslotenheid van normen ter zake; op de vraag hoe de (quasi-)rechters daarmee omgaan en op de wijze waarop naleving van uitspraken wordt gefaciliteerd dan wel afgedwongen.

Dat is een genuanceerd “spel” dat sterk verschilt per deelgebied, maar waarbij de methoden van werken nauw aansluiten bij klassiek-juridisch onderzoek: bestudering van travaux préparatoires van verdragen, analyse van jurisprudentie en quasi-jurisprudentie, nagaan hoe de naleving verloopt, en dat alles voorzien van rechtsgeleerd commentaar, van *de lega lata* tot desgewenst *de lege ferenda*.

- II. Bij het tweede type gaat het om onderzoek naar de grondslagen van het deelgebied. Niet de vraag naar het geldende recht staat daarbij centraal – al kan deze ook hier niet worden genegeerd – maar de vraag op welke fundamentele beginselen en pijlers het desbetreffende deelrechtstelsel berust, op basis van welke beginselen staten over de gehele wereld, met hun enorme variëteit aan politieke, culturele en economische inzichten, hebben geopereerd en al dan niet tot regulering zijn gekomen, en, dat vooral ook, de vraag wat dat betekent voor de effectiviteit van de overeengekomen regeling.

Grofweg: gaat het om *window-dressing* dan wel reële en te respecteren verschillen tussen staten en vanuit welke (principiële) uitgangspunten opereren zij daarbij? Een dergelijke grondslagenanalyse steekt de schop wat dieper in de grond dan de analytische van het geldende recht, maar heeft vaak wel dezelfde intenties in het achterhoofd: hoe kan het recht op het desbetreffende deel terrein optimaal worden begrepen en mede daardoor uiteindelijk beter gaan werken? Tot deze categorie van onderzoek reken ik ook al diegenen die bij tijd en wijlen nadenken over de fragmentatie van de internationale rechtsorde en de vraag welke gemeenschappelijke principes de verschillende deelgebieden met elkaar delen.

De onderzoeksmethoden lopen deels parallel met “type 1”, maar de invalshoeken zijn zogezeegd academischer en overstijgen de actuele rechtspleging. Dat leidt tot het stellen van andere vragen en dus ook tot andersoortige analyses. En waar “type 1” dichterbij de klassieke juridische bronnen blijft, gaat het hier meer om reflexieve literatuur, vaak geproduceerd in hele verschillende culturen en rechtsstelsels. Dergelijk onderzoek gaat ook vaak – zij het niet noodzakelijk – gepaard met bezoek aan buitenlandse congressen of internationale organisaties met het doel iets “op te snuiven” wat zich niet zo gemakkelijk uit boeken alleen laat halen. Dat is nodig om te kunnen schrijven met de nodige realiteitszin en om te voorkomen dat onderzoek wordt gedomineerd door percepties en verkeerde aannames.

III. Het derde type onderzoek richt zich op de “*law in context*”, wat een enigszins versleten formule dreigt te worden die echter wel een harde kern van waarheid en relevantie bevat. Grote delen van het internationale recht zijn niet te bevatten indien niet bestudeerd in de politieke, culturele of economische context waarin dat deel van het recht moet worden gerealiseerd.

Of het nu gaat om het al dan niet starten van een VN-vredesoperatie, om de vraag of de Wereldbank zich bij zijn projecten houdt aan de rechten van inheemse volken of om de handhaafbaarheid en consequenties van WTO-recht in ontwikkelingslanden, steeds is het onvoldoende om te doen alsof het geldende recht als vanzelf tot ontplooiing komt. Daarvoor zijn contextanalyses nodig die de omgeving in kaart brengen en die de gehele keten in ogenschouw nemen.

Bij dit type onderzoek wordt veel gebruik gemaakt van inzichten uit andere disciplines zoals, afhankelijk van de onderzoeksvraag in kwestie, de rechts- en ontwikkelings-economie, de rechtsantropologie en de leer van de internationale betrekkingen. Ook wordt hier veel gewerkt met empirisch opgezette case studies, vragenlijsten en interviews met kernspelers binnen het desbetreffende domein. De empirie speelt daarbij overigens vaak een dubbelrol: enerzijds zoals bij “type 2” het bevorderen van het realiteitsgehalte van het onderzoek door de confrontatie met de praktijk op te zoeken, maar ook veel verdergaand: het confronteren van theoretische inzichten met stevige empirische bevindingen met als doel de falsificatie van werkhypotheses etc.

Bij alle typen onderzoek ziet Van Genugten nog twee andere lijnen, die dwars door het voorafgaande heen lopen:

- De eerste is dat veel onderzoekers een extern, vaak stevig normatief gekleurd referentiepunt nemen en de rechtsontwikkeling daartegen afzetten en daaraan afmeten. Dat zijn in feite de rechtspolitici. De kwaliteit van hun onderzoek staat of valt met de vraag of zij in staat zijn op degelijke gronden van mening te verschillen met degenen die op hetzelfde vlak een ander normatief standpunt hanteren.
- Andere onderzoekers daarentegen hanteren eveneens een maatstaf, maar vinden deze *binnen* het geldende recht en/of de grondslagen van het desbetreffende deelgebied. Het ankerpunt ligt dan bij interne consistentie van de rechtsontwikkeling op het desbetreffende gebied en de vraag bijvoorbeeld of zich bij een grondige bestudering daarvan nieuwe wegen openen.

V Vijfde vignet: het onderzoekersperspectief vanuit strafrecht

Kooijmans:

In de maatschappij doen zich uiteenlopende fenomenen voor die aanleiding kunnen zijn voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek op het gebied van het strafrecht. Een kleine greep:

De regering maakt een wetsvoorstel aanhangig; een uitspraak van de Hoge Raad noopt tot (verdere) doordenking van het wettelijk systeem; in de literatuur wordt door een auteur een omstreden standpunt ingenomen. Ieder fenomeen vraagt om een op dat fenomeen toegesneden benadering. Dat brengt met zich mee dat niet alle onderzoek dat ik verricht, telkens op dezelfde wijze plaatsvindt. In het ene onderzoek ligt de nadruk wat meer op het analyseren van de parlementaire geschiedenis van een bepaalde wet, in het andere onderzoek wordt getracht een bepaalde ontwikkeling in de jurisprudentie bloot te leggen.

Deze hier neergeschreven werkwijze is om twee redenen – tot op zekere hoogte – representatief voor het strafrechtelijk onderzoek. Ten eerste wordt gezocht naar “de juridische waarheid” en wordt nagegaan of hier sprake is van “het beste recht”. Ten tweede wordt geput uit “klassieke” rechtsbronnen: wat leren ons de wet, de wetsgeschiedenis, de rechtspraak en de literatuur over een bepaald fenomeen?

Ondanks de – mede door de gekozen publicatievorm – uiteenlopende manieren waarop onderzoek kan worden ingericht, laten zich een tweetal algemene lijnen optekenen. Aan de hand van een voorbeeld wordt dit duidelijk gemaakt.

Directe aanleiding voor dit artikel is de uitspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (HvJ EG 23 oktober 2007, zaak C-440/05, NJ 2008, 48 m.nt. M.R. Mok (Commissie/Raad)).

1) Begonnen wordt met de “voorzvraag” waarom de hier geselecteerde uitspraak voor het (juridisch) publiek relevant is. Beantwoording van deze “voorzvraag” vraagt om een schets van het juridische krachtenveld voorafgaand aan deze uitspraak. Dat krachtenveld wordt gevormd door een eerdere uitspraak van het HvJ EG uit 2005 en de vragen die die uitspraak heeft opgeroepen zowel in de doctrine als bij Europese instellingen en de lidstaten. Het aldus geschetste krachtenveld vormt de context waarbinnen de centrale probleemstelling van het artikel kan worden geformuleerd: wat is de reikwijdte van de bevoegdheid van de Gemeenschap op strafrechtelijk terrein?

De hier gekozen werkwijze beoogt duidelijk te maken dat de probleemstelling niet uit de lucht komt vallen en bovendien een voor de rechtspraktijk wezenlijk probleempunt aan de orde stelt.

2) Vervolgens wordt de uitspraak van de HR samengevat. Om die uitspraak op haar merites te kunnen beoordelen, wordt deze gezien in het licht van de conclusie van de Advocaat-Generaal. De in het licht van de geformuleerde probleemstelling voornaamste elementen uit die conclusie worden aldus successievelijk weergegeven en telkens worden de “bijbehorende” rechtsoverwegingen van het HvJ EG samengevat.

3) Ten slotte wordt de uitspraak van commentaar voorzien: getracht wordt om bloot te leggen wat het HvJ EG met deze uitspraak heeft willen zeggen en welke consequenties deze uitleg heeft voor de rechtspraktijk.

Deze wijze van interpreteren (van 's Hof's rechtsoverwegingen) is niet louter grammaticaal van opzet, maar geschiedt mede aan de hand van het eerdere oordeel van het HvJ EG uit 2005 en de daaraan door de Europese instellingen, lidstaten en doctrine gegeven uitleg.

De vignetten bevatten neergeschreven visies van hoe in de vijf kennisgebieden onderzoek wordt gedaan. Ze bevatten op persoonlijke titel geschreven profielen van onderzoek; er is niet in programma- of vakgroepsverband over gesproken. Ook zijn de vijf collega's niet bij elkaar gekomen om te discussiëren met het oog op het vormen van consensus of om vast te stellen dat er noemenswaardige verschillen zijn. Het verzamelde materiaal is dan ook niet bedoeld om met grote precisie de overeenkomsten en verschillen te analyseren. Het gaat er hier om dat aangetoond wordt dat het begrip "olifantenpad" op het eerste gezicht wellicht toch wat optimistisch gekozen is. Het moge duidelijk zijn dat een algemene conventie over het niet hoeven verantwoorden van methoden die als "olifantenpaden" kunnen worden aangemerkt pas dan (ook ten overstaan van niet-juridische wetenschappers) te rechtvaardigen is, als er een eensluidende definitie gegeven kan worden van dit uitdagende begrip. Een vervolgonderzoek is aanstaande.

6.4 Het standaardbeeld van de "klassieke" jurist en de rechtswetenschapper

Waarom verantwoorden de rechtswetenschappers hun onderzoek conform het beeld dat uit dit onderzoek naar voren komt? Na de interpretatie van de resultaten in 6.2 wordt in de vier hiernavolgende paragrafen geprobeerd verklaringen te vinden voor de gevonden resultaten.

6.4.1 Inleiding

De rechtswetenschap is verstrengeld met de rechtspraak. De aard van de rechtswetenschap wordt in overwegende mate hierdoor bepaald. Hieruit vloeit voort dat de onderzoekers bij het beoefenen van hun vak gebruik maken van dezelfde methoden als de praktijkjuristen waarbij vooral de rechter als rolmodel fungeert. Deze dominante kenmerken¹⁰ leiden tot een wetenschap waarin weinig aandacht is voor de explicitering van methodologische onderzoekskeuzes, zoals bedoeld in deze studie. Uit dat oogpunt is een uitslag als gepresenteerd in hoofdstuk 5 niet verrassend te noemen. Het is een normaal resultaat, gezien de stand van de rechtswetenschap op dit moment. Twee relatief korte passages die deze stelling staven, geven een mogelijke verklaring voor de gevonden resultaten. Eén passage gaat uit van het standaardbeeld van de rechtswetenschapper als jurist. De tweede is ontleend aan eigen waarneming.

6.4.2 Het standaardbeeld

De rechtswetenschapper is vooral jurist. Een jurist die zijn werkkterrein gevormd ziet door alle geschreven en ongeschreven rechtsnormen tezamen. Voor de meeste rechtswetenschappers vormen die normen het object van studie en is hun wetenschap in die zin een normenwetenschap, die zich ten doel stelt, het geheel van wettelijke regels, jurisprudentie en ongeschreven recht (het geldende recht) te beschrijven, te analyseren, te systematiseren, te interpreteren en

¹⁰ Vranken 2005, p. 148-150.

te ontwikkelen in een kritisch perspectief. Het is tevens een interpreterende, argumenterende discipline, waarbij de waarde en zeggingskracht van interpretaties en argumenten mede afhangt van de manier waarop ze gezegd, d.w.z. in taal gebeiteld worden.¹¹

Daarbij geldt als taakopvatting van wetenschap dat de twee erkende rechtsvormers (wetgever en rechtspraak) worden geholpen hun taak naar behoren uit te voeren. Zo wordt dit in het algemeen ook gepercipieerd door wetgever en rechtspraak.¹²

Kummeling formuleert de eisen van een academisch gevormde jurist aldus¹³:

“De academicus weet niet alleen de weg in vakliteratuur en jurisprudentie, maar kan die vakkennis ook creatief gebruiken. Hij is niet een afstandelijke, afwachterende toetsers van oplossingen die anderen hem ter beoordeling voorleggen, maar een betrokken, initiatiefrijke meedenker die zich verantwoordelijk voelt en maakt voor het vinden van de beste oplossing voor een voorliggend probleem. Daartoe is hij in staat om praktijkproblemen juridisch te kwalificeren en te analyseren, mogelijke oplossingen kritisch, creatief en met grote kennis van zaken te verkennen en te evalueren, en uit de alternatieven de best mogelijke oplossing te kiezen en voor te stellen. Hij heeft daarbij het vermogen om uit een grote hoeveelheid informatie de juridisch relevante feiten te selecteren. En verder heeft hij oog voor de politieke en maatschappelijke context waarin hij functioneert, en voor de verschillende rollen, belangen en posities van de betrokken partijen daarin. In dat complexe proces van probleemverheldering naar oplossingskeuze toont hij zich een communicatief en sociaal vaardige gesprekspartner die goed kan luisteren, openstaat voor kritiek en commentaar en op gepaste wijze feedback aan anderen kan geven. Zijn wetenschappelijke methode is de retorica – na kennisname van wetenschappelijke literatuur, wetgeving en jurisprudentie vormt hij zich een mening, velt een weloverwogen oordeel, neemt stelling, gaat het debat aan en overtuigt met kracht van argumenten en op basis van logisch redeneren. Hij is maatschappelijk bewust en bewogen, cultureel ontwikkeld en spreekt zijn talen.”

Rechtswetenschappers zijn dus vooral dienstbaar aan de praktijk, waarin de rechter als rolmodel fungeert. Net als de praktijk stellen de wetenschappers de casuïstiek voorop. Net als de rechter aanvaarden ze de gebondenheid aan het geldende recht. Ook stemmen zij hun methoden af op die van de rechter. Die methoden zijn vooral tekstanalytisch van aard (uitleg van regels, beginselen, interne dogmatiek). Het recht wordt daarbij bestudeerd, uitgelegd en doorgerekend aan de hand van concrete casus.¹⁴

¹¹ Kunneman 1991, p. 1.

¹² Vranken 2004 (met medewerking van Tijssen) in discussiestuk t.b.v. VOR-commissie voor de totstandkoming van het rapport Oordelen over rechten.

¹³ Kummeling 1999, 2005, p. 89-90.

¹⁴ Vranken 2005, p. 148-150.

De meeste publicaties van rechtswetenschappers zijn nog steeds intern juridisch dogmatisch van aard: argumenten worden vooral ontleend aan uitleg, vanuit de idee dat de uit te leggen regels, beginselen en precedenten een samenhangend geheel (systeem) vormen. Open rechtspolitieke overwegingen worden zoveel mogelijk vermeden of vermomd als uitleg. De feitelijke grondslag van veel argumenten is meer intuïtief dan empirisch.¹⁵

Juristen moeten beschikken over een grondige kennis van het recht (op hun terrein) en liefst breder. Daarbij gaat het zowel om procesrechtelijke als materieelrechtelijke kennis met inbegrip van de jurisprudentie. Het verwerven van die kennis gaat hand in hand met de beheersing van juridische vaardigheden, waarbij vooral gedacht moet worden aan taalvaardigheid en analytische vaardigheden (het oplossen van casus met behulp van vooral taalkundige argumenten). Vooral het beschikken over een scherp analytisch vermogen wordt door veel juristen als een belangrijke eigenschap genoemd.¹⁶ Het gaat daarbij om het vermogen snel te kunnen doordringen tot de kern van de zaak, informatie selecteren en systematiseren. Hoofd- en bijzaken moeten daarbij feilloos worden onderscheiden. Naast een kritische en onafhankelijke attitude bij het nadenken over recht(sontwikkelingen), geldt voor wetenschappers daarbij dat zij breed en algemeen gevormd worden en beschikken over een brede intellectuele oriëntatie, mede gevoed vanuit een cultureel-historisch besef. Hiertoe rekent Jansen¹⁷ “het verwerven van historisch, politiek en maatschappelijk besef. Vakken zoals Romeins recht, rechtsvergelijking, recht en literatuur, rechtsfilosofie of methodologie ontwikkelen dit besef.”... “op [die manier kunnen] op onnavolgbare wijze de achter het positieve recht liggende waarden, beweegredenen of belangen zichtbaar worden gemaakt. Een brede vorming stelt de jurist in staat een evenwichtig, verantwoord en afgewogen oordeel te vellen.” Jansen vervolgt door vast te stellen dat de jurist en dus in zekere zin ook de rechtswetenschapper zicht onderscheidt van andere academici door:

“...zijn denkwijze, zijn specifieke manier van argumenteren, analyseren en aanpakken van juridische problemen. Voor alles is rechtswetenschap een tekstwetenschap. Een goed jurist moet daarom leren omgaan met gezaghebbende teksten. Wie deze omgang beheerst, is doorkneed in de dogmatiek van het recht: uitleg van bestaande en de vorming van nieuwe rechtsregels in het licht van het samenhangend geheel van leerstukken en beginselen, waardoor een rechtsgebied wordt bepaald.”

Het werk van juristen en dus ook van rechtswetenschappers bestaat voor een groot deel uit analyseren, interpreteren, (logisch) redeneren, argumenteren en formuleren. Juristen, ook als zij de wetenschap beoefenen, krijgen bij het doen van rechtsvormende uitspraken altijd te maken met tegengestelde belangen. Dat impliceert het maken van beredeneerde en beargumenteerde keuzes, keuzes gebaseerd op een overtuigende interpretatie van op feitencomplexen geba-

¹⁵ Idem vorige noot.

¹⁶ Brouwer (red.) 2005.

¹⁷ C.H.J. Jansen 2005, p. 68-69.

seerde of aan dreigende belangentegenstellingen ontleende normen. Originaliteit, creativiteit en een op rationaliteit gefundeerde bijna artistieke taalvaardigheid worden door het brede forum van juristen daarbij hooglijk gewaardeerd. Dat is wat op te maken valt uit het boekje “Wat maakt een goed jurist?, over academische vorming en het recht”.¹⁸ Dat redeneren en argumenteren binnen de rechtswetenschap duidelijk prevaleren boven uitleggen en verantwoorden in andere disciplines is door Nieuwenhuis¹⁹ treffend verwoord (zie citaat in hoofdstuk 1).

Samenvattend is het begrijpelijk dat Westerman en Wissink²⁰ tot de conclusie komen dat rechtswetenschappelijk onderzoek derhalve bestaat uit het inventariseren en lezen van de relevante wetgeving en jurisprudentie, historisch onderzoek naar de ontwikkelingen daarvan, nadenken over de gehanteerde argumenten en zelf argumenteren. En dat uit deze conclusie volgt dat deze methode van rechtswetenschappers gangbaar, algemeen geaccepteerd en volstrekt helder is voor vakgenoten. Deze conclusie zou indirect empirisch kunnen worden gestaafd met behulp van de resultaten uit dit onderzoek. De methodologische dimensies ‘bronnen’ en ‘methoden’ worden immers nauwelijks onderbouwd met een expliciete verantwoording, zo is overduidelijk gebleken uit de resultaten. Het is toepasselijk om deze subparagraaf af te sluiten met een citaat van Paul Scholten:²¹

“Recht vinden is altijd tegelijk èn intellectueel èn intuïtief zedelijk werk. Het is de beslissing over wat is en wat zijn moet in één en juist daardoor zowel van het zedelijk als van het wetenschappelijk oordeel te onderscheiden.”

Het is de vraag of deze invloedrijke passage waar vaak naar verwezen wordt niet voor een deel mede verantwoordelijk is voor – zoals Kranenburg²² het verwoordt – “het terugwerpen van de jurist op zijn intuïtie en zijn individueel geweten”. Als dat zo is, dan zou voor een belangrijk deel verklaard kunnen worden hoe vele rechtswetenschappers hun wetenschap beoefenen en hoe zij hun methodologische keuzes daarbinnen verantwoorden. In de ogen van velen een manier van wetenschapsbeoefening die recht doet aan de aard van de rechtswetenschap en haar methoden.

6.4.3 *Analyse op grond van eigen waarneming*

In deze korte subparagraaf volgt een korte impressie, een poging tot een samenvattend profiel, van hoe ik de 90 onderzochte juridische proefschriften van een onderzoeksperspectief meen te mogen typeren. De hieronder geformuleerde analyse bevestigt het beeld uit de vorige subparagraaf en complementeert

¹⁸ Brouwer (red.) 2005.

¹⁹ Nieuwenhuis 2007, p. 924.

²⁰ Westerman en Wissink 2008, p. 507.

²¹ Scholten 1974, p.132.

²² Kranenburg 1952, p. 1.

daarmee het beeld van een wetenschap waarin vooralsnog weinig plaats is voor methodologische verantwoording.

Afgezien van het vakgebied waaruit zij afkomstig zijn, leggen de rechtswetenschappers een enorme diversiteit aan onderzoek aan de dag. Er is niet één type onderzoek. Juristen beschrijven veel, vergelijken veel, beoordelen veel en hebben vrijwel altijd de neiging om elk onderzoek af te sluiten met een oplossing. Opvallend is dat de onderzoeker vrijwel altijd onderzoek doet vanuit een oplossingsgerichte attitude; zijn doel is primair om verbeteringen of veranderingen te willen doorvoeren met het oog op een rechtvaardiger functioneren van het recht of gericht op het streven naar een effectieve en efficiënte werking ervan. In veruit de meeste gevallen wordt vanuit de juridische dogmatiek gezocht naar het oplossen van maatschappelijke problemen. Dat gebeurt onder meer door inconsistenties binnen het rechtssysteem weg te nemen, hiaten in de wetgeving op te vullen, wenselijk recht te formuleren door middel van bijvoorbeeld herinterpretatie van begrippen of via rechtsvergelijking met andere rechtsordes of te streven naar een hogere effectiviteit van regelgeving. Steeds bouwt een rechtswetenschapper een overtuigend betoog op, op basis van sluitende argumenten. De omgang met taal speelt daarbij een cruciale rol. De onderzoeker leidt zijn lezerspubliek naar een concreet resultaat waarbij zorgvuldig geredeneerd wordt hoe het recht behoort te zijn.

Bijna alle onderzoekers gebruiken het woord ‘analyseren’ waar het gaat om de nadere uitleg van hun methoden. Vergeefs kan gezocht worden wat eronder wordt verstaan en hoe hun analyse methodologisch wordt onderbouwd. Het is al eerder in 2.6 opgemerkt dat juristen niet spreken van (uitleg van) dataverzameling, data-analyse en data-interpretatie. Een methodologisch jargon zoals gebezigd in dit proefschrift ontbreekt in veruit de meeste gevallen. Wel is het belang van het formuleren van een probleemstelling doorgedrongen. Dat blijkt ook wel uit de onderzoeksresultaten van deze studie.

Op het punt van bronnenverantwoording valt op dat de meeste onderzoekers weinig motiveren hoe ze selecteren en waarom zo. De resultaten spreken boekdelen aangaande bronnenselectie en -verantwoording. Bij het verwijzen naar literatuur valt op dat onderzoekers een faculteitsgebonden indruk of een zekere mate van eenkennigheid laten zien. Het is niet moeilijk om met het literatuurregister of met het notenapparaat in de hand te traceren aan welke universiteit de onderzoeker is gepromoveerd. Wellicht is dat geen doodzonde, in dit proefschrift is wellicht met dezelfde bronnen (register en noten) ook te traceren waar de onderzoeker²³ vandaan komt, maar een motivering helpt om te laten zien dat de onderzoeker het onderwerp een stevige inbedding geeft in “*the state of the art*” van zijn vakgebied en er zelf ook kijk op heeft. Het weglaten van bronnenverantwoording verhult dat er wellicht verschillende andere posities kunnen worden ingenomen binnen een wetenschappelijk of juridisch debat. De bronnenverantwoording van juristen laat weinig verschil zien tussen het gebruik van nationale en internationale bronnen. Rechtswetenschappers

²³ Utrecht of Tilburg?

wekken de indruk dat ze nationaal op hun eigen terrein alle juridische bronnen kennen en derhalve compleet zijn, alsof er niet geselecteerd hoeft te worden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de uitgebreide jurisprudentieregisters. Je zou verwachten dat door een veelvoud aan beschikbare buitenlandse bronnen er wel enige selectie en motivering plaatsvindt, zodra onderzoekers buitengaats gaan. Niets is minder waar, het valt op dat bij het doen van rechtsvergelijking of bij een internationale benadering van het recht sommige onderzoekers de neiging hebben om nog minder te verantwoorden omdat ze (nog) minder zicht hebben in wat er aan bronnen beschikbaar is.

Tot slot kan niet worden voorbijgegaan aan het feit dat promotores en begeleiders van promotieonderzoek een belangrijke rol spelen bij de manier waarop hun promovendi hun onderzoekskeuzes verantwoorden. Het betreft onmiskenbaar zeer gewaardeerde juristen, maar ook – hoe kan het ook anders – opgeleid vanuit dezelfde optiek van wetenschapsbeoefening als in het standaardbeeld aangegeven. Zeer waarschijnlijk zullen zij niet anders, zo niet nog minder goed, hun keuzes hebben verantwoord bij het schrijven van hun eigen proefschrift. Ook dat is verklaarbaar, want als we nog een generatie teruggaan, zal het forum vrijwel helemaal geen sporen meer terugvinden van methodologische verantwoording.²⁴ De keus van het onderwerp en de opzet van de dissertatie is dan bij benadering het maximaal haalbare.

6.5 Historische grondslag van rechtswetenschap: verschillen tussen drie vormingstradities

Zowel de bijzondere positie van de methodologie van juridisch onderzoek in de universiteit, als het debat over de aard en wetenschappelijkheid van rechtswetenschap moet gezien worden in historisch perspectief. In de universitaire geschiedenis spelen drie klassieke vormingstradities een belangrijke rol: de intellectuele vormingstraditie, de professionele vormingstraditie en de wetenschappelijke vormingstraditie.²⁵ “Rechtsgeleerdheid” verwijst alleen al in naam naar de *intellectuele vormingstraditie*. Kenmerkend voor die traditie is het *leren denken*, dat vorm wordt gegeven in debatteren, disputeren, argumenteren, taalvaardigheid, geletterdheid, brede (ook culturele) vorming, en rationeel, onafhankelijk denken.²⁶ Onderzoekspublicaties in de (klassieke) intellectuele vormingstraditie krijgen vaak de retorische vorm van een *betog*. Daarnaast is de wetenschap van het recht ook onlosmakelijk verbonden met de rechtspraktijk en staat in die zin duidelijk in de *professionele vormingstraditie*. Kenmerkend voor deze traditie is het *leren praktiseren*, dat vorm krijgt in algemene en beroepsspecifieke bekwaamheden die nodig zijn om beroepsmatig te kunnen functioneren op een academisch denk- en werkniveau.²⁷ Onderzoekspublicaties

24 Zie “Op gezag van ...”, *Ars Aequi special* 1985.

25 Baggen 1998; Holleman et al. 1999, zie ook Van Hoecke 2005.

26 Holleman et al, 1999, maar beschouw in dit verband bijvoorbeeld ook Piret 2002 met verwijzing naar Berman 1983, Loth & Gakeer 2005 en Stolker 2003.

27 Holleman et al, 1999, maar beschouw in dit verband bijvoorbeeld ook Loth en Gakeer, 2005; Vranken, 2005.

in de professionele vormingstraditie zijn vaak evaluatief-adviserend en ontwerpend van aard. Veel verder staat de rechtswetenschap af van de derde universitaire vormingstraditie: de *wetenschappelijke vormingstraditie*. Kenmerkend voor deze wetenschappelijke traditie is het *leren onderzoeken*, dat met name vorm krijgt in het zelfstandig opzetten, uitvoeren en rapporteren van wetenschappelijk onderzoek, met een nadruk op theoretische en methodologische scholing.²⁸ Voor onderzoekspublicaties in de wetenschappelijke vormingstraditie is de grondvorm het onderzoekverslag. Het kritische debat in juridisch Nederland over de rechtswetenschappelijke methodologie (1.2.2) kan men interpreteren als een debat tussen degenen die de klassieke intellectueel-professionele vormingstraditie van het recht verdedigen tegen degenen die de vormingstraditie van het wetenschappelijke onderzoek willen introduceren in de rechtswetenschap. Vanuit de intellectueel-professionele rechtstraditie worden andere eisen gesteld aan rechtswetenschappelijke publicaties (nadruk op retorische eisen en bruikbare adviezen), dan vanuit de *research*traditie (nadruk op theorievorming). Dit promotieonderzoek bestudeert rechtswetenschappelijke publicaties vanuit de wetenschappelijke vormingstraditie (maar zonder de discipline te willen veranderen).

Uit de onderzoeksresultaten zou kunnen worden afgeleid dat van een rechtswetenschapper, die geworteld is in het grensgebied van de intellectuele en de professionele vormingstraditie, met betrekking tot onderzoek doen volgens het model van de wetenschappelijke vormingstraditie niet al te veel verwacht mag worden. Psychologen, medici en biologen worden vanaf het begin van hun studie opgeleid met de taal van onderzoekers²⁹ met begrippen als variabelen, dataverzameling, -analyse en -interpretatie, steekproef, scores, frequentie, significante samenhangen, schaal- en regressieanalyses, termen die in dit proefschrift rechtswetenschappers de nodige moeite zullen kosten. Juristen kunnen in tegenstelling tot de collega-wetenschappers uit de *research*traditie nog niet direct invulling geven aan de aan Lincoln & Guba ontleende begrippen als waarheidswaarde, toepasbaarheid, consistentie en neutraliteit, begrippen die in hoofdstuk 2 als belangrijke methodologische criteria zijn gepresenteerd en waarop het instrument MethChoice LR in elk geval voor een deel is gebaseerd. Zelfs als de hier bedoelde andere disciplines vanuit concurrerende methodologische paradigma's³⁰ worden beoefend, kunnen ze de methodologische criteria vanuit de diverse perspectieven vorm geven. Het accepteren van een verantwoordingsbeginsel als grondcriterium is daardoor minder discutabel.

De bovenstaande redenering kan ook gestaafd worden met de analyse van Frost & Jean.³¹ Ook zij stellen dat de afstand tussen bijvoorbeeld rechtswetenschappelijk onderzoek en psychologisch onderzoek groter is dan psychologisch

28 Holleman et al, 1999, maar beschouw in dit verband bijvoorbeeld ook Stolker 2003; De Geest 2004; Barendrecht e.a. 2004; Van Gestel e.a. 2007.

29 Swanborn 2006.

30 Zoals het kwantitatieve paradigma met zijn meer positivistische oriëntatie, het kwalitatieve paradigma met zijn meer fenomenologische oriëntatie, of het paradigma van het participerende actieonderzoek met zijn meer kritische-theoretische oriëntatie, zie Babbie & Mouton, 2005.

31 Frost & Jean 2003, p. 121-122.

onderzoek met natuurkundig of biologisch onderzoek. Dit heeft enerzijds te maken met de theoretische oriëntatie van de rechtswetenschap, dat wil zeggen, met de theorieën, de methoden en de taal die in een discipline gebruikt worden om nieuwe kennis te produceren. In disciplines als natuurkunde en psychologie ligt de nadruk op: “*the independent nature of knowledge*”, “*evidence, and the demonstrability of valid findings*”. In disciplines als rechtswetenschap, filosofie en literatuurwetenschap ligt die nadruk meer op “*nature of argument, persuasion, and ideology*”. Anderzijds heeft het ook te maken met de praktische oriëntatie van de rechtswetenschap. “*The disciplines that provide professional training in theology, business or law, for example, combine academic and practical missions not found in the traditional arts and sciences*”. In veel wetenschappelijke tradities gaat het om fundamenteel onderzoek met een hoge graad van abstractie en wordt de praktische toepassing van onderzoeksresultaten beschouwd als een zaak van nadere en lagere orde. De buitenwereld, voegen Frost & Jean daaraan toe, omarmt juist het praktijkgerichte onderzoek en plaatst kritische kanttekeningen bij de waarde van fundamenteel onderzoek. De verwevenheid van de rechtswetenschap met de rechtspraktijk brengt mee dat er een behoorlijk zware hypotheek ligt op de uitkomsten van onderzoek: de nadruk ligt niet zo zeer op de cumulatie van kennis, maar op de (directe) bruikbaarheid en overdraagbaarheid van onderzoeksresultaten en op de (directe) bijdrage aan de oplossing van praktische of maatschappelijke problemen. In dat verband is het niet zo vreemd dat alle wetenschappelijke tijdschriften in het recht tevens gericht zijn op het forum van alle juridische vakgenoten en dat de redacties van de “zwaardere” tijdschriften zich richten op een mengvorm van wetenschap en praktijk.

In essentie zou op grond van de historische grondslagen van de rechtswetenschap geconcludeerd kunnen worden dat de theoretische en praktische afstand die de rechtswetenschapper moet overbruggen om gebruik te kunnen maken van de in hoofdstuk 2 genoemde wetenschappelijke theorieën en methoden wellicht (vooralsnog) te groot is.

6.6 Methodologische begrippen en de onderzoeksstrategie in juridisch onderzoek

6.6.1 Inleiding

Zoals reeds is opgemerkt in het eerste hoofdstuk ontbreken binnen de rechtswetenschap zowel een welomschreven en compleet methodologisch kader als methodologische handboeken waarin de onderzoeksmethoden systematisch worden beschreven. Een derde reden waarom rechtswetenschappers hun onderzoekskeuzes slecht verantwoorden, zou toegeschreven kunnen worden aan de wijze waarop rechtswetenschappers omgaan met methodologische begrippen met als mogelijk gevolg een onduidelijke presentatie van de functionele dimensie in de probleemstelling. Ter ondersteuning van dit vermoeden, kan aan de hand van enig cijfermateriaal aangetoond worden, dat in internationale juridische tijdschriften extreem weinig expliciet verwezen wordt naar de woorden methode en methodologie.

6.6.2 Cijfers en feiten

Rechtswetenschappelijk onderzoek is in die zin bijzonder dat expliciete verwijzingen naar methoden en methodologie niet gebruikelijk lijken. Ruim 70% van de bronnen in *Google Scholar* (voorjaar 2007: ca. 22.850.000 bronnen) refereert aan “method” en meer dan 20% aan een ‘methodology’.

Tabel 6.1 Artikelen in Google Scholar verwijzend naar “method” and “methodology” (12/05/07)

Subject area	N (Number of articles) ³²	Hits ‘method’	Hits ‘methodology’
Biology, Life Sciences, and Environmental Science	3,990,000	2,620,000 66	357,000 9
Business, Administration, Finance, and Economics	1,940,000	1,580,000 81	766,000 39
Chemistry and Materials Science	1,750,000	1,270,000 73	290,000 17
Engineering, Computer Science, and Mathematics	3,790,000	3,120,000 82	1,330,000 35
Medicine, Pharmacology, and Veterinary Science	4,990,000	3,300,000 66	609,000 12
Physics, Astronomy, and Planetary Science	3,460,000	2,360,000 68	131,000 4
Social Sciences, Arts, and Humanities	2,930,000	2,260,000 77	1,320,000 45
Total	22,850,000	16,510,000 72	4,803,000 21

In de gerenommeerde juridische indices *Legal Periodicals 1981-2007* en *Foreign Legal Periodicals 1985-2007* (voorjaar 2007: 450.000 bronnen) haalt dat percentage zowel voor ‘method’ (0,21%) als voor ‘methodology’ (0,19%) nog geen kwart procent. (Zie tabellen 6.1 en 6.2) Dat stelt de vraag naar de verantwoording van methodologische keuzes in juridisch onderzoek in een bijzonder daglicht, maar bevestigt tegelijkertijd het beeld dat er ook weinig goeds te verwachten valt als in juridische proefschriften gezocht wordt naar expliciete verantwoording van methodologische keuzes.

De bovenstaande gegevens zijn ook verzameld voor de rechtswetenschap alleen. Google Scholar kon echter niet gebruikt worden, omdat de zoekprocedure een zuivere afbakening van juridische artikelen niet goed mogelijk maakt. Om die reden is uitgeweken naar juridische databases. Een groot aantal daarvan (waaronder Hein-online) geeft geen, of uiterst moeizaam (en bovendien weinig

³² Bepaald door het aantal hits dat wordt verkregen met “the” als zoekterm.

betrouwbaar), inzicht in het totaal aantal artikelen waarin gezocht wordt. Uiteindelijk bleken twee hoogaangeschreven indices bruikbaar voor een replicatie van de bovengetoonde procedure: de *Index to Legal Periodicals* (een bibliografie van juridische tijdschriftartikelen, vanaf 1981 gepubliceerd in Angelsaksische landen, de zgn. “common law”-landen) en de *Index to Foreign Legal Periodicals* (een bibliografie van juridische tijdschriftartikelen, vanaf 1985 gepubliceerd in niet-Angelsaksische landen, de zgn. “civil law”-landen). Om te bepalen hoeveel het totaal aantal artikelen (N) per index (ongeveer) is, is het woord “Law” als zoekterm opgegeven.³³ Het resultaat is weergegeven in Tabel 6.2.

Tabel 6.2 Artikelen in de index van (buitenlandse) juridische tijdschriften verwijzend naar “method” and “methodology” (12/05/07)

Index	N (Number of articles)	Hits 'method'	Hits 'methodology'
Legal Periodicals 1981-2007	351,088	894 0.25	249 0.07
Foreign Legal Periodicals 1985-2007	103,787	74 0.07	617 0.59
Total	454,875	968 0.21	866 0.19

Als deze indices representatief mogen heten voor wat er zoal in de rechtswetenschappelijke wereld wordt gepubliceerd, dan moet de conclusie luiden dat de woorden “methode” en “methodologie” vrijwel absent zijn in rechtswetenschappelijke artikelen (d.w.z. in 99,8% van meer dan 450.000 artikelen). Waar in niet-juridisch wetenschappelijk onderzoek vaker wel dan niet expliciet aandacht wordt besteed aan methodes (afhankelijk van wetenschapsgebied in 65% tot ruim 80% van de gevallen), is dat in de rechtswetenschappen zeer uitzonderlijk. Recente jaren tonen in dit opzicht nauwelijks enige verandering: na 2001 zijn iets minder dan 105.000 artikelen opgenomen in beide indices, waarvan in meer dan 99,5% van de artikelen de woorden “method” of “methodology” niet vallen.³⁴

6.6.3 Methodologische begrippen

In feite zijn wetgevingsanalyse en jurisprudentieanalyse [met de daarbij behorende methoden van rechtsvinding, tekstanalyse en -interpretatie] de enige onderzoeksmethoden die in juridische handboeken nauwkeurig zijn vastgelegd. Ze worden daarin echter gepresenteerd als juridische vaardigheden of

³³ In Google Scholar was dit “the” (vgl. noot 1), maar de *Legal Periodicals* accepteren onvermijdelijke, niet-vakgebonden termen – zoals lidwoorden – niet als zoekterm.

³⁴ De *Index to Legal Periodicals* telt na 2001 85.550 publicaties: 291 daarvan bevatten het woord “method” (0.34%) en 71 het woord “methodology” (0.08%). De *Index to Foreign Legal Periodicals* telt na 2001 18.511 publicaties: 22 daarvan bevatten het woord “method” (0.11%) en 80 het woord “methodology” (0.43%).

methoden en ten onrechte niet ook als methoden van onderzoek.³⁵ Zelfs in het methodendebat dat na Stolker³⁶ is losgebarsten,³⁷ spelen de twee voornoemde methoden nauwelijks een rol. Dat is illustratief voor wat in de rechtswetenschap als “onderzoeksmethode” mag gelden. Westerman & Wissink³⁸ vatten de heersende, hierboven in 6.4.2 reeds gebruikte, opvatting helder samen:

“inventariseren en lezen van de relevante wetgeving en jurisprudentie, historisch onderzoek naar de ontwikkeling daarvan, nadenken over de gehanteerde argumenten en zelf argumenteren. Deze methode is gangbaar, algemeen geaccepteerd en volstrekt helder voor vakgenoten.”

Een heldere methode voor vakgenoten wellicht, maar vanuit methodologisch oogpunt is de beschreven aanpak op zijn best een brede onderzoeksstrategie, geformuleerd op het niveau van het *research design* en niet van de *research methodology*.³⁹ Bovendien verwijst de omschrijving van Westerman & Wissink naar activiteiten die:

- veel meer methodologische inhoud hebben dan hier wordt gesuggereerd, namelijk in het geval van wetgevingsanalyse en jurisprudentieanalyse;
- zelf ook weer een keuze vragen uit uiteenlopende onderliggende methoden, namelijk in het geval van historisch en empirisch onderzoek;
- in geen enkel opzicht onderscheidend kunnen zijn voor welke methode dan ook, namelijk in het geval van nadenken en zelf argumenteren.

Vanuit methodologisch perspectief lijkt binnen de discipline het onderzoek van Herweijer⁴⁰ (zie ook 1.1) op dit moment het meest interessant. Zijn beschouwingen hebben een empirische basis en hij presenteert een uitgewerkt overzicht van juridische onderzoeksstrategieën in het Nederlandse taalgebied. Hoewel van grote waarde voor de verdere ontwikkeling van de kennisvorming op het gebied van juridische onderzoeksdesigns, biedt echter ook Herweijer geen inzicht in de onderliggende methodologie. Herweijer presenteert geen methoden van juridisch onderzoek, zoals hijzelf zegt, maar zeven brede onderzoeksstrategieën:

“De kern van het juridisch onderzoek wordt gevormd door algemene begripsvorming, kwalificeren van feiten, vergelijken, redeneren en concluderen over de rechtsgevolgen.

35 Bij elke willekeurige onderzoeksmethode is er zowel sprake van procedure (de methode) als van procedurele beheersing (de vaardigheid). In die zin laten wetgevings- en jurisprudentieanalyse zich eenvoudig vergelijken met bijvoorbeeld het interview, dat als methode in elk sociaal-wetenschappelijk methodologieboek wordt behandeld en als vaardigheid in elke sociaal-wetenschappelijke opleiding wordt geoefend.

36 Stolker 2003.

37 Ten overvloede zij verwezen naar de literatuur genoemd in voetnoot 15 van hoofdstuk 1.

38 Westerman & Wissink 2008, p. 507.

39 Mouton 2005, p. 71-126. Zie ook Brynan 2008, p.31 e.v.

40 Herweijer 2003b.

Daarbij treffen we de volgende methoden van onderzoek aan:

- 1) rechtshistorisch onderzoek naar de totstandkoming van bepaalde normen, bevoegdheden en instituties;
- 2) inventariserend onderzoek van primaire bronnen: jurisprudentieanalyse, wetgevingsoverzichten etc.
- 3) toetsing van de interne consistentie van het geldende recht;
- 4) toetsing aan relevante beginselen;
- 5) interne rechtsvergelijking;
- 6) externe rechtsvergelijking;
- 7) ex ante toetsing van aanbevelingen (nieuw ontworpen regelingen)."

De categorisering van die strategieën is op een aantal punten onvoldoende onderscheidend gebleken voor een betrouwbare meting (zie hoofdstuk 2 en 3).⁴¹

6.6.4 *Het verschil tussen design en methodology*

Het *research design* betreft het ontwerp van een onderzoek. Het brengt er structuur in aan. Binnen het *design* laat de onderzoeker zien dat de onderzoeksdimensies van onderzoek: probleemstelling, bronnen en methoden met elkaar samenhangen. Een ingevuld structuurmodel (met als vertrekpunt de probleemstelling) als weergegeven in figuur 2.1 leidt in feite tot een *research design*. In een *design* specificceert de onderzoeker zijn onderzoeksplan, wat hij gaat doen, gaat hij in op de inbedding van het onderzoek in het kennisgebied, de relevantie ervan etc. Daarnaast gaat hij in op welke bronnen en strategieën nodig zijn om zijn doel te bereiken: antwoord geven op de belangrijkste vraag van het onderzoek. Hoe de bronnen worden geselecteerd en de noodzakelijke onderzoeksgegevens worden verzameld, wordt geleverd door de onderzoeksmethoden. De onderzoeksmethodologie zit als het ware aan de operationele kant van het onderzoek. Het gaat om de toepassing van de methoden van onderzoek. Men kiest bijvoorbeeld voor rechtsvergelijking (vanuit het *design*) en legt dan vervolgens uit welke methode van rechtsvergelijking daarbij wordt gehanteerd en hoe deze wordt toegepast.

Mouton pleit ervoor om de keuze van *design* en methodologie niet als één stap voor te stellen. Niet alleen juristen vergeten onderscheid te maken tussen *design* en *methodology*: "Researchers often confuse *research design* and *research methodology*", schrijft hij, "but these are two very different dimensions of research".⁴²

41 Uit het in dit onderzoek uitgevoerde interbeoordelaarsonderzoek blijkt de overeenstemming tussen twee beoordelaars (beiden hoogleraar in het recht) onvoldoende bij drie van de zeven categorieën van Herweijer. Uitgedrukt in Cohen's kappa was de overeenstemming .22 bij inventariserend onderzoek, .40 bij toetsing van interne consistentie en .37 bij toetsing aan relevante rechtsbeginselen. Bij de andere categorieën was de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid voldoende. (Bij de interpretatie van κ zijn de richtlijnen van Landis & Koch (1977) gevolgd, die de mate van overeenstemming tussen twee beoordelaars kwalificeren als "substantieel" bij een $\kappa \geq .60$.)

42 Mouton 2005, p. 74-75. Zie ook Bryman 2008, p. 31. Ook hij pleit ook voor een duidelijk onderscheid tussen beide begrippen. Merk op dat zowel in de bijdragen aan het methodendebat in de rechtswetenschap sinds Stolker (2003), als in methodologische beschouwingen als die van Herweijer de "methode" vrijwel zonder uitzondering op het niveau van het onderzoeksdesign wordt gedefinieerd.

Zijn samenvatting van de belangrijkste verschillen tussen onderzoeksdesign en onderzoeksmethodologie is weergegeven in Tabel 6.3a.

Tabel 6.3a De belangrijkste verschillen tussen onderzoeksdesign en onderzoeksmethodologie

Onderzoeksdesign	Onderzoeksmethodologie
Nadruk ligt op het eindproduct: om wat voor soort studie gaat het en wat voor resultaten moet het opleveren.	Nadruk ligt op het onderzoeksproces en de te gebruiken instrumenten en procedures.
Nadruk ligt op de logica van het onderzoek als geheel: wat is er aan (bewijs)materiaal nodig om de probleemstelling op afdoende wijze aan te pakken.	Nadruk ligt op afzonderlijke stappen in het onderzoeksproces en de daarvoor meest "objectieve" (onbeoordeelde) procedures.
Vertrekpunt is de probleemstelling.	Vertrekpunt zijn de specifieke taken die moeten worden verricht om gegevens te verzamelen, te bewerken, te analyseren en te interpreteren.

Aan Mouton's samenvatting kan nog een vierde verschil worden toegevoegd. Het heeft te maken met de "formulering van een onderzoeksdoel" van wat ook wel een *purpose statement* wordt genoemd, dat wil zeggen, een nader toegespits-te herformulering van de probleemstelling. Methodoloog Creswell⁴³ definieert dit als volgt:

"The purpose statement contains the major focus of the study, the participants in the study, and the location or site of the inquiry. This purpose statement is then narrowed to research questions or predictions that you plan to answer in your research study."

Precies daar waar het onderzoeksdoel (geformuleerd in een *purpose statement*) wordt vertaald in specifieke deelvragen of -hypotheses komt het vierde verschil tussen onderzoeksdesign en onderzoeksmethodologie (Tabel 6.3b) in beeld, namelijk in de gebondenheid van de onderzoeksmethodologie aan specifieke deelvragen of -hypotheses.

⁴³ Creswell 2003, 2005.

Tabel 6.3b Een vierde verschil tussen onderzoeksdesign en onderzoeksmethodologie

Onderzoeksdesign	Onderzoeksmethodologie
Keuze wordt gestuurd door de belangrijkste vraag waarop het onderzoek antwoord moet geven (de probleemstelling).	Keuze wordt gestuurd door de deelvragen, dat wil zeggen, door de specifieke onderzoeksvragen en/of –hypothesen die zijn afgeleid van de centrale vraag.

Als Herweijer (nog steeds in dezelfde boekbijdrage) terecht concludeert dat in juridisch onderzoek doorgaans onvoldoende onderscheid wordt gemaakt “tussen de inhoudelijke behandeling van een bepaalde rechtsvraag en de diverse stappen (afzonderlijke onderzoeken) die moeten worden gezet om deze rechtsvraag van een antwoord te voorzien”, dan zegt hij in feite hetzelfde: zoek de onderzoeksmethodologie op het niveau waar de informatie ook echt wordt verzameld en geanalyseerd. En dat is niet het niveau van de probleemstelling (“rechtsvraag”), maar het niveau van de onderzoeksvragen die er uit zijn afgeleid (“afzonderlijke onderzoeken”).

Uit dit onderzoek blijkt dat juristen wel deelvragen formuleren. Tegelijkertijd worden deze deelvragen nauwelijks apart methodologisch verantwoord. Zo blijkt uit de niet nader gespecificeerde resultaten dat bronnenverantwoording alleen bij wijze van uitzondering op het niveau van de deelvragen plaatsvindt.

Herweijer⁴⁴ merkt op dat in juridisch onderzoek in tegenstelling tot de sociale wetenschappen de centrale stelling langs meerdere wegen wordt onderbouwd, zonder dat het gebruik van de verschillende methoden afzonderlijk wordt gemotiveerd. Daarbij constateert hij dat de zeven onderscheiden methoden vaak gelijktijdig worden aangetroffen. Dit door Barendrecht e.a.⁴⁵ zo genoemde methodenpluralisme kan aantrekkelijk lijken vanuit een oogpunt van geloofwaardigheid en generaliseerbaarheid (zie 2.3.2), maar verliest onmiddellijk haar kracht wanneer de toepassing ervan onvoldoende kan worden gemotiveerd in termen van bijvoorbeeld betrouwbaarheid, neutraliteit en uiteindelijk dus zichtbaarheid en controleerbaarheid.

6.6.5 Een gebrekkige methodologische herkenbaarheid?

Een aanknopingspunt voor het vinden van de gebruikte methoden is wat Oost de methodologische herkenbaarheid noemt, waarbij de probleemstelling een functionele dimensie krijgt in termen van beschrijven, definiëren, vergelijken, evalueren, verklaren en ontwerpen (zie 2.3.1). Daarbij vloeit uit de omschrijving de desbetreffende te kiezen onderzoeksstrategie voort. Deze aanpak sluit aan bij het achterhalen van de door Herweijer onderscheiden onderzoeksstrategieën (zie 6.6.2), met dien verstande dat niet gekeken wordt naar de formulering van de probleemstelling in termen van functionaliteit. Onderzoekers laten na om via hun probleemstelling (en deelvragen) te laten zien welke methodologische keuzes gemaakt worden wanneer zij een beschrijvende, definiërende,

⁴⁴ Herweijer 2003, p. 32-33.

⁴⁵ Barendrecht e.a. 2004, p. 1422.

vergelijkende, evaluerende, verklarende of ontwerpende vraag stellen. In hoofdstuk 2 is daar in theoretische zin aandacht aan besteed. In de praktijk blijkt het moeilijk te zijn om de functionaliteit en de daarbij behorende onderzoeksstrategie van het onderzoek duidelijk uit een juridisch proefschrift af te leiden. De probleemstelling lijkt op dat punt niet altijd een betrouwbaar referentiepunt te zijn (zie 3.7). Er is een onderscheid tussen wat de probleemstelling blijkens de formulering ervan veronderstelt te gaan onderzoeken en datgene wat er daadwerkelijk in het onderzoek gebeurt. Tijdens het betrouwbaarheidsonderzoek is gebleken dat de beoordelaars het onderzoeksdoel vanuit het functionele perspectief niet op dezelfde manier herkennen of interpreteren. Dit kan te maken hebben met de ongebruikelijke manier waarop aan rechtswetenschappelijke co-deurs is gevraagd om met behulp van de formulering van de probleemstelling te destilleren wat de onderzoeksstrategie van de onderzoeker was. Een andere belangrijke oorzaak zou hierin kunnen liggen dat de onderzoeker, zelfs voor geoefende vakgenoten, niet duidelijk opschrijft wat hij in dat opzicht voornemens is te gaan doen.

Een uitgebreide analyse van juridische probleemstellingen is nodig om meer gefundeerde uitspraken te kunnen doen, maar in het kader van dit onderzoek bleek het niet haalbaar om hierop door te gaan. Wel lijkt het de moeite waard om – mede gelet op hetgeen hierover is geschreven in 2.3.1 in samenhang met wat hierover is geconcludeerd in de vorige subparagrafen – de hier aangekaarte methodologische problematiek verder te onderzoeken.

6.7 Ontwikkelingen in de rechtswetenschap

De vierde en laatste denkrichting gaat ervan uit dat recente ontwikkelingen binnen de rechtswetenschap van invloed zijn op de manier waarop rechtswetenschappers hun onderzoekskeuzes verantwoorden. Die ontwikkelingen zijn mogelijk of deels verantwoordelijk voor het feit dat uit dit onderzoek blijkt dat:

- juristen gemiddeld een voldoende scoren op het punt van de verantwoording van de probleemstelling;
- dat onderzoekers afkomstig van het kennisgebied “Recht en ...” niet goed maar wel beter hun onderzoekskeuzes verantwoorden dan hun collega’s werkzaam binnen de meer klassiek-juridische vakgebieden;
- dat juristen over het algemeen empirische onderzoeksmethoden beter expliciteren dan klassiek-juridische methoden;
- dat een klein aantal individuele onderzoekers gemiddeld wel goed scoort op de schaal van MethChoice LR.

De volgende ontwikkelingen kunnen een rol spelen bij het vinden van een verklaring voor de hier gegeven resultaten:

1) Het belang van een goede probleemstelling als belangrijke methodologische dimensie in het onderzoek lijkt inmiddels binnen de rechtswetenschap wel erkend. Het standpunt van de deskundigen tijdens de gehouden expertmeeting (zie 6.2.4) hierover is eensluidend. Er is ook weinig discussie gevoerd over het belang van de probleemstelling. Het standpunt van de deskundigen is op dit punt behoorlijk representatief te noemen. Ook binnen het methodendebat lijkt

het formuleren van een probleemstelling niet meer te worden betwist blijkens de kritiek die de “rechtsmethodologen” krijgen tegengeworpen. Vermoedelijk is de oorzaak hiervan dat binnen de meeste promotieopleidingen en inmiddels ook binnen de sinds drie à vier jaar geleden gestarte onderzoeksmasters van onderzoekscholen c.q. *graduate schools* van juridische faculteiten er systematisch aandacht wordt besteed aan (verschillende aspecten) van methoden van onderzoek. Ongeacht om welke conceptuele reden de probleemstelling gemeengoed lijkt te worden, feit is dat de meeste proefschriften voorzien zijn van een impliciet of expliciet aanwezige probleemstelling. Dat niet alle probleemstellingen kwalitatief aan de methodologische maatstaven voldoen en dat nog meer vooruitgang kan worden geboekt, blijkt eveneens uit de resultaten van het onderzoek. Niet alle verantwoordingselementen worden expliciet verantwoord blijkens de resultaten, de functionele dimensie van de probleemstelling vergt nog nadere aandacht (zie vorige paragraaf) en ook aan de structuur van het onderzoek (deelvragen) zou meer aandacht kunnen worden besteed. Andere aspecten rond de probleemstelling, zoals de precisie ervan, verdienen nader te worden onderzocht. Maar los van de achterliggende methodologische criteria: het hebben van een probleemstelling lijkt – uit een oogpunt van nadere afbakening en focus – door het forum in het algemeen te worden aanvaard.

2) Als tekstwetenschap wordt de rechtswetenschap gekenmerkt door een grote mate van autonomie. In zijn verhouding tot de maatschappij is recht geen autonome discipline, die los staat van de werkelijkheid waarop het geacht wordt betrekking te hebben. Een responsieve rechtswetenschap vraagt om een open verbinding met de maatschappij, waarin aandacht is voor achterliggende waarden, belangenafwegingen en beginselen. Het steunen op argumenten met een meer feitelijke grondslag is voor rechtswetenschappers die onderzoek doen vanuit een meer maatschappelijk doelgericht perspectief, belangrijk. Daartoe zullen rechtswetenschappers hetzij gebruik maken van door andere wetenschappers verricht onderzoek, hetzij zelf empirisch onderzoek moeten doen, zeker in het geval zijzelf de probleemstelling van hun onderzoek bepalen. Ook kan gekozen worden voor samenwerking met deskundigen uit andere wetenschappen, of wordt hun deskundigheid ingehuurd.⁴⁶

In veel – over de rechtswetenschap oordelende en beschouwende – publicaties wordt het toenemende belang van inter- en multidisciplinariteit benadrukt.⁴⁷ Veel onderwerpen en probleemstellingen bevinden zich op het snijvlak tussen recht en een andere discipline. Er is een aantal instituten opgericht rond

⁴⁶ Loth & Gakeer 2005; Vranken, 2005, 2006.

⁴⁷ Zie hiervoor o.a. de laatste twee rapporten van de visitatiecommissies, 1996 en 2002, Een eigen richting voor het recht van de verkenningscommissie, 1995; Oordelen over rechten, het rapport van de Commissie Voorbereiding Onderzoeksbeoordeling Rechtsgeleerdheid, 2005 en het rapport Naar prestatie-indicatoren voor rechtswetenschappelijk onderzoek, 2007, maar zie bijv. ook de bundel van Gakeer en Loth (red.) Eenheid en verscheidenheid in recht en rechtswetenschap, Rotterdam, 2001 of de bundel van Hessel e.a. (red.) Het recht over de schutting, Utrecht 1997, Hesselink, 2004 en enkele bijdragen uit de bundel van Nieuwenhuis en Stolker (red.) Vooruit met het recht, wat geldt in de rechtswetenschap als vooruitgang, Leiden, 2006 of *Ars Aequi* 2007: Multidisciplinaire bestudering van de rechtswetenschap.

een interdisciplinair thema. De relevantie van dit type onderzoek is groot blijkens de wetenschappelijke uitdaging, de maatschappelijke vraag (veel contractonderzoek is multi- of interdisciplinair en grensoverschrijdend van aanpak⁴⁸) en de enorme budgetten die in dit onderzoek vanuit de drie geldstromen geïnvesteerd worden. Samenwerkende rechtswetenschappers komen hierdoor steeds vaker in aanraking met collega's uit andere disciplines of worden zelfs organisatorisch samengebracht in die nieuwe grensoverschrijdende onderzoeksinstituten. Interdisciplinariteit heeft ertoe geleid dat rechtswetenschappers zich ook methodisch (en dat blijkt ook uit dit onderzoek) mengen met andere takken van wetenschap.⁴⁹

De Commissie Prestatie-indicatoren, maar ook Vranken en Nieuwenhuis⁵⁰ merken op dat interdisciplinariteit vanuit een rechtswetenschappelijk perspectief op zichzelf veel methodische problemen oproept en dat het vooralsnog niet eenvoudig is om dit type onderzoek verantwoord te doen en te beoordelen. Stelt interdisciplinair onderzoek in het algemeen al hoge eisen aan uitvoerende onderzoekers, in een rechtswetenschappelijke context is er een aantal factoren dat interdisciplinair onderzoek verder compliceert. Het begint, volgens Vick,⁵¹ al met de intellectuele spanning die er in de rechtswetenschappelijke gemeenschap bestaat tussen aanhangers en tegenstanders van interdisciplinair onderzoek:

“It is a topic that cannot be addressed without taking into account the intellectual tension that has sometimes existed between so-called ‘black letter’ academic lawyers using traditional modes of legal analysis and those who would classify themselves as interdisciplinary scholars using ideas and techniques borrowed from other disciplines. Although the recriminations that pass between ‘doctrinalists’ and ‘interdisciplinary’ are less bitter today than in the past, there remains a discernible friction between the two schools of thought. Many interdisciplinarians perceive doctrinalists to be intellectually rigid, inflexible, and inward-looking; many doctrinalists regard interdisciplinary research as amateurish dabbling with theories and methods the researchers do not fully understand”.

Maar belangrijker nog dan de kritische blik van doctrinegerichte collega's, zijn de externe obstakels waarmee interdisciplinair georiënteerde rechtswetenschappers worden geconfronteerd. Deze obstakels worden het meest gevoeld wanneer de intensiteit van integratie tussen de disciplines hoog is. Wanneer één of meerdere disciplines samenwerken aan hetzelfde object binnen een gezamenlijke vraagstelling (interdisciplinariteit) dan zullen de obstakels zwaarder wegen naarmate de wederzijdse integratie van concepten, methodologie, procedures, epistemologie, terminologie, data groter is. Dat is minder het geval

48 Oordelen over rechten 2005, p. 13.

49 Vick 2004, p. 172 e.v.

50 rapport Naar prestatie-indicatoren voor rechtswetenschappelijk onderzoek 2007, p. 14; Vranken 2006, p. 27; Nieuwenhuis 2007, p. 923-924.

51 Vick 2004, p. 163-64.

wanneer sprake is van alleen multidisciplinair onderzoek, waarbij nauwelijks sprake is van enige interactie en geen wederzijdse beïnvloeding plaatsvindt. Disciplines blijven dan naast elkaar onderzoek doen, waarbij ze zich (vaak) onafhankelijk van elkaar richten op een bepaald onderwerp of problematiek.⁵²

a) Het eerste obstakel is reeds beschreven in 6.5 waar het gaat over de verschillen in vormingstradities waar de samenwerkende disciplines uit voortkomen. Samenvattend kan gesteld worden dat interdisciplinair onderzoek voor de wetenschap een zeer interessante vorm van onderzoek is, maar hoge eisen stelt aan de onderzoekers. Waar rechtswetenschappers een brug willen slaan naar disciplines buiten de geesteswetenschappen, wordt het onderzoek verder gecompliceerd door de relatief grote (theoretische en praktische afstand) van de rechtswetenschap tot de wetenschappelijke vormingstraditie.

b) Het tweede, dat ook uit het vorige punt voortvloeit, is het – in dit proefschrift meermalen genoemde – ontbreken van een methodologisch kader voor de rechtswetenschap. Het ontbreken van een gearticuleerd methodologisch kader lijkt het voor een rechtswetenschapper welhaast onmogelijk te maken om in multi- en interdisciplinair onderzoek tot een vorm van methodologische integratie te komen, dat wil zeggen, tot een weloverwogen keuze uit en (zonedig) aanpassing van beschikbare methoden en technieken uit de verschillende disciplines die in het onderzoek zijn betrokken. En waar methodologische integratie uit beeld verdwijnt, lijken een rechtswetenschapper nog maar twee keuzes te resten: zich terugtrekken op het eigen bekende, klassiek-juridische terrein van literatuurstudie, jurisprudentieanalyse en wetgevingsanalyse, of zich de onbekende theorieën, methoden en technieken proberen eigen te maken. Volgens Dau-Schmidt⁵³ kan dat ook weer niet de bedoeling zijn van interdisciplinair onderzoek. Bij interdisciplinair onderzoek gaat het niet om eenrichtingsverkeer, maar om interactie. Het gaat om de ontmoeting, om wederzijdse verrijking.

“[...] some overlap in examined questions and methodology is desirable in order to promote interdisciplinary discourse. However, if there is too much overlap in examined questions and methodology, then the multiple disciplinary perspectives become redundant and no insights can be gained from the exchange.”

c) Ten slotte is er nog een derde probleem dat interdisciplinair onderzoek vanuit een rechtswetenschappelijk perspectief compliceert: het individualistische karakter van het onderzoek. Vrijwel overal waar wordt gesproken over interdisciplinair onderzoek, wordt ook *collaborative learning* voorondersteld: onderzoekers uit verschillende disciplines werken samen en leren van elkaar. Die gedachte is bijvoorbeeld terug te vinden in de adviezen waarmee Epstein & King hun

⁵² Zie voor de begrippen inter- en multidisciplinariteit bijv. Mooij 2003.

⁵³ Dau-Schmidt 2004, p. 200.

betoog afsluiten,⁵⁴ in de interdisciplinaire uitdagingen die Frost & Jean zien⁵⁵, in het hierboven aangehaalde citaat van Dau-Schmidt waar hij spreekt over het bevorderen van *interdisciplinary discourse* en *exchange* en in de conclusies van het artikel van Douglas W. Vick.⁵⁶

“Perhaps the best way to avoid the pitfalls of interdisciplinary research is to collaborate with someone trained in the non-law discipline involved in the research project. Having a representative of each discipline on a research team helps minimize mistakes in research design, data collection, and data analysis. Indeed, it is only through collaboration with scholars from other disciplines that the most demanding interdisciplinary encounters can occur.”

Voor rechtswetenschappers is samenwerking in onderzoek echter niet vanzelfsprekend. Vick⁵⁷ spreekt in dit verband zelfs over een *“ingrained bias of the discipline against collaboration”*. De rechtswetenschappelijke onderzoekscultuur – met inbegrip van het promotieonderzoek – kenmerkt zich door een grote mate van individualisme.

Dit lijkt een belangrijk punt. Volgens Oost en Sonneveld is de onderzoekscultuur van een discipline een sleutelvariabele bij de verklaring van disciplinaire verschillen in promotierendement.⁵⁸ In bètaopleidingen, bijvoorbeeld, bepalen programma, teamwork en zeer frequent (soms dagelijks) contact tussen promovendi en hun begeleiders de onderzoekscultuur. De cultuur in de meeste alfa- en gammastudies verschilt daarvan door haar nadruk op autonomie (zelf kiezen, zelf beslissen), individualisme (alleen werken), zelfstandigheid (weinig overleg) en creativiteit (nieuwe oplossingen vinden). En het zijn precies deze kenmerken die, al meer dan tien jaar, worden aangewezen als de belangrijkste voorspellers voor vertraging en afhaken.⁵⁹

De aanname dat interdisciplinair onderzoek een vorm van interdisciplinaire uitwisseling en communicatie impliceert, staat op gespannen voet met het individualistische karakter van de promotietrajecten die in de rechtswetenschap worden uitgezet. Tot zover bekend, wordt in de literatuur geen antwoord ge-

54 Epstein & King 2002, p.120: “[...] a law professor can learn on the job by entering into collaborations with a methodologist in the law school or, for example, a social scientist colleague with an interest in law.”

55 Frost & Jean 2003, p. 122: “Communication outside one's home discipline has therefore become more difficult as fields of knowledge rely on increasingly complex contents, methodologies and jargons. The uncertainty of venturing into new territories of discourse can be daunting, revealing intolerance and ignorance and raising anxiety and defensiveness. Effective intellectual exchange among faculty requires overcoming such stereotypes and developing a mutual sense of respect and tolerance.”

56 Vick 2004, p. 194.

57 Vick 2004, p. 193.

58 Oost & Sonneveld 2004-2006.

59 Hockey 1996: Dat wil zeggen: naarmate een onderzoek een groter beroep doet op autonomie, individualisme, zelfstandigheid en creativiteit, rondt minder promovendi hun onderzoek binnen de gestelde tijd succesvol af. Overigens zijn er redenen om deze stelling te nuanceren. In laatste instantie lijkt het te gaan om onderliggende factoren die in elke onderzoekscultuur zouden moeten kunnen worden gewaarborgd. Een goede, snelle start, bijvoorbeeld. Bij het onderwerp blijven. En regelmatig overleg. (Seagram et al. 1998.)

ven op de vraag óf en hoe interdisciplinaire uitwisseling en communicatie gefaciliteerd kan worden in situaties waarin één onderzoeker een interdisciplinair onderzoek uitvoert.

Concluderend: uit dit onderzoek blijkt dat juristen weliswaar hun empirische onderzoek significant beter expliciteren en verantwoorden dan het klassiek-juridisch onderzoek. Ook de inter- en multidisciplinaire juristen uit het kennisgebied “Recht en ...” doen het beter dan hun collega’s uit de overwegend meer dogmatische vakgebieden. De MethChoice-scores laten voor de empirische onderzoek een gemiddelde van 4.76 zien tegen 3.0 voor het klassiek-juridische onderzoek en voor de “Recht en ...”-onderzoekers een 5.26 tegen 4.0 voor de overige rechtswetenschappers. Deze cijfers getuigen van een toenemend belang van verantwoording van methodologische keuzes wanneer sprake is van “grensoverschrijdend, empirisch” onderzoek. Er is evenwel, zonder dit onderzoek te willen diskwalificeren, nog een wereld te winnen om dat onderzoek methodologisch te vervolmaken. Rechtswetenschappers zijn nauwelijks onderlegd in het beoordelen van resultaten van empirische onderzoek, laat staan dat ze volgens de regels der kunst empirisch onderzoek kunnen verrichten.

Methodologiecursussen die op dit moment in het kader van juridische onderzoeksmasters of promotieopleidingen worden gegeven, zullen op het niveau van onderzoeksdesign kunnen professionaliseren (zie de vorige paragraaf), maar het lijkt ondoenlijk om voor alle gewenste of nodige methoden en technieken cursussen te gaan verzorgen. Rechtswetenschappers zullen in groepsverband via programmering van het onderzoek, dan wel individueel voor specifieke grotere projecten keuzes moeten maken in welke (empirische) methoden zij geschoold willen worden om hun onderzoeksvragen adequaat te kunnen beantwoorden. Zie verder ook het eerste hoofdstuk van deze studie in de paragraaf over de theoretische relevantie van dit onderzoek.

3) Het meedoen aan tweede geldstroomcompetities in NWO en Europees verband vraagt aan de aanvragers, ook aan rechtswetenschappers, om een uitgewerkt methodologisch kader. De toewijzingscriteria voor financiering zijn op dit punt nu eenmaal stringent. Veel juridische projectvoorstellen sneuvelen om redenen van methodologische aard. Ofschoon hier niet direct aangetoond kan worden, dat de NWO-proefschriften beter scoren dan andere, zou het niet verbazen als het juist deze proefschriften zijn die hogere MethChoice-scores halen, aldus de opvatting van de deskundigen van de expertmeeting. Uit de cijfers blijkt in elk geval dat een klein aantal rechtswetenschappers het wel belangrijk vindt om uit te leggen hoe ze onderzoek doen en waarom zo.⁶⁰

Natuurlijk gaat het er niet om dat rechtswetenschappers zich alleen om formele redenen gaan verantwoorden. Wel is een feit dat de beoordelingscriteria waarop veel competitities voor het meedingen naar budgetten voor wetenschappelijke projecten zijn gebaseerd, ontleend zijn aan onderzoekscriteria uit de wetenschappelijke vormingstraditie (zie 6.5). Ook de redacties van internationale

60 Vier van de 90 onderzoekers hebben een T-score van 7,5 of hoger op de MethChoice-schaal, zie H 5, paragraaf 6 voor de gemiddelde MethChoice-scores van de onderzochte populatie.

peer-reviewed tijdschriften stellen een nadere uitwerking van de methodologie als voorwaarde voor de indiening van artikelen, zo blijkt uit een *quick scan* onder verscheidene internationale redacties.⁶¹ Het meedoen aan de wetenschappelijke vormingstraditie brengt een op die traditie gebaseerde academische attitude met zich mee. De bestuurlijke druk om mee te doen neemt alsmaar toe; de omvang tweede- en derde geldstroom is voor Colleges van Bestuur steeds vaker een indicator voor toewijzing van middelen uit de eerste geldstroom en speelt ook mee in de beoordeling van het onderzoek naar SEP-maatstaven.⁶²

4) Van andere ontwikkelingen zou men misschien verwacht hebben dat ze van invloed zouden kunnen zijn op de onderzoeksresultaten. Met name de alsmaar toenemende internationalisering in rechtswetenschappelijk onderzoek beïnvloedt de manier waarop juridisch onderzoek zich ontwikkelt, zo blijkt uit dezelfde rapporten en publicaties waarnaar verwezen is bij het tweede punt (zie noot 47). Uit de resultaten van het onderzoek kan deze belangrijke ontwikkeling vooralsnog niet worden aangemerkt als een mogelijke oorzaak voor een tendens naar een grotere mate van verantwoording van onderzoekskeuzes. De deskundigen van de expertmeeting zijn het er daarentegen wel over eens dat externe rechtsvergelijking, europeanisering en internationalisering vraagt om een uitgebreide uitleg en verantwoording van bronnenselectie (zie 6.2) door onderzoekers.

61 Nature, The lancet, annual Review of Plant Physiology and Plant Molecular Biology, Materials Science & Engineering R: Reports, Journal of Economic Literature.

62 SEP/VOR-protocol, 2005; zie ook het VLIR-model, Model voor een integrale kwaliteitsevaluatie van het onderzoek in de rechtswetenschappen, 2004.

7 Conclusies, discussie en vervolgonderzoek

7.1 Conclusies

In dit onderzoek is de verantwoording van methodologische keuzes met betrekking tot probleemstelling, bronnen en methoden in negentig proefschriften uit de verschillende juridische subdisciplines systematisch onderzocht. Vooronderstelling is dat alle wetenschappers, ook rechtswetenschappers, zich moeten houden aan het verantwoordingsbeginsel zoals uitgelegd in 2.1. Het niet of onvoldoende verantwoorden van methodologische keuzes immuniseert rechtswetenschap tegen wetenschappelijke en maatschappelijke kritiek.

Het antwoord op de centrale vraag “Hoe worden onderzoekskeuzes in recente Nederlandse juridische proefschriften verantwoord?” luidt:

In juridische proefschriften wordt vanuit een oogpunt van controleerbaarheid weinig aandacht besteed aan de uitleg over en verantwoording van geselecteerde bronnen en gebruikte methoden. In steeds meer proefschriften wordt de uitleg en verantwoording van de probleemstelling wel aangetroffen.

Probleemstelling

In meer dan $\frac{2}{3}$ van de proefschriften bestaat er geen enkele twijfel over wat de probleemstelling van het onderzoek is. Ook de verantwoording van de probleemstelling in termen van nieuwswaarde, relevantie en theoretisch kader is in redelijke mate terug te vinden in juridische proefschriften. Gemiddeld scoren de proefschriften een 6,1 (op de 10-puntschaal van de MethChoice-scores). Het besef van het formuleren van een goede probleemstelling lijkt binnen het forum aanwezig te zijn. De probleemstelling en de verantwoording ervan kunnen nog wel een kwaliteitsimpuls gebruiken blijkens de cijfers uit hoofdstuk 5. Er lijkt een discrepantie te bestaan in wat juristen beogen te bereiken met hun onderzoeksvraag en datgene wat daadwerkelijk in het onderzoek wordt aangetroffen. De onderzoekers willen graag ontwerpend onderzoek doen, maar komen vaak niet verder dan een grondige evaluatie om dan een grote sprong te maken naar mogelijke oplossingen.

Bronnen

In juridische proefschriften is de bronnenverantwoording heel impliciet. In veel gevallen (90%) wordt in de tekst van het proefschriften zelfs helemaal geen motivering gegeven van de gebruikte bronnen. Geen motivering betekent hier geen uitleg van de selectie van bronnen noch een verantwoording ervan. Rechtswetenschappers lijken het vanzelfsprekend te vinden dat ze kunnen volstaan met literatuurregisters en voetnoten om hun bronnenkeuze kenbaar te maken. Het gebruik, de selectie en de verantwoording van bronnen worden

kennelijk niet gezien als een noodzakelijke expliciet te verantwoorden methodologische keuze. Met name de verantwoording van juridische bronnen (jurisprudentie en wetgeving) is minimaal. Gemiddeld scoren de proefschriften voor de verantwoording van bronnen nog geen 3 (op een 10-puntschaal). Aangenomen wordt dat dit zou kunnen voortkomen uit de pretentie van onderzoekers om naar volledigheid te streven. Rechtswetenschappers lijken er te veel van uit te gaan dat de manier waarop gebruik wordt gemaakt van (juridische) bronnen niet ter discussie staat binnen het forum en dat een verantwoording ervan te veel zou leiden tot het vragen naar de bekende weg en dat verantwoording daarom niet nodig is. Maar ook wanneer andere dan juridische bronnen worden gebruikt (literatuur en documenten en personen met name), wordt door juristen (met name uit de klassieke vakgebieden) weinig geëxpliciteerd. In de tekst van proefschriften wordt niet uitgelegd dat er geselecteerd is, hoe geselecteerd wordt, waarom zo en waarom de gekozen bron gebruikt is voor het beantwoorden van een (deel)vraag. In het vakgebied “Recht en ...” waarin op enige manier sprake is van inter- of multidisciplinariteit, is het besef van verantwoording significant groter. Maar ook dan houdt selectie en verantwoording van bronnen niet over blijkens de gemiddelde score van een 4.4 op een 10-puntschaal. Wanneer daar de proefschriften met een empirische component uit de andere vakgebieden aan worden toegevoegd, dan daalt het gemiddelde cijfer zelfs naar 3.8. Ook wanneer rechtswetenschappers internationaal of rechtsvergelijkend onderzoek doen bestaat er weinig neiging om tot een grotere mate van bronnenverantwoording te komen.

Methoden

Voor de gehanteerde methoden kan grosso modo hetzelfde worden gezegd. Rechtswetenschappers verantwoorden hun gebruikte methoden, ook wanneer zij beweren empirisch onderzoek te doen, in belangrijke mate impliciet, beperkt expliciet of zelfs helemaal niet. De gemiddelde score voor de discipline bedraagt een 3,64 op een 10-puntschaal.

Er lijkt een “*understanding*” binnen het forum te bestaan dat juridische methoden niet nader gemotiveerd hoeven te worden. Juridische methoden, voortvloeiend uit de methoden van rechtsvinding en de tijdens de opleiding overgedragen juridische vaardigheden, worden toegepast bij de bestudering en interpretatie van de juridische bronnen. Binnen elk vakgebied en zelfs binnen de hele discipline is bekend hoe juridische teksten worden geanalyseerd en wordt de motivering van uit de analyse voortvloeiende “juridische” keuzes bepaald door de sterkst naar voren gebrachte argumenten. De door rechtswetenschappers gevolgde, en door het forum geaccepteerde, zogenoemde “olifantenpaden” (zie 6.2 en 6.3) hoeven niet te worden uitgelegd en verantwoord.

Voor toetsingskaders geldt dat deze bijna altijd worden gebruikt maar bijna nooit geoperationaliseerd. Voor zover er wel sprake is van operationalisering blijft de verantwoording ervan bijna altijd achterwege.

Bij externe rechtsvergelijking valt op dat wel, zij het beknopt, wordt aangegeven waarom gekozen is voor rechtsvergelijking en waarom met welke landen wordt vergeleken. De uitleg en verantwoording van de methode van rechtsvergelijking blijkt dan vervolgens weer achterwege te blijven.

Wanneer rechtswetenschappers afwijken van de “olifantenpaden” of kiezen voor het toepassen van niet-doctrinaire methoden van onderzoek dienen juristen hun methoden en technieken wel te expliciteren, aldus de deskundigen tijdens de gehouden expertmeeting. Geconstateerd wordt dat dit (evenals bij bronnenverantwoording) significant beter gebeurt door rechtswetenschappers die onderzoek doen vanuit een multidisciplinaire invalshoek dan door hun collega’s uit de klassiek-juridische vakgebieden, zij het dat de scores nog onder de maat blijven (gemiddeld 4.8 op de 10-puntschaal). Rechtswetenschappers uit de klassiek-juridische vakgebieden die gebruik maken van empirische methoden laten nauwelijks zien waarom zij empirische methoden kiezen en hoe zij die methoden aanpakken. Alleen bij de beoefening van het strafrecht tekent zich een begin van een verantwoording af. Dat zou te maken kunnen hebben met de vrij hechte banden die er zijn met criminologisch onderzoek, waarin methoden van empirisch onderzoek veelvuldig worden toegepast.

Verdere conclusies:

1) In de data lijkt zich, dwars door de kennisgebieden heen, een methodologisch tweestromenland af te tekenen tussen wat we de *klassiek-juridische lijn* hebben genoemd en de *empirische lijn*. De empirische lijn kenmerkt zich door een min of meer expliciete verantwoording van methodologische keuzes in het onderzoek (want er zijn significante verbanden gevonden met deelvragen – verantwoording van bronnen – verantwoording van methoden – kwaliteitsmaatregelen). De klassiek-juridische lijn kenmerkt zich door een geringe of afwezige aandacht voor de explicitering en verantwoording van methodologische keuzes (want er is significant minder sprake van (1) gebruik van deelvragen, (2) verantwoording van (niet-doctrinaire) bronnen (indien gebruikt), (3) operationalisering van het toetsingskader (indien gebruikt) en (4) aandacht voor kwaliteit van onderzoek.¹

2) Kennisgebieden verschillen significant in de mate: (1) waarin zij gebruik maken van externe rechtsvergelijking, (2) waarin zij toetsingskaders operationaliseren, (3) waarin zij gebruik maken van empirische methoden en (4) waarin zij algemene informatie verschaffen over de kwaliteit van het onderzoek.

Wanneer met name de bijzondere positie van “Recht en ...” tegenover de andere juridische kennisgebieden wordt gezien, kunnen er bovendien significante verschillen in de mate waarin (1) de selectie van niet-doctrinaire bronnen (alle bronnen met uitzondering van jurisprudentie en wetgeving) worden verantwoord, (2) de mate waarin de onderzoeksstrategieën met daarbij behorende methoden worden verantwoord en (3) de mate waarin de kwaliteit van onderzoek in methodologische zin wordt verantwoord.

¹ Alle proefschriften zijn onderzocht op explicitering van kwaliteitsmaatregelen in termen van validiteit, betrouwbaarheid etc. In slechts drie boeken zijn expliciete sporen van verantwoording aangetroffen, reden om dit aspect verder buiten beschouwing te laten.

7.2 Gevolgtrekkingen

Op grond van de uit het onderzoek opgedane bevindingen vloeit de vraag voort of rechtswetenschappers iets met die resultaten moeten doen. In het vorige hoofdstuk is hier al uitgebreid bij stilgestaan, zonder overigens in concluderende zin af te ronden. Een oproep aan het forum om zich meer bewust te zijn van de methodologische kant van het onderzoek en de verantwoording van de keuzes erbinnen is wellicht het minste. Of het nu gaat om beginnende promotieonderzoekers die hun project uitschrijven, hun coachende begeleiders of senioren die geroutineerd als zij zijn, hun zoveelste publicatie voorbereiden, een beetje meer aandacht voor bijvoorbeeld de bronnenverantwoording lijkt geen overbodige suggestie.

Gelet op de behaalde scores en ook gezien de uit het voorbereidend onderzoek voortvloeiende bevindingen, zou het forum van rechtswetenschappers zich mogen afvragen of een verhoogde aandacht voor de vijf navolgende punten wenselijk en / of zinvol zou zijn:

1. De probleemstelling (nog steeds onderontwikkeld);
2. De selectie en verantwoording van bronnen;
3. De uitwerking en operationalisering van gebruikte toetsingskaders;
4. De methode van rechtsvergelijking;
5. De verantwoording van niet-juridische, empirische methoden.

Ad 1) Uit de cijfers blijkt dat rechtswetenschappers gemiddeld een zesje scoren voor de verantwoording van de probleemstelling. Gezien het belang van een goede probleemstelling voor wetenschappelijk onderzoek (zie 2.3.1) lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat in proefschriften aan alle aspecten (inhoudelijke verankering, relevantie, precisie, functionele dimensie en consistentie) van de probleemstelling aandacht zou moeten worden geschonken. Hiervoor is steun te vinden binnen het forum blijkens de unanieme opvatting van de deskundigen tijdens de in 6.2 behandelde expertmeeting. Het in deze studie ontwikkelde analyse-instrument biedt als toetsingskader aanknopingspunten voor het verbeteren van de opzet en uitvoering van dissertatieprojecten en andere wetenschappelijke publicaties op de onderdelen probleemstelling, bronnen en methoden.

Ad 2) Is een impliciete verantwoording of het zelfs achterwege laten van bronnenverantwoording nog wel verdedigbaar? Kunnen rechtswetenschappers zich nog verschuilen achter de gedachte dat zij bij hun afwegingen gebruik hebben gemaakt van alle op dat onderwerp beschikbare schriftelijke bronnen? Door de schier oneindige ontsluiting van informatie (internet w.o. google (scholar), (juridische) databestanden, on line catalogi etc.) is het onmogelijk om overzicht te hebben over alle op een thema betrekking hebbende bronnen, laat staan dat het fysiek mogelijk is om alles te bestuderen. Een literatuurstudie zonder gemotiveerde bronnenselectie maakt het onderzoek onnavolgbaar en is kwetsbaar tegen mogelijke verwijten dat onvoldoende rekening is gehouden met de drie functies als genoemd in 2.6.2.1. Met name het belang van de controlerende

functie is door een aantal experts tijdens de voor dit onderzoek gehouden expertmeeting genoemd.

Niet alleen de moderne informatievoorziening speelt een rol bij het belang van bronnenselectie. Door de internationalisering van de meeste onderzoeksthema's en het doen van rechtsvergelijking is raadpleging van buitenlandse bronnen onontbeerlijk. Op de onderzoeker drukt dan eens te meer de bewijslast hoe hij aan zijn bronnen komt, hoe deze geselecteerd zijn en waarom deze bronnen zo belangrijk zijn in het kader van het desbetreffende onderzoek.

Ad 3) Het gebruik van toetsingskaders als methodologische dimensie lijkt aandacht te verdienen. In 2.7.2 is uitgelegd waarom onder meer langs die weg naar de verantwoording van juridische methoden is gekeken. Het is een feit dat het vaak in proefschriften is aangetroffen. Wat daarbij opvalt is dat rechtswetenschappers de door hen opgezette kaders moeilijk expliciet weten om te zetten in zichtbare, operationele situaties. Als er bijvoorbeeld wordt getoetst aan het gelijkheids- of zekerheidsbeginsel, wordt een dergelijk beginsel zelden verder gedifferentieerd in concreet zichtbare factoren, uitgewerkte criteria of meetbare indicatoren.

Ad 4) Rechtsvergelijking. De keuze voor rechtsvergelijking wordt wel vaak expliciet gemaakt, evenals de motivering waarom gekozen is voor een rechtsvergelijkend perspectief in het onderzoek. Ook de gekozen landen worden dikwijls duidelijk aanwijsbaar, zij het vaak beknopt, gemotiveerd. Maar op het punt van de methode, hoe de rechtsvergelijking heeft plaats gevonden en waarom zo, kan vrijwel niets in de tekst van de proefschriften worden gevonden. Is de uitvoering van rechtsvergelijking het volgen van een "olifantenpad"? Gaat het alleen om de zogenaamde functionele methode, die kennelijk voor alle wetenschappers duidelijk is? Dat blijkt niet duidelijk uit het onderzoek, noch uit de door experts hierover naar voren gebrachte informatie.

Ad 5) In $\frac{1}{3}$ van de proefschriften wordt gebruik gemaakt van niet-juridische, empirische methoden. Vaak in combinatie met klassiek-juridische methoden. Ofschoon rechtswetenschappers de door hen gebruikte empirische methoden significant beter verantwoorden dan de klassiek-juridische, is de expositiegraad van het gebruik door onderzoekers uit de klassiek-juridische kennisgebieden ervan nog steeds laag. Gemiddeld scoren rechtswetenschappers een 4,76 (op de 10-puntschaal) voor de verantwoording van die methoden. In navolging van de deskundigen aanwezig op de expertmeeting wordt erop aangedrongen om rechtswetenschappers die gebruik maken van empirische methoden, deze ook expliciet te laten uitleggen en verantwoorden conform de procedures en technieken die daarvoor in sociaal wetenschappelijk onderzoek gangbaar zijn.

7.3 Discussie

Dit onderzoek beoogt vooral een spiegel voor te houden. Een spiegel die scherp gesteld stond op de expositie van de verantwoording van methodologische keuzes in proefschriften en waarmee is aangetoond dat methodologie voor rechts-

wetenschappers geen doorslaggevend criterium is bij de presentatie van onderzoek in dissertaties. Daarmee is absoluut niet gezegd dat rechtswetenschap niet deugt. Juristen zijn meesters in het uitleggen van het geldende recht, ook wanneer de oplossing voor een probleem niet direct is af te leiden uit wetgeving en/of jurisprudentie. Rechtswetenschappers zijn vaak op zoek naar wenselijk recht wanneer het recht niet goed genoeg blijkt te functioneren. Belangenafweging speelt daarbij steeds een cruciale rol. Altijd zijn er meer goede of ware oplossingen denkbaar, steeds moeten er keuzes worden gemaakt. De meeste rechtswetenschappers proberen naar eer en geweten een oplossing na te streven met een rechtvaardige, aanvaardbare uitwerking, die tevens effectief is en efficiënt werkt. Bij het zoeken naar argumenten staan hem heel wat bronnen ter beschikking (naast met name de doctrinaire ook in toenemende mate andere meer van feitelijke aard). Bij het vinden van de meest doorslaggevende argumenten gaat de rechtswetenschapper als een ware (tekst)analyticus te werk. Hoe hij dat doet? De rechtswetenschapper maakt bij het presenteren van zijn oplossing vooral gebruik van zijn overtuigingskracht door middel van zijn redeneerkunst. Een goede rechtswetenschapper ontwikkelt zich daarbij als een scheppende jurist met een gevoel voor een steeds wisselend cultuurbeeld. Daarmee verradt hij de schoonheid van zijn werk.² In 6.4 is het standaardbeeld van rechtswetenschap al uitgebreider behandeld en gepresenteerd als oorzaak van de aangetroffen resultaten.

Rechtswetenschappers vervullen binnen de discipline van het recht een belangrijke rol bij de rechtsonwikkeling. Wetgever en rechter bepalen hoe het recht zou moeten werken en ook wetenschappers laten zien hoe het recht zou moeten of kunnen werken door te reageren op wat voornoemde rechtsvormers doen of nalaten. In dit proefschrift staat de eigenheid van die bij het recht behorende wetenschapsbeoefening niet ter discussie.

Natuurlijk kan het altijd beter en anders. Dit proefschrift laat zien dat rechtswetenschappers één onderdeel van algemene wetenschapsbeoefening veronachtzamen, namelijk de verantwoording van hun methodologische keuzes. Maar uitleg en verantwoording van methodologie – hoezeer een niet te verwaarlozen zaak aldus Schoordijk in het NJB – zou de rechtswetenschapper in een methodisch keurslijf dwingen en hem belemmeren in zijn creatieve arbeid, aldus diezelfde Schoordijk. Ook Nieuwenhuis worstelt met de vraag welke plaats de methodologische verantwoording moet innemen bij het publiceren van onderzoeksresultaten. “Verantwoording gaat echter wel ten koste van de literaire aantrekkelijkheid”, zegt hij in *Ars Aequi*.³ Hij gaat verder: “Ik ben altijd een fervent aanhanger geweest van de visie dat het steigermateriaal moet worden weggehaald als het gebouw klaar is. Er moet een evenwicht worden gezocht tussen volledigheid van methodologische verantwoording en aantrekkelijkheid van het geschrevene. Te veel verantwoording kan de aantrekkelijkheid schaden. Een proefschrift is ook een retorisch product, dat verkocht moet worden aan de lezer. Als te veel productinformatie gegeven wordt, koopt niemand het meer”.

² Schoordijk 2008, p. 1723.

³ Nieuwenhuis 2007, p. 924.

Aan de hand van een drietal vragen wordt gepoogd om een toegevoegde waarde te leveren en deelnemer te worden aan het huidige in de rechtswetenschap gevoerde methodendebat.

Wat pleit voor meer verantwoording van methodologische keuzes?

Het is al gezegd. Rechtswetenschappers zijn vooral dienstbaar aan de praktijk. Door vooral de methode van rechterlijke rechtsvinding toe te passen als onderzoeksmethode is de rechter voor de meeste rechtswetenschappers gaan fungeren als rolmodel bij de wetenschapsbeoefening. Benjamin Cardozo laat in zijn "The Nature of Judicial Process"⁴ treffend zien hoe het besluitvormingsproces bij een rechter werkt en daarmee indirect ook hoe het werkt bij wetenschappers. Jan Vranken komt tot soortgelijke redeneringen in zijn derde algemeen deel.⁵ Ondanks of dankzij de methoden van rechtsvinding blijkt dat de rechter zijn argumenten verhuult bij het maken van zijn overwegingen en keuzen⁶ Maar in deze context is het niet de rechter die zich aangesproken moet voelen, maar de wetenschapper.

Ook rechtswetenschappers lijken de motivering van hun wetenschappelijke uitspraken te zeer te verpakken in hun retorische betoog. Een betoog dat gericht is op het doen van normatieve uitspraken over het recht.⁷ Een betoog waarin onderzoekers evenals praktijkjuristen keuzes maken op basis van uit het rechtssysteem voortvloeiende opvattingen, beginselen, waarden, redelijkheid en billijkheid. Een betoogtrant die ontstaan is uit de academische tradities waar rechtsgeleerden van afstammen (zie 6.5). Maar immuniseren wetenschappers zich hiermee niet tegen kritiek?

1) Als rechtswetenschappers het verantwoordingsbeginsel steunen, lijkt het voor de hand te liggen dat zij dat ook moeten laten zien door middel van het expliciteren van de probleemstelling, de selectie en verantwoording van bronnen en het uitleggen en verantwoorden van hun methoden. Smith e.a., die geen voorstanders zijn van een catalogus van methodologische eisen, stellen terecht "dat kritiek (van deelnemers aan de handelingspraktijk) de onderzoeker dwingt tot een zorgvuldige raadpleging en weergave van bronnen en een evenwichtige afweging van standpunten die met betrekking tot de onderzochte kwestie kunnen worden ingenomen. Langs deze weg worden juridische problemen scherper gesteld, komen nieuwe oplossingen in beeld en ondergaat het recht de invloed van maatschappelijke veranderingen. Ook dat is wetenschap – de wetenschap van een systeem dat niet onveranderlijk is, maar gestalte krijgt in de hantering ervan." Deze afsluitende zin in hun NJB-artikel⁸ benadert de rationaliteitscirkel van Mouton in 2.2.1, vijfde punt. Mouton⁹ legt uit dat wetenschap

4 Cardozo 1947, p. 107-184.

5 Vranken 2005, p. 148 e.v.

6 Zie voor het verhullend argumenteren: Vranken 2005, p. 28 e.v.

7 Dat hier vertaald wordt met het doen van uitspraken over normen, over hoe deze moeten worden uitgelegd en hoe deze leiden tot uitspraken over wenselijk recht.

8 Smith e.a 2008, p. 690.

9 Mouton in: Babbie & Mouton 2005, p. 7-17.

een voortdurend proces is van veranderende waarheden, die per definitie alleen (tijdelijk) geaccepteerd kunnen worden door een rationele beoordeling van beweringen door het eigen forum mogelijk te maken, daarbij gebruik makend van door het forum geaccepteerde methoden. En kennelijk gaat het bij Smith e.a. dus toch ook om een scherpe probleemstelling en om een deugdelijke bronnenverantwoording.

In het methodendebat lijkt het woord methodologie of methoden vaak grote weerstand op te roepen uit angst voor het ondermijnen van de aard van de rechtswetenschap. Sommigen vrezen voor een identiteitscrisis.¹⁰ Methodologische *verantwoording* op zich heeft echter niets te maken met de aard van de wetenschap, noch met de identiteit van het vakgebied; het wil slechts uitdagen om beter uit te leggen en te expliciteren wat de onderzoeker doet, waarom hij dat doet, hoe hij het doet en waarom zo. Daarmee wordt de validiteit en betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten verhoogd. Juridische-wetenschappelijke argumenten zouden alleen nog meer aan kracht kunnen winnen wanneer zij steunen op een deugdelijke verantwoording van methodologische keuzes. Dat geldt mogelijk niet minder voor de kwetsbaarheid ervan. Zie verder 2.2.1 waarin verwezen wordt naar onderzoek van de Amerikaan Toma die erin geslaagd is om juridisch onderzoek vergelijkbaar te maken met andere sociaal wetenschappelijke disciplines waaruit voortvloeit dat rechtswetenschappers evenals hun collega's in andere disciplines hun onderzoek controleerbaar kunnen en zouden moeten maken.

2) Als rechtswetenschappers hun onderzoek willen doen in een wetenschappelijke vormingstraditie zoals beschreven in 6.5, zouden de eisen uit hoofdstuk 2 die voortvloeien uit het verantwoordingsbeginsel dan ook niet van toepassing moeten zijn op rechtswetenschappers? Dat juristen mee willen doen, blijkt uit het feit dat steeds meer onderzoek (zeker in de sfeer van tweede en derde geldstroom) multi- of interdisciplinair is. Als die interdisciplinariteit vooral gezocht wordt op het snijvlak van andere maatschappij- en gedragswetenschappen en gevonden wordt door middel van samenwerking met andere wetenschappen uit de hier bedoelde wetenschapstraditie, dan zal explicitering van methodologische keuzes leiden tot een betere communicatie tussen samenwerkende wetenschappers. Het over en weer duidelijk omschrijven van de stappen tussen vraag en antwoord zal het makkelijker maken om overeenkomsten en verschillen bloot te leggen, zal het makkelijker maken om aan elkaar uit te leggen hoe het onderzoek methodisch in elkaar zit.

Daar komt bij dat rechtswetenschappers noodzakelijkerwijs meedoen aan de externe competities in NWO en Europees verband. Zolang die grote instituten de door hen gehanteerde beoordelingscriteria blijven ontleen aan de tot de onderzoekstraditie behorende en diepgewortelde wetenschappelijke criteria, zullen rechtswetenschappers keer op keer in een defensieve houding worden

¹⁰ Westerman & Wissink 2008, p. 503.

gedrukt. Uitleggen en expliciteren van methodologische keuzes kan ook hier tot meer begrip en waardering leiden.

3) Als rechtswetenschappers zich wat lossier zouden (kunnen) maken van de praktiserend jurist, ook dan lijkt de stap naar methodologische verantwoording eerder gezet.¹¹ Immers bij een veranderend rolmodel kunnen andere methodologische regels acceptabel zijn.

Wanneer een onderzoeker zich niet gebonden weet aan het geldende recht, als hij een extern of zelfs wisselend perspectief inneemt, een perspectief waarin hij ook meer als waarnemer naar de werkelijkheid kijkt, uitlegt, en verklaart wat er gebeurt, zal hij – min of meer automatisch als gevolg van de introductie van (een combinatie van doctrinaire met) niet doctrinaire onderzoeksmethoden – het verhullen van keuzes en overwegingen bij het aandragen van argumenten achterwege laten. Hij zal misschien sneller gebruik maken van empirische methoden, die omkleed zijn met duidelijke en heldere procedures waartoe ook uitleg en verantwoording behoren. Als hij zich manifesteert vanuit een ander rolmodel, een model dat ook krachtens zijn aanstelling en universitaire taakstelling bij hem zou moeten passen, zal hij ook uitkomen bij verantwoordingsvormen die aansluiten bij meer algemeen geldende normen van wetenschap (zoals beschreven in hoofdstuk 2). En als het juridische betoog en de publicatievorm daarmee in het gedrang komt, dan kan een apart hoofdstuk, een bijlage, een verwijzing naar een cd-rommetje of website ook een oplossing bieden. Niet iedereen hoeft alles te lezen.

Leidt meer verantwoording en meer aandacht voor methoden ook tot kwalitatief beter onderzoek?

Het juridische onderzoek zou gemiddeld genomen een kwaliteitsimpuls kunnen krijgen, maar het gaat te ver om te stellen dat al het onderzoek er per definitie beter van zou worden. Uitstekende onderzoekers doen het “goede” onderzoek (weten wat nieuw en relevant is en kennen de *state of the art*) en doen dat onderzoek ook goed (selecteren de juiste bronnen en hanteren op kundige wijze hun methoden) ook al valt het dikwijls uit de tekst niet af te leiden. Een groter methodologisch besef door middel van het verantwoorden van probleemstelling, bronnen en methoden als methodologische dimensies, maakt de onderzoeker wellicht kritischer naar zichzelf en naar de ander vanwege de mogelijkheid tot meer controleerbaarheid. Meer zichtbaarheid en openheid kan leiden tot een grotere diversiteit en differentiatie in bronnengebruik. Het zal mogelijk leiden tot meer precisie in de uitleg van het onderzochte. Daarnaast dwingt het de onderzoeker om aan andere collega-wetenschappers beter uit te leggen en te motiveren waarom bepaalde keuzes worden gemaakt. Het navolgbaar maken van keuzes kan andere onderzoekers uitdagen het anders of beter te doen. En andere keuzes kunnen weer leiden tot andere wetenschappelijke uitspraken en meer debat. Daarnaast is het expliciteren van methodologische keuzes belang-

¹¹ Zie o.a. Stolker die hiervoor heeft gepleit in zijn diesrede van 2003.

rijk voor de samenwerking tussen wetenschaps- en vakgebieden en bevordert het daarmee het inter- en multidisciplinair onderzoek. Het bevordert, zoals eerder opgemerkt, de communicatie en maakt het vergelijken tussen vakgebieden onderling bij onderzoeksbeoordelingen inzichtelijker en betrouwbaarder.

Is MethChoice LR een geschikt analyse-instrument ter beoordeling van juridisch onderzoek?

Uit de bijeenkomst met experts is naar voren gekomen dat het instrument valide is en meet wat men wil weten, namelijk de mate van de verantwoording van methodologische keuzes. Het meet niet indirect de kwaliteit van de inhoud van het onderzoek. Nut heeft het vooral voor beginnende onderzoekers. Uit onderzoek blijkt dat veel onderzoekers, ook juridische, veel tijd verliezen in de beginfase van hun onderzoeksproject.¹² Het in deze studie ontwikkelde analyse-instrument kan een belangrijk hulpmiddel zijn om structuur te brengen in het onderzoek en houvast te bieden aan onderzoekers en hun begeleiders. Ten aanzien van de probleemstelling als onderdeel van het instrument zijn de experts unaniem van mening dat het een hoogst relevant methodologisch criterium is. Ten aanzien van de gebruikte bronnen wordt opgemerkt dat de selectie ervan vooral belangrijk is als onderzoekers gaan afwijken van de in de discipline gangbare vindplaatsen. Met name voor rechtsvergelijkend onderzoek en internationale vraagstukken is verantwoording van de selectie van bronnen relevant. Men is zich bewust van de aanwezigheid van een enorme hoeveelheid bronnen die via het internet en de voortschrijdende informatietechnologie ontsloten zijn (zie ook hierboven). Een meerderheid van de experts is zich bovendien bewust van het gevaar voor eenzijdige bronnenselectie, gericht op het toewerken naar een in de ogen van de onderzoeker wenselijke oplossingsrichting. De weerstand tegen het instrument concentreert zich op de verantwoording van gebruikte juridische methoden. Alleen wanneer de onderzoekers de gangbare doctrinaire methoden verlaten en empirisch onderzoek doen, dienen methoden expliciet te worden uitgelegd en verantwoord. In klassiek-juridisch onderzoek zijn de methoden van onderzoek bekend bij elk lid van het forum van vakgenoten en is het uitleggen van een open deur niet zinvol.

7.4 Vervolgonderzoek

Het gebrekkige zicht op juridische methoden leidt tot slot van deze dissertatie tot de aanbeveling om de rechtswetenschappelijke onderzoeksmethodologie verder te ontwikkelen. Een drietal onderzoekslijnen wordt hieronder in een verschillend stadium van uitwerking en in willekeurige volgorde gepresenteerd.

Naar een verbetering en verbreding van MethChoice LR

Om herhalingen te voorkomen wordt verwezen naar 3.7 waarin de beperkingen van dit onderzoek zijn beschreven. Het ligt voor de hand te proberen het

¹² Oost & Sonneveld 2004-2006.

instrument op de daar genoemde punten te verbeteren. Op het punt van de functionele dimensie wordt speciaal gewezen in verband met het belang van een deugdelijke probleemstelling.

Rechtswetenschappers dienen zich te realiseren dat uit de formulering van de probleemstelling een onderzoeksfunctie in termen van beschrijven, definiëren, vergelijken, evalueren, verklaren en ontwerpen kan worden afgeleid (zie 2.3.1) en dat uit die functies een methodologische herkenbaarheid voortvloeit. In het onderzoek wordt vaak de ambitie uitgesproken om oplossingen aan te reiken en ontwerp onderzoek te doen. Op de formuleringen van de probleemstelling kan in dat opzicht moeilijk staat gemaakt worden, ze wijzen vaak in verschillende richtingen (in 3.7 onder het vierde aandachtspunt is dat al eerder uitgelegd en verder uitgewerkt in 6.6.5). De richtingen veronderstellen verschillende methoden.¹³ Onderzoekers willen veel verklaren en ontwerpen, maar in hun analyse lijken ze dikwijls niet veel verder te komen dan een evaluatie aan de hand van een toetsingskader om van daaruit een sprong te maken naar oplossingen.

Ter aanvulling op de hier en in 3.7 genoemde punten zou het instrument ook verder verbreed kunnen worden. Zo wordt in dit onderzoek een vergelijkende studie gemist naar verschillen en overeenkomsten met het buitenland en ontbreekt een vergelijking met andere wetenschappen. Het zou interessant en zinvol zijn om te zien in hoeverre Amerikaanse, Engelse of Franse dissertaties voldoen aan de verantwoording van methodologische keuzes volgens Meth-Choice LR of te bezien of sociale wetenschappen het inderdaad substantieel beter doen en hoe de scores van de resultaten van rechten zich verhouden tot die van disciplines die ook voortkomen uit de academische vormingstradities waar de rechtswetenschap uit voortkomt.

Daarnaast kunnen er nog heel veel andere analyses worden getrokken met behulp van het grote databestand dat nu beschikbaar is. Te denken valt aan het zoeken naar verbanden tussen de drie dimensies. Bijvoorbeeld de mogelijke samenhang tussen de operationalisering van een toetsingskader en de verantwoording van de methodologische uitleg van externe rechtsvergelijking.

Naar een articulering van een methodologisch kader voor wetenschappelijk onderzoek

Omdat een systematische beschrijving van rechtswetenschappelijk onderzoek op dit moment niet voorhanden is en node wordt gemist, wordt voorgesteld de kenmerken van methoden en technieken van rechtswetenschappelijk onderzoek te inventariseren, expliciteren, analyseren en classificeren. In theoretische zin draagt het bij aan de kennisvorming in en de ontwikkeling van een belangrijke metatheoretische juridische (sub)discipline: de methodologie van de rechtswetenschap. Het voorgestelde onderzoek zal een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan methodologische reflectie en theorievorming in de rechtswetenschap. Bovendien wordt materiaal verzameld dat een methodologisch

¹³ Oost 1999, 2007.

handboek voor de rechtswetenschap een stap dichterbij brengt. In praktische zin draagt een dergelijk onderzoek bij aan de kwaliteit en efficiëntie van toekomstig juridisch onderzoek, de kwaliteit van de opleiding en begeleiding van jonge onderzoekers in de juridische *graduate schools* en aan de vergroting van de mogelijkheden tot subsidiëring van (ook meer fundamenteel) juridisch onderzoek. Redacties van internationale peer-reviewed tijdschriften stellen een nadere uitwerking van de methodologie als voorwaarde voor de indiening van artikelen en ook subsidieverstrekkers stellen een nadere uitwerking van de methodologie als financieringsvoorwaarde. In termen van kapitaalverlies (in financiële en menselijke zin), energie en tijd is het noemen van de rendementsproblemen bij afgestudeerden en promovendi in de rechtswetenschap op zich al een doorslaggevend argument om dit soort onderzoek te doen.¹⁴

Voor een aanzet van het theoretisch kader van dit onderzoek volstaat in principe een verwijzing naar een reeds geschreven paragraaf in dit proefschrift. In de zesde paragraaf van het zesde hoofdstuk is uitgelegd dat rechtswetenschappers het begrip methode anders gebruiken dan wat in andere wetenschappen hiermee wordt bedoeld. Met name wordt daar verwezen naar het onderscheid tussen het niveau van onderzoeksdesign en onderzoeksmethodologie. Het is van het grootste belang om die twee niveaus uit elkaar te houden. Op beide niveaus dient een begrippenkader te worden ontwikkeld. Voor het definiëren van juridische methoden en technieken zou aangesloten kunnen worden bij de door Herweijer gedestilleerde op design-niveau geformuleerde onderzoeksstrategieën. Welke methoden vloeien hieruit voort en wat houden deze in?¹⁵ Het onderzoek sluit ook nauw aan bij het volgende hieronder geformuleerde onderzoeksplan.

Verder is in hoofdstuk 3 uitgelegd dat de aan Herweijer ontleende juridische methoden aanvankelijk deel hebben uitgemaakt van het instrument. Het door de beoordelaars niet eensluidend kunnen categoriseren van het onderzoek binnen die aangegeven methoden geeft aan dat het instrument op dit punt nadere verbetering behoeft. Alleen als er sprake was van rechtsvergelijking en rechts-historisch onderzoek werden de beoordelaars het eens. Mogelijke oorzaken zijn: de beoordelaars hebben de verschillende methoden verschillend geïnterpreteerd of de door Herweijer aangereikte indeling bevat inconsistenties of mist operationele kwaliteit. Een derde mogelijke oorzaak is dat de proefschriften zelf te weinig duidelijk en expliciet inzicht geven in de methodologische toepassingen met als gevolg dat beoordelaars de rationaliteit van het onderzoek verschillend opvatten. Het is buiten het bestek van dit onderzoek gevallen om hier verder op in te gaan, maar dat het een vervolgonderzoek verdient lijkt evident. Samenvattend wordt voorgesteld om de kenmerken van methoden en technieken van rechtswetenschappelijk onderzoek in kaart te brengen, te beschrijven en te definiëren. Het gaat achtereenvolgens om: (a) een literatuurstudie, (b) in-

¹⁴ Zie hoofdstuk 1, § 1.2.3 onder b.

¹⁵ Tijdens het voornoemde congres van 10 juni 2008 is reeds in oriënterende zin contact geweest met Michiel Herweijer om hier samen op door te gaan.

terviews, (c) documentanalyses, (d) een additionele survey en (e) een afsluitend valideringsonderzoek.

Naar een ontleding van de juridische methoden, oftewel het expliciteren van de “olifantenpaden” in de rechtswetenschap

In de derde paragraaf van hoofdstuk 6 is een klein experiment gedaan om te onderzoeken wat nu eigenlijk die “olifantenpaden” precies zijn. Is de gezamenlijke *understanding* binnen het forum over hoe rechtswetenschappers onderzoek doen gebaseerd op een beeld van de werkelijkheid? De gegeven profielen in de vorm van een vijftal vignetten beschrijven wat sommigen precies doen wanneer zij hun onderzoek uitvoeren. Het doel van deze oriëntatie was om aan te geven, dat het niet zo vanzelfsprekend is om aan te nemen dat rechtswetenschappers per definitie eenzelfde aanpak hebben. Er zijn natuurlijk overeenkomsten, maar ook verschillen. Om meer licht te doen schijnen over de manier waarop het onderzoek meestal wordt gedaan en wat precies gebeurt bij het uitvoeren van het wetenschappelijke werk, is een uitgebreid onderzoek onder rechtswetenschappers interessant. Zoals aan rechtsgeleerden is gevraagd in het boek “Wat doet een goed jurist?”¹⁶ wat nu precies de eigenschappen van een goed jurist zijn, zo zou er een boek kunnen komen over de vraag “Wat zijn de “olifantenpaden” in rechtswetenschappelijk onderzoek?” Het idee is ook voorgelegd aan deelnemers van het openingscongres op 10 juni in Tilburg¹⁷ en men reageerde positief. Uit de reacties is gebleken dat veel deelnemers graag hadden gezien dat dit proefschrift een onderzoek zou zijn geweest naar die zogenoemde “olifantenpaden”.

Een exact plan van aanpak zal worden uitgewerkt, maar dat er een substantieel aantal diepte-interviews zullen worden gehouden binnen de negen juridische faculteiten ligt voor de hand. Gezocht zal worden naar overeenkomsten en verschillen tussen en binnen kennisgebieden en ook tussen faculteiten. Getracht zal worden om op basis van het materiaal kwalitatieve en kwantitatieve analyses uit te voeren met het oog op het schrijven van één of meerdere “olifantenpaden”. Gepoogd zal worden om vanuit dat gemiddelde profiel een soort van analyse-instrument te ontwerpen, waar rechtswetenschappers hun “olifantenpaden” vervolgens weer aan kunnen toetsen. Een vergelijkend onderzoek met rechtswetenschappers in de VS, Engeland en bijvoorbeeld Frankrijk zou een interessante toegevoegde waarde geven en laten zien in hoeverre het forum van rechtswetenschappers vanuit methodologisch perspectief in internationaal opzicht als een eenheid optreedt of gekenmerkt wordt door verscheidenheid.

¹⁶ Brouwer (red.) 2005.

¹⁷ Towards a European Legal Methodology? was de titel van het internationale openingscongres van de onderzoeksgroep Methodologie van recht en rechtswetenschap, gehouden ter gelegenheid van het 80-jarig bestaan van de UvT.

8 Summary

The topic of this research is how research presented in recent Dutch doctoral dissertations in law is justified. More specifically, the research offers an evaluative test of the methodological justification of the legal research presented against general methodological norms. The focus is on what A.D. de Groot refers to as the general purpose of research: “explicit, transferable ‘knowledge’ that can be captured in assertions “. A reliable assessment of assertions made by researchers starts with explicitly and openly accounting for logically arrived at methodological choices. De Groot calls this condition “a largely implicit ‘code of honour’ for publishing”. This research is based on the assumption that all researchers have to justify their methodological choices. Partial or absent justification immunises legal research against scholarly and social criticism.

8.1 Research problem

Main question

The first major methodological choice in any research is formulating the main or central question the researcher sets out to answer: the research problem. The research problem of this study is:

How do legal PhD candidates justify the most important methodological choices in their doctoral theses?

To answer this main question the following four subquestions were addressed:

1. What general requirements apply to accounting for methodological choices in research?
2. How have methodological choices (research problems, sources, and methods) been exposed in recent Dutch doctoral dissertations in law?
3. How does the justification of methodological choices in recent Dutch doctoral dissertations in law meet the general requirements that apply to accounting for methodological choices in research? And how and to what extent does it not meet these requirements?
4. What are the value and meaning of the research results for legal science?

Relevance

The relevance of this project is evident: the topic has a wide appeal, every month publications on methodology appear in Dutch academic legal journals, and there is an ongoing debate on methodology and the nature of the legal discipline. At Dutch law faculties, students prepare their PhD projects in research master programmes, without, however, having a common corpus of methodological literature. As far as methodological choices are concerned, a thorough

quantitative or qualitative exploration of what is actually happening in legal doctoral theses appears not to have been conducted thus far.

Population/sample

A sample of ninety doctoral theses was taken, ten from every Dutch law faculty. The reason why PhD research was chosen is that methodology in doctoral theses is formally expected to be scientifically justified – as can be read in all Dutch university PhD regulations. The theses were selected from five major fields of legal study: Private Law, Constitutional and Administrative Law, Criminal Law, European and International Law and Law in combination with a non-legal discipline (Law & ...). The selection and the classification were approved by the faculties.

Visibility of choices

The key concept of this study is:

The visibility of methodological choices, especially the way in which researchers give information about the research problem chosen, the sources selected, and the methods used.

Exposition scale

The various justification elements were made visible on an exposition scale. “To expose” in this context means “to make visible”. This research tried to discover to what extent researchers expose their methodological choices. The exposition was set out on a 6-point scale, with 1 representing the highest degree of exposition, 5 meaning that the choice was not exposed at all, and 6 “not applicable”. Scores 1 to 4 show a gradually lower degree of clarity and explicitness.

Methodology analysis instrument

In the course of the research, a methodology analysis instrument called Meth-Choice Legal Research was developed. For practical purposes, this instrument was translated into a form, which is included in Annex 1 (see also section 8.3).

8.2 Theory

Science: open, democratic, self-rectifying

This study assumes as a premise that researchers may not immunise themselves against critical judgement. Research must be verifiable. It is what De Groot calls a code of honour for publishing, based on the assumption that science is an open, democratic, and self-rectifying enterprise.

Choices: visible, comprehensible, acceptable

In order to assess the quality of research, researchers have to make their logical-methodological choices explicit, that is, make their choices:

- o visible
- o comprehensible
- o acceptable.

Visibility and comprehensibility

This premise entails that all researchers should enable readers in the same or a neighbouring field of study to verify:

- o how they collected their facts
- o how they selected their data and sources
- o how they used their methods
- o and how they developed their arguments.

Acceptability

Researchers should substantiate their choices related to the criteria and values in their domain. It is crucial that the academic community can establish that researchers respect:

- o the rules of logic
- o the rules of methodology
- o and the code of practice.

These three aspects are preconditions in all scientific disciplines.

The criteria relating to the aspect of the rules of methodology, such as credibility and transferability of research through the choice of valid and reliable methods (see Chapter 2), were operationalised in the justification elements of the methodology analysis instrument.'

8.3 Instrument

MethChoice Legal Research is a methodology analysis instrument which contains the following methodological dimensions and justification elements:

Justification of the research problem

- concerns the explanation of
 - o the news value;
 - o the theoretical and social relevance;
 - o the theoretical framework.

Justification of selected sources

- regards information on selected
 - o literature and documents;
 - o case law and legislation;
 - o other sources, for example, informants.

Justification of the methods used

- is related to information on typical legal research methods:
 - o assessment framework;
 - o legal comparison.

and empirical methods used in law research:

- o desk research;

- o field research;
- o research in a created setting.

Nine more or less empirical methods were distinguished:

- document analysis;
- historical analysis;
- other desk research;
- interviews;
- surveys;
- case studies;
- experiments;
- tests;
- workshops and expert meetings.

Reliability problems concerning methods

It is important here to understand that, in qualifying current legal research, a pilot study indicated clearly that such common methodological categories as data collection, data analysis, and interpretation of results were technically hard to apply.

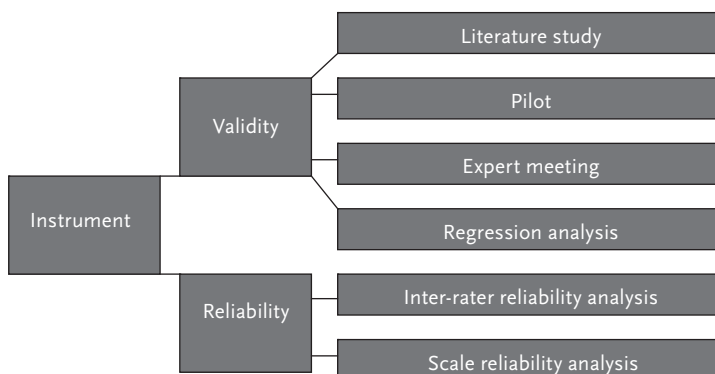
In order to find categories that were statistically more reliable, the overview of methods Michiel Herweijer deduced from five excellent PhD theses in 2003, was used. Here too, the underlying system of the methods distinguished by Herweijer appeared to be statistically not reliable enough.

Two legal, methodological phenomena

One frequent legal research phenomenon that was chosen to explore its justification is the *assessment framework*. The second typical legal methodological perspective is *comparative legal analysis*. Happily, both the assessment framework and the legal comparison elements could be measured reliably, and provided interesting results.

8.4 Methods of datacollection

The chart below shows the methods used in this study in order to collect the relevant data.

Validity

Literature study

For the justification of the research problem, this study started from the literature used by the Stolker & Smits committees, which were responsible for designing the new assessment framework in legal research.

Furthermore, a systematic search was made in five legal databases. The selected literature provided a broad perspective on the subject.

The theoretical framework of this study is based on classical methodological literature used by methodologists in the tradition of the research university (see Chapter 6).

Pilot study

In order to validate the research, a pilot study was started on ten books, and some tests were done together with the supervisors of this research.

Expert meeting

In addition, the instrument was discussed at an expert meeting at Tilburg University with a dozen professors representing the five fields of legal study used in this research and several law faculties in the Netherlands.

Regression analysis

Finally, a regression analysis showed that the chosen variables (i.e., choices concerning research problem, sources, and methods) were mutually consistent and that, as a model, they were able to predict the methodological nature of 75% of the selected ninety legal theses.

Reliability

Inter-rater reliability analysis

In order to investigate the reliability of the analysis instrument MethChoice Legal Research, an inter-rater reliability test was conducted. The ambition was to prove that the instrument could be used by every fellow researcher of the forum (after some training, of course) and not only by those who developed it. Two independent reviewers measured 10% of the thesis sample. Statistically, this reliability analysis is a very rigorous test: 80% agreement between the reviewers is not enough. However, the required reliability was achieved for almost every justification element.

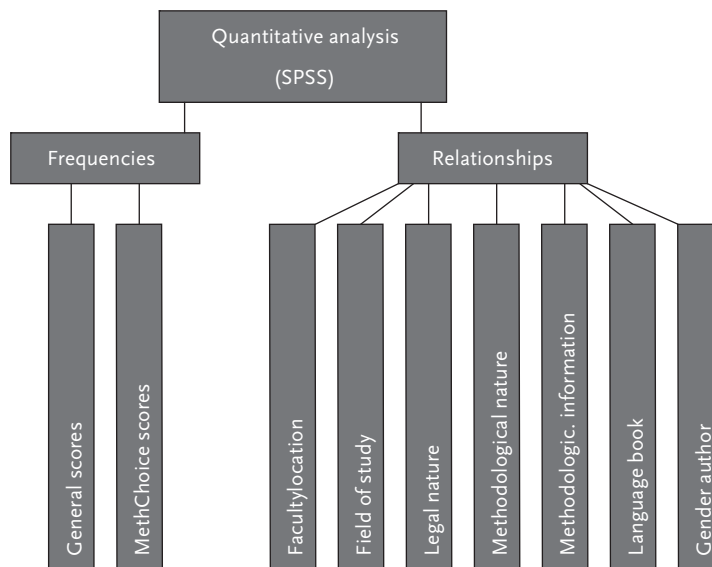
Scale reliability analysis

The scale reliability was useful, showing *post hoc* that particular elements were related to one source or method. Case law and legislation appeared to be closely related, for instance, as did literature and documents. Again, the results showed a strong association between the elements relating to the justification aspects,

leading to the conclusion that the results produced by the instrument are not accidental.

8.5 Methods of data-analysis

The analyses and the most important research results are described in Chapter 5. The results concern the most important frequencies, relationships, and possible explanations, culminating in a synthesis of the MethChoice (MC) scores. Chapter 5 thus addresses subquestions 2 (how do legal researchers justify their methodological choices?) and 3 (how do the scores relate to the chosen criteria?). The chart below shows the components of the analysis.

Frequencies and relationships

In order to perform the analysis of the scores collected with MethChoice Legal Research, the statistical software of SPSS was used. It helped to show the frequencies of every justification element and to find interesting and statistically significant associations among the justification elements themselves, and between these elements and the so-called profile characteristics of the doctoral theses identified in the analysis chart above.

Field of study: a most important distinction

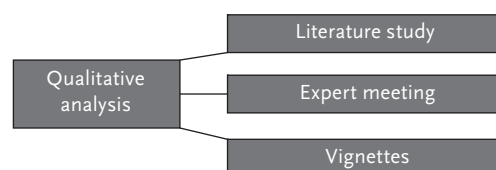
The relationships between the legal fields of study and the justification elements appeared to be the most significant ones.

MC scores

Regression analysis helped to integrate all elements relating to the three main perspectives (research problem, sources, and methods) in one MC score per perspective (research problem (R), source (S), method (M) scores) and for the

methodological justification as a whole (final score). The mutual relationship between the R, S, and M scores and the final score appeared to be significant in that significant statements can be framed about the justification of the research problem, the sources selected, and the methods used separately, as well as about the justification of methodological choices as a whole.

8.6 Methods of interpretation

The chart above shows the methods that were used to attempt to interpret the research results within the context of legal research. Interpretation is about the value of findings. What do these results mean for the legal discipline? How should be interpreted the results? Do they have or should they have any consequences for legal researchers in justifying their methodological choices?

Literature study

To fully understand the findings, an additional literature study might be necessary, especially with regard to the academic traditions and origins of the study of law.

Expert meeting

At the expert meeting (December 2007), the experts were asked to interpret the findings of this research: what do they mean for the legal discipline?

- o All experts agreed that the research problem is very important.
- o Justification of sources and methods is important as well, that is to say, as soon as legal researchers leave the “beaten track” of doing research.

The selection of *sources* is very important in legal comparison and international research. A majority of the legal researchers seems to be aware of the vast amount of Internet resources and the danger of a one-sided selection or justification.

As far as *methods* are concerned, the majority of the experts consulted did not want to explain and justify what they call “elephant paths”. The way in which classical legal research is conducted, they said, is known to every legal researcher: legal researchers know what their colleagues are doing and how they are doing it. It is a mutual understanding.

Summary of the conclusions of the expert meeting:

MethChoice Legal Research is not an instrument to assess the creativity, writing style, or qualitative merits of research. It is an assessment framework

and analysis tool that can help researchers in making important choices in their research. The current variety in research and the complex issues that increasingly require cross-border research (in a multidisciplinary and interdisciplinary sense as well as in an international sense) call for greater transparency in research and a more explicit definition of methodological choices. MethChoice Legal Research can help heighten researchers', supervisors', and reviewers' awareness of the research choices that are being made throughout a research project. The extent to which methodological justification should be specified in a research report is dictated mainly by the substance of the legal research concerned. When elephant paths are abandoned and legal research is less conventionally juristic in nature, the need for methodological explanation and justification will be greater.

Vignettes

In spite of this view, some interesting differences between scholars were found. Five colleagues (all professors) were asked to make the elephant paths of their research visible, and in their descriptions the elephant paths disappeared.

Vignettes (short lists of characteristics) were made to show how the scholars differed. After this PhD project, research on this particularly interesting matter will continue.

8.7 Results

The integrated MC scores and (some of) the final conclusions are shown in the tables below. Hopefully, they will be a good starting point for further discussion.

Table I: MC scores and legal fields of study

The final scores are most striking: both for each legal discipline separately, and for the population as a whole (last column).

Field	R-score	S-score	M-score	Final score
PL	5.8	2.2	3.4	3.8
CAL	6.9	2.1	3.2	4.1
CL	5.8	2.8	3.4	4.0
EIL	6.1	3.0	3.2	4.1
L&...	6.3	4.4	5.1	5.3
Total	6.1	2.9*	3.7	4.2*

PL=private law; CAL=constitutional and administrative law; CL=criminal law; EIL=European and international law; L& ... = law & a non-legal discipline.

10-point scale: 0 = not exposed - 10 = exposed optimally.

* The asterisk indicates a reliability level of 95%.

Significant differences between the fields of study were found for the justification of sources (the second column) and for the R, S and M scores together. Compared to other legal fields of study the justification of sources and the jus-

tification as a whole (final score) are significantly clearer and less implicit in theses on Law and a non-legal discipline.

Table II MethChoice-scores Methodological nature

Methodological nature	Rscore	Sscore	Mscore	Final
Classical-legal	5.7	2.4	3.0	3.7
Empirical-legal	6.8	3.8	4.8	5.1
Total	6.1*	2.9**	3.7**	4.2**

5-point scale: 1=well-exposed – 5=not exposed at all.

* The asterisk indicates a reliability level of 95%; ** two asterisks indicate a reliability level of 99%.

This table shows the relationship between the justification of methodological choices and the methodological nature of doctoral theses.

Methodological choices in theses with an empirical component (often in combination with classical legal research) were, in a broad sense, significantly better justified than methodological choices in theses with only classical legal methods.

Table III Legal disciplines and legal methods

Field	CL perspective	CL countries	CL methods	Assessment framework
PL	2.4	1.9	4.0	4.3
CAL	1.7	1.3	4.2	4.5
CL	1.3	2.3	4.4	4.4
EIL	1.4	1.6	3.3	4.6
L&...	3.0	3.0	3.5	3.6
Total	1.8	1.8	3.9	4.6

5-point scale: 1=well-exposed – 5=not exposed at all.

The final table gives an overview of the degree of exposition of typical legal methodological perspectives, as it emerged in the external comparative legal analysis and the legal assessment framework.

Comparative law

Remarkably, the choice for a legal comparative *perspective* and the justification of the country selection are relatively well-exposed compared to the explanation and justification of the *method* of comparative legal analysis. The latter justification was poorly exposed in all five legal fields of study. In the Law & a non-legal discipline category, only two comparative studies were found. Both were justified poorly compared to the other fields of study.

Assessment framework

On the other hand, assessment frameworks were significantly better exposed in Law & a non-legal discipline theses than in the other fields of study. However, the average justification score does not impress. The problem seems to be that many researchers do have an assessment framework but do not explain how

they put this framework into operation. For example, they assess the principle of motivation without making their criteria visible and operational.

8.8 Conclusions

The answer to the central question – how have research choices in recent Dutch legal doctoral theses been justified? – is:

In terms of verifiability, legal doctoral theses do little in the way of explaining and justifying the sources selected and the methods used, yet an increasing number of doctoral theses include an explanation and justification of the research problem.

Research problem

In over two thirds of the selected theses, the research problem could be unequivocally identified. In terms of news value, relevance, and theoretical framework, the theses demonstrate a fair degree of justification of the research problem. The average score of the theses is 6.1. The research community appears to have become aware of the importance of formulating a sound research problem. The results presented in Chapter 5 show that quality of the research problem and its justification could be improved on. There would seem to be a discrepancy between what jurists aim to achieve with their research question and what their research actually yields. The functional dimension of the research problem and with it the methodological perspective of the research (see Chapter 2) merit more attention. Generally, legal research does not go beyond describing and evaluating, even though the intended purpose is to clarify and design. In section 8.9, this discrepancy will be included in a list of points to be addressed by legal researchers. Regarding the functional dimension of the research problem, the methodology analysis instrument needs to be fine-tuned (see also section 3.7).

Sources

In the legal doctoral theses examined, sources are justified implicitly at best. In many cases (90%) the sources used are not motivated at all, with no motivation meaning no explanation or justification of the selection of the sources used. The average score of the theses is less than 3. Legal researchers seem to take it for granted that the use of bibliographies and footnotes suffices to clarify their choice of sources. Using, selecting, and justifying sources are apparently not considered methodological choices that require explicit justification. The justification of legal sources (case law and legislation) in particular is minimal. Experts assume this is because researchers believe they conduct comprehensive research. Legal researchers perhaps start too readily from the idea that the way in which legal sources are used is not questioned by the research community itself and that justification of such use would lead nowhere – asking questions for the sake of asking them – and thus be pointless. Yet even when other, non-legal sources are used (literature, documents, and persons especially), jurists (particularly those from traditional areas) generally justify their choices neither

explicitly nor extensively. The doctoral theses examined do not state or explain that sources were selected, how these sources were selected, why they were selected in a particular way, or why which selected source was used to answer a particular question. In the Law & ... area, which involves at least a measure of interdisciplinarity or multidisciplinary, the awareness of justification is significantly greater. Even so, the average score of 4.4 on a ten-point scale shows that the selection and justification of sources is barely adequate. Even when jurists do international or comparative research, they generally do not increase the level of justification of sources.

When the reason for not justifying sources can be attributed to the assumption of exhaustiveness, the question immediately arises whether that claim is illusory (see also section 7.2 for arguments in favour of increased justification of sources).

Methods

On the whole, the observations made above about sources also hold true for the methods used. Even when they claim to do empirical research, jurists justify their methods largely implicitly, marginally in an explicit manner, or even not at all. The average score of the legal discipline is 3.64.

The members of the legal research community would appear to share an understanding that legal methods need not be motivated beyond what is currently common practice. Legal methods, grounded on the methods of judicial interpretation of rules of law and on skills taught during legal training, are applied to studying and interpreting legal sources. In all areas of study, jurists know how legal texts are analysed, and the motivation of legal choices that follow from their analyses is determined by the most vigorously advanced arguments. The so-called 'elephant paths' (see sections 6.2 and 6.3) followed by legal researchers and accepted by the community do not require explanation and justification. This issue will be discussed in greater detail below.

Assessment frameworks are almost always used, but hardly ever operationalised, and even more rarely justified in terms of why a particular operationalisation mode was chosen.

In external comparative law research, the reasons for choosing a comparative approach and for selecting certain countries were indicated, even if this was only done succinctly. However, the comparative method itself was neither explained nor justified.

When legal researchers take another route by deciding to apply social sciences research methods, and thus depart from the 'elephant paths', the experts who took part in the expert meeting felt that jurists do need to make their methods and techniques explicit. One of the research findings was that legal researchers who do research from a multidisciplinary perspective do so significantly better than their fellow researchers from traditional legal areas of study, although even

the scores of the former remain below par. Jurists from traditional legal areas of study using empirical research methods hardly elucidate why they choose empirical methods and how they apply these methods. Only in criminal law research do the beginnings of a sense of accountability manifest themselves. This development could be related to the fairly close ties between criminal law research and criminological research in which empirical research methods are frequently applied.

Other conclusions.

1) Across the fields of study, the data seems to point to a methodological dualism taking shape of the *traditional legal track* on the one hand and the *empirical track* on the other hand. The empirical track is characterised by justifying more or less explicitly methodological research choices (for significant connections were established with (1) subquestions, (2) justification of sources, (3) justification of methods, and (4) quality measures). The traditional legal track pays little or no attention to exposing and justifying methodological choices (for there is significantly less (1) use of subquestions, (2) justification of (non-doctrinal) sources (if used), (3) operationalisation of the assessment framework (if used), and (4) attention for research quality.

2) Fields of study differ significantly in the extent to which they (1) use external comparative law, (2) operationalise review frameworks, (3) use empirical methods, and (4) give general information about the quality of the research.

Especially when Law & ... is compared to the other legal knowledge domains, significant differences can be observed regarding the extent of justification of (1) the selection of non-doctrinal sources (all sources except case law and legislation), (2) the collection and analysis of empirical data and the interpretation of the results of the data analysis, and (3) the methodological quality of the research.

In view of the scores and the findings of the preparatory research, perhaps the legal research community might consider whether increased attention for the following six aspects of research is called for:

1. the further improvement of the justification of the research problem;
2. the selection and justification of sources;
3. the elaboration and operationalisation of the assessment frameworks used;
4. the comparative law method;
5. the justification of non-legal, empirical methods;
6. after further research on this topic (to make it more reliable): the functional dimension of research in terms of describing, defining, comparing, evaluating, explaining, and designing.

8.9 Discussion

If nothing else, this research has held up a mirror to the research community, clearly reflecting the degree of justification of methodological choices in doctoral theses. It has shown that to legal researchers methodology is not a decisive

criterion in presenting doctoral research. What has not been questioned, however, is the unique character of legal research itself.

This study has put forward a number of arguments why improved methodological justification of methodological choices could add value to legal research. The propositions below are submitted to encourage the debate on methodology within the community of fellow legal researchers.

- 1) Not justifying methodological choices immunises researchers against criticism and consequently renders research results non-reproducible and vulnerable in terms of validity and reliability.
- 2) The justification of methodological choices clarifies how jurists conduct research. Through the exposition of the research methodology, cooperation between legal research and other disciplines will be promoted and more favourable conditions will be created for participating in competitive bids for grants and subsidies.
- 3) The MethChoice Legal Research instrument will add value to the average doctoral thesis and could help improve “return on investment” regarding legal PhD projects.
- 4) At the very least, legal researchers should explain and justify the sources and research methods they use that depart from the “elephant paths”.
- 5) Research into justifying methodological choices is a first step towards specifying an integral methodological framework for legal research; it will provide input to help draft a practical guide for methodologically sound research within the legal discipline.

Bijlage 1 Formulier MethChoice

Legal Research

Identification number:

Methodological Choices in Legal Research

1 = Clearly exposed
 2 = Implicitly present, no doubt
 3 = Implicit present, (some) doubt
 4 = Implicitly present, great doubt
 5 = Not exposed
 6 = Not applicable

I RESEARCH PROBLEM

Presence

	1	2	3	4	5	6
1. Central question	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Subquestions	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Justification

	1	2	3	4	5	6
3. Explanation of news value	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Explanation of social relevance	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Explanation of theoretical relevance	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Explanation of theoretical framework	☐	☐	☐	☐	☐	☐

II SOURCES

Presence

	1	2	3	4	5	6
7. Literature	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Documents	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Case law	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Legislation	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Informants	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Other types of sources	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Justification	1	2	3	4	5	6
13. Reference to literature selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Explanation of literature selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Justification of literature selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Reference to document selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Explanation of document selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Justification of document selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. Reference to case law selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Explanation of case law selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21. Justification of case law selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22. Reference to legislation selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23. Explanation of legislation selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24. Justification of legislation selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25. Reference to informant selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26. Explanation of informant selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27. Justification of informant selection	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28. Reference to other selections	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29. Explanation of other selections	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30. Justification of other selections	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Methodological Choices in Legal Research		1 = Clearly expounded 2 = Implicitly present, no doubt 3 = Implicit present, (some) doubt 4 = Implicitly present, great doubt 5 = Not expounded 6 = Not applicable *					
III METHODS							
Presence							
		1	2	3	4	5	6
31.	Assessment framework	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32.	External legal comparison	☐	☐	☐	☐	☐	☐
33.	Document analysis	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34.	Historical study	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35.	Other types of desk research	☐	☐	☐	☐	☐	☐
36.	Case study	☐	☐	☐	☐	☐	☐
37.	Observation	☐	☐	☐	☐	☐	☐
38.	Interview	☐	☐	☐	☐	☐	☐
39.	Questionnaire	☐	☐	☐	☐	☐	☐
40.	Test	☐	☐	☐	☐	☐	☐
41.	Experiment	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Justification							
		1	2	3	4	5	6
42.	Explanation of operationalisation assessment framework	☐	☐	☐	☐	☐	☐
43.	Justification of operationalisation assessment framework	☐	☐	☐	☐	☐	☐
44.	Justification of choice for legal comparison	☐	☐	☐	☐	☐	☐
45.	Justification of choice of country	☐	☐	☐	☐	☐	☐
46.	Explanation of the chosen approach	☐	☐	☐	☐	☐	☐
47.	Justification of the chosen approach	☐	☐	☐	☐	☐	☐
48.	Justification of document analysis	☐	☐	☐	☐	☐	☐
49.	Justification of historical study	☐	☐	☐	☐	☐	☐
50.	Justification of other desk research	☐	☐	☐	☐	☐	☐
51.	Justification of case study	☐	☐	☐	☐	☐	☐
52.	Justification of observation	☐	☐	☐	☐	☐	☐
53.	Justification of interview	☐	☐	☐	☐	☐	☐
54.	Justification of questionnaire	☐	☐	☐	☐	☐	☐
55.	Justification of test	☐	☐	☐	☐	☐	☐
56.	Justification of experiment	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Methodological Choices in Legal Research

* Score categories for item 60:

PL = Private Law
 CAL = Constitutional and Admin. Law
 CL = Criminal Law
 IEL = International and European Law
 L&... = Law and non-empirical study
 Law and a none legal discipline

IV PROFILE CHARACTERISTICS

57. PhD thesis' faculty of origin	Groningen ☐	Maastricht ☐	Nijmegen ☐
	Amsterdam VU ☐	Amsterdam UvA ☐	Utrecht ☐
	Leiden ☐	Rotterdam ☐	Tilburg ☐
58. Discipline	PL* ☐	CAL* ☐	CL* ☐
	IEL* ☐	L&...* ☐	☐
59. Legal nature of the study	Purely procedural ☐	Procedural/ substantive ☐	Purely substantive ☐
60. Empirical nature of the study	Non-empirical ☐	Also empirical ☐	Purely empirical ☐
61. Size of PhD thesis	Number of pages <input type="text"/>		
62. Size of methodological portion	Number of pages <input type="text"/>		
63. Language	Dutch ☐	English ☐	Other ☐
64. Gender of the author	Male ☐	Female ☐	

Bijlage 2 Verzameling onderzochte proefschriften

Universiteit van Tilburg

Privaatrecht

Harinxma thoe Slooten: *Toegang tot het recht in perszaken*, maart 2006.

De Hoon: *Conflictbeheersing bij opzegging*, december 2005.

Strafrecht

Verheijen: *Nederlandse strafrechtelijke waarden in de context van de Europese Unie*, februari 2006.

Stevens: *Het nemo-teneturbeginsel in strafzaken: van zwijgrecht naar containerbegrip*, december 2005.

Staats- en bestuursrecht

Houweling: *Van vergunning naar algemene regel. Een onderzoek naar de vergunningvervangende amvb's op het terrein van het milieurecht*, februari 2006.

De Poorter: *De belanghebbende. Een onderzoek naar de betekenis van het belanghebbende-begrip in het bestuurs(proces)recht*, september 2003.

Internationaal en Europees recht

De Brouwer: *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence. The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR*, november 2005.

Letschert: *The impact of minority rights mechanisms*, oktober 2005.

Recht & ...

De Wit: *De productketen geïnformeerd. Een onderzoek naar de regulering van de informatievoorziening met betrekking tot de milieuaspecten van producten in productketens*, september 2005.

Van Bijnen: *Aanvullend contractenrecht*, juni 2005.

Erasmus Universiteit Rotterdam

Privaatrecht

Fung Fen Chung: *Bewijsmiddelen in het arbitraal geding*, april 2004.

Zhao: *Dispute resolution in Electronic Commerce*, november 2003.

Strafrecht

Bogert: *Voor rechtvaardiging en schulduitsluiting. De bijzondere strafuitsluitingsgrond in strafrechtsdogmatisch en wetgevings-technisch perspectief*, november 2005.
He: *Fight against money laundering*, september 2004.

Staats- en bestuursrecht

De Vries: *De bestuurlijke boete in de Douanewet* maart 2005.
Körver: *De besluitwetgeving van de Nederlandse regering in Londen in internationaal-rechtelijk en staatsrechtelijk perspectief*, september 2004

Internationaal en Europees recht

Ferguson Sidorenko: *European asylum law and policy: the EU and Slovak perspectives*, februari 2006.
Footer: *An institutional and normative analysis of the World Trade Organisation*, december 2005.

Recht &

Visscher: *Een rechtseconomische analyse van het Nederlandse onrechtmatigedaadsrecht*, november 2005.
Arcuri: *Governing the risks of ultra-hazardous challenges for contemporary legal systems*, januari 2005.

Universiteit Leiden

Privaatrecht

De Graaf: *Exoneraties in (ICT-) contracten tussen professionele partijen*, juni 2006.
Tsoutsanis: *Het merkdepot te kwader trouw*, december 2005.

Strafrecht

Ölçer: *Eerlijk proces en bijzondere opsporing*, februari 2006.
Combs: *Guilty Pleas in International Criminal Law: Constructing a Restorative Justice Approach for Bridiging Justice and Truth*, december 2005.

Staats- en bestuursrecht

Loof: *Mensenrechten en staatsveiligheid: verenigbare grootheden? Opschorting en beperking van mensenrechtenbescherming tijdens noodtoestanden en andere situaties die de staatsveiligheid bedreigen*, november 2005.
Rosheuvel: *De toekomst van de Nederlandse Antillen in staatsrechtelijke verhouding. Een verkenning voor de constitutionele agenda van de 21-ste eeuw*, mei 2005.

Internationaal en Europees recht

Van Alebeek: *Sovereign Immunity and Human Rights Violations*, juni 2006.
Slotboom: *Do different Treaty Purposes matter for Treaty interpretation? A Comparison of WTO and EC law*, december 2005.

Recht & ...

Jungmann: *De Wsnp: bedoelde en onbedoelde effecten op het minnelijk traject* juni 2006.

Hamburg: *Een computermodel voor het ondersteunen van euthanasiebeslissingen*, november 2005.

Rijksuniversiteit Groningen*Privaatrecht*

De Jong: *De structuur van het goederenrecht*, april 2006.

Smelt: *Goederen met negatieve waarde in het Nederlandse vermogensrecht*, april 2006.

Strafrecht

Peçi: *Sounds of Silence: A research into the relationship between administrative supervision, criminal investigation and the nemo-tenetur principle*, maart 2006.

Thodé: *Het stelsel van waarborgen in het Nederlands-Antiliaanse en Arubaanse straf-procesrecht*, januari 2006.

Staats- en bestuursrecht

Bolt: *Het rechterlijke toetsingsmoment in het bestuursprocesrecht*, december 2005.

Van den Driessche: *Ministeriële verantwoordelijkheid in rechtsvergelijkend perspectief*, december 2005.

Internationaal en Europees recht

Murphy: *Foreign civil money judgment recognition and enforcement*, december 2005.

Radeideh: *The Principle of Fair Trading in EC Law: Information and Consumer Choice in the Internal Market*, september 2004.

Recht & ...

Van Tol: *Grensgeschillen, een rechts-sociologisch onderzoek naar het classificeren van euthanasie en ander medisch handelen rond het levenseinde*, december 2005.

Kleijer: *Een onderzoek naar (zelf)regulering bij het staken van de behandeling op intensive cares*, december 2005.

Radboud Universiteit Nijmegen*Privaatrecht*

Faber: *Met gesloten beurzen: de plussen en minnen van verrekening*, november 2005.

Rensen: *Extra-verplichtingen van leden en aandeelhouders*, juni 2005.

Strafrecht

Duijst-Heesters: *Boeven in het ziekenhuis: een juridische beschouwing over de verhouding tussen het medisch beroepsgeheim en de opsporing van strafbare feiten*, september 2005.

Van Reijssen: *Medisch-professionele autonomie en gezondheidsrecht*, maart 1999.

Staats- en bestuursrecht

Grütters: *Asiëldynamiek. Systeemdynamische analyse van de Nederlandse asielprocedure in de periode 1980 – 2002*, december 2003.

Jonkers: *Diskwalificatie van wetgeving: de totstandkoming en uitvoering van de Wet bevordering evenredige arbeidsdeelname allochtonen (Wbeaa)*, september 2003.

Internationaal en Europees recht

Fleuren: *Een ieder verbindende bepalingen van verdragen*, juli 2004.

Rooker: *The international supervision of protection of Romany people in Europe*, april 2002.

Recht & ...

Vrolijk: *Recht door gratie: gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen, Holland en Zeeland (1531-1567)* november, 2001.

Beek: *Dolus: een semantisch-juridische studie*, mei 1999.

Vrije Universiteit

Privaatrecht

Vegter: *Vergoeding van psychisch letsel door de werkgever*, september 2005.

Chin-A-Fat: *Scheiden: (ter)echter zonder rechter? Een onderzoek naar de meerwaarde van scheidingsbemiddeling*, maart 2004

Strafrecht

Van der Steeg: *Politietuchtrecht. Een studie naar de juridische aspecten en de praktijk*, december 2004.

Duker: *Legitieme straftoemeting*, februari 2003.

Staats- en bestuursrecht

Battjes: *European Asylum Law and its relation to international law*, februari 2006.

Schuermans: *Bewijslastverdeling in het bestuursrecht. Zorgvuldigheid en bewijsvoering bij beschikkingen*, januari 2006.

Internationaal en Europees recht

Adriaanse: *Handhaving van EG-recht in situaties van onrechtmatige staatssteun*, februari 2006.

Van den Herik: *The Contribution of the Rwanda Tribunal to the Development of International Law*, mei 2005.

Recht & ...

Timmer: *Politiegeweld. Geweldgebruik van en tegen de politie in Nederland*, april 2005.

Le Sage: *De gebrekkige gewetensontwikkeling in het jeugdstrafrecht: implicaties voor de toerekening en behandeling*, december 2004.

Universiteit van Amsterdam

Privaatrecht

Van Romburgh: *Op weg naar een nieuw aanbestedingsrechtelijk kader in Nederland: een proeve van een wet voor het verstrekken van overheidsopdrachten*, april 2005.

Hendrikse: *Eigen schuld, bereddingsplicht en medewerkingsplicht in het schadeverzekeringsrecht*, februari 2002.

Strafrecht

Dolman: *Overmacht in het stelsel van strafuitsluitingsgronden* januari 2006.

Wiewel: *Rechtsbescherming tegen bestraffing*, februari 2001.

Staats- en bestuursrecht

Ekker: *Anoniem communiceren: van drukpers tot weblog: een onderzoek naar de grondrechtelijke bescherming van anonieme openbare communicatie*, maart 2006.

Stoop: *Betekenenissen van wetgevingskwaliteitsbeleid: een theoretisch onderzoek naar betekenissen van het wetgevingskwaliteitsbeleid in processen van beleidsvorming*, november 2005.

Internationaal en Europees recht

Hofhuis: *Minimumharmonisatie in het Europees recht. Begrip, vormen en gevolgen*, mei 2006.

Ferdinandusse: *Direct application of international criminal law in national courts*, juli 2005.

Recht & ...

Wolff: *Multiculturalisme & neutraliteit*, januari 2006.

Bos: *Een rechtspositivistische analyse van de rechtsstaat*, oktober 2001.

Universiteit van Maastricht

Privaatrecht

Bos: *Vruchtgebruik op aandelen; over de grenzen van goederenrecht, erfrecht en vennootschapsrecht*, december 2005.

Fernhout: *Het verschoningsrecht van getuigen in civiele zaken*, oktober 2004.

Strafrecht

Van der Lee: *Legitimiteit en onpartijdigheid bij vervolging*, april 2003.

Smeulers: *In staat van uitlevering*, januari 2003.

Staats- en bestuursrecht

Bakker: *Terecht, maar te laat: de werking in de tijd van verandering van bestuursrechtspraak*, september 2004.

Claes: *The national courts' mandate in the European Constitution*, juni 2004.

Internationaal en Europees recht

Janssen: *Constitutionele interpretatie. Een rechtsvergelijkend onderzoek naar de*

vaststelling van de reikwijdte van het recht op persoonlijkheid februari 2003.
Kiiver: *The National Parliaments in the European Union; A critical view on EU constitution-building*, november 2005.

Recht & ...

Philipsen: *Regulation of and by pharmacists in the Netherlands and Belgium. An Economic Approach*, december 2003.

Roth: *Case-based reasoning in the law, A formal theory of reasoning by case comparison*, november 2003

Universiteit Utrecht

Privaatrecht

Mahé: *La résolution du conflit de conditions générales*, maart 2006.

Curry-Summer: *All's well that ends registered? The substantive and private international law aspects of non-marital registered relationships in Europe. A comparison of the laws of Belgium, France, The Netherlands, Switzerland and the United Kingdom*, december 2005

Strafrecht

Post: *Detentie en culturele diversiteit. De effectuering van de rechtspositie door etnische minderheden in detentie*, februari 2005.

Inazumi: *Universal Jurisdiction in Modern International Law. Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crimes under International Law*, oktober 2004.

Staats- en bestuursrecht

Willemsen: *De grenzen van de rechtsstrijd in het bestuursrechtelijk beroep en hoger beroep in rechtsvergelijkend perspectief*, november 2005.

Soppe: *Milieueffectrapportage en ruimtelijke ordening. Een juridische beschouwing over het (dis)functioneren van het instrument milieueffectrapportage in de ruimtelijke ordening*, september 2005.

Mendelts: *Interpretatie en grondrechten. Grondrechtenclaims en verschuivingen in de reikwijdte van grondrechten*, februari 2002.

Internationaal en Europees recht

De Vrey: *Unfair competition law in Europe*, december 2005.

Fiseha: *Federalism and the Accommodation of Diversity in Ethiopia. A Comparative Study*, november 2005.

Recht & ...

Vandenberghe: *An economic analysis of employment law*, oktober 2004.

Den Hertog: *Public and private interests in regulation. Essays in the law & economics of regulation*, februari 2003.

Tilburg, september 2006

Bijlage 3 Verslag Expertmeeting

Verslag Expertmeeting 3 december 2007
Tilburg, UvT, Montesquieugebouw, kamer 10.02

Voorzitter: Prof. mr. J.M. Barendrecht
Verslag: Mr. F. van Tilburg

Deelnemers: Prof. mr. R.A.J. van Gestel (hoogleraar theorie en methode van wetgeving aan de Universiteit van Tilburg), prof. mr. C.J.H. Jansen (hoogleraar rechts-geschiedenis en burgerlijk recht en directeur van het Onderzoekscentrum onderneming en recht van de Radboud Universiteit Nijmegen), prof. mr. P.H. van Kempen (hoogleraar Rechten van de mens en hoofddocent strafrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen), prof. mr. J.H. Nieuwenhuis (hoogleraar burgerlijk(proces)recht, Universiteit Leiden), prof. mr. A. Oskamp (hoogleraar juridische kennisbeheer en IT en decaan van de faculteit der rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit van Amsterdam), mw. prof. mr. J.E.J. Prins, hoogleraar ICT en recht aan de Universiteit van Tilburg en lid van de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid), prof. mr J.M. Smits (hoogleraar Europees privaatrecht en rechtsvergelijking aan de Universiteit Maastricht en voorzitter van de Commissie prestatie-indicatoren en ranking van de VSNU), prof. dr. W. Voermans (hoogleraar staats- en bestuursrecht en HL-directeur Meijers-Instituut, Universiteit Leiden), prof. mr. R.J.G.M. Widdershoven (hoogleraar Europees bestuursrecht aan de Universiteit Utrecht), mw.).

Aanwezig: Prof. mr. J.B.M Vranken (promotor en hoogleraar methodologie van het privaatrecht UvT), prof. dr. Ph. Eijlander (promotor en hoogleraar wetgevings-vraagstukken UvT), dr. H.A. Oost (copromotor en methodoloog, UHD aan het Ivlos van de Universiteit Utrecht) en drs. H.E.B. Tijssen, promovendus UvT).

Gelet op: Posities: met elkaar eens of tegengestelde posities? Argumenten: waarom neemt iemand een bepaalde positie in?

Aangeven wat er onder rechtsvergelijking verstaan wordt.

Wanneer is iets aangemerkt als rechtsvergelijking? Ook wanneer niet expliciet gezegd wordt dat er sprake is van rechtsvergelijking? Als noten aangeven dat

¹ Per 1-1-2008 benoemd in Tilburg.

Franse/Duitse/andere bronnen geraadpleegd zijn? En valt onder externe rechtsvergelijking ook vergelijking van verschillende convenanten, verdragen en dergelijke (oftewel internationale bronnen)?

Aangeven wat een toetsingskader is. Wat wordt aangemerkt als een toetsingskader? En wat wordt aangemerkt als de operationalisering van het toetsingskader?

Aangeven wat de klassiek-juridische methode is. Ook in verband met het toetsingskader. Het geldende recht kan fungeren als toetsingskader wanneer je een probleem hebt dat op dit moment nog geen oplossing heeft in het geldende recht. In welke gevallen is er dan geen sprake van een toetsingskader? >> cijfers moeten worden geïnterpreteerd op die manier dat de onderzoeker na 3 uur nog steeds geen toetsingskader gevonden had.

Hoe verklaart u de gevonden verschillen tussen kennisgebieden onderling?

(Met betrekking tot de methodologische profielen en de methodologische verantwoording.)

(HN) Dat rechtsvergelijking niet in alle proefschriften wordt gevonden, kan worden verklaard door het betrekken van buitenlandse rechtsstelsels bij een onderwerp in het boek waar dat op dat moment relevant is, in plaats van het bewaren van rechtsvergelijking tot een apart hoofdstuk. Kun je dit dan terugvinden op de voorkeursplekken in een boek? Of is het zodanig geïntegreerd dat je de rechtsvergelijking pas terugvindt als je het gehele boek leest?

(WV) Wat is de nulsituatie? Pas wanneer je een nulmeting hebt, kun je zien of er een ontwikkeling heeft plaatsgevonden en daarmee zou je een verklaring voor verschillen kunnen vinden.

(PHK) Verklaring bij strafrecht voor weinig rechtsvergelijking kan wellicht worden gevonden in het feit dat het gaat om strafprocessuele proefschriften (60% van de onderzochte proefschriften). Het formele recht leent zich in het strafrecht niet goed voor rechtsvergelijking. Bij Europees recht lenen onderwerpen zich meer voor rechtsvergelijking en dat zou er toe kunnen leiden dat daar meer (de helft) sprake is van rechtsvergelijking.

(JS) De definitie van het begrip rechtsvergelijking zal gevolgen hebben voor de uitkomsten van het vaststellen dat er sprake is van rechtsvergelijking. Als vergelijken met Europese/internationale bronnen ook rechtsvergelijking is, waren er op het gebied van EIR andere resultaten geboekt.

(CJ) Zou bijvoorbeeld rechtsgeschiedenis ook onder rechtsvergelijking kunnen vallen? Dat zou er toe kunnen leiden dat in de categorie R& ... nu sprake is van vrijwel geen rechtsvergelijking.

(JS, PHK, RW) Voor vervolg onderzoek zouden internationale/Europese bronnen ondergebracht kunnen worden bij rechtsvergelijking, of juist bij doctrinaire bronnen.

(RW) Verklaring voor hoge cijfers van rechtsvergelijking bij SBR kan inhaalslag betekenen op dit gebied.

(CP) Kun je de categorie R& ... handhaven? Waar bestaat dit uit, want dat kan gevelgen hebben voor de onderlinge verschillen.

(J, HN) Deze categorie zou je eigenlijk moeten schrappen. Onderling kunnen deze teveel van elkaar verschillen, bijvoorbeeld rechtsgeschiedenis, Law & Economics, Recht & ICT... Of wellicht openbaar maken welke proefschriften deze categorie vullen.

>>> Dit dus goed verantwoorden en uitleggen waar het uit bestaat, wellicht rechtsgeschiedenis schrappen als categorie.

(AO) Wat wordt onder empirisch onderzoek verstaan? In de R& ... categorie wordt dat veel gebruikt, terwijl er weinig rechtsvergelijking is.

(HT) Aan de hand van de methoden die gebruikt zijn, is vastgesteld of er sprake was van empirisch onderzoek.

(AO, RW) Kom je met empirisch onderzoek dan niet juist terecht in de R& categorie?

(HO) Onderzoekers hebben zelf aangegeven tot welke categorie zij zichzelf rekenden, dus proefschriften behoorden al tot een categorie voordat er werd vastgesteld of er empirisch onderzoek verricht was.

(RW) In SBR is de nieuwe Awb waarschijnlijk de voornaamste oorzaak van proefschriften over formeel recht.

(PHK) Voor strafprocesrecht geldt ook dat dit altijd formeelrechtelijk van aard is.

(RW) Met betrekking tot de verantwoording van de methodologie zou er gekeken kunnen worden naar een verband met proefschriften die op basis van NWO-financiering zijn geschreven. In een NWO-voorstel moet immers ook de methodologie worden verantwoord. Dit kan dan wel het werk zijn van de begeleider.

(MB) Hoe verklaren we de methodologische verschillen tussen de gebieden?

(PHK) Kunnen we niet vaststellen dat er wel (een) methodologie voorkomt in de klassiek-juridische methode? Je neemt namelijk altijd wetgeving en rechtspraak die vastliggen als uitgangspunt. Het nemen van deze van deze bronnen

als uitgangspunt is een methodologie. Impliciet is dan ook bij klassiek-juridische proefschriften een methodologie aanwezig.

(MB) Op welke punten verschilt dan de methodologische verantwoording in juridische kennisgebieden van elkaar?

(CP, WV) R& bevat waarschijnlijk nieuwere vakgebieden, waardoor (nog) veel aandacht is voor methodologie en niet-doctrinaire bronnen.

(MB) Dus hoe ouder de discipline, hoe minder verwijzingen er zijn naar methodologie of niet-doctrinaire bronnen?

(PHK) De vraag is ook hoeveel niet-doctrinaire bronnen er in een proefschrift zijn gebruikt. Dit zou in verband kunnen staan met het verwijzen en verwoorden hiernaar. Het gebruik van veel niet-doctrinaire bronnen zou kunnen leiden tot een duidelijke verwijzing hiernaar op de voorkeursplekken.

(RG, WV, RW) Wat wordt dan gezien als niet-doctrinaire bronnen? Valt ook soft law of zelfregulering hieronder? Of wordt dan gezien als wetgeving. Je zou verwachten dat EIR dan meer niet-doctrinaire bronnen zou gebruiken.

(JS) Is er ook rekening gehouden met de persoon van de begeleider? Dit zou van invloed op de gebruikte bronnen kunnen zijn. Wat draagt een begeleider aan?

(MB) Hoe wordt gedacht over de verschillen met betrekking tot het toetsingskader?

Waarom privaatrecht laag scoort is voor niemand duidelijk.

(RG) Waarom komt bij R& wel vaak een operationalisering voor?

(HN) De vraag is hoe je eigenlijk vaststelt dat er een toetsingskader is? Hoe zou je dat doen in het proefschrift van Lindenbergh?

(JV) Voorbeeld van smartengeld bij dit proefschrift. Toetsingskader bestaat uit het geldende recht, waartegen de vergoeding van immateriële schade wordt afgezet. Zoals PHK als zei behoeft een klassiek-juridisch proefschrift (in het privaatrecht) geen explicitering; iedereen weet wel waarom je wetgeving, jurisprudentie en literatuur gebruikt.

(PHK) Wellicht dat je alleen verantwoord welke bronnen je gebruikt als je afwijkt van het normale patroon? Bijvoorbeeld als je besluit alleen gebruik te maken van relevante jurisprudentie en geen andere bronnen.

(RG) Bij R& wordt wellicht op een andere manier tegen het toetsingskader aangekeken dan door privatisten. Een andere achtergrond dan alleen een juridi-

sche zou hiertoe kunnen leiden. Bij Aio's en onderzoeksmasterstudenten zie je nu al wel meer bewustwording dan voorheen.

Hoe verklaart u gevonden verschillen binnen kennisgebieden?

(HN) Toetsingskader speelt soms geen rol bij de begeleiders, dus waarom zouden Aio's zich er dan mee bezig houden?

(RW) Wellicht speelt ook het verschil tussen faculteiten een rol? De Aio-opleiding verschilt per faculteit en daarmee wellicht ook de aandacht voor een toetsingskader? Utrecht, Leiden en Rotterdam scoren blijkbaar hoog?

R& ... is er vrijwel niet in Utrecht, dus wellicht dat er daarom weinig empirisch onderzoek wordt verricht.

De cijfers per faculteit verschillen waarschijnlijk ook door de personen die daar werkzaam zijn (en de begeleiders zijn).

(RG) Hebben promovendi die sneller promoveren eigenlijk meer aandacht voor methoden? En werken ze daardoor sneller?

(HO) In andere disciplines is het wel vastgesteld dat promovendi met een goede methodologie sneller klaar zijn. In dit onderzoek zou dat nog gecodeerd kunnen worden.

Hoe waardeert u het belang van de verantwoording van methodologische keuzes in juridisch onderzoek?

(RW) Waarom moet je literatuur verantwoorden? Het is toch duidelijk dat je alles op je gebeid kent en gaat behandelen?

(WV) Alles wat afwijkt van het normale patroon wordt verantwoord, verder is het 'olifantenpad' het uitgangspunt en dit wordt verder niet verantwoord, omdat het bekend wordt verondersteld.

(CP) Maar als je met andere disciplines wilt vergelijken in je onderzoek, lijkt het toch wel nodig je methoden te verantwoorden. Hoe zou een 'giraf' anders jouw boek kunnen lezen?

(RG) Bij rechtsvergelijking lijkt een verantwoording ook altijd van belang; waarom wordt gekozen voor bepaalde landen?

(RW) Maar als bijvoorbeeld duidelijk is welke arresten er van toepassing zijn op een onderwerp, waarom zou je dat dan nog moeten verantwoorden?

(WV) Er is vertrouwen in de selectie die vooraf wordt gemaakt door bijvoorbeeld NJ bij gepubliceerde arresten, wijkt iemand van deze arresten af, dan eisen we wel een verantwoording van het gebruik van niet-gepubliceerde arresten.

(MB) Als bij klassiek-juridisch onderzoek vanzelfsprekend is welke wetgeving, jurisprudentie en literatuur gebruikt wordt, is een verantwoording dus niet nodig. Pas als je afwijkt ga je verantwoorden.

(CP) Maar wat in het geval dat een andere wetenschapper je boek leest?

(CJ) Ook is er het gevaar dat je dan alleen uit een bepaalde stroming/scholing citeert. Het gebruiken of niet gebruiken van bepaalde bronnen zou je dan toch moeten verantwoorden.

(HN) In het boek moet je laten zien dat je de kunst verstaan hebt en je moet geen dikke pillen met bijlagen creëren. Laten zien wat je doet door middel van verantwoording is niet verkeerd, maar het is niet het belangrijkste. Haal de steigers weg als het boek klaar is en niet teveel zeuren over verantwoording maar vooral onderzoek doen!

(MB) Wat vinden jullie van de laatste twee punten?

(JS) Als je een methode systematisch gebruikt lijkt dit een verantwoording te eisen, gebruik je bijvoorbeeld rechtsvergelijking ter inspiratie, dan hoeft het niet.

(RG) Wanneer is het nou niet nuttig om rechtsvergelijking te verantwoorden?

(PhE) Hoe kan een tussenweg gevonden worden tussen het weghalen van alle steigers, tegenover alle steigers laten staan?

(HN) Bijvoorbeeld door aan te geven dat je niet alleen gebruik maakt van standpunten die in je voordeel pleiten.

(MB) Heeft verantwoording volgens jullie zin? Wat draagt het bij aan de kwaliteit van een proefschrift?

(WV) Nu wordt vooral geclassificeerd, dat betekent niet dat er ook sprake is van kwaliteit.

(RW) Bij rechtsvergelijking is in ieder geval verantwoording nodig.

(PHK) Voetnoten daarover zijn toch voldoende?

(JS) Er bestaat wel consensus over wat je moet doen wanneer je rechtsvergelijking toepast, pas wanneer je hiervan afwijkt ga je verantwoorden.

(HN) Is het dan voldoende als iemand bijvoorbeeld in zijn voorwoord aangeeft dat hij een bezoek aan het buitenland heeft gebracht?

Consensus dat dit zeker interessant is voor de lezer, maar niet helemaal duidelijk wanneer dit ook in de tekst van het boek zou moeten worden opgenomen.

(WV) Is er eigenlijk een kwalitatief nadeel van niet-verantwoorden? Maakt dat een proefschrift minder goed?

(PhE) Zonder verantwoording krijg je steeds een reproductie van bronnen die niet controleerbaar is. Je kunt dan niet goed vaststellen of er eens verder moet worden gekeken, bijvoorbeeld naar tegengestelde meningen.

(JV, RW) Je moet een selectie maken van de bronnen die je gaat gebruiken en dat moet je wel verantwoorden; waarop je selecteert en waarom zo.

(JS) Een toetsingskader is zinvol om op te nemen, maar het is wel van belang dat duidelijk is wat hieronder verstaan wordt. Een duidelijk toetsingskader is relevant, omdat je dan ook methodisch minder hoeft te verantwoorden, het toetsingskader maakt dan duidelijk waarom je voor bepaalde methoden of bronnen kiest.

(RG, JV) Je moet steeds verantwoorden wat je toevoegt aan de bestaande kennis, ook in klassiek-juridisch onderzoek.

Met betrekking tot MAIJO² (als voorbeeld van een toetsingskader)

(MB) Hoe waarderen we de onderdelen van dit toetsingskader?

- 1.) Consensus over het belang van de centrale onderzoeksvraag. Op een schaal van 1 t/m 5 zou iedereen een 5 toekennen.
- 2.) Niet helemaal met elkaar eens over de deelvragen. Dit cijfer zou kunnen variëren tussen de 2 en 4. Als een inhoudsopgave duidelijk is, kan dat voor sommigen genoeg zijn. Anderen vinden de deelvragen toch noodzakelijk om te zien op welke manier en hoe goed de centrale onderzoeksvraag kan worden beantwoord.
- 3.) t/m 6.) Het hangt er hierbij vanaf of je wat nieuws doet. Het waarom van je onderzoek (inspiratie opdoen of het vergelijken van onderdelen in het recht) is sowieso van belang. Welke bronnen je hierbij gebruikt moet je volgens sommigen wel verantwoorden (RG) en anderen niet (PHK). Geen consensus dus. Eenzijdigheid van je bronnen zou je wel moeten onderbouwen (PhE).
- 7.) t/m 9.) Hangt af van het onderwerp. Het is belangrijk, maar moet niet obligaat worden

(RW, CP). Hierover bestaat consensus.

- 10.) t/m 12.) Meer methoden maakt het niet beter. Vooral aangeven waartoe je bepaalde methoden gebruikt (WV) Hierover bestaat consensus.

² MAIJO staat voor Meet- en Analyse-Instrument Juridisch Onderzoek. Het instrument is uiteindelijk getiteld: Methodological Choice Legal Research.

13.) Moet er een antwoord zijn? Probleemstelling kan uiteindelijk ook weer aansluiten bij (aangepast worden aan) de uitkomsten van een onderzoek; een onderzoek leeft immers (CP).

(JS) De vraag is of het toetsingskader MAIJO voldoet aan de eisen van de commissies Stolker en Smits.

(CP) Je moet een onderscheid maken tussen de formele criteria die Hervé heeft opgesteld en de materiële normen van die commissies.

(JV) Formele criteria helpen onderzoek naar de grondigheid, maar kwaliteit en grondigheid lopen niet altijd samen. Creativiteit en taalgebruik blijven van belang.

(HO, HT) Zichtbaarheid, controleerbaarheid zijn onder meer voorwaarden om kwaliteit uiteindelijk te kunnen beoordelen.

(JS) Toetsingskader (MAIJO) vergroot de kans op beter onderzoek, maar moet geen voorwaarde zijn voor kwalitatief goed onderzoek.

(HO) Als je de kwaliteit wilt beoordelen, is zichtbaarheid wel een voorwaarde. Impliciet blijkt er echter voor juristen veel zichtbaar te zijn in juridische onderzoeken.

(PhE) Een gemiddelde onderzoeker heeft door een kader ook meer houvast, maar het maakt hem niet tot een betere onderzoeker.

(WV) We worden wel gedwongen door de huidige variëteit om meer transparant te zijn en een toetsingskader helpt hierbij.

(PHK) Het draait om de toepasbaarheid van methoden en bronnen, naarmate iets minder klassiek is, heb je als onderzoeker meer uit te leggen.

Hierover bestaat consensus.

Welke andere samenhangen acht u voor dit onderzoek nog van belang?

Niet echt expliciet behandeld.

Bijlage 4 Search: Methodologie van juridisch onderzoek

Inleiding

Voor dit promotieonderzoek is een literatuuronderzoek uitgevoerd, gericht op de methodologie van juridisch onderzoek. De literatuur waarop de commissies Stolker en Smits zich hebben gebaseerd, vormde het startpunt van het onderzoek. Die publicaties zijn, voorzover geraadpleegd en aangehaald, ook opgenomen in de bijgevoegde literatuurlijst.

In aanvulling op de basislijst is in vijf databases een search gedaan, waarin de zoektermen “methodologie” (“methodology”) en “methoden” (“methods”) op alle voor de hand liggende wijzen zijn gekoppeld aan de zoektermen “rechtswetenschap” (“legal science”), “recht” (“law”) en “juridisch” (“legal” en “juridical”). De 76 queries zijn door Floortje van Tilburg (ten tijde van dit onderzoek, onderzoeksassistent uit de onderzoeksmaster) uitgevoerd en leverden 866 hits op, die met elkaar verwijzen naar 431 unieke bronnen. Voor een overzicht van queries, zoektermen en resultaten wordt verwezen naar de paragraaf hieronder, getiteld: resultaten search.

Niet alle zoekresultaten zijn opgenomen in de onderstaande bronnenlijst.

Twee revisieronden hebben geleid tot het schrappen van nog eens 275 bronnen. In een eerste revisieronde zijn 188 bronnen geschrapt:

- die niet rechtstreeks verwezen naar juridisch onderzoek;
- waarin “methode” in een andere betekenis dan “onderzoeksmethode” werd gebruikt;
- waarvan bij voorbaat duidelijk was dat de methodologische informatie weinig om het lijf had.

In een tweede revisieronde zijn de resterende bronnen gecategoriseerd (zie hieronder). Als bleek dat een bron niet onder te brengen was in één van de categorieën afgeleid uit de verzamelde bronnen zelf en ook niet een nieuwe, zelfstandige categorie rechtvaardigde, dan werd deze alsnog geschrapt. Dit leidde tot het schrappen van nog eens 12 bronnen.

De verwachting was dat met de gekozen zoektermen meer relevante bronnen van de literatuurlijst gevonden zouden worden. Dat bleek niet het geval. Een aanvullende search met andere zoektermen rondom vergelijkbare concepten zal zeker nieuwe en relevante bronnen opleveren. Naast het kiezen van keywords, heeft het ook te maken met de wijze waarop zoektermen aan publicaties worden gekoppeld. Om te voorkomen dat belangrijke en voor de hand liggende publicaties buiten de boot bleven, zijn met behulp van Google Scholar en SSRN nadere selecties uitgevoerd. Teneinde de search af te ronden is ervoor gekozen om de resultaten voor te leggen aan de Tilburgse onderzoeksgroep Methodologie van recht en rechtswetenschap als expertteam van onderzoekers op het

terrein van de methodologie van recht en rechtswetenschap. Gevraagd is om de lijsten door te nemen en waar mogelijk aan te vullen. In een aparte bijeenkomst is de search gevalideerd. Ten slotte is getracht om tot medio 2008 relevante actuele publicaties in aanmerking te nemen en zo nodig te verwerken.

In de literatuurlijst (bijlage 6) zijn die bronnen opgenomen die daadwerkelijk rechtstreeks zijn aangehaald en geraadpleegd.

Categorisering geselecteerde literatuur

1. Rechtswetenschappelijke methodologie: algemeen

Nederlandstalige literatuur: 39 bronnen

Engelstalige literatuur: 38 bronnen

Duitstalige literatuur: 11 bronnen

Franstalige literatuur: 2 bronnen

Italiaanstalige literatuur: 1 bron

2. Rechtswetenschappelijke methodologie: domeinspecifiek

Nederlandstalige literatuur: 6 bronnen

Engelstalige literatuur: 17 bronnen

Duitstalige literatuur: 1 bron

3. Rechtswetenschappelijke methoden: algemeen

3.1 Nederlandstalige literatuur: 9 bronnen

3.1.1 Argumentatie: 1 bron

3.1.1 Beleidsevaluatie: 1 bron

3.1.2 Conceptualisering en operationalisering: 2 bronnen

3.1.3 Empirische methoden: 2 bronnen

3.1.4 Rechtsvergelijking: 1 bron

3.1.5 Semantische methoden: 2 bronnen

3.2 Engelstalige literatuur: 38 bronnen

3.2.1 Algemeen: 6 bronnen

3.2.2 Analyse: 2 bronnen

3.2.3 Argumentatie: 4 bronnen

3.2.4 Bronnen: 4 bronnen

3.2.5 Dataverwerking: 1 bron

3.2.6 Empirische methoden: 6 bronnen

3.2.7 Kwantitatieve methoden: 1 bron

3.2.8 Nieuwe technieken: 7 bronnen

3.2.9 Rechtsvergelijking: 7 bronnen

3.2.10 Semantische methoden: 1 bron

3.3 Duitstalige literatuur: 7 bronnen

3.3.1 Argumentatie: 2 bronnen

3.3.2 Dogmatiek: 1 bron

3.3.3 Nieuwe technieken: 2 bronnen

3.3.4 Semantische methoden: 2 bronnen

3.4 Franstalige literatuur: 6 bronnen

3.4.1 Algemeen: 1 bron

3.4.2 Argumentatie : 2 bronnen

- 3.4.3 Bronnen: 2 bronnen
- 3.3.4 Rechtsvergelijking: 1 bron
- 4 Rechtswetenschappelijke methoden: domeinspecifiek
 - 4.1 Nederlandstalige literatuur: 10 bronnen
 - 4.1.1 Algemeen: 5 bronnen
 - 4.1.2 Bronnen: 1 bron
 - 4.1.3 Dataverwerking: 1 bron
 - 4.1.4 Nieuwe technieken: 1 bron
 - 4.1.5 Rechtsvergelijking: 2 bronnen
 - 4.2 Engelstalige literatuur: 34 bronnen
 - 4.2.1 Algemeen: 15 bronnen
 - 4.2.2 Argumentatie: 1 bron
 - 4.2.3 Conceptualisering en operationalisering: 2 bronnen
 - 4.2.4 Empirische methoden: 2 bronnen
 - 4.2.5 Kwantitatieve methoden: 4 bronnen
 - 4.2.6 Rechtsvergelijking: 3 bronnen
 - 4.2.7 Specifieke methoden: 7 bronnen
 - 4.3 Duitstalige literatuur: 7 bronnen
 - 4.3.1 Algemeen: 2 bronnen
 - 4.3.2 Empirische methoden: 1 bron
 - 4.3.3 Rechtsvergelijking: 3 bronnen
 - 4.3.4 Rechtsvinding: 1 bron

Resultaten Literatuursearch

Catalogus UvT (search 1): 27 queries, 317 hits, 179 unieke bronnen

1. (alle velden) onderzoek and (alle velden) rechtswetenschap): 33 publicaties
2. ((alle velden) onderzoek and (alle velden) methodologie) and (alle velden) recht): 1 publicatie
3. ((alle velden) rechtswetenschap and (alle velden) methoden): 3 publicaties
4. ((alle velden) rechtswetenschap and (alle velden) methodologie): 11 publicaties
5. ((alle velden) onderzoeksmethoden and (alle velden) rechtswetenschap): 1 publicatie
6. ((alle velden) wetenschappelijke technieken and (alle velden) rechtswetenschap): 13 publicaties
7. ((alle velden) methodologie and (alle velden) recht): 28 publicaties
8. ((alle velden) methodologie and (alle velden) rechtswetenschap): 11 publicaties
9. ((alle velden) methodologie and (alle velden) juridisch): 2 publicaties
10. ((alle velden) methodologie and (alle velden) juridische): 9 publicaties
11. ((alle velden) methodologie and (alle velden) legal): 35 publicaties
12. ((alle velden) methoden and (alle velden) recht): 28 publicaties
13. (alle velden) methoden and rechtswetenschap): 3 publicaties
14. (((alle velden) methoden and (alle velden) onderzoek) and (alle velden) recht): 1 publicatie
15. ((alle velden) methoden and (alle velden) juridisch): 3 publicaties

16. (((alle velden) methoden and (alle velden) wetenschap) and (alle velden) recht): 1 publicatie
17. ((alle velden) methods and (alle velden) legal): 19 publicaties
18. (((alle velden) methods and (alle velden) research) and (alle velden) law): 24 publicaties
19. (((alle velden) methods and (alle velden) research) and (alle velden) legal): 7 publicaties
20. (((alle velden) methods and (alle velden) science) and (alle velden) legal): 7 publicaties
21. (((alle velden) research and (alle velden) methods) and (alle velden) legal): 7 publicaties
22. (((alle velden) research and (alle velden) methods) and (alle velden) law) : 24 publicaties
23. (((alle velden) research and (alle velden) methodology) and (alle velden) legal): 9 publicaties
24. (((alle velden) research and (alle velden) methodology) and (alle velden) law): 12 publicaties
25. ((alle velden) research and (alle velden) legal science): 1 publicatie
26. ((alle velden) methodology and (alle velden) legal science): 4 publicaties
27. ((alle velden) methodology and (alle velden) juridical): 21 publicaties

Hein Online (search 2): 11 queries, 364 hits, 362 unieke bronnen waarvan 140 nieuw in vergelijking met search 1

28. title:(+methods) AND title:(+research): 38 publicaties
29. title:(+methods) AND title:(+research) AND title:(+law): 5 publicaties
30. title:(+methods) AND title:(+research) AND title:(+legal): 5 publicaties
31. title:(+methods) AND title:(+science): 11 publicaties
32. title:(+methods) AND title:(+science) AND title:(+law): 2 publicaties
33. title:(+research) AND title:(+methodology): 15 publicaties
34. title:(+research) AND title:(+methodology) AND title:(+law): 2 publicaties
35. title:(+research) AND title:(+legal +science): 11 publicaties
36. title:(+methodology) AND title:(+law): 48 publicaties
37. title:(+methodology) AND title:(+legal): 27 publicaties
38. title:(+methodology) AND title:(+legal +science): 2 publicaties

Nederlandse Centrale Catalogus (search 3): 14 queries, 99 hits, 81 unieke bronnen waarvan 47 nieuw in vergelijking met search 1-3

39. (alle woorden) onderzoek + methoden + recht: 10 publicaties
40. (alle woorden) onderzoek + methoden + juridisch: 2 publicaties
41. (alle woorden) onderzoek + methodologie + recht: 1 publicatie
42. (alle woorden) onderzoeksmethoden + rechtswetenschap: 4 publicaties
43. (alle woorden) onderzoeksmethoden + juridische: 5 publicaties
44. (alle woorden) methodologie + juridisch: 3 publicaties
45. (alle woorden) methoden + onderzoek + juridische: 11 publicaties
46. (alle woorden) methoden + juridisch: 16 publicaties
47. (alle woorden) methoden + wetenschap + recht: 3 publicaties
48. (alle woorden) *methods + science + legal*: 10 publicaties

- 49. (alle woorden) *methods + science + law*: 5 publicaties
- 50. (alle woorden) *research + methodology + legal*: 8 publicaties
- 51. (alle woorden) *research + methodology + law*: 11 publicaties
- 52. (alle woorden) *methodology + legal science*: 10 publicaties

Online Contents Landelijk (search 4): 8 queries , 21 hits, 21 unieke bronnen waarvan 16 nieuw in vergelijking met search 1-3 (N.B. queries en hits vooraf gecorrigeerd in verband met groot aantal niet-juridische hits)

- 53. ((alle velden) onderzoek and (alle velden) rechtswetenschap): 1 publicatie
- 54. ((alle velden) rechtswetenschap and (alle velden) methoden): 1 publicatie
- 55. ((alle velden) methodologie and (alle velden) juridisch): 1 publicatie
- 56. ((alle velden) methodologie and (alle velden) juridische): 2 publicaties
- 57. ((alle velden) *methodology and (alle velden) law*): 1 publicatie
- 58. (((alle velden) *methods and (alle velden) research*) and (alle velden) *legal*): 9 publicaties
- 59. (((alle velden) *research and (alle velden) methodology*) and (alle velden) *legal*): 4 publicaties
- 60. (((alle velden) *research and (alle velden) methodology*) and (alle velden) *law*): 2 publicaties

Online Contents UvT (search 5): 16 queries , 65 hits, 64 unieke bronnen waarvan 49 nieuw in vergelijking met search 1-4 (N.B. correcties doorgevoerd in verband met groot aantal niet-juridische hits en veelvoorkomend niet relevant gebruik van “methode”, 3 queries geschrapt)

- 61. (((alle velden) onderzoek and (alle velden) methoden) and (alle velden) recht): 1 publicatie
- 62. ((alle velden) onderzoek and (alle velden) rechtswetenschap): 2 publicaties
- 63. (alle velden) rechtswetenschap: 34 publicaties
- 64. ((alle velden) rechtswetenschap and (alle velden) methoden): 1 publicatie
- 65. (alle velden) onderzoeksmethoden: 2 (juridische) publicatie
- 66. ((alle velden) methodologie and (alle velden) juridisch): 1 publicatie
- 67. ((alle velden) methodologie and (alle velden) juridische): 2 publicaties
- 68. ((alle velden) methodologie and (alle velden) legal): 1 publicatie
- 69. ((alle velden) methodologie and (alle velden) law): 1 publicatie
- 70. ((alle velden) methoden and (alle velden) recht): 7 publicaties
- 71. ((alle velden) methoden and (alle velden) rechtswetenschap): 1 publicatie
- 72. ((alle velden) methoden and (alle velden) onderzoek): 3 publicaties
- 73. (((alle velden) methoden and (alle velden) onderzoek) and (alle velden) recht): 1 publicatie
- 74. (((alle velden) *methods and (alle velden) research*) and (alle velden) *law*): 3 publicaties
- 75. ((alle velden) *research and (alle velden) legal science*): 1 publicatie
- 76. ((alle velden) *methodology and (alle velden) legal*): 4 publicaties

Bijlage 5 Aangehaalde en geraadpleegde literatuur

Literatuur met betrekking tot rechtswetenschap en methodologie

Barendrecht 1996

J.M. Barendrecht, "Rechtswetenschap: stoffig of inventief? De Nederlandse universitaire rechtswetenschap beoordeeld door een visitatiecommissie", *NJB* 1996, p. 705-714.

Barendrecht e.a. 2004

J.M. Barendrecht, J.B.M. Vranken, I. Giesen, M. Borgers, W. van der Burg, H.E.B. Tijssen, G.C.G.J. van Roermund & W.H. van Boom, "Methoden van rechtswetenschap: komen we verder?", *NJB* 2004, p. 1419-1428.

Van den Bergh 2004

G.C.J.J. van den Bergh, "Echte wetenschap?", *NJB* 2004, p. 1435 e.v.

Bodansky 2006

D.M. Bodansky, "International Law in Black and White", *Georgia Journal of International and Comparative Law* (34/2) 2006, p. 285-304.

Breed e.a. 1985

J. Breed, J. Linssen, O. Munes, J. Pel, B. Schueler, C. Smeets & S. van Woensel (red.), "Op gezag van..." (AA, december 1985, bijzonder nummer), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1985.

Broeksteeg & Stamhuis 2003

J.W.L. Broeksteeg & E.F. Stamhuis (red.), *Rechtswetenschappelijk onderzoek: over object en methode*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.

Brouwer 2005

J.G. Brouwer (red.), *Wat maakt een goed jurist? Over de academische vorming en het recht*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2005.

Buruma 2004

Y. Buruma, "De plaats van de rechtswetenschappen in het wetenschappelijk landschap", in: *Standards of Good Practices in Law Research* (Abstracts van de SaRO-conferentie 24 november 2004), Den Haag: NWO 2004, p. 11-12.

Buruma 2007

Y. Buruma, "Rechtswetenschap en rechtspraak", *NJB* 2007, p. 1043.

Cnossen & Smith 1997

C. Cnossen & V.M. Smith, "Developing Legal Research Methodology to meet the Challenge of New Technologies", *Journal of Information, Law and Technology* 1997, p. 1-5.

Cardozo 1947

B. N. Cardozo, "The Nature of the Judicial Process", in: *Selected writings of Benjamin Nathan Cardozo*, New York: Fallon Publications 1947, p. 107-184.

Dau-Schmidt 2004

K.G. Dau-Schmidt, "Pittsburgh, City of Bridges: Developing a Rational Approach to Interdisciplinary Discourse on Law", *Law & Society Review* (38/2) 2004, p. 199-206.

Epstein & King 2002

L. Epstein & G. King, "Empirical Research and the Goals of Legal Scholarship: The Rules of Inference", *University of Chicago Law Review* (69) 2002, p. 1-133.

Epstein & King 2002

L. Epstein & G. King, "Empirical Research and the Goals of Legal Scholarship: A Reply - A Defense of Empirical Legal Scholarship", *University of Chicago Law Review* (69) 2002, p. 191-210.

Goldsmith & Vermeule 2002

J. Goldsmith & A. Vermeule, "Empirical Methodology and Legal Scholarship", *University of Chicago Law Review* (69) 2002, p. 153-168.

Enthoven 2004

G. Enthoven, "Rechtswetenschap en het actuele discours over kennis", *NJB* 2004, p. 1430-1431.

Van Delden 2004

A.H. van Delden, "Uit de praktijk - Reacties op de vraag, wat de rechtswetenschap kan of zou moeten betekenen voor de praktijk - Zouden we samen verder kunnen komen?", *NJB* 2004, p. 1432.

Degenkamp 2004

J. Th. Degenkamp, "Franken: onverbeterlijk?", *NJB* 2004, p. 2246 e.v.

Forgey & Colarossi 2003

M.A. Forgey & L. Colarossi, "Special Section: Domestic Violence and Social Work Education Interdisciplinary Social Work and Law: a Model Domestic Violence Curriculum", in: *Journal of Social Work Education* (39/3) 2003, p. 453-476.

Franken e.a. 2001

H. Franken e.a., *Encyclopedie van de rechtswetenschap*, Den Haag: Gouda Quint 2001. (Met name het hoofdstuk over rechtsbronnen).

Franken 2004

H. Franken, "Rechtswetenschap. Redactionele kanttekeningen", *RMThemis* 2004, p. 1-2.

Franken 2004

H. Franken, "Rechtsgeleerdheid in de rij der wetenschappen", *NJB* 2004, p. 1400-1408.

Frankenberg 2006

G. Frankenberg, "How to Do Projects with Comparative Law - Notes of an Expedition to the Common Core" in: *Global Jurist*: Vol. 6: Iss. 2 (Advances), Article 1 2006, p 1-30.

Fruytier e.a. 2007

Ph. Fruytier, D. van Leeuwen, H. Nieuwstadt, J. van Rijn van Alkemande & E. van Schagen (red.), *Multidisciplinaire bestudering van de rechtswetenschap* (AA- november 2007, bijzonder nummer), Nijmegen: Ars Aequi 2007.

Gakeer & Loth 2002

A.M.P. Gakeer & M.A. Loth, "Inleiding: eenheid en verscheidenheid in recht en rechtswetenschap" in: A.M.P. Gakeer & M.A. Loth (red.), *Eenheid en verscheidenheid in recht en rechtswetenschap (SI-EUR-reeks, deel 28)*, Rotterdam: Sanders Instituut – Kluwer 2002, p. 1-18.

Van Gestel e.a. 2007

R.A.J. van Gestel, J.B.M. Vranken, m.m.v. H. Gribnau, H. Tijssen, "Rechtswetenschap-pelijke artikelen. Naar criteria voor methodologische verantwoording", *NJB* 2007, p. 1448-1461.

Van Gestel & Vranken 2007

R.A.J. van Gestel & J.B.M. Vranken, "De vrolijke wetenschap", *NJB* 2007, p. 1676-1677.

De Geest 2004

G.G.A. de Geest, "Hoe maken we van de rechtswetenschap een volwaardige wetenschap?", *NJB* 2004, p. 58-66.

De Geest 2004

G.G.A. de Geest, Naschrift, *NJB* 2004, p.1439 e.v.

George & Guthrie 1999

T.E. George & C. Guthrie, "An empirical Evaluation of Specialized Law Reviews", *Florida State University Law Review* (26) 1999, p. 813 e.v.

Hage, Schlössels & Wolleswinkel 2006

J.C. Hage, R.J.N. Schlössels & R. Wolleswinkel (red.), *Recht, vaardig en zeker, een inleiding in het recht*, derde druk, Den Haag: Boom juridische uitgevers, 2006. (Met name het hoofdstuk over rechtsbronnen).

Hartlief 2006

T. Hartlief, “Oordelen over juridisch onderzoek anno 2006”, *NJB* 2006, p. 420-423.

Van der Heijden 2004

P.F. van der Heijden, “Recht als wetenschap”, *NJB* 2004, p. 1399.

Herwijer 2003a

M. Herwijer, “Normen en rechtshandelingen: rechtswetenschap als interpreteren en observeren” in: J.W.L. Broeksteeg, E.F. Stamhuis (red.), *Rechtswetenschappelijk onderzoek. Over object en methode*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2003, p. 56-65.

Herwijer 2003b

M. Herwijer, “Juridische onderzoek”, in: J.W.L. Broeksteeg, E.F. Stamhuis (red.), *Rechtswetenschappelijk onderzoek. Over object en methode*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2003, p. 23-33.

Hessel 1997

B. Hessel, “De rol van de jurist als partner in het interdisciplinaire discours: een opdracht met gevaren”, in: B. Hessel, G.H. Hagelstein, K. Hellingman, P.C. Ippel & R.J.G.M. Widdershoven (red.), *Het recht over de schutting, de rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1997, p. 1-17.

Hesselink 2004a

M.W. Hesselink, “Goed juridisch onderzoek – Vlaanderen als gidsland”, in: *Standards of Good Practices in Law Research* (Abstracts van de SaRO-conferentie 24 november 2004), Den Haag: NWO 2004, p. 37-40.

Hesselink 2004b

M.W. Hesselink, *Contractenrecht in perspectief*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2004.

Hesselink 2007

M.W. Hesselink, “De Tilburgse inquisitie”, in: *NJB* 2007, 2086-2087.

Van Hoecke 2004

M. van Hoecke, *Epistemology and methodology of comparative law*, Oxford: Hart 2004.

Hol 2003

A.M. Hol, "Pleidooi voor een jurisprudentia. Over recht en wetenschap" in: J.W.L. Broeksteeg, E.F. Stamhuis (red.), *Rechtswetenschappelijk onderzoek. Over object en methode*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2003, p. 5-22.

Huppes-Cluysenaer 1994

E.A. Huppes-Cluysenaer, *Wetenschapsleer voor juristen*, Deventer: Kluwer 1994.

C.J.H. Jansen 2003

C.J.H. Jansen, "De Nederlandse bakermat van annoteren", *NJB* 2003, p. 1757-1759.

C.J.H. Jansen 2005

C.J.H. Jansen, "Mens fervida in corpore lacertoso", in: J.G. Brouwer (red.), *Wat maakt een goed jurist? Over de academische vorming en het recht*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2005, p. 67-70.

Jarvis & Coleman 1997

R.M. Jarvis & P.G. Coleman, "Ranking Law Reviews: An Empirical Analysis Based on Author Prominence", *Arizona Law Review* (39) 1997, p. 15 e.v.

Kamstra, Kunneman & Maris 1988

O.W.M. Kamstra, F.B.M. Kunneman & C.W. Maris (red.) "*Nederlandse rechtswetenschap*", Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1988.

Kokkini-Iatridou e.a. 1988

D. Kokkini-Iatridou e.a., *Een inleiding tot het rechtsvergelijkende onderzoek*, Deventer: Kluwer 1988, p. 1-42, en p. 127-192.

Kors 2004

A. Kors, "Uit de praktijk - Reacties op de vraag, wat de rechtswetenschap kan of zou moeten betekenen voor de praktijk - Europees dessem", *NJB* 2004, p. 1433.

Kortmann 2004

C.A.J.M. Kortmann, "Opinie - Rechtswetenschap?", *NJB* 2004, p. 1748.

Kortmann 2004

C.A.J.M. Kortmann, "Metten", *NJB* 2004, p. 2243.

Kortmann 2007

C.A.J.M. Kortmann, "Twintig vrolijke vragen", *NJB* 2007, p. 1676.

Kranenburg 1952

R. Kranenburg, *De grondslagen der rechtswetenschap: juridische kennisleer en methodologie*, Haarlem: Tjeenk Willink 1952.

Kummeling 2005

H.R.B.M. Kummeling, "Gevraagd: academicus (m/v)", in: J.G. Brouwer (red.), *Wat maakt een goed jurist?, over de academische vorming en het recht*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2005, p. 89-92.

Kunneman 1991

F. Kunneman, *Rechtswetenschap*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1991.

Lawson 2004

R.A. Lawson, "De bijdrage van internationale publicaties en internationale onderzoeksnetwerken aan de kwaliteit van het Nederlandse rechtswetenschappelijke onderzoek", in: *Standards of Good Practices in Law Research (Abstracts van de SaRO-conferentie 24 november 2004)*, Den Haag: NWO 2004, p. 13-16.

Lawson 2006

R.A. Lawson, "De lonkende zeepkist. Over vooruitgang in de bestudering van het internationale en Europese recht, en over de betekenis van internationalisering voor de kwaliteit van juridisch onderzoek", in: J.H. Nieuwenhuis & C.J.J.M. Stolker (red.), *Vooruit met het recht: wat geldt in de rechtswetenschap als vooruitgang?*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2006, p.61-79.

Lewin 2007

G.C.C. Lewin, "Wederzijdse beïnvloeding rechtswetenschap en praktijk is vruchtbaar", *NJB* 2007, p. 1675.

Leeuw & Niemeijer 2004

F.L. Leeuw & E. Niemeijer, "Uit de praktijk - Reacties op de vraag, wat de rechtswetenschap kan of zou moeten betekenen voor de praktijk - Empirisch-theoretisch onderzoek en de rechtswetenschap", *NJB* 2004, p. 1434

Loth & Gakeer 2005

M.A. Loth & A.M.P. Gakeer, *Meesterlijk recht: over recht, rechtswetenschap en juristerij*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2005.

Van Manen 2008

N.F. van Manen, "Wat de rechtswetenschap (niet) zo bijzonder maakt...", in: *NJB* 2008, p.1927-1930.

Mackor 2007

A.R. Mackor, "Tegen de methode", *NJB* 2007, p. 1462-1465.

Michaels 2006

R. Michaels, "The functional Method of Comparative Law", in: M. Reimann & R. Zimmermann (eds.), *The Oxford Handbook of Comparative Law*, Oxford: Oxford University Press 2006, p. 339-382.

McCrudden 2006

C. Mc Crudden, "Legal Research and the Social Sciences", *Law Quarterly Review* (122) 2006, p. 632-650.

Nieuwenhuis 2002

J.H. Nieuwenhuis, "Redactioneel", *NTBR* 2002, p. 355.

Nieuwenhuis 2005

J.H. Nieuwenhuis, "Waartoe is het recht op aarde? Redactionele kanttekeningen", *RMThemis* 2005, p.179-180.

Nieuwenhuis & Stolker 2006

J.H. Nieuwenhuis & C.J.J.M. Stolker (red.) *Vooruit met het recht: wat geldt in de rechtswetenschap als vooruitgang?*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006.

Nieuwenhuis 2007

J.H. Nieuwenhuis, "De juristen moeten de vragen stellen, Interview met prof. Hans Nieuwenhuis", in: Ph. Fruytier, D. van Leeuwen, H. Nieuwstadt, J. van Rijn van Alkemade & E. van Schagen (red.), *Multidisciplinaire bestudering van de rechtswetenschap* (AA- november 2007, bijzonder nummer), Nijmegen: Ars Aequi 2007, p. 920-925.

Orucu 2007

E.Orucu, "A Project: Comparative Law in Action", in: E. Orucu en D. Nelken (eds.), *Comparative Law. A Handbook*, Oxford: Hart Publishing 2007, p. 435-449.

Van Oosten 2004

C. van Oosten, "Recht als wetenschap", *NJB* 2004, p. 1436.

Van Otterlo 2004

R.C.H. van Otterlo, "Wetenschappelijke werkwijze", *NJB* 2004, p. 2245.

Palmer 2004

V.V. Palmer, "From Lertholi to Lando: Some Examples of Comparative Law Methodology", in: *Global Jurist*: Vol. 4: Iss. 2 (Frontiers), Article 1 2004, p 1-28.

Pintens 1998

W. Pintens, *Inleiding tot de rechtsvergelijking*, Leuven: Universitaire Pers Leuven 1998, p 1-92.

Piret 2002

J.M. Piret, "Een in verscheidenheid : Harold J. Bermans reconstructie van de westerse juridische traditie", in: A.M.P. Gakeer & M.A. Loth (red.), *Eenheid en verscheidenheid in recht en rechtswetenschap (SI-EUR-reeks, deel 28)*, Rotterdam: Sanders Instituut – Kluwer 2002, p. 299-338.

Posner 1987

R.A. Posner, "The Decline of Law as an Autonomous Discipline: 1962-1987", *Harvard Law Review* (100) 1987, p. 761-780.

Posner 2002

R.A. Posner, "Legal Scholarship Today", *Harvard Law Review* 2002, p.1314-1326.

Prins 2004

C. Prins, "Redactioneel", *NJB* 2004, p. 365.

Redactie NJB 2007

Redactie Nederlands Juristenblad, "Het geheim van goed rechtswetenschappelijk onderzoek", *NJB* 2007, p. 1447.

Reitz 1998

J.C. Reitz, "How To Do Comparative Law", *American Journal of Comparative Law* (46), p. 617-637.

Ratner & Slaughter 1999

S.R. Ratner & A.M. Slaughter, "Appraising the Methods of International Law: A Prospectus for Readers", *The American Journal of International Law* (93/2) 1999, p. 291-302.

Van Reenen 1996

T.P. van Reenen, "Philosophical Underpinnings of Modern Comparative Legal Methodology", in: *Stellenbosch Law Review* 1996, p. 37-60.

Reimann & Zimmermann 2006

M. Reimann & R. Zimmermann (eds.), *The Oxford Handbook of Comparative Law*, Oxford: Oxford University Press 2006. Met name hieruit part II: Approaches to Comparative Law, p. 305-868.

Van Rhee 2004

C.H. van Rhee, "Geen rechtsgeleerdheid, maar rechtswetenschap", *RMThemis* 2004, p. 196-201.

Van Roermund 2005

B. van Roermund, "Bijdragen - Rechtswetenschap - disciplinair en interdisciplinair", *R&R* 2005, p. 81-109.

Rubin 1996

E.L. Rubin, "Legal scholarship", in: Dennis Patterson (ed.), *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, Malden-Oxford-Victoria: Blackwell publishing, 1996, p. 562-572.

Rubin 1997

E.L. Rubin, "Law and the Methodology of Law", *Wisconsin Law Review* 1997, p. 521.

Scheltema 2005

M. Scheltema, *Het recht van de toekomst. De gevolgen van de internationalisering van het recht*, (Oratie Universiteit Utrecht) Deventer: Kluwer 2005.

Schmidt 2004

A.H.J. Schmidt, "Methoden en technieken", *NJB* 2004, p. 1437-1438.

Scholten 1974

P. Scholten, *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht, Algemeen deel*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1974.

Schoordijk 2008

H.C.F. Schoordijk, "Het recht moeten wij niet denken als een systeem vooraleer wij er systeem in gebracht hebben", *NJB* 2008, p. 1720-1723

Sieburgh 2008

C.H. Sieburgh, "l' Art de la distinction.", *NJB* 2008, p. 3-13.

Siems 2008

M.M. Siems, "Legal Originality", *Oxford Journal of Legal Studies* (28) 2008, p. 147-164.

Smith 2008

C.E. Smith, W. Geelhoed, M.J. Dubelaar, B.P. Haar, J. van Rijn van Alkemade, K. van Willigenburg, A. Sprangers, T. Elseman, Q. Bongaerts, S. de Goede, J. Alsemgeest, A. Bogaerts, A., S. Kousedghi, & E. van de Deijl, "Criteria voor goed rechtswetenschappelijk onderzoek. De omgekeerde route", *NJB* 2008, p. 685-690.

Smits 2008

J. Smits, "Redefining Normative Legal Science: Towards an Argumentative Discipline", in: F. Grünfeld & F. Coomans (eds.), *Methods of Human Rights Research* 2008 (forthcoming).

Snijders 2003

H.J. Snijders, "Redactioneel", *NTBR* 2003, p. 173.

Stolker 2003

C.J.J.M. Stolker, “Ja, geleerd zijn jullie wel!”. Over de status van de rechts-wetenschap’, *NJB* 2003, p. 766-778. (Tevens diesrede: *De dag verga, waarop ik geboren werd*, Leiden: Universiteit Leiden 2003.)

Stolker 2004a

C.J.J.M. Stolker, “Wat maakt een juridisch tijdschrift wetenschappelijk?”, *NJB* 2004, p. 1409-1418.

Stolker 2004b

C.J.J.M. Stolker, “Weten juristen eigenlijk wel wat?”, *Recht der Werkelijkheid* 2004, p. 61-64.

Stolker 2004c

C.J.J.M. Stolker, “Internationalisation of Law Research”, in: *Standards of Good Practices in Law Research* (Abstracts van de SaRO-conferentie 24 november 2004), Den Haag: NWO 2004, p. 33-35.

Tjittes 2005

R.J. Tjittes, “Hoe verkeerd doen de civielrechtelijke rechtswetenschap en rechtspraktijk het eigenlijk”, *NJB* 2005, p. 1879-1887.

Toma 1997

J. Douglas Toma, “Exploring a Typology for Classifying and Inquiry into Paradigms”, *The Review of Higher Education* (21) 1997, p. 19-41.

Tijssen 2003

H.E.B Tijssen, “De beoordeling van rechtswetenschappelijk onderzoek: een vak apart!”, *NJB* 2003, p. 1218-1231.

Ulen 2002

Th. S. Ulen, “A Nobel Prize in Legal Science: Theory, Empirical Work and the Scientific Method in the Study of Law”, in: *Illinois Law and Economics Working Paper Series*, No. LE03-008, University of Illinois Law Review 2002, p. 1-46.

Verbeke 2005

A. Verbeke, “Evalueren van juridisch onderzoek. Een wolkje rechtlijnigheid en een scheut open geest”, *Nederlands Tijdschrift voor Rechtsfilosofie en Rechts-theorie* 2005, p. 110-116.

Vick 2004

D.W. Vick, “Interdisciplinarity and the Discipline of Law”, *Journal of Law and Society* (31) 2004, p.163-193.

Vogenauer 2006

S. Vogenauer, "Sources of Law and Legal Method", in: M. Reimann & R. Zimmermann (eds.), *The Oxford Handbook of Comparative Law*, Oxford: Oxford University Press 2006, p. 869-898.

Vranken 1995

J.B.M. Vranken, *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht, Algemeen deel *** (Asser-serie), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1995.

Vranken 2005a

J.B.M. Vranken, *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht, Algemeen deel ***, een vervolg*, Deventer: Kluwer 2005 (vooral de hoofdstukken 7, 8 en 9).

Vranken 2005b

J.B.M. Vranken, "Een nieuwe taak voor de rechtswetenschap. Praktische rechtswetenschap en wetenschappelijke rechtspraak", in: H. Gribnau (red.), *Maatschappelijke rechtsvorming*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2005, p. 85-100.

Vranken 2006

J. Vranken, "Wat geldt in de rechtswetenschap als vooruitgang?", in: J.H. Nieuwenhuis & C.J.J.M. Stolker (red.), *Vooruit met het recht: wat geldt in de rechtswetenschap als vooruitgang?*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2006, p. 19-32.

Wendt 2005

J.A.I. Wendt, "Popper en de rechtswetenschap; kanttekeningen bij het huidige debat", *RMThemis* 2005, p. 181-191.

Wendt 2006

J.A.I. Wendt, "Oordelen over rechten", *RMThemis* 2006, p. 202-211.

Wendt 2007

J.A.I. Wendt, "De methode der rechtswetenschap vanuit kritisch-rationeel perspectief; een kritiek tegenover de 'heersende leer' zoals verwoord door Stolker?", *RMThemis* 2007, p. 95-107.

Wendt 2008

J.A.I. Wendt, *De methode der rechtswetenschap vanuit kritisch-rationeel perspectief* (diss. Rotterdam EUR), Zutphen: Uitgeverij Paris 2008.

Wiegersma 2004

S. Wiegersma, "Is de rechtskunde een wetenschap?", *NJB* 2004, p. 2245 e.v.

De juridische dissertatie onder de loep

Westerman 2007

P. Westerman, "Doelregulering in de rechtswetenschap", *NJB* 2007, p. 1673-1674.

Westerman & Wissink 2008

P. Westerman & M. H. Wissink, "Rechtsgeleerdheid als rechtswetenschap", *NJB* 2008, p. 503-507.

Wissink 2006

M.H. Wissink, "Op weg naar een nieuwe ronde", *NJB* 2006, p. 1360 e.v.

Witteveen 2001

Witteveen, W. *De geordende wereld van het recht, Een inleiding*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2001. (Met name het hoofdstuk over rechtsbronnen).

Zweigert & Kötz 1998

K. Zweigert & H. Kötz, *Introduction to Comparative Law*, Oxford: Clarendon Press 1998, p. 1-62.

Literatuur met betrekking tot (algemene) methodologie en wetenschap

Akkerman e.a. 2006

S. Akkerman, W. Admiraal, M. Brekelmans, & H. Oost, "Auditing quality of research in social sciences", *Quality & Quantity: International Journal of Methodology* (42) 2006, p. 257-274.

Babbie & Mouton 2005

E. Babbie & J. Mouton, *The Practice of Social Research*, Cape Town: Oxford University Press Southern Africa 2005.

Baggen 1998

P. Baggen, *Vorming door wetenschap. Universitair onderwijs in Nederland 1815-1960* (diss. Nijmegen, KUN) Delft: Eburon 1998.

Binns & Potter 1989

T. Binns & R. Potter, "Improving the effectiveness of postgraduate supervision: never mind the quality, feel the width", *Journal of Geography in Higher Education* (13/2) 1989, p. 210-216.

Creswell 2003

J.W. Creswell, *Research Design, Qualitative, Quantitative and Mixed Approaches*, Thousand Oaks-London-New Delhi: Sage Publications 2003.

Creswell 2005

J.W. Creswell, *Educational Research. Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*, New Jersey: Pearson Education International 2003.

Frost & Jean 2003

S.H. Frost & P.M. Jean, "Bridging the Disciplines, Interdisciplinary Discourse and Faculty Scholarship", *The Journal of Higher Education* (74/2) 2003, p. 119-149.

De Groot 1981

A.D. de Groot, *Methodologie. Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen*, 's-Gravenhage: Mouton 1981.

De Groot & Visser 2003

A.D. de Groot & H. Visser, *Het forumwaarmerk van wetenschap, argumenten voor een nieuwe traditie*, in: *Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, Nieuwe reeks, deel 187*, Amsterdam: KNAW 2003.

Guba 1981

E.G. Guba, "Criteria for Assessing the Truthworthiness of Naturalistic Inquiries", *Educational Communications and Technology Journal* (29/2) 1981, p. 75-91.

Hardy & Bryman 2008

M. Hardy & A. Bryman, *Handbook of Data Analysis*, London: Sage 2008.

Hockey 1996

J. Hockey, "Motives and meaning among PhD supervisors in the social sciences", *British Journal of Sociology of Education* (17/4), p. 489-506.

Holleman e.a. 1999

W. Holleman, H. Oost, J. Millius, I. van den Berg & W. Admiraal, "Gevraagd: academicus (m/v)", in: *Mededeling nr. 61 van het IVLOS*, Utrecht: Ivlos.

Koningsveld 2006

H. Koningsveld, *Het verschijnsel wetenschap*, Amsterdam: Boom 2006.

Kroes 1996

P. Kroes, *Ideaalbeelden van wetenschap, Een inleiding tot de wetenschapsfilosofie*, Amsterdam: Boom 1996.

Lakatos 1974

I. Lakatos, "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes", in: I. Lakatos & A. Musgrave (eds.) *Criticism and the Growth of Knowledge*, London-New York: Cambridge University Press 1974, p. 91-196.

Latona & Browne 2001

K. Latona & M. Browne, *Factors Associated with Completion of Research Higher Degrees* (Higher Education Series No. 37). Canberra: Department of Education, Training and Youth Affairs 2001.

Lincoln & Guba 1982

Y.S. Lincoln & E.G. Guba, "Epistemological and Methodological Bases of Naturalistic Inquiry", *Educational Communications and Technology Journal* (30) 1982, p. 233-252.

Lincoln & Guba 1985

Y.S. Lincoln & E.G. Guba, *Naturalistic inquiry*, Beverly Hills: CA: Sage 1985.

Lincoln & Guba 1986

Y.S. Lincoln & E.G. Guba, "But is it Rigorous? Trustworthiness and Authenticity in Naturalistic Evaluation", *New Directions for Program Evaluation* (30) 1986, p. 73-84.

Lincoln & Guba 1994

Y.S. Lincoln & E.G. Guba, "Competing paradigms in qualitative research", in: N. Denzin & Y. Lincoln (eds.), *Handbook of qualitative research*, Thousand Oaks: CA: Sage 1994, p. 105-117.

Lovitts 2007

B.E. Lovitts, *Making the Implicit Explicit, Creating performance expectations for the dissertation*, Sterling Virginia, 2007.

Mooij 2003

J.J.A. Mooij, "Interdisciplinariteit: iets over het waar, hoe en waarom", in: Koen Hilberdink (red.), *Interdisciplinariteit in de geesteswetenschappen*, Amsterdam: Koninklijke Akademie van Wetenschappen 2003, p. 11-31.

Mouton 2001

J. Mouton, *How to succeed in your Master's and Doctoral Studies, a South African guide and resource book*, Pretoria: Van Schaik publishers 2001.

Mouton 2005

J. Mouton, Adapted text, in: E. Babbie & J. Mouton. *The Practice of Social Research*, Cape Town: Oxford University Press Southern Africa 2005.

Onwuegbuzie & Leech 2005

A.J. Onwuegbuzie & N.L. Leech, "Taking the 'Q' out of research: Teaching research methodology courses without the divide between quantitative and qualitative paradigms", *Quality & Quantity: International Journal of Methodology* (39) 2005, p. 267-296.

Popper 1977

K.R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, London: Hutchinson & CO 1977.

Oost 1999

H. Oost, *De formele kwaliteit van probleemstellingen in dissertaties* (diss. Utrecht UU), Utrecht: W.C.C. 1999.

Oost e.a. 2002

H. Oost, M. Brekelmans, P. Swanborn & G. Westhoff, Naar een didaktiek van de probleemstelling, *Pedagogische Studiën, Tijdschrift voor onderwijskunde en opvoedkunde* 2002, p. 18-36.

Oost 2004

H. Oost, *Een onderzoek begeleiden*, Baarn: HB-uitgevers 2004.

Oost 2006

H. Oost, *Een onderzoek uitvoeren*, Baarn: HB-uitgevers 2006.

Oost & Markenhof 2007

H. Oost en A. Markenhof, *Een onderzoek voorbereiden*, Baarn: HB-uitgevers 2007.

Van Peursen 1980

C.A. Van Peursen, *De opbouw van de wetenschap: een inleiding in de wetenschapsleer*, Meppel: Boom 1980.

Phillips & Pugh 1987

E.M. Phillips & Pugh. *How to get a PhD: Managing the peaks and troughs of research*, Milton Keynes: Open University Press 1987.

Seagram e.a. 1998

B. Seagram, J. Gould & S. Pyke, "An investigation of gender and other variables on time to completion of doctoral degrees", *Research in Higher Education* (39/3) 1998, p. 319-335.

Slotboom 2001

A. Slotboom, *Statistiek in woorden, de meest voorkomende termen en technieken*, Groningen: Wolters Noordhoff 2001.

Swanborn 1991

P.G. Swanborn, *Basisboek sociaal onderzoek*, Den Haag: Boom 1991.

Swanborn 2006

P.G. Swanborn, *Basisboek sociaal onderzoek*, Amsterdam: Boom 2006.

Swanborn 1987

P.G. Swanborn, *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Meppel: Boom 1987.

Verschuren 1991

P.J.M. Verschuren, *De probleemstelling voor een onderzoek*, Utrecht: Spectrum Aula 1991.

De Vocht 2006/2007

A. de Vocht, *Basishandboek SPSS 14 voor windows*, Utrecht: Bijleveld Press 2006/2007.

Wright & Cochrane 2000

T. Wright T. & R. Cochrane, "Factors influencing successful submission of PhD theses", *Studies in Higher Education* (25/2) 2000, p. 181-195.

Zuber-Skerritt & Knight 1986

O. Zuber-Skerritt & N. Knight, Problem definition and thesis writing. *Higher Education* (15) 1986, p. 89-103.

Rapporten

Rapport Commissie-Van Gerven 1996

Rapport van de Commissie-Van Gerven, *Onderzoeksbeoordeling Rechtsgeleerdheid 1990-1995*, Den Haag: VSNU 1996.

Rapport Towards Indicators of Research Performance in the Social Sciences and Humanities 1999

Towards Indicators of Research Performance in the Social Sciences and Humanities, An exploratory study in the fields of law and linguistics at Flemish Universities, Vlaamse Universitaire Raad, Het Centrum voor Wetenschaps- en Technologie-Studies, Universiteit Leiden, en de Administratie en Innovatie, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

Rapport Commissie-Ten Kate 2002

Rapport van de Commissie-Ten Kate, *Onderzoeksbeoordeling Rechtsgeleerdheid 1995-2000*, Den Haag: VSNU december 2002.

SEP-protocol 2003-2009

NWO-MaGW, *Standards of Good Practice in Law Research*, Den Haag: november 2003.

Rapport KNAW 2003

Rapport van de Commissie Nederlands als wetenschapstaal, *Nederlands, tenzij...: tweetaligheid in de geestes- en gedrags- en maatschappijwetenschappen*, Amsterdam: KNAW 2003.

Rapport Commissie-Verbeke 2004

Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR), *Model voor integrale kwaliteitsevaluatie van het onderzoek in de rechtswetenschappen*, naar haar voorzitter de commissie-Verbeke, versie 22 september 2004, tekst, inclusief Engels- en Frans-talige versie op <www.vlir.be>, onder kwaliteitszorg onderzoek rechten

KVABW 2004

Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten. *Standpunten – Bibliometrie in de Humane Wetenschappen*, Brussel 2004.

Rapport Commissie-Breimer 2004

Rapport van de Commissie-Breimer, *Hora est – Vernieuwing in het Nederlandse Promotiestelsel*, Den Haag: VSNU oktober 2004

Oost en Sonneveld 2004

H. Oost en H. Sonneveld, *Rendement en duur van promoties in de Nederlandse Onderzoek-scholen*, Eerste voortgangsrapportage in het kader van het project Promotierendement en meerwaarde van de Nederlandse onderzoekscholen gesubsidieerd door: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen,

directie Wetenschappelijk Onderwijs afdeling analyse, Amsterdam-Utrecht:
IVLOS/ASSR december 2004.

Oost en Sonneveld 2005

H. Oost en H. Sonneveld, *Buitenlandse beoordelaars over de kwaliteit en meerwaarde van de Nederlandse onderzoekscholen, Een analyse van Peer Review Committee rapporten*, Tweede voortgangsrapportage, Amsterdam-Utrecht: IVLOS/ASSR februari 2005.

Oost en Sonneveld 2006

H. Oost en H. Sonneveld, *Het promotiesucces van de Nederlandse onderzoekscholen. Afsluiting van een drieluik*, Projectrapport 3, Amsterdam-Utrecht: IVLOS/ASSR april 2006.

Rapport KNAW 2005

Rapport van de Commissie-Blockmans, *Judging research on its merits*, Amsterdam: KNAW, Council for the Humanities, Social Sciences Council 2005.

Rapport Commissie-Stolker 2005

Rapport van de Commissie Voorbereiding Onderzoeksbeoordeling Rechtsgeleerdheid (Commissie-Stolker), *Oordelen over rechten*, Den Haag: VSNU 2005.

Rapport Commissie Prestatie-indicatoren en Ranking 2007

Rapport van de commissie Prestatie-indicatoren en ranking, ingesteld door het Disciplineoverlegorgaan Rechtsgeleerdheid (DRG) van de VSNU, *Naar prestatie-indicatoren voor rechtswetenschappelijk onderzoek*, Den Haag: VSNU 2007.

Rapport Research Master Review 2007

Research Master Review 2007, de verkenning van een nieuw domein. Evaluatierapport van de NVAO, december 2007 met bijdragen van Andeweg, Van Oostrom en Roorda.

Rapport Andeweg

Rapport Onderzoeksmasters in de Sociale Wetenschappen: Eerste Ervaringen 2007 (Commissie Andeweg), Advies van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad, Amsterdam: KNAW, november 2007.

RAE 2008

Research Assessment Exercise United Kingdom 2008 (RAE 2008): panel criteria and working methods, January 2006, <<http://www.rae.ac.uk>>.